T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ ESER ÇALIŞMASI

KARAÇAY-MALKAR NART DESTANLARINDA MİTOLOJİK KAHRAMANLARIN VE VARLIKLARIN İNCELENMESİ

SÜMEYYE KÜBRA GÜNDOĞDU
15723020

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. AYNUR KOÇAK

İSTANBUL
2019

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ ESER ÇALIŞMASI

KARAÇAY-MALKAR NART DESTANLARINDA MİTOLOJİK KAHRAMANLARIN VE VARLIKLARIN İNCELENMESİ

SÜMEYYE KÜBRA GÜNDOĞDU
15723020

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. AYNUR KOÇAK

İSTANBUL
2019

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ ESER ÇALIŞMASI

KARAÇAY-MALKAR NART DESTANLARINDA MİTOLOJİK KAHRAMANLARIN VE VARLIKLARIN İNCELENMESİ

SÜMEYYE KÜBRA GÜNDOĞDU
15723020

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:
Tezin Savunulduğu Tarih:
Tez Oy Birliği ile Başarılı Bulunmuştur

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Aynur Koçak	
Jüri Üyeleri	: Prof. Dr. Yakup Çelik	
	Doç. Dr. Meriç Harmancı	

İSTANBUL
OCAK 2019

ÖZ

KARAÇAY-MALKAR NART DESTANLARINDA MİTOLOJİK KAHRAMANLARIN VE VARLIKLARIN İNCELENMESİ

Sümeyye Kübra Gündoğdu

Ocak, 2019

Karaçay-Malkar halkı ismini yaşadığı Kafkas coğrafyasından almış bir Türk topluluğudur. Kendilerini "Tavlu" (Dağlı) ya da "Alan" olarak tanımlayan bu halk geleneksel Türk kültürünü, inanç sistemini ve destan geleneğini uzun zaman muhafaza etmiştir. Nart destanları da bu toplumda anlatılagelen bir destan serisidir. Türk mitolojisiyle beslenmiş olan bu destanlar eski Türklerin inanç sistemini adeta somut olarak gözler önüne serer. Diğer taraftan Nart destanları, göç yolları boyunca içine çokça öğe almış ve nihayetinde bulunduğu yerdeki mitolojik unsurlarla da kaynaşmıştır. Destanlar bu açıdan dikkatlice incelendiğinde hem Türk mitolojisinin nadide ve tamamlayıcı bir örneği hem de dünya mitlerine açılan kapısı olduğu görülür. Tezin birinci ana bölümünde bahsedilen halk, destanları ve incelenmesinin önemi hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Destanların Türk ve dünya mitolojisine kazandırılması amacıyla tezin ikinci bölümünde destanların en gözde kahramanları yapısalcı yöntemle gerek sembolik gerekse arketipsel açıdan çözümlenmiştir. Destanların içerisinde yer alan mitolojik varlıkların tanımlanması ve çözümlenmesi ise konu bütünlüğünü bozmaması için üçüncü bölümde yer almış, ele alınan varlıkların dünya mitolojileri, Türk mitolojisi ve özel olarak Nart destanları açısından nerede durduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Karaçay-Malkar Türkleri, Nart Destanları, Mitoloji, Kahramanın Yolculuğu

ABSTRACT

EXAMINATION OF MYTHOLOGICAL HEROES AND BEINGS IN KARAÇAY-MALKAR NART EPICS

Sümeyye Kübra Gündoğdu

January, 2019

Karaçay-Malkar is a Turkish community named after the area they live in which is Caucasian. They described themselves as "Tavlu" (Hillman) or "Alan" and protected the Turkish culture, believes and tradition of epic for a long time. Nart epics are also a series of epics that are described in this society. These epics show ourselves the old Turks belief system like concrete evidence. On the other hand, the Nart epics have taken a lot of items along the migration routes and eventually merged with the mythological elements of the place they are in. When the epics are examined delicately from this point, we can see rare and complementary example of Turkish epic also a gateway to world myths. At the first part of the thesis there is a detailed information about people, epics and the importance of examination. In order to gain epics to the world's and Turkey's mythology there is a analysis from symbolic and archetypical view in the second part of the thesis. Identification and resolution of the mythological entities in the epics are included in the third part of the thesis in order not to disturb the subject matter, and it has been revealed where the creatures discussed are in terms of world mythology, Turkish mythology and especially Nart epics.

Key Words: Karaçay-Malkar Turks, Nart Epics, Mythology, Hero's Journey

ÖN SÖZ

Son zamanlarda Türkiye Dışındaki Türk topluluklarına dair folklorik çalışmalar artmış, bu alanda ciddi bir birikim oluşmuştur. İlk aşamada sözlü halk edebiyatı metinlerinin Türkiye Türkçesine aktarımı ve metinlerin sınıflandrılması hakkında çalışmalar yürütülmüştür. Artık elde edilen verilerin değerlendirilmesi ve bu metinlerin Türk edebiyatına katkı sağlayacak biçimde eklemlenmesi de birincil derecede önem arz etmektedir. Karaçay Malkar sözlü edebiyatı hakkında toplanan veriler diğer Türk toplulukları, özellikle Batı Grubu Türk Destanları ile uyum içindedir. Bu vesileyle Türk mitolojisi hakkında ayakları yere basan, daha kuvvetli çalışmalara kapı aralanmıştır. Bu eser, bahsedilen amaca yönelik atılan küçük bir adım niteliğindedir.

Yüksek lisans süresi boyunca tüm çalışmalarımla sabırla ilgilenen ve beni yeni çalışmalar için teşvik eden değerli hocam Prof. Dr. Aynur Koçak'a, beni her zaman anlayışla karşılayan ve tüm zor anlarımda yanımda duran Gülrenk ve Gündoğdu ailelerine, bilhassa eşim Yasin Enes Gündoğdu'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul; Ocak, 2019 Sümeyye Kübra Gündoğdu

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu Karaçay-Malkar destanlarının çözümlenmesidir. Çalışmanın amacı Karaçay-Malkar Nart destanlarındaki mitolojik malzemenin ortaya çıkarılıp çözümlenmesi ve Türk mitoloji alanına katkı sağlanmasıdır.

Bu çalışmanın gerekliliğinin ortaya çıkmasında en büyük etken Karaçay-Malkar Türkleridir. Halkın çok zengin bir sözlü kültür mirasına sahip olması, yaşadıkları coğrafi bölge, tarihi koşullar ve daha birçok sebeple gelenek, görenek ve inanç sistemlerini uzun süre korumaları incelemenin haklılığını ortaya koyar. Karaçay-Malkar destanları Türk mitolojisi ile öyle ilişkilidir ki kimi zaman bize inançlar ve ritüeller konusunda harika somutlamalar sunarken kimi zaman da Türk inanmaları ile ilgili muallakta ya da yalnızca teoride kalan bazı konuları aydınlatma, hatta gölgede kalmış, fark edilmeyen kimi konulara ışık tutma imkanına sahiptir. Bu durum ayrıca Türklerde geleneğin sürekliliği, sözlü kültürde inanç eğitiminin nasıl ilerlediği, ritüellerin anlatıları nasıl desteklediği konusunda tipik bir örnektir. Karaçay-Malkar destanlarına Ufuk Tavkul, Adilhan Adiloğlu gibi birkaç değerli araştırmacı dışında pek az yönelen olması, özellikle Karaçay-Malkar destanlarını analiz konusunda kapsamlı, bütüncül eserlerden yoksun olmamız bu çalışmanın gerekliliğinin bir diğer sebebidir.

Çalışmanın amacının en iyi şekilde sonuç verebilmesi için metin merkezli yapısal çözümleme metodu benimsendi. Joseph Campbell'in "Kahramanın Yolculuğu" çalışması, Lord Raglan'ın "The Hero" çalışması, ayrıca Otto Rank'ın "Kahramanın Doğuşu Miti" bu konuda rehber kabul edilen temel eserlerdendir. Elbette konu kahraman daha doğrusu insan olunca tercih edilen yöntem kaynaklarının da etkisiyle[1] arketipsel ve sembolik çözümlemelere de yer verilmiştir. Bu konuda Carl Gustav Jung'un muhtelif eserleri ile Mircea Eliade'ın "Dinler Tarihine Giriş" eserinden temel olarak faydalanılmıştır.

[1] Otto Rank ve Coseph Campbell'in arketipsel yaklaşımlara açılan çözümlemeleri doğrultusunda.

Destan metinlerinin alındığı eserler Ufuk Tavkul'un Türk Dil Kurumu'ndan çıkan *Karaçay-Malkar Nart Destanları,* ve *Nartlar* adlı çalışmaları ile Kültür Bakanlı'nın e-kitap olarak yayınlamış olduğu *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi'*dir.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. *Birinci Bölüm, Karaçay-Malkar Türkleri ve Destanları* başlığını taşır. Tezin içeriğinin daha iyi anlaşılabilmesi için gerekli kavramlar ve ilişkiler ortaya konulmuştur. İncelemenin birinci bölümü Karaçay-Malkar Türkleri'nin kimliklerine, yaşamlarına ve destanlarına; incelenecek destanların çeşitli Türk ve dünya inanmaları ile ilişkisinin ortaya çıkarılmasına odaklanır.

İkinci Bölüm, Nart Mitolojik Kahramanlarının İncelenmesi adını taşır. Karaçay-Malkar Nart destanlarının en gözde altı kahramanı, hayatları temel alınarak yakın okumaya tabi tutulmuş mümkün olduğunca her yönden çözümlenmiştir. Anlatılarda yer alan davranışların temellerine, çeşitli inançlardaki karşılıklarına, psikolojik derinliğine, eldeki verilerin sembolik çözümlemelerine yer verilmiştir.

Üçüncü Bölüm, *Mitolojik Varlıkların İncelenmesi* adını taşır. Bu bölüm kahramanların hayatına bir şekilde dahil olan insan-üstü varlıkların çözümlenmesine ayrılmıştır. Böylece konunun dağılmaması ancak her isteyenin bu varlıklar hakkında bilgi alabilmesi amaçlanmıştır.

Sonuç bölümünde ise tez boyunca elde edilen veriler ve sonuçları kısaca ifade edilmiştir. Bu veriler doğrultusunda Karaçay-Malkar Nart destanlarının hak ettiği değere sahip olmasının gerekliliği ortaya onulmaya çalışılmıştır.

1.1. Karaçay-Malkar Nart Destanları

1.1.1. Karaçay-Malkar Türkleri

Karaçay-Malkar dediğimiz halk Orta Kafkasya adı verilen, Kafkasya'nın yüksek dağlık bölgelerinde yaşamakta olan, Kıpçak Türkçesinin bir lehçesi ile konuşan bir Türk topluluğudur.

Kafkasya dediğimiz coğrafya Karadeniz ile Hazar Denizi arasında uzanan Kafkas sıradağlarının üzerinde yer alır. Bu coğrafya binlerce yıldan beri farklı kökenlerden gelmiş, ayrı diller konuşan yirmiden fazla etnik gruba ev sahipliği yapmıştır. Bu bölge *"Kafkas Kültür Alanı"* olarak bilinmekte ve bu kültür dairesi içerisinde yer alan topluluklar da *"Kafkas Halkları"* adıyla anılmaktadır.

> "Karadeniz'in doğu sahillerinden başlayarak Kafkasya'nın iç kısımlarına doğru çeşitli ırmak boylarında ve ovalarda yaşayan *Abhazlar,* kendilerine *Adige* adı veren çeşitli Çerkes boyları, *Abazalar* ve *Kabardeyler*, Orta Kafkasya'nın geçit vermez sarp ve yüksek dağlarında yaşayan *Karaçay-Malkarlılar* ile onların doğu komşuları *Osetler,* Kafkasya'nın doğu kısımlarına doğru yayılmış olan *Çeçen-İnguşlar* ve Hazar Denizi kıyılarına kadar olan ovalar ile güneydeki dağlık arazide yaşayan *Kumuk, Avar, Lezgi, Lak, Dargı, Tabasaran, Agul, Rutul, Tsahur* gibi Dağıstan kabileleri tarih boyunca etnik ve sosyo-kültürel bütünleşme neticesinde ortak bir kültür etrafında birleşerek "Kafkas Kültür Alanı"nı meydana getiren Kafkasya halklarıdırlar[2]".

Karaçay-Malkar Türklerinin bu adlandırması yalnızca yaşadıkları bölgelerin isimlerinden kaynaklanmaktadır. Bu halk, kendisine Alan ya da Tavlu (Dağlı) ismini verir. Dil, tarih ve kültür olarak birbirlerinden hiçbir farkları yoktur. Ancak Rusların böl-yönet politikasından dolayı *Karaçay-Çerkes* ve *Kabardey-Balkar* olarak iki ayrı özerk cumhuriyet şeklinde yapılandırılmışlardır. Bu, tamamen yapay bir sınırlandırmadır. Özerk cumhuriyet oldukları gruplarla dillerinin aynı olmaması ve aynı milletlerden insanların neredeyse yanyana dururken ikiye bölünmeleri bunu açıkça gösterir.

Orta-Kafkasya bölgesi, özellkle Karaçay-Malkar'ların yaşadığı bölge yalnızca Kafkasya'nın değil, Avrupa'nın en yüksek kesimleridir. En yüksek dağları, kültürlerine de fazlaca etki etmiş olan 5.642 metre yükseklikteki *Mingi Tav* (Elbruz Dağı)'dır.

> 2.200 metreye kadar çam, ladin ve köknar ormanlarıyla kaplı olan Karaçay-Malkar dağlarının daha yukarı kısımlarında otlak ve çayırlar yer alır. 3.000 metreden yukarı kısımlar buzullarla kaplıdır. Bazı vadilerde buzulların 2.000 meetreye kadar indiği görülür. Kafkasya'nın en büyük buzulları olan Alibek, Amanavuz, Uzunkol, Ullukam, Tonguzorun, Azav, Bızıngı, Dıhsuv buzulları bu bölgede yer alır[3]".

Bu zorlu koşullarda yaşamak Karaçay-Malkar halkının sorunlarından biri değildir. Yaşadıkları coğrafya, kültürleri ile kaynaşmıştır ve doğa ile uyuşmanın yolunu bulmuşlardır. Düzlük bölgelerde, daha tropikal iklimlerde yaşamak gibi bir dertleri yoktur. Tarih boyunca çevrelerince ve bölgeyi gezen bilim insanlarınca dürüst, yiğit, yenilmek ne bilmeyen, dışa kapalı güzel insanlar olarak tanımlanmışlardır[4].

Karaçay-Malkarlılar yaşadıkları coğrafi koşullar sebebiyle yüzyıllar boyunca Orta Asya'da sahip oldukları ve göç ettikleri yollardan aldıkları inanç sistemini ve kültürü muhafaza etmişler; Türk inanmalarında söz konusu olan doğa ve atalar kültleri ile Şamanist teknik ve ritüelleri, hatta Gök Tanrı inancını dahi kapsayan bir dini yaşatmışlardır. 17. yüzyılın başlarında Kırım Hanının İslam dininin yayılması için

---

[2] Ufuk Tavkul, "Kafkasya ve Çevresindeki Türk Toplulukları", **Türkler** c.20, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002): 489-490.

[3] **age**, 490.

[4] **age**, 491.

yaptırdığı akınları da gerek cağrafyanın avantajlarını kullanarak gerek kendi savaşçı doğalarıyla savuşturabilmişlerdir. Bu halkın İslamiyete girmesi 18. yüzyılın sonlarına tarihlenir. Ancak bu geç dönem ve etkileşimin az olduğu bölgelerde yaşamaları sebebiyle hala eski inançlarının etkisi tam olarak yok olmamıştır.

19. yüzyıl başlarında yaşanan Osmanlı-Rus savaşları Karaçay-Malkarların en çileli dönemlerinin başladığı zamanlardır. Osmanlı Devleti, yapılan anlaşmalar sonucu Karaçay-Malkar topraklarını Ruslara bırakmak zorunda kalmışlardır. Karaçay-Malkarlılar ise uzun yıllar canı pahasına özgürlüklerini, topraklarını ve dinlerini korumuş ancak Rus istilasından kurtulamamıştır. Yine 19. yüzyıl boyunca baskıcı Rus yönetimine karşı büyük ayaklanmalar çıkarmışlardır. Bu sebeplerle Karaçay-Malkarların Ruslar tarafından iki ayrı idareye ayrılması 1864 yılına rastlar. Bu yıldan itibaren 20. yüzyılın başlarına kadar Rus yönetimi baskısını artırmış, çıkan isyanları kanlı bir şekilde bastırmış ve Karaçaylıları göçe zorlamıştır. Karaçay-Malkarlılar 2. Dünya Savaşı sırasında da örgütsel direniş faaliyetlerine Almanya'nın yanında devam etmiştir. Almanya'nın Karaçay-Malkar halkının birleştirilmesi, özel mülkiyetin geri getirilmesi, yönetimsel özgürlüğün geri getirilmesi gibi vaatleri halkın güvenini kazanmasını sağlamıştı. Almanlar ile işbirliği yaparak Sovyet Rusyasını topraklarından atmayı başarmıştı. Ancak Almanya'nın da asıl amacı Kafkasya coğrafyasını sömürgesi yapmıştı. Nazi komutanlarının dahi atanmış olduğu sonradan anlaşıldı. Ancak asıl sorun Rusya Kafkas topraklarına geri dönünce başladı. Alman ordusuna belki en büyük gönüllü desteği vermiş olan Karaçay-Malkarlılar Stalin döneminde topraklarından sürgün edildi. Her ne kadar Stalin öldükten sonra gelen af ile Karaçay-Malkar halkının bir kısmı topraklarına geri dönmüşse de evlerini yıkılmış ve yağma edilmiş halde bulmuşlardır. Ayrıca 1922 yılında geri döndükleri halde özerk cumhuriyetleri de geri verilmemiş, Karaçaylılar Çerkes Özerk yönetimine, Malkarlılar Kabardey özerk yönetimine eklemlenmiştir. Bu durum ise etnik çatışma sorunlarını doğurmuştur. Bölgede yaşayan Türk nüfusu yaklaşık 300.000 kadardır. Tüm bu tarihsel sebeplerle ağır koşullarda yaşayan ve defalarca göçe zorlanmış olan Karaçay-Malkar halkı *"Orta Asya'da Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da yaklaşık 20.000 kişillik bir nüfusa sahiptirler".*[5] Halkın 20.000 civarı kısmı da Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır.

---

[5] **age**, 500.

1.1.2. Karaçay-Malkar Sözlü Edebiyatı

Karaçay-Malkar Türkçesi temel olarak tipik bir Kıpçak Türkçesidir. *"Türk lehçeleri sınıflandırmasına göre Karaçay-Malkar Türkçesi, Türk lehçelerinin z kolunun y bölümünün tav, bol-, kalgan grubuna girer."* Yani *"'adak' ya da 'azak' yerine 'ayak'; 'tag' (dağ) yerine 'tav'; 'olmak' yerine 'bolmak'; 'kalan' yerine 'kalgan' kullanılır"*[6]. Yine söz başı "y-" sesinin "c-" sesi, "b-" sesinin "m-" sesi şeklinde görülmesi en göze çarpan dil özelliklerindendir.

Karaçay-Malkar edebiyatına özellikle matbaanın yaygınlaşmasından önce çok uzun süre sözlü halk edebiyatı hâkim olmuştur. Halk, yaşadığı acıları, mutlulukları, gelenek-göreneklerini ve hatta dini inançlarını sözlü edebiyatına yansıtmıştır. Karaçay-Malkarlıların tarihi süreçlerini bile halk edebiyatı ürünlerinden okumak mümkündür. Kültürüne oldukça bağlı olan bu toplum çeşit çeşit edebi ürününü nesilden nesile aktarmayı başarmıştır.

> "Güzel 'cırlar' (halk şarkıları), meşhur Nart 'Tavruhları' (efsanevi hikâyeler), harika 'çomaklar' (masallar), derin anlamlı 'Nartsözleri' (atasözleri), uğurlu 'beşik cırları'(ninniler) ve 'alğışlar' (dualar), halkın genç nesillerine her zaman örnek olmuşlardır[7]."

Özellikle Karaçay-Malkarlıların destan literatürü oldukça geniştir. Bu destanlarda avcılık, yiğitlik hikâyeleri eski inançlarıyla çoğu zaman iç içe geçmiş durumdadır. Bazense Ruslar sebebiyle yaşadıkları zulüm destanlara konu olur ve içler acısı olayların yakıcı sözlerle anlatıldığına şahit oluruz. Tüm bu destanlar arasında Nart destanları ise ayrı değerlendirilmesi gereken bir kolu oluşturur.

1.1.2.1. Nart Destanları

Nart destanları diğer destanlandan farklı olarak yalnızca Karaçay-Malkar halkına özgü değildir. Komşu Kafkas halkların hemen hepsinde nazım ya da nesir şeklinde kendi dillerinde anlattıkları ortak destanlardır. Kafkas mitolojisine göre Nartlar Kafkasların efsanevi ataları kabul edilirler. Dünyaya ilk gelen, Tanrı kanından olan, cömertliğin, yiğitliğin, dürüstlüğün sembolü olan, ateşi, demiri, kumaş dokumasını, hayvanları ehlileştirmeyi başaran, medeniyeti getiren Nartlardır. Onlar, bugünkü insanlar

---

[6] **age**, 565.

[7] Hacılanı Tanzila ve diğ. "Karaçay-Malkar Edebiyatı" **Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, c.22, (Kültür Bakanlığı, e-kitap), http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/12407,girispdf.pdf?0 [20.05.2018].

gelmeden önce dünya üzerinde yaşayan korkunç doğaüstü varlıklarla savaşmış ve canları pahasına yok etmişlerdir.

Adige, Abaza, Oset, Çeçen-İnguşlarda da anlatılan bu destanlarda ciddi farklar olmakla birlikte temelde çoğunlukla kahramanların isimleri ve hayat çizgileri ortaktır. Bu halkların araştırmacılarının hepsi Türkologlar da dahil olmak üzere Nart destanlarını kendilerine mal etmek için Nart destanları ve Nart ismi üzerine etimolojik incelemeler yapar ve kendilerine yönelik bir açıklama getirirler[8]. Ancak bir destanın bir millete ait kabul edilmesi için tek şartın etimolojik araştırmalardan geçtiğinin düşünülmesi yanlış bir şartlanmadır. Bu tartışmalar bir yana bırakıldığında Karaçay-Malkar Nart destanlarının tüm yönleriyle Türk mitolojisinin ayrılmaz bir parçası kabul edilmesi gerektiği görülür. Tanrılar, mitolojik varlıklar, kahramanların davranış biçimleri herhangi bir Türk dünyası destanından farksızdır. Üstelik destanların böyle köklü ve yaygın olması sebebiyle Nart destanları çevre mitolojilerden de beslenmiş ve bünyesine Türk mitolojisinin yanısıra farklı dünya mitolojilerinden unsurlar katmıştır. Bu durumun dezavantaj değil bir zenginlik, ve yine Türk milletinin bir özelliği olarak yorumlanması daha uygundur. Çünkü Türkler uzun yıllar boyunca atlı göçebe kültürünü yaşamışlar ve göç ettikleri yollar boyunca özgürlüklerini korumayı başarmakla beraber ilişkide bulundukları birçok dine mensup olmuşlardır. Bir şekilde karşılaştığı tüm dinleri kendi dini yapısına dahil edebilmiş ve temelde "kendisi" kalmayı başarabilmiştir. Savaşçı, mücadeleci yapısıyla tanınan Türkler, belki de dünya üzerinde farklı inançlara en hoşgörüyle yaklaşan halktır[9]. Türklerin dinler hakkındaki bu açık tavrını yadsımamak amacıyla tezde hiçbir unsur dışarıda bırakılmamaya çalışıldı. Nart destanları, mümkün olduğunca çift yönlü olarak, daha doğrusu dünya mitolojileri içerisinden Türk mitolojisinin alt kümesi olarak bütüncül biçimde incelendi.

1.1.2.1.1. Türk İnanmaları ve Mitolojileri

Karaçay-Malkar Nart destanları zengin muhtevasıyla Türk dünyası edebiyatına önemli derecede katkı sağlayabilecek değerde bir destan koludur[10]. Özellikle Türk mitolojisi ve destanları ile yakından ilişkilidir. Bunun sebebi öncelikle destanların anlatıldığı

---

[8] Ufuk Tavkul, **Nartlar**, 1. bs. (Ankara: TDK Yayınları, 2011), 20.

[9] [9] Jean Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, çev. Aykut Kazancıgil, 2.bs. (İstanbul: Kabalcı, 2011), 298-299.

[10]Tavkul, **Türkler**, 586.

toplum olan Karaçay-Malkarlarda aranmalıdır. Yukarıda belirtildiği gibi bu halk çok uzun süre geleneksel inanç sistemini korumuştur. Bu, araştırmacıların uzun zaman animizm ile karıştırdığı ancak Şamanist inanç unsurlarını, çeşitli doğa ve atalar kültleri ile Gök Tanrı inancını, üçlü ve ikili evren sistemini kendine özgü şekilde uzlaştırmış bir inanç sistemidir. Bu sistem doğa ile koşulsuz bir uyumu, büyük yaratıcı Tanrıyı kabul etmekle birlikte tüm varlıkların ruhunu kabullenmeyi ve kendi lehine kullanmayı içermektedir.

> "Eski zamanlarda Karaçaylılar ve Malkarlılar, Tanrı'nın yanısıra, her şeye; gökyüzüne, yeryüzüne, sulara, taşlara, ormana, hatta değişik hastalıklara hükmeden ayrı ayrı varlıkların mevcudiyetine inanırlardı"[11].

Türklerin doğum ve bereketi koruyan Tanrıçası olarak bilinen Umay, Karaçay-Malkar inancında da benzer işlevle yer alır. "*Umay adlı Tanrıça Karaçay-Malkar eski inançlarında çocukları koruyan Tanrıça"*dır[12]. Aslında birçok mitolojik varlık Orta Asya dininden Karaçay-Malkar inancına miras kalmıştır. *"Doğaüstü güçlerle ilgili hikâyelerde, mitolojideki "Almaştı" (orman cadısı), "Ağaç Kişi" (orman devi), Obur (kötü ruh, büyücü), "Uy İyesi" (evi koruyan tanrı ve benzeri şeyler) anlatılır"*[13]. Almastı, Obur (Cadı), iyeler, orman ruhları Altay, Yakutlar gibi klasik Türk inanç sistemlerine sahip Türk toplumlarında da rastlanmaktadır. Tüm bu unsurlar fazlasıyla Nart destanlarına geçmiştir. Nart destanlarının beslendiği mitolojik kaynak Karaçay-Malkar inancıdır denilebilir. Örneğin Debet'in ve Alavgan'ın destanında bir cadı olarak karşımıza çıkan "Bayrım Kızı" adlı varlığı, hem Türk mitolojisinden hem de özelde Karaçay-Malkar inancından tanırız. Bu bizi aynı zamanda Nart mitolojisinin kökenlerine de götürebilir çünkü Bayrım Biyçe tüm Nart halkların Nart destanlarında görülmektedir.

> "Bayrım'ın ismini taşıyan kayalar Karaçay- Malkar'da pek çoktu. Bayrım, sadece Malkar ve Karaçay'da değil, diğer bazı Kafkas halklarında da ailenin, anneliğin tanrıçasıydı. Ocak ateşini koruyan, eve nasip, bereket, kısmet veren hep Bayrım Prenses'ti"[14].

Nart destanlarında geçen Demirci Debet, Kuran'da adı geçen Davut peygamberle büyük benzerlikler taşımaktadır. Ayrıca milattan sonra 7-10. yüzyıllar arasında Kafkasya topraklarına hakim olan Hazar Türk İmparatorluğunun resmi dini Museviliktir ve Davut peygamber Yahudi inancında bir kahraman kabul edilir[15].

---

[11] Tanzila ve diğ., http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/12407,girispdf.pdf?0 [20.05.2018].
[12] Tavkul, **Nartlar,** 29.
[13] Tanzila ve diğ., http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/12407,girispdf.pdf?0 [20.05.2018].
[14] Tanzila ve diğ., **age,** http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/12407,girispdf.pdf?0 [20.05.2018].
[15] Tavkul, **Türkler**, 578-580.

Bunun dışında destanın önemli bir parçası olan Emegen adlı yaratık Şamanzm'de erginletici rolünü üstlenen yeraltı ruhudur. Emegen, destanlarda kötücül bir dev olarak tasvir edilir.

Benzer örnekler artırılabilir ancak bu noktada asıl büyük eksiklik eski Türk inançlarına ve mitolojisine yönelen araştırmalarda hala bu malzemelerin kullanılmasından çekinilmesidir. İlmi literatüre Nart mitolojisinin girmesi çok yenidir ve belli ki benimsenilmesi uzun zaman alacaktır. Henüz, istifade ettiğimiz Kültür bakanlığının hazırladığı antolojide bile halkın dini "putperest" gibi basit bir ifadeyle tanımlanır[16]. Eğer bu tanım Karaçay-Malkar dinine ve Nart mitolojisine layıksa diğer tüm Türk dinleri de putperestlik adını almalı ve çalışmalar konu üzerine yapılan çalışmalar yok sayılmalıdır. Bu tarz ihmaller Karaçay-Malkar halkının akademik bağlamda henüz diğer Türk boylarına dahil edilmediğiinin, yabancılaştırıldığının bir kanıtıdır. Bu tezin en önemli amacı da Nart destanlarının Türk inanç sistem içinde değerlendirilmesini sağlamak ve Türk mitolojisinde karanlıkta kalan kimi noktaları aydınlatabilmektir.

1.1.2.1.2. Dünya Mitolojileri

Nart destanlarının mitolojik arka planını yalnızca Türk mitolojisinden okumaya çalışmak büyük bir hata olur. Bunun iki sebebi vardır. Öncelikle çoğu zaman araştırmacı, eğildiği alanda kaybolarak genel çerçeveyi göremez olur. Türk mitolojisine aşırı odaklanarak onun dünya mitolojilerinin bir parçası olarak görmeyi unutmak da böyle bir tehlikeyi doğuracaktır. Türk dünyasındaki birçok mitolojik varlık ve yaklaşım temelde Eskimo mitolojisinden, İskandinav mitolojisinden ya da Avustralya mitolojisinden farklı değildir.

Nart destanlarının en çok göze çarpan mitolojik varlığı tipik bir "tek gözlü dev" şeklinde tasvir edilir. Uzak doğu mitolojisinden Yunan mitolojisine var olan bir varlığı Türk mitolojisine özgüymüş gibi göstermenin bir faydası olmayacaktır. Ya da Almastı denen varlık Türk inanmalarının genelinde olduğu gibi Campbell'in belirttiğine göre Rus halk anlatılarında da vardır[17]. Bu varlıkların ortaklığının belirtilmesi komşu mitolojilerin etkileşimine, lehimize bir örnek olarak gösterilebilir. Tüm dünya mitolojileri ile ilgili en önemli ortaklık ise kahramanın hayat yolculuğunun temel şablonunda görülür. Bahsedilen "insanın" hikâyesidir. İnsan olmak, soyu ve ünvanı ne

---

[16] Tanzila ve diğ., **age,** http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/12407,girispdf.pdf?0 [20.05.2018].
[17] Almastı bölümünde bu varlığın orman kültü ile ilişkisi bağlamında ayrıntılı olarak incelendi.

olursa olsun aynı zorlukları yaşamaktan geçer. Mitolojiden böylesine bağlayıcı bir unsuru yok sayarak bir mesaj çıkarmaya çalışmak anlamsız olacaktır.

Nart destanlarını okurken dünya mitolojisini de gözden kaçırmamamızın ikinci sebebi ise Karaçay-Malkar Türklerinin tarihsel süreçte yaşadığı coğrafyalar ile ilgilidir.

> "Karaçay-Malkarlılar tarih boyunca Kafkasya'da hakimiyet kuran Kimmer, İskit, Hun, Bulgar, Alan, Hazar, Kıpçak gibi proto-Türk ve eski Türk kavimleri ile çeşitli Kafkas halklarının etnik ve sosyo-kültürel bütünleşmesinden ortaya çıkmış bir Kafkasya halkıdır[18]".

Sözü edilen Türk boylarının o coğrafyaya gelinceye kadarki göç yollarında kaynaştıkları etnik unsurlar ve halihazırda Kafkasların kozmopolit yapısı düşünüldüğünde Nart mitolojisini dünya mitolojilerinden soyutlayarak çözümlemeye çalışmak yanlış ve gereksiz bir çaba olarak kalır. Hatta Nart mitolojisinin sahip olduğu bağlantılar, Türk mitolojisinin içinde bulunduğu bu soyutlanma kısırlığını aşmasına yardımcı olabilir. Nart mitolojik kahramanlarının eksiksiz örnek metinler sunması, kurguları daha eğlenceli hale getirmektedir. Böylece Nart destanlarının Türk mitolojisinin yaygınlaşmasına ve temel kimlik kodlarımızın ortaya çıkarılmasına katkıda bulunması da mümkündür.

[18] Ufuk Tavkul, **Karaçay-Malkar Destanları** (Ankara: TDK Yayınları, 2004), 1.

2. NART MİTOLOJİK KAHRAMANLARININ İNCELENMESİ

2.1. Satanay Biyçe

Tezin Birinci Bölüm'ünde belirtildiği gibi sonsuz kahraman alternatifi vardır. Kahramanlar farklı isimlerde, farklı motiflerle varlıklarını sürdürürler. Onların erginlenme süreçleri sonraları toplumun tüm fertleri için örnek oluşturur. Ancak, enteresan bir şekilde bu kahramanların tamamına yakını erkektir. Hiçbir varlık, karşıtı olmadan düşünülemeyeceğine göre kadın hikâyelerin neresinde durmaktadır? Eskiden birçok kültürün anaerkil bir yapıya sahip olduğu söylenir. Bu düzenin nasıl işlediğine dair sayılı ipucundan yola çıkılarak yazılmış onlarca belki yüzlerce kitap var. Ancak hiçbiri anaerkil topumdan ataerkil topluma geçiş hikâyeleri kadar belleklere kazınamamış, anaerkillik üzerine ne anlatılırsa anlatılsın "erkeklerin anlattığı" ana Tanrıçanın iktidarını ele geçirme hikâyeleri kadar etkili olamamıştır. Bunlar sürekli anlatılmış, tüm belleklere kazınarak bugüne gelmiş, dişi arketiplerini oluşturmuştur. Artık kadın bir daha unutulmamak üzere bir canavara dönüşmüştür. Yine de kadın uygarlıklarda yaşamaya devam ettiği gibi anlatılarda da yaşamıştır. Çünkü gerek evrenin bilgisini içinde taşımasıyla, gerek doğurganlığıyla, gerek yaşama içgüdüsüyle kadın her zaman korkulan, saygı duyulan ve muhtaç olunan varlık konumunu korur. Kadın, erkekle birleşerek evrenin dengesini sağlar. Onu tamamlar. Erkeğe yaşaması için yer açar ve ona hayatı öğretir[19].

Türk Destanlarında, özellikle Karaçay-Malkar destanlarında da birçok kadın vardır. Ancak bunların hepsi, tüm gerçek kahramanlarda olduğu gibi- aynı kadındır. Bu

---

[19] Oğuz Kağan Destanında ilk okuyuşta kadın yok da, ancak kadının gölgesi varmış gibi gelir. Ancak Oğuz Kağan'ın hikâyesi doğumdan başlar ve doğumun efendisi anne olan kadındır. Ardından Oğuz Kağan, ilk erginlenmesini bir canavarı yenerek gerçekleştirir. Canavar ise evrensel dişinin sembolüdür. Ardından Oğuz Kağan, kimliği pek de belli olmayan iki kadınla evlenir ve altı çocuğu olur. Bu düşünülenin aksine aşağılayıcı bir durum da değildir. Oğuz Kağan bu kadınlarla çok güzel oldukları için ya da çok şanslı oldukları için evlenmemiştir. Bu kadınların gücünü kendinde toplayıp ardından halkına dağıtabilmesi için evlenmek mecburriyetindedir. Kadınların biri bir ağaç kavuğundan gelmiş diğeri ışık demeti olarak yeryüzüne inmiştir. Yani biri yeryüzünün, toprağın; diğeri ise göğün gücünü simgeler. Oğuz Kağan ancak bu iki dişiyle bir olduktan, yani özdeşleştikten sonra gerçek potansiyeline kavuşabilmiştir. Dolayısıyla o kadınlara gücünü borçludur. Bu bağlamda kadın hem evrenin kutunun dağıtıcısı hem de kahramanın diğer yarısıdır. Bu evlilik aynı zamanda kozmik uyumun da bir uyarlamasıdır ve sonuçta bu evliliğin meyveleri her iklime uyum sağlayan, dağılıp büyüyen ancak asla yok olmayan Türkler olmuştur.

kadınlar kritik anlarda aynı bilgelikle kriz yönetirler, ailelerine ve topluma karşı sabit ve sağlam bir duruşları vardır, fiziksel olarak güçlülerdir ancak onları kahraman yapan şey metafizik güçleridir. Tüm fenalıkları önceden hissedip engel olmaya çalışan, kehanetlerde bulunan hep kadındır. Hikâyelerin arka planında hayatlar kurtarırlar. Peki bu kadınların kendi hikâyesi nedir? "Doğru insan" modeline nasıl ulaşmışlardır? Ne tür bir erginlenme geçirmişlerdir? "Kahramanın Sonsuz Yolculuğu"nun yalnızca erkekleri kapsaması mümkün müdür?

Yukarıda değinildiği gibi evrenin güçleriyle ilişki kuran ve erkeği de doğurduğu için her iki cinsi de çok daha iyi kapsayan; iki cinsin gücünü de içinde taşıyan kadının yolculuğu belki bir erkeğin yolculuğundan çok daha anlamlıdır. Fakat "erk" artık atanın elindedir ve hikâyeleri o yazmaktadır. Bu konuda Satanay Biyçe gerek eksiksiz erginlenme hikâyesiyle, gerek doğumdan ölüme kadar örnek olacak cesur ve erdemli hayatıyla tüm Türk destanları içerisinde çok özel bir yere sahiptir. Hatta Satanay'ın içsel -ya da mitsel- yolculuğu Türk destanlarını aşmaktadır. Satanay bir önder olarak toplum içerisine girinceye kadar bir dizi macera yaşamıştır. Bu maceralar her klasik kahramanın yaşaması gereken olayların kadın bakışıyla kadın açısından ve kadın bir kahramanla yaşanmasıdır.

Bu kahramanın hikâyesi gökyüzünde başlar. Satanay Biyçe'nin annesi ay ve babası güneştir. Onu su ejderhası -ya da deniz Tanrıçası- olarak tercüme edilen "Celmavuz" adlı bir yaratık anne ve babasından kaçırır. Ay ve Güneş acıyla kızlarını arayıp bulamazlarken Celmavuz, kahramanımızı ıssız bir adaya getirerek üzerini sisle kapatır. Satanay, ismini bu adada almıştır. Bu adada ona Su Ana bakmıştır. *"Altın saçını eliyle taramış*[20]*"* onu yedirip içirmiştir. Su ana Deniz Tanrıçasından farklı olarak kahramanların sütannesi ve koruyucusudur.

Satanay bu adadaki yaşantısından son derece mutsuzdur. Sürekli ağlamaktadır. Bir gün kaçmaya karar verir ve yüzünü boyayarak denizin kıyısına gelir. Kayın ağacından bir kayığa biner.

"Bacağını elini kürek yapıp çekmiş

Rüzgarlar sürükleyerek karaya atmış

---

[20] Tavkul, **Nartlar**, 77-82.

Hortlaklar görüp onu almışlar[21] Karada yalnızca “Almastı” adı verilen hortlak tarzı yaratıklar vardır. Konuşamayan ancak Satanay’a iyi davranan bu yaratıklar Satanay’ı kara ormana götürürler onu ağaç kökleriyle beslerler. Ancak bu yaşantı uzun sürmez. Tepeye dev kokusu yayılır. Yaşlı hortlak kokuyu alıp bayılır. Diğer hortlaklar korkuyla kara ormanın derinliklerine karışırlar. Hortlakların üzerinde yaşadığı tepenin 700 yıldır uyuyan “Emegen” adı verilen dev bir yaratık olduğu anlaşılır. Satanay tek gözlü devle baş başa kalır. Dev Satanay’a saldırmak için harekete geçer. Neyse ki Satanay Biyçe yüzünü açarak dev Emegen’e bakar. Devin tek gözü Satanay’ın güzelliği karşısında kamaşır. Hiçbir şey göremez. Öfkeyle taşları toprakları oradan oraya atarken uçurumdan düşer ve parçalanıp ölür.

Satanay artık yalnız başınadır. Kara ormanda ilerler. Yiyeceği yoktur, suyu yoktur. “*Çok dolaşmış kara ormanda tökezleyerek*

Çaresizlikten Yer Tanrısına yalvararak[22]*”* Bu sırada yol boyunca tüm canlılar sus pus olmuş, sessizce Satanay’ın yolculuğunu tamamlamasını beklemektedir. Ve bir gün bir köyün kıyısına gelir. O sırada onu yaşlı bir Cadı görmüştür. Satanay’ı hemen alır ve mahzenine kapatır. Orada Satanay’ı büyütür ve yetiştirir. İşi bittiğinde Nartların önderi Örüzmek’e Satanay’dan bahsederek onunla evlenmesini sağlar. Satanay, artık Nart toplumunun önderi, Örüzmek’in akıl hocasıdır. Satanay Nart kadınlarına dikiş dikmeyi boza yapmayı, ekmek yapmayı, yün eğirmeyi ve daha nice şeyi öğretmiştir. Diğer taraftan birçok Nart kahramanının sütannesidir ya da yetiştirmiş ve ad vermiştir. Toplumun başına bela olan şeyler için yaşlılar heyeti Satanay’a danışır. Erginlenme ve önderlik süreçlerinin anlatıldığı Satanay yapılacak hiçbir işi kalmadığında kendi isteğiyle gökten uzatılan bir sepete binerek gökyüzüne çekilir.

> “Sonra, Satanay, Gök ve Yer tanrılarından: "Beni Nartsız dünyadan alın, şimdi yeryüzünde kötülük yok" deyip dilek dilemiş. Sonra bir gece rüyasında bir ses duymuş: "Dağlarda Nart dağına, Gök Tanrısı gökyüzünden sana ip gönderecek, seni onunla kendisine çıkaracak" diye. Büyücü Satanay rüyasında gördüğü, kendisine söylenen dağa çıkmış, ip gelip, kenarında kuş yuvası gibi bir şeyin takılı olduğunu görmüş. Hemen ona girip oturmuş. Öyle oturunca, ip onu gökyüzüne alıp gitmiş. Satanay bugün de gökyüzünde sağdır, kanatlı atlara binip, havada uçan Nartlara önderlik yapıp duruyor[23]”

Satanay olağanüstü güçlerle olan bütün maceralarını yaşadıktan sonra mükemmelliğe ulaşarak insan konumuna gelir. Diğer bir deyişle erginlenmesi belki cinsiyeti

[21] **age,** 77-82.
[22] **age**, 77-82.
[23] Tanzila ve diğ., http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/12413,nartefsaneleriilehikâyeleripdf.pdf?0 [20.05.2018].

dolayısıyla tersten işler. Biz dünyaya geldikten sonra olgunlaşıp yeni biri olarak yükselirken o ayrı bir boyutta kendisini tamamlar. Muhtemelen geçmişte zaaflar göstermiş bir kadının yarın önder olması pek yakışık alır bir durum olmadığı için böyle bir yol izlenmiştir. Satanay'ın insanlarla, toplumla ilk karşılaşması Nartların önderi Örüzmek'in eşi, Nartların annesi ve akıl hocası konumuyla birlikte gelmiştir. Satanay bu mükemmelliğe geçirdiği bir yolculuk sayesinde ulaşır.

Bu çalışmada Satanay'ın yolculuğu gerek Türk mitolojisinden gerek dünya mitolojisinden çeşitli örneklerle desteklenmiş, sembol ve arketip çözümlemeleri oluşturulmuştur.

2.1.1. Doğumu ve Soyu

2.1.1.1. Güneş ve Ay

Güneş, her zaman olumlu bir gücü temsil eder. Göğün kaçılamaz gözüdür. Bilgedir. Adaletin ve dengenin koruyucusudur. Büyük ve erildir, *"Onun olumlu, ateşli gücü genellikle babanın hükmedici gücüne benzetilir; onun güç alanları, ekinlerin büyümesi ve yeryüzünün beslenmesidir*[24]". Güneş tapımı çoğu zaman bir saltanat dini, soylu kesimin Tanrısı olarak görülür. Çünkü güneş, gökte görülen cisimlerin en haşmetlisi ve en kusursuzudur. Güneş altın çağını kuşkusuz Mısır topraklarında yaşamış olsa da her toplumda muhakkak görkemli bir kutsal gösterge olmuştur. Nartların en önemli kadın kahramanı Satanay, Güneş ve Ay'ın kızıdır. Güneşin Nart destanlarında oynadığı rol düşünüldüğünde Satanay'ın soyuna, dolayısıyla kahramanın büyüklüğüne yapılan vurgu daha iyi anlaşılmış olur.

Güneş Tanrısı Nart kozmogonisinde yalnızca Güneş'i yaratmakla kalmamış, Nartların yüce Tanrısı rolünü üstlenmiştir: Nart destanlarında şu şekilde geçer*: "Güneş Tanrısı, Tanrıların başıdır, onun sözü dinlenir. O bütün suların, göklerin yerlerin kudretli hakimidir*[25]*"*.Yer Tanrısı ile evreni yaratma görevi de onun üzerindedir *"Güneş Tanrısının baş ismi Kaynar Teyri imiş. Kaynar Teyri ile Yer Tanrısı dağları, yerleri, tüm yeraltı ve yerüstü suları, yıldızları yaratmışlar, var etmişler*[26]*"*.

---

[24] Mircae Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, çev. Lale Arslan Özcan 5.bs. (İstanbul: Kabalcı, 2014), 20
[25] Tanzila ve diğ.,,
http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/12413,nartefsaneleriilehikâyeleripdf.pdf?0 [20.05.2018]
[26] Tavkul, **Karaçay-Malkar Destanları,** 13.

Yer'in partneri, -eşi ya da kardeşi- olarak dünyayı yaratma görevi Eliade'nin belirttiği gibi tüm Avrupa, Afrika ve Asya dinlerinde Gök'ün görevidir[27]. Özellikle eski Türk dininde evrenin güç iplerini elinde taşıyan Gök Tanrı'dır. Bunun ispatı için Orhun Kitabelerine kabaca göz atmak yeterlidir. Nart Destanlarında da birçok mitolojide direkt olarak göğün kendisine, Gök Tanrı'ya atfedilen Yüce Göksel Tanrı rolünü Güneş'in üstlendiğini söyleyebiliriz.

Eliade'a göre Tanrılar panteonunun gelişmesi ve görev dağılımı ile edilgenleşen göksel Tanrı yerini güneşe bırakmıştır. Eliade bu durumu Gök Tanrı'nın aşkınlığının ve ulaşılmazlığının sonucu olarak değerlendirir. İnsanlar daha özelleşmiş işlerinde yararlanmak üzere daha somut ve daha dar güç alanlarıyla ilgilenen Tanrılara tapma eğilimi göstermiştir. Bu da Gök Tanrı'nın atmosfer-bereket Tanrısına dönüşmesiyle ve gitgide daha çok Güneş ile özdeşleşmesiyle sonuçlanmıştır. Eliade bu süreci Afrika'dan, Avustralya'dan, Veda dönemi Hindistan'ından verdiği örneklerle ayrıntılı olarak ele almıştır[28].

Ay, karanlık olanı aydınlatır. Karanlıktaki hazine gibi gizemlidir. Bir sistemi vardır. İlk takvim ölçüsüydür. Özellikle avcı-toplayıcılıktan tarıma geçildikten sonra çok daha önem kazanan ay; doğması, gelişimi, değişimi ve yok olmasıyla doğanın, ekinlerin ve insanların doğumu, ölümü ve tekrar doğumunu simgeler. Güneş katı gerçekliği sembolize ederken Ay, ezoterik biçimde "gizemli bilgeliği" temsil etmektedir. Mascetti insan zihnindeki bu zıtlığı şu şekilde dile getirmiştir: *"Gece doğan ay, bize sıradan gerçekliğin içindeki esrarengizliği hatırlatır. Güneş ışığı eril, saldırgan, şiddet ve ihtiras doluyken, ay ışığı dişil, yumuşak, şefkatli, alıcı ve sevecendir"*[29]. Gök Tanrı birçok coğrafyada eril-kutsal otorite olarak görülürken Ay'ın inanç dünyasındaki kaderi bu izlenimden çok daha farklıdır. *"Kozmik eril güç ve Yer'in karşıtı-eşi olarak ortaya çıkan Güneş'in aksine Ay, üst paleolitik çağlardan beri kadın ve doğurgan yumurtalar ile ilişkilendirilmiştir*[30].

Ay'ın bir zaman ölçü birimi olarak kullanılması onu toprakla, bereketle, yağmurla; dolayısıyla kadınla eşleştirilmiştir. Tarihin karanlık dönemlerinde Ay, toprak, su ve kadın -hatta yılan-arasında kavram kaynaşması yaşanır ve belki de hiçbir zaman tam

---

27 Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, 107.
28 Eliade, **age**, 142-145.
29 Manuela Dunn Mascetti, **İçimizdeki Tanrıça- Kadınlığın Mitolojisi**, çev. Belkıs Çorakçı, 1.bs. (İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2000), 20.
30 **age**, 20.

anlamıyla çözdük diyemeyeceğimiz bir ilişkiler ağı kurar. Suları Ay yönetir. İnsanlık tarihi boyunca hep veren, üreten, doğuran toprak muhakkak bir annedir. Anne verimliliğini zamana ve sulara yani Ay'a borçludur. Su, hayat dağıtmasıyla, uyum sağlamasıyla, yumuşaklığı, berraklığı, güzelliğiyle kesinlikle bir kadın gibidir. Selleriyle, fırtınalarıyla, hırçın okyanuslarıyla da tıpkı zaman gibi, toprak gibi, kadın gibi can alır. Kadın da zihniyetlerde su kadar tehlikelidir. İçinde evrenin ilk maddesi gibi kaosun gücünü taşır. Tufan gibi verdiği hayatı temizlemek için geri alır. Yenilenme gücüyle, korkutuculuğuyla, zehriyle bir "yılan"dır.

Fuzuli Bayat, Ay'ın antropogoni mitlerinde ve diğer birçok mitte oynadığı role dikkat çeker. Türk Mitolojisinde tanıdığımız birçok varlığın adında "Ay" terkibi gizlidir:

> "Mitolojik ana ve onun rahmi olan mağarayla ilgili ilk insanın (Ay Atam ve Ay Va) ve doğum, türeme hamisi olan Ayıısıt'ın adındaki (Ayı-sıt) ay terkibi mitolojik ananın çok eski ay Tanrı inancıyla ilgili olduğunu gösterir. Umay adında da (Um-ay) ay terkibi, Ay merkezli inancın türemede önemli rol üstlendiğini tasdik eder"[31].

Bunlardan Umay ve Ayıısıt başka toplumlarda aynı varlığın başka isimlendirilmesi olarak değerlendirilebilir. Her ikisi de hamile ve lohusa kadınlar ile yeni doğmuş bebekleri kutsayan koruyucu ruhlardır. Nitekim Ateş de Üst Paleolitik dönemde Eskimolar, Estonyalılar, Buryatlar, Yeniseyler, Yakutlar vb. gibi birçok topluluğun evliliklerini Yeni Ay döneminde kutladığını belirtmiştir[32]. "Dişi" ile Ay arasındaki kavram kaynaşmasının sebeplerinden biri de ayın ve kadının biyolojik saatleri birbiriyle uyum sağlamasıdır.

> "Ay, evrelerinin adet dönemini ve kadının üç çağını hatırlatması nedeniyle (hilal bakireyi, dolunay olgunluğa ulaşmış kadını, son dördün bilge kadını simgeler) mitolojide ve Tanrıçanın simgeleri arasında özel bir yer edinmiştir[33]".

Dolayısıyla Ay ile doğum arasında doğal bir ilişki kurulmuştur. Kadının doğumla ve diğer metafizik güçlerle olan ilişkisi her zaman karşı cins tarafından "karanlıkta kalan" hatta çekinilen bir yön olmuştur. -Erkeklerin "anima"sını ortaya çıkaran da işte bu güçtür-. Ay gibi dişi de hep karanlığı, "Yin ilkesini" temsil eder. Bu sebeple tarihin karanlık dönemlerinden itibaren birçok toplumda birçok Tanrıçanın ana simgesi Ay olmuştur. Nit, İsis, İştar, Artemis, Diana gibi büyük Tanrıçalar Ay Tanrıçası olarak da bilinirler[34].

---

[31] Fuzuli Bayat, Türk Mitolojik Sistemi 2, 3.bs. (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016), 37.

[32] Mehmet Ateş, **Mitolojiler ve Semboller – Ana Tanrıça ve Doğurganlık**, 3.bs. (İstanbul: Milenyum Yayınları, 2012) 86, 165.

[33] Dunn Mascetti, **age**, 20.

[34] Ateş, **age**, 86, 166.

Ay'ın farklı yönlerinin Tanrıçayla özdeşleşmesini Yunan mitolojisinde net olarak görürüz. Bir Ay Tanrıçası olan Artemis, bakire-avcı bir Tanrıdır. Yine ismi Ay anlamına gelen ve Ay'ın kişileştirilmiş hali olan Selene aşklarıyla ünü doğurgan bir Tanrıçadır. *"Zeus'tan bir kızı, çoban Endymon'dan 50 kızı olmuştur".* Ay Tanrıçası olan Hekate, *"karanlıklar alemiyle ilişkilendirilir ve daha ziyade sihre ve büyülere hükmeden Tanrıça olarak ortaya çıkar*[35] *".* Mezopotamya mitolojisinde ise Ay'ın yerini Venüs gezegeni tutar. Ancak Venüs sembolizmi de teknik olarak kadını temsili açısından Ay sembolizmini destekler:

> "Sümer-Babil göksel mitolojisi, kozmik dişinin özelliklerini Venüs gezegeninin aşamalarıyla tanımlamıştı. Sabah yıldızı gibi bakireydi o, akşam yıldızı gibi sürtük, gece göğünün hanımı olarak ayın karısı; ve güneşin yalımıyla yok olduğunda cehennem Cadısıydı. Mezopotamya etkisinin arttığı yerde, Tanrıçanın özellikleri bu değişken yıldızın ışığıyla aydınlanıyordu[36]".

Kimi zaman güçlü bir Tanrıça ayın bu çeşitli yönlerini aynı anda temsil eder. Türk inanmasında Umay, bu açıdan dikkati çeken bir Türk Tanrıçasıdır. Bir taraftan doğumun ve lohusa kadınların koruyucusu olarak bilinen Umay, diğer taraftan bakire kabul edilir. Bir taraftan ağaç ile bir taraftan da ateş ile özdeşleştirildiği olur. Bayat, bu konuya dikkat çekmiştir.

> "Büyük ihtimalle bir zamanlar güneş kültü ile bağlantılı olan Umay, bu bağlantıyı ateş-ocak kültü ile ilişkisinde korumuştur. Ancak daha eski katmanlı Ay merkezli inanç bağlamında Umay'ın değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Nitekim türemenin ve bakireliğin simgesi olan Ay kültünün bu işlevleri tamamıyla Umay'ın üzerine geçirilmiştir[37]".

2.1.1.2. Güneş ve Ayın Evliliği

Bu iki büyük doğa gücünün Ay ve Güneşin tanrılaştırılması ve eş olarak görülmesi mitolojik sembolizmde çok önemli bir yer tutar. İlkel insan zihninde biri gecenin, diğeri gündüzün efendisidir. Birliktelikleri doğanın güçlerinin bütünlüğünü ifade eder. Eliade, *"Karanlık-Işık ikilisi kozmik günle kozmik geceyi, herhangi bir biçimin ortaya çıkıp kaybolmasını, ölümü ve yeniden dirilişi, kozmosun yaratılışını ve yok oluşunu, gizli olanla açık olanı aynı anda ifade eder*[38] *"* der. Herhalde güneş ve ay sembolizmini de daha iyi anlatan bir tanım yoktur.

Ay ve Güneş'in birleşmesinin amacı *"-mistik fizyoloji tekniğinde- henüz kozmik yaratılışla parçalanmamış, ayrışmamış ilk Bütünlükle birleşmeyi sağlamaktır*[39] *"*

---

[35] Ateş, **age**, 167.
[36] Joseph Campell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, çev. Sabri Gürses, 2.bs.(İstanbul: Kabalcı, 2013) 333.
[37] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 54.
[38] Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, 427.
[39] Eliade, **age**, 188.

diyebiliriz. Çünkü insanın evrenle bütünleşmesi Ay'ın ve Güneş'in ritmiyle bütünleşmesi ile simgelenir. Bir anlamda insanın evrenle uyum sağlaması için Ay ve Güneş'i bünyesinde "birleştirmesi" gerekir. Evrenle uyum sağlayan insan aşkın bir gücün parçası olarak genişler ve güvende hisseder. Böylece toplumsal sınırlar kalkar ve insan özgürleşir. Eliade, incelediği mitolojik veriler neticesinde Ay'ın Güneş tarafından döllenmesini ruhun ve aklın birleşerek ilk insanı oluşturmasının sembolü olarak değerlendirmiştir:

> "Akıl ruh ikiliği ölümden sonraki ay-güneş ikiliğiyle örtüşür. (…) Ay Güneş'ten nous'u alır ve nous, burada çimlenir ve yeni bir ruha can verir (psyche). Toprak bedeni yaratır. İnsanın ilk bütünleşmesi olarak, noun-psyche çiftinin yenilenmesiyle ilişkisine ve ayın güneş tarafından döllenmesi simgeciliğine dikkat edin[40]".

Güneş ve Ay'ın Tanrılaştırılması, tapılması ve insanın-kahramanın türemesi konusundaki rolleri Türk inanç sistemine de yabancı değildir. İnan, Çin kaynaklarında Hun Türklerinin inançlarıyla ilgili verilere yer verir. Buna göre Güneş ve Ay kültü Hun inanç sisteminde çok önemli bir yer kaplamaktadır:

Radloff Türklerin göğün çeşitli katlarında olduğuna inandıkları Kün Ana ve Ay Ada'dan bahseder. Güneş'in dişil, Ay'ın eril olmasının tek sebebinin ses uyumu olduğunu, ayrıca bir öneminin olmadığını da özellikle belirtir[41].

İnan, bazı Yakut kahramanlarının Ay ve Güneş'in lütfuyla türediğini ve büyük kahramanların Güneş'in ve Ay'ın himayesinde olduğunu söyler. Bu oluşturulan bütünlük kahramanın mükemmel yaratılışını ifade etmek için kullanılmıştır.

> "Yakutlara göre Güneş ve Ay iki kardeştir. Her ikisi de Tanrıdır. Bazı kahramanlar Ay Ve Güneşin lütfu ile türemişlerdir. Şaman cüppesinde ve külahında Güneş efendinin (Kün Toyon'un) sembolü olarak demirden veya gümüşten halkalar bulunur[42]".

Şamanların, Güneş'in ve özellikle Ay'ın gücünden yararlanmasının başlangıcı Neolitik Döneme kadar uzamaktadır. Bayat bu dönemde aile şamanlığı kurumunun ortaya çıktığını ve bu şamanların kadın olmakla beraber genel anlamda gücünü Ay'dan aldıklarını vurgulamıştır. Özellikle dişil gücün Ay'ın kutunu içinde taşıması dikkat çekicidir[43].

Yukarıda Güneş ve Ay'ın birlikteliği, aklın ve ruhun, evren ile uyum sağlamanın, göğün kutunu almanın sembolü olarak belirtildi. Öyleyse Satanay'ın Güneş ve Aydan

---

[40] Eliade, **age**, 183.

[41] Wilhelm Radloff, **Türklük ve Şamanlık**, çev. N. Uğurlu, A. Temir, T. Andaç, 5.bs. (İstanbul: Örgün Yayınları, 2012), 21.

[42] İnan, **age**, 29.

[43] Fuzuli Bayat**, Türk Kültüründe Kadın Şaman**, 1.bs. (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010) ,44-45.

doğması kahramanın kutsal bir harmoniden doğduğunu, yaratımındaki kusursuzluğu ve özünde taşıdığı aşkın gücü vurgulamak içindir.

Hem kahramanlar için her zaman annenin daha önemli olması hem de kahramanımızın kadın olması dolayısıyla Ay'ın bir nevi varisi sayılması sebebiyle anne olarak Ay, sembolik açıdan kahramanımız için kilit bir noktadadır. Destanda Satanay'ın çalınma bölümü *"Ay'dan onu Deniz Tanrıçası çalmış"*[44] olarak geçer. Bu sebeple kahramanımız Ay'ın varisidir. Öncelikle "iki" vardır. Ve onların kutsal uyumu. Ay ve Güneş bu evrensel dengeyi temsil eder.

Satanay bu evrensel teklikten oluşmuştur. Yani evrenin temel güçlerini içinde taşımaktadır. Bu çıkarım ilk başta abartılıymış gibi gelebilir. Fakat Satanay Tanrının tecellisini üzerinde taşıdığına inanan bir mutasavvıftan ya da herhangi bir insandan farklı değildir. Yani o sadece insandır. Bu sebeple hayatının hiçbir döneminde ne Ay'dan ne Güneş'ten yardım istememiş, dua etmemiş, iletişime girmemiştir. Satanay'ın özel oluşu da buradan kaynaklanır. Çünkü dünya dinlerinde insan türünü kadın değil erkek temsil eder. Kadınsa erkeğin yanındadır ve çeşitli sonuçlar doğuracak hatalar yapmak suretiyle hayata katkıda bulunur. Satanay'ın ise bu anlatıda görevi yanlış yapmak değil doğruyu öğretmektir.

2.1.2. Erginlenme Yolculuğu

2.1.2.1. Kaçırılma

2.1.2.1.1. Uzaklaşma

Kahramanlar, yukarıda da değinildiği gibi "doğuştan kahramandır" ve bu sebeple daha doğar doğmaz onu kahramanlığa yöneltecek olan uyarıcılarla karşılaşırlar. Yani kahramanların erginlenme yolculuğu aslında hem içten gelen bir şey olduğu için seçilen bir yol, hem de her koşulda zaten girilecek olan zorunlu bir yoldur. Kahraman istemese de kader onu sürükleyecektir. Kahramanımız Satanay'ın durumu da bu şekildedir. Daha varlık sahnesine çıkar çıkmaz hiçbir gözün görmediği, göremeyeceği bir yere kaçırılmıştır. Bu kaçırılmanın sebebi inisiasyon dediğiniz içsel varlığımızı tanıma sürecinin başlangıcıdır. Bu süreçte çeşitli varlıkların rehberliği eşliğinde oldukça zorlu bir süreçten geçer, bu süreç sonucunda bir dönüşüm geçirir, yetişkin bir birey oluruz. Uzaklaşma bu sürecin ilk şartıdır çünkü insan, ilk var olduğu alandan

[44] Tavkul, **Nartlar,** 77-82.

kopmadan birey olamaz. Üç büyük semavi dinde ve sayısız mitolojide bu sebeple cennetten, Tanrının yanından kovulma anlatısı vardır. Gerçek bir sınavdan tek başına çıkabilmesi için insan ana varlıktan kopmalı cennetten kovulmalıdır. Ardından zorlu yollar neticesinde nasıl bir varlık olduğunu algılamalı ve aynı zamanda büyük ve kutsal bir bütünün parçası olduğunu da kendi bilinciyle idrak etmelidir. Bu sebeple Satanay'ın gökten düşüşü onun kusursuzluktan insanlığa düşüşünü de simgelemiştir. Bu sebeplerle hiçbir kahraman evinde erginlenmez. Ya uzaklaşır, ya uzaklaştırılır. Uzaklaşmanın sebebi içsel bir çağrı, bir şeyin eksikliğini hissetme ya da toplumsal bir sorunun baş vermesi olabilirken uzaklaştırma, maceranın kendisi suretinde bir yaratık tarafından kahramanın iradesi dışında gerçekleşir. Yunan mitolojisinin çok sevilen hikâyesi Hades-Persephone ilişkisi bu bağlamda Satanay ile özdeş yanları olan bir hikâyedir[45].

Şamanların erginlenmesi ise bahsedilen uzaklaşma çeşitlerinin her ikisini hatta üçünü içerebilmektedir: içsel çağrı, bekleme süresi, yardımcı bir ruh eşliğinde metafizik dünyaya girme ve aynı zamanda bedeninin de erginlenme amacıyla toplumdan uzağa, dağa ya da ormana taşınması. Çünkü yaşadığımız dünyanın en temel prensibi ölüm olmadan doğum olmamasıdır. Satanay, Ay ve Güneşin kızı olarak yeryüzüne gelemezdi. Bu görevi Su Canavarı (Ejderhası) Celmavuz üstlendi.

2.1.2.1.2. Celmavuz

Yukarıdaki kısımda uzaklaştırıcının maceranın kendisi suretinde olduğunundan söz edilmiştir. Maceraya başlama her zaman ve hemen herkes için zor olmuştur. Belli ki çok uzun zaman boyunca insanlığın içsel dünyasında çok da büyük bir farklılık olmamıştır. İki-üç bin yıl önceki insan için de kendini ve toplumu algılayıp bir yetişkin olma yolculuğuna çıkma ve "canavarları yenme" zor bir süreçtir. Bu sebeple macerayı başlatan da çoğu zaman ürkütücü bir yaratıktır.

Campbell, Kahramanın Sonsuz Yolculuğu'nda örnek verdiği bir peri masalından hareketle kurbağa, yılan, ya da her türlü reddedilmiş, tiksindirici şeyin bilinçdışını sembolize ettiğini ve kahramana bu sebeple çirkin geldiğini iddia eder.

---

[45] Yeraltının ilahı Hades yeryüzünde bereket Tanrıçası Demeter'in genç kızı Kore'yi görür. Onu çok beğenmiştir. Hemen Kore'yi alıp yeraltına götürür. Görüp beğendiğinde ve yeraltına kaçırdığında ne genç kızın ne de annesinin haberi olmamıştır. Annesi ne yapsa da onu bulamaz. Zeus'un yardımıyla bulduğuna ise artık çok geçtir. Kızı Kore bir dönüşüm geçirmiş, ismi Persephone olmuştur. Artık yalnızca Demeter'e ait değildir.

> "Peri masalının tiksindirici ve reddedilmiş kurbağa ya da ejderi ağzında güneş topunu çıkarır; çünkü kurbağa, yılan, reddedilen şey, içinde kabul edilmeyen bilinmeyen ya da gelişmemiş etken, yasa ve varoluş öğelerinin biriktiği şu derin ("öyle derin ki dibi görünmez") bilinçdışının temsilcisidir[46]".

Bilinçdışına girme maceranın ilk adımıdır. Bilinçdışına giren kahraman, içsel derinliğini oluşturan parçalar arasında bağ kurarak bütünleşir ve bunun sonucunda bir dönüşüm geçirir. Jung, bilinçdışını ve önemini şu cümlelerle vurgulamıştır.

> "Her kim mağaraya, yani herkesin kendi içinde taşıdığı mağaraya ya da bilincin dışındaki karanlığa girerse, kendini önce bilinçdışı bir dönüşüm sürecinin içissnde bulur. Bilinçdışına girmesi, bilinci ile bilinçdışının içerikleri arasında bir bağ kurmasını sağlar. Bunun sonucunda, kişiliğinde olumlu ya da olumsuz anlamda kökten bir değişim olabilir[47]".

Bu canavarların elinde güzel şeyler, kahramanın yolculuğunun sonucunda alacağı ödüller olabilir ancak ilk olarak bu rahatsız edici dış görüntünün tuzaklarından aldanmalarından kurtulmalıdır.

> "Maceranın müjdecisi ya da habercisi, öyleyse, genelde karanlık, tiksindirici ya da korkunç, dünyanın kötü saydığı biridir; yine de onu izlemek, gündüzün duvarları arasından içinde mücevherlerin ışıldadığı karanlığa giden yolu açabilir[48]".

Campbell'e göre bu reddedilmiş itici yaratıklar yaşam ve ölüm getiren evrensel yeraltı yılanı imajının eşdeğerleridir. Celmavuzun da yılanın güçlü olarak evrilmişi olan ejderha suretinde olduğunu hatırlayalım.

> "Sahnede Dünya Göbeği'nin simgelerini görürüz. Kurbağa, küçük ejder, başı dünyayı destekleyen ve hiçliğin yarı-Tanrısal, yaşam sağlayan güçlerini temsil eden yeraltı dünyası yılanın daha gelişmiş eşdeğeridir[49]".

Tam bu noktada dikkati Çoruhlu'nun Türk mitolojisi hakkında söyledikleri dikkat çeker.

> "Yeryüzünün düşmemesi veya batmaması için neyin üzerinde durduğu sorusuna cevap arandığında, bunun başlangıcının, çeşitli dünya mitlerinde "uçsuz bucaksız su", başka bir ifadeyle "kozmik okyanus" fikriyle ilişkisinin olduğunu görüyoruz. Bu ucu bucağı görünmeyen suyun içerisinde bulunan yılan, ejderha, dev su kaplumbağası, dev balıklar vb yaratıklar zaman zaman yeryüzünün üzerine yerleştirildiği varlıklar olarak düşünülmüştür[50]".

Verilere göre bu yaratıkların aynı zamanda kozmolojik işlevi de vardır. Yaratım evresi söz konusu olduğunda Türklerde de Kozmik Okyanus'tan, ejderhadan ve merkezden söz edilmesi, Satanay Destanı için yaptığımız yorumları destekler niteliktedir. Çoruhlu'dan aktardığımız kısım somut bir yeri olan mitolojik bir veri iken Campbell'den aktardığımız kısım bu veriyi nasıl değerlendirebileceğimiz ile ilgilidir.

---

[46] Campell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 67.
[47] Carl Gustav Jung, **Dört Arketip**, çev. Zehra Aksu Yılmazer, 2.bs. (İstanbul: Metis Yayınları, 2005), 67.
[48] Campell, **age**, 68.
[49] Campell, **age**, 66.
[50] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, 4.bs. (İstanbul: Kabalcı, 2013), 115.

Celmavuz konusu, kendi başlığı altında ayrıntılı olarak değerlendirilecektir ancak burada bizim için önemli olan Celmavuz denen yaratığın temel olarak ne olduğu ve kahramanımızın macerası açısından ne ifade ettiğidir.

Özette belirtildiği gibi Deniz Canavarı/ejderhası olarak tercüme edilen yaratık parçada "Suv Celmavuz" olarak geçer. Celmavuz, denizin hakimi olan güçlü bir yaratıktır. Destanda "*Adanın üzerini sisle kapatmış/Kendisi girip denizin dibine yatmış"* denildiğine göre Celmavuz uçabilmektedir. Sisi kullanabildiğine göre hava ve kara üzerinde de etkisi olan Celmavuz'un asıl hakimiyet alanı denizlerdir.

Ejderha Satanay'ı kendi kaosuna çekmiştir: sisli, karanlık, boş, hem karmaşa hem de yalnızlık içinde. Bu cümle iki mana taşır. Birincisi ada ejderhanın kaosudur ve Satanay'ı bir hapse mahkum etmiştir. Yani ejderha dışarıya ait bir tehdittir. İkinci anlamı ise Ejderha Satanay'ın içinde ve onun parçasıdır; yani belki de Satanay'ı kaosa çeken şey tuzlu suların korkunç Tanrıçası Babilli Tiamat'ta hayat bulan yaratıcı ve yok edici kadın arketipidir. Her iki durumda da bu kısım Campbell'in çizdiği kahraman yolculuğunda *Balina'nın Karnı* bölümüne denk düşmektedir.[51]

Denizlerin hakimi olan canavar motifi hemen hemen tüm dünya mitolojilerinde doğumun ve ölümün kaynağı, İlksel güç olan Ana Tanrıça'yı ya da daha doğru bir ifadeyle Mitolojik Ana'yı temsil eder. Bu mitik ananın evi, gücünü aldığı, tüm varlığı toplayıp dağıttığı ilksel sulardır ve bu sular içerisinde varoluşun şekillenmemiş halini barındırdığı için kaosu sembolize eder.

Eliade'nin aktardığına göre aynı imaj, erginlenmelerde bir ritüel olarak birçok Avustralya kabilesinde kullanılmaktadır.

> "Tecrit edildikleri kulübe bir canavarın vücudunu veya bir su hayvanını temsil eder: erginlenme adaylarını canavarın yuttuğu ve 'yeniden doğana' veya 'dirilene' dek canavarın karnında kaldıkları varsayılır. Erginlenmeye özgü ölüm ya descensus ad inferos (cehenneme iniş) ya da regressus ad uterum (dölyatağına dönüş) olarak yorumlanır, 'diriliş' de bazen 'yeniden doğum' olarak anlaşılır[52]".

Bu bağlamda Celmavuzun, Satanay'ın üzerini sisle kapatması yalnızca ebeveynlerinin onu görememesi anlamına gelmez. Sis ayrıca kahramanın ışığını da kesmiştir. Adeta onu bir ölüm adacığına hapsetmiştir ancak bu ölüm, yaşamın kaynağının tam ortasındadır. Campbell, yine mağara metaforuyla bu ada hakkında çok doğru bir tespit yapmıştır.

---

[51] Campbell, **age,** 107-112.

[52] Mircae Eliade, **Arayış**, çev. Cem Soydemir, 1.bs. (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017), 144.

> “[Kahraman] Akla hayale gelmeyen Alaaddin mağaralarına iner. Orada yalnız mücevherler değil, tehlikeli cinler; yaşamlarımıza katmayı düşünmediğimiz ya da buna cesaret etmediğimiz uygunsuz ya da karşı koyulan psikolojik güçler de vardır[53]“.

Satanay da bu kapıdan bir kez girdiğinde çok çeşitli yaratıklarla maceralar yaşayacak, her ne kazandıysa tehlikelerden geçerek elde edecektir. Peki erginlenmenin başlatılacağı mekân olarak mağaranın değil de adanın seçilmesinin nedeni nedir? Ada mitolojik sembolizmde ne ifade eder?

2.1.2.1.3. Ada

Ejderhanın Satanay’ı alarak ıssız bir adaya götürmesi kahramanımızın kaderi ve bulunduğu konum açısından çok değerlidir. Böyle yoğun mitolojik öğeler içeren anlatılarda mekân da diğer bütün unsurlar gibi hem sebep hem de amaç bildirir. Ejderhadan bahsedildiğinde uçsuz bucaksız suların ortasındaki ıssız ada ilk tepecik anlamına gelir. Budizm’de bu imgelem oldukça belirgindir.

> “Buddha efsanesi de çevresinde dünyanın döndüğü söylenen Kıpırtısız Nokta’dan çıkar. Bu noktanın altında, dünyanın yaratıcısının Tanrısal yaşam veren enerjisi ve tözü, ölümsüz varlığın dünyalar yaratan yanı olan, uçurumun sularını simgeleyen ejderhanın, kozmik yılanın dünyaya destek olan başı vardır[54]“.

Yukarıda Campbell’den yapılan alıntılamada da ejderin bulunduğu mekânın “dünyanın göbeği” olarak tanımlandığını gördük; evrenin yaratımının başlayacağı yer, anakara, merkez. Burası Satanay’ın çıkması gerekeceği içsel kaosun cisimleşmiş halidir. Sonuç olarak Su Canavarı doğumun ve ölümün kaynağı olan Ana Tanrıçayı temsil ediyordu. Evi olan ilksel sularsa kaosun simgesiydi. Satanay’ı gökten indirdi ve evrenin yaratımına sahne olacak kaosun üzerindeki ilksel tepeciğinin üzerinde sakladı. Sislerle ışıkları keserek Satanay’ı ölümün karanlığına bıraktı. Zamanı gelip de Satanay buradan çıktığında ya da doğduğunda elbette buradan alacağı değerli güçler olacaktı. Eliade, Arayış’ta erginlenme mekânı olarak oda metaforunu kullanmıştır. Ancak adeta “oda” kelimesini yanlışlıkla kullanmış gibidir. Bahsettiği oda kahramanın doğumunun yaşandığı, ilksel denizlerdedir. Kahraman burada bir su yılanı suretindedir.

> “Doğum da başlangıç zamanıyla ilişkilidir. Çocuğun doğduğu oda simgesel olarak ilk denizlere konumlanmıştır. Benzer şekilde, genç kızların erginlenme törenlerinde kapatıldığı odanın da ilk okyanusta konumlandığı düşünülür. Genç kız yeraltındaki dünyaya (cehenneme) iner ve bir süre sonra bir suyılanı biçimine bürünür. Sonra yeryüzüne yeni bir kişi olarak döner ve hem toplumsal hem dinsel olarak yeni bir yaşama başlar”[55].

---

[53] Campell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 18.
[54] **age**, 52-53.
[55] Eliade, **Arayış**, 105.

Bununla birlikte Issız ada anlatılarda yeraltı ile simgelenen bilinçdışına giriş kapısı imajı ile eşdeğerdir. Ayrıca Tanrıçanın "denizin dibine yatmış" olması bir yeraltı vurgusunu da barındırmaktadır. Üstelik Satanay'ın üzeri de sisler vasıtasıyla kapatılmıştır. Bu sebeple ada ve yeraltı sembolik olarak aynı işleve sahip olabilir. Çünkü kahramanın kendine yönelmeye başladığı mekânın tek bir göstergesi yoktur. Kimi zaman Tartaros'tur, kimi zaman Yusuf'un kuyusu, kimi zaman ise ıssız bir mağara hatta kimi zaman bir dağ başı, bir ulu ağacın altı insanın gönlüne ilhamın geleceği ve kendini tamamlayacağı mekân oluverir. Her ne olursa olsun Satanay bir "bozukluğun" içerisindedir ve ada Satanay'ın ölümden yaşama, farklı bir alemden dünyaya açılacak kapısıdır.

Adanın şekli olarak çember öncelikle hayat döngüsünün bir imgesidir. Çünkü mitolojik zaman asla düz bir çizgi halinde ilerlemez. Her zaman daireler çizer. Esasen tarihin sürekli 'tekerrür' etmesinin ya da aynı deneylerin aynı sonuçları vermesinin sebebi de budur. Kahramanımızın başlangıç noktasının bir daire olması bu yüzden son derece anlamlıdır. Çember, daire aynı zamanda evrensel olarak merkezin sembolüdür. Campbell, toplumların, yaşadıkları yerleri çember olarak düşündüklerini bir kabile reisinin sözleriyle aktarır:

> "Bir kabile reisi, 'bizim oluşturduğumuz çember, o bütün insanların üzerinde yaşadığı ve her yeri göğe değen çemberin -yani dünyanın- bir kopyasıdır, demiştir. 'Ve bu dünyanın merkezi işte o çemberin içidir.' der"[56].

Çemberin içerdiği bu anlam katmanlarını en iyi anlatan imgelerden biri Uroboros'tur. Yunan mitolojisinde kuyruğunu ısıran bir yılan şeklinde resmedilir.

> "Uroboros, süreklilik anlamına gelen ölüm ve yeniden doğum çemberini, yani sonsuz döngüyü işaret etse de asıl olarak Kaos'un simgesi olarak kabul edilirdi. İçinden ayrışarak çıktığımız o tamlık, o kozmik bütünlüktür Uroboros"[57].

Erginlenme hikâyelerini kişisel yaratılış mitleri olarak da düşünebiliriz. İlk başta o karanlık adada Satanay'ın gözleri derin bir uykudaymış gibi kapalı resmedilmiştir. Çünkü Satanay ada dışında hiçbir yeri bilmemektedir. Tıpkı coğrafi keşiflerden önce Amerika denen bir yerin olmaması gibi. Oranın eskiden beri var olması, bir uygarlığının olması ya da herhangi bir şey bunu değiştirmez. Orası bazı insanlar için yeni var olmuştur. Bu yüzden adına "Yeni Dünya" denmiştir. Yalnızca mekândan yola çıkarak baktığımızda Satanay'ın adada geçirdiği vakti henüz dünyaya gözlerini

---

[56] Joseph Campell- Bill Moyers, **Mitolojiler ve Hikâyeler**, 70.
[57] Nefrin Tokyay, **Perseus'un Yolculuğu- Mitler Arketipler Semboller**, 1.bs. (İstanbul: Pan Kitabevi, 2015), 33.

açmamış bir bebeğin her şeyden habersiz bekleyişi olarak düşünmeliyiz. Satanay gittiği her mekânda orayı yeni keşfetmiş ve geçtiği her mekânda değişmiştir. Yani gittiği yerlerde yeniden var olmuştur. Çünkü bu destanın ana kahramanı Nartlar değildir. Hortlaklar, devler de değildir. Dolayısıyla Satanay her adımında ilk defa orada doğmuş kadar şaşkın ve bilgisiz olacaktır. Çünkü aydınlığın kızı olarak gittiği her yeri aydınlatarak var olmasını sağlayacaktır.

Tezimizi çemberin sembolik anlamı da desteklemektedir. Çember, büyüsel bir güç alanıdır. Tam merkezi ise kahramanın başlangıç noktasıdır. Kahramanı etkisi altına sokar. *"Büyü, her şeyi yeniden başlatabilmek için önce her şeyi sona erdiren bir çemberle yapılır[58]".* Özellikle erginlenme hikâyesi formatındaki animasyon filmlere dikkat ettiğimizde çember motifinin yalnızca kahramana ait bir enerji alanı olduğunu ve başka kimsenin oraya girme yetkisinin olmadığını fark ederiz. Kahraman çemberden çıktığında gerçek macera da başlamış olur. Çünkü kahraman o çemberin içinde metafizik güçlerle -ya da kendi güçleriyle- ilişkiye girdiği anda eski bağlar yıkılır ve yenisinin kurulması beklenir.

Adanın konumlandığı sular, ilksel sularla ilişkilendirilmişti. İlksel sular fiziki ve mikro kozmik anlamda düşünüldüğünde bizim için çok daha anlamlı bir şeyin simgesi olur. Mascetti *"Büyülü çember ve Doğu'da mandala adı verilen kutsal şekil, koruyucu özellikleriyle anneyi hatırlatır[59]"* der. Embriyo halimizin içinde bulunduğu amniyotik sıvı da aynı şekilde bizim ilksel sularımız sayılırlar. Orada varlık vardır ancak görmeyiz. Gelişmeyi ve doğum için uygun zamanın gelmesini bekleriz. Bu bağlamda çember, ada gibi her türlü yuvarlak cismin anne arketipleri içerisinde yer alması da görüşümüzü destekler. Öyleyse ada, bilinçdışı değil, bilinç-öncesidir. Kahraman ilk kez denizlere açıldığında bilinçdışı ile karşılaşacaktır.

2.1.2.1.4. Ay ve Güneşin Tepkileri

Satanay kaçırıldıktan sonra destanda Ay ve Güneş'in çektiği sıkıntılar, kızlarını yana yakıla aramaları ve bu sebeple yaptıkları eylemler anlatılmaktadır.

> "Ay tutulup yüzü gözü kararmış
> Acısından yüreği ıstırap çekmiş
> Ay da güneş de tutuluyorlar onun için
> Titriyorlar onun için

---

[58] Dunn Mascetti, **age**, 94.
[59] Dunn Mascetti, **age**, 48.

Yeryüzünden onlar ışıklarını kesiyorlar
(…)Yeryüzüne onlar yüksek gökyüzünden bakıyorlar
Satanay'ın nerede olduğunu soruyorlar
Ne olduğunu nerede olduğunu bulamıyorlar
Ejderha'ya sormaya cesaret edemiyorlar
Ay ağlasa gözlerinden yağıyor yağmurlar
Güneş kızdırsa yerde yanıyor otlar[60]"

Bu bölüm elbette destana estetik bir değer katmıştır ve böyle bir amacı olduğu da kesindir. Ancak bunun yanında başka şeyler de ifade ederler. Bir mitin parçasıdırlar. Destanda Ay ve Güneş'in tutulmaları, yağmur yağdırmaları, yeri kavurmaları, kızmalarının acılarına bağlı olarak yaşandığı anlatılmıştır. Doğa olaylarına bir açıklama getirilerek onun anlama, kendini yakın hissetme ve sahiplenme amacı taşıyan bu tarz anlatılar etiyolojik mit kapsamında değerlendirilir. Bütün dünyada insanlar benzer mitler üretirler. Örneğin Eliade'ın Asya'nın en ilkel kabilelerinden birinde, Andaman Takımadalarında tespit ettiği bir mitte kuraklık ve bereket Tanrı'nın uyuyup uyumamasıyla ilgilidir: *"Puluga uyuduğunda kuraklık olur. Yağmur yağdığında Tanrı yeryüzüne inmiş ve yiyecek arıyor demektir[61]".* Yunan mitolojisinde ise mevsim geçişleri Yeraltına kaçırılan kızına çok üzülen bereket Tanrıçası Demeter'in yas tutmasına ve kızını gördüğünde sevinmesine bağlanmaktadır. Aynı tarz örnekleri eski Türk mitolojisinde de görebilmekteyiz. Radloff, Türk inanmalarında Güneş ve Ay tutulmasının sebebinin bir kaçırılma hadisesi olduğunu tespit etmiştir:

> "Şamanistlerin inançlarına göre güneş ve ay ile kötü ruhlar mücadeleye kalkışırlar, bazen yakalayıp karanlıklar dünyasına sürüklerler. Güneş ve ayın tutulmasının sebebi budur. Bütün Türk lehçelerinde küsuf ve hüsuf hadisesinin "tutulmak" ile ifade edilmesi de eski bir inancın izlerini taşımaktadır. Güneş ve ay tutulduğu zaman Şamanistler bunları kötü ruhun elinden kurtarmak için bağırıp çağırırlar, davul çalarlar. Bu gürültü, patırtıların kötü ruhu korkutacağına inanırlar"[62].

Bugün bile anlayamadığımız büyük olgular bizi rahatsız edebilir. Bu ihtiyacımızı bugün bilimle gidermekteyiz ancak bu yanılgılarımızın bittiği anlamına gelmez. Çünkü içgüdümüz değişmemiştir. Temelde mitleri, destanları, efsaneleri, hatta masalları, memoratları ortaya çıkaran güç de aynı "neden bulma" içgüdüsüdür ki bu da insana özgü ve önemli bir özelliktir.

Ayrıca eski toplumlar evren tarafından başlarına gelen felaketlerden kendilerini sorumlu tutarlar ve yaptıkları hatalardan dolayı Tanrılarının onlara kızdıklarını

---

[60] Tavkul, **Karaçay-Malkar Destanları**, 37.
[61] Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, 65.
[62] Radloff, **age**, 223.

düşünürlerdi. Bu sebeple Tanrıların gazabından korunmak için ekinlerinden, hayvanlarından ya da mallarından bir kısmını Tanrılara adarlar ve doğal afetlerden korunduklarını düşünürlerdi. Tanrıların nelere kızdıklarına dair anlatılar oluştururlardı. Böylece kurallar ve yasaklar oluşturarak doğaya hükmetmeyi umarlardı.

Destanın bu kısmında ilginç bir ayrıntı daha var. Yeryüzüne verilen zarardan sorumlu tutulan Tanrılar olduğunu görüyoruz. Güneş otları kızdırıyor, Ay yağmur yağdırıyor ve dünyanın dengesini bozuyorlar. Ancak onca şey olurken "Su ejderhasına sormaya cesaret edemiyorlar". Bu korkunun haklı olduğunu söyleyebiliriz.

Ay ve güneşin tek başlarına ışıklarını kesmesi mümkün değil. Bu ancak bir sisin yardımıyla mümkün olabilir. Ejderha adanın üzerini sislerle kapatarak sadece Satanay'ı saklamış ve onu hapsetmiş olmuyor. Ayrıca Satanay ile özdeş olduğu ifade edilen Ay ve Güneş'in de ışıklarını kesmiş oluyor. Ejderha yukarıda ayrıntılı olarak incelendiği gibi kaos ve ilksel Tanrı'dır. Bu sebeple Ay ve Güneş Celmavuz'dan korkmaktadır. Herkes kaostan korkar, diğer taraftan her şey kaosun o karanlık, karmaşık ve bilinemez birliğinden oluşur. İlksel olanın somutlaştırılması onun gücünü de somut hale getirir. Dolayısıyla ejderha Ay ve Güneş'in de üstünde bir varlığın temsilidir. İsterse onların aydınlıklarını kesebilir.

2.1.2.2. Bebeklik Dönemi Kut Alma

2.1.2.2.1. Bakımı

2.1.2.2.1.1. Su Ana ve Celmavuz

Bebeklik döneminde Satanay'ın bakımını Su Ana üstlenmiştir. Debet'in destanında daha ayrıntılı işlenen Su Ana'yı Mitolojik Ana kompleksinden çıkan bir varlık olarak düşünebiliriz. Ancak anlatılardaki iyi-kötü terazisindeki yeri sabitleşmemiştir.

> "Meseleye kültür öğeleri değişimi paradigmasından bakıldığında, Mitolojik Ana konumlu iye kültlerinin bazılarının olumlu kategoriden olumsuza kesin bir geçiş yaptığı görülürse (mesela Albastı), bazılarında bu geçiş halen de kesinleşmemiştir. (mesela Su Anası)" [63]

Kimi destanda iyi kimi destanda kötü karakter özellikleri gösteren Su Ana Nart destanlarında tamamıyla iyidir. Bu destanlarda zaten su, iyi ve kötü olarak ayrılmıştır. Celmavuz bir kutupta, Su Ana diğer kutuptadır. Biri acımasız anne, diğeri merhametli annedir. Bu bir çelişki değildir. Tarih boyunca su hem hayat vermiş hem de hayat

[63] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 292.

almıştır. Suyun hayati önemini bugün herkes tartışılmaz şekilde bilir. Ancak ilkel insan bunun yanında tufan hikâyesini de bilirdi. Sayısız toplulukta, birbiriyle alakasız coğrafyalarda Tufan Mitleri mevcuttur.

Suyun hayat veren tarafındaki, kahramanların annesi Su Ana, kahramanı yaşayacağı zorluklara karşı hazırlar. Sütüyle Satanay'a kut verir. Kendinden bir şeyler bahşeder. Onları bu mücadeleyle başa çıkabilecek bir konuma getirmeye çalışır. Kahraman Su Ana'dan beslenerek bir anlamda Tanrıça'nın manevi çocuğu olur. Klasik Yunan kahramanı Herakles daha doğumadan önce Tanrıça Hera'nın öfkesini üzerine çekmeyi başarmıştı. Hera, Herakles'ten nefret etmekteydi. Onu öldürmek istiyordu ancak başka bir Tanrıça onu oyuna getirdi ve Hera kahramanı kendi sütüyle besleyerek ona ölümsüzlük bahşetmiş oldu. Bu anlatıda Hera'nın tehlikeli yüzünü aklımızda tutalım. Birçok destanda tehlikeli, çocuğunu öldürmeye niyetli Tanrıça sureti göreceğiz.

2.1.2.2.1.2. Satanay'ın Saçları

Destanda Su Ana ile Satanay'ın ilişkisi *"Satanay'a Su Tanrıçası bakmış/Altın saçını eliyle taramış*[64]*"* şeklinde geçer. Bu durumda Satanay'ın saçları mitolojik-sembolik süzgecimizden geçmek zorundadır.

Uzun saçlar yaşamsal güç sembolüdür. İçinde büyü geçen bütün dizi ve filmlerde büyücü kadının mutlaka bir tutam saç istediğine şahit oluruz. Çünkü saç,

> "Kadınlar ve erkekler içinde köklü bir değişime neden olabilecek vücuda ait tek bölüm"dür: 'Dalila, Samson'un gücünü keşfetmeyi dener. Ne zaman ki Samson bu olağanüstü gücün saçından geldiğini açıklar, Dalilo onları bir gün uykuda keser. Samson gücünü kaybeder'"[65] .

Aynı inanç Türklerde de mevcuttur. Roux, Türklerin ve Moğolların Eski Dini'nde bu inancın ritüel yansımasından bahseder: *"Özellikle arkolojik nitelikli olmak üzere bazı belgeler, kafatasına ait gücün saç ve sakallara yansıdığını düşündürmektedir. Bu nedenle düşmanların başlarının saçlı derisini yüzme adetinin yerleştiği anlaşılmaktadır"*[66].

Saçların *"kesimini değiştirmek, saçları uzatmak, tamamen kestirmek, saçları saklamak veya saç örgüsü yapmak kişinin kimliğinin bir bildirimi ve sosyal ve dini kurallara*

---

[64] Tavkul, **Nartlar**, 77-82.
[65] Nanon Gardin ve diğ., "Saç", **Larousse Semboller Sözlüğü**, çev. Beyza Akşit, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014), 517.
[66] Jean Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, çev. Aykut Kazancıgil, 2.bs. (İstanbul: Kabalcı, 2011), 173-174.

uyumu ya da tam tersi olarak başkaldırısıdır[67]*"*. Simgesel olarak Satanay'ın saçlarının taranmasının ve saçın açılmasının kaderine bir yansıması olacağı düşünülüyordu. Çünkü saç hayatın metaforudur ve tıpkı voodoo bebekleriyle yapılan taklit büyüleri gibi saç taranırsa kader de açılabilirdi.

Karaşavay'a suyundan vererek uzun ömür veren, Debet'e ırmaklarını çevirerek sonsuz yaşam veren Suv Ana, Satanay'a saçlarını taramasıyla birlikte tükenmez bir yaşamsal güç verir. Ayrıca Ateş, özellikle İnka'lardan edindiği verilerden yararlanarak saçların "doğum-öncesi" gücü karşıadığını iddia etmiştir.

> "İnkalar'da saçlar doğum öncesi hayatın gücü olarak algılanırdı. Bu özdeşleştirmeyi Hint mitoojisinde de görüyoruz. 'Yaratıcı onlara (yarattığı canlılara) memnuniyetsizlikle bakınca başından saçları döküldü ve tekrar bitti. Dökülenler yılan oldu.' Benzer düşünceyi Medusa'nın saçlarının yılana çevrilmesi söylemiyle Yunan mitolojisinde de görürüz"[68].

Satanay'ın bulunduğu mekânı "doğum-öncesi" ya da "bilinç-öncesi" olarak değerlendirilir. Bu durumda saçların özellikle konu dilmesi daha anlamlıdır. Satanay'ın saçının rengi "altın" ise babası Güneşin sembolüdür.

> "Jung altının göksel sembolünün güneş olduğunu söyler. Ayrıca altın dayanıklı ve aşınmayan bir metal olarak ölümsüzlüğü işaret etmekte, parlak ve göz alıcı güzelliği ise Tanrının yaratıcı enerjisini simgelemektedir[69]".

Nitekim sarışınlık antik çağda güneşin gücüyle bağdaştırılmıştır. Ayrıca Tanrılara özgü bir nitelik olarak görülüp ölümlüleri büyülediğine inanılmıştır. Eski Türk İnançları ile ilgili hazırladığı sözlükte Korkmaz, altının göksel güçlerin soyunu simgelediğini, Sarı rengin ise "altın sarısı" haliyle güneşi, aklı, zihni ve sezgiyi simgeleyen renk olduğunu belirtir[70].

2.1.2.2.2. Ad Alma

Destanda Satanay'ın isim alması şu şekilde anlatılmıştır:

> "Henüz küçük bir çocuk iken, Tengiz Teyri oynaması için Satanay'a denizden çıkan yakut, elmas mercan gibi değerli taşlar verdiğinde, Satanay'ın en çok kırmızı mercan "sata" taşlarıyla oynamayı sevdiğini görerek ona Satanay (Mercan) adını koyar[71]".

Satanay'ın bir isim alması ve dolayısıyla bir kimliğe sahip olması bu adada gerçekleşmiştir. Ona isim veren de onu bu adaya hapseden Celmavuz'un ta kendisidir.

---

[67] Nanon Gardin ve diğ., **age,** 517.

[68] Mehmet Ateş, **Mitolojiler ve Semboller – Ana Tanrıça ve Doğurganlık**, 3.bs. (İstanbul: Milenyum Yayınları, 2012) 189.

[69] Tokyay, **age,** 66.

[70] Esat Korkmaz, **Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü**, 1.bs. (İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2008), 132.

[71] Tavkul, **Karaçay-Malkar Destanları**, 34-35.

Celmavuz'un hikâyedeki görünür rolünün yanıltıcıdır, her ne kadar bir canavar suretinde olsa da aslında Satanay için erginletici töz görevindedir. Şaman adayları ruhlar dünyasına girdiğinde kötü ruhlar onu vahşice canlı canlı parçalarlar. Ancak bu korkunç sahne şamanın yararınadır. Ruhlar tüm etleri sıyırıp tüm kemikleri ayırdıktan sonra parçaları yeniden birleştirerek şaman adayına yeni bir beden vermiş gibi olurlar. Aday, artık yeniden doğduğuna ve ruhlar tarafından oluşturulmuş yeni bir kimliğe sahip olduğuna göre mesleğin esaslarını öğrendikten sonra şaman olabilir. Celmavuz, destanda kutun, gücün bir sembolü olduğuna göre Satanay'a ismini vermesi kahramanı önemsediği daha da önemlisi onu kutsadığı anlamına gelir.

İsim ve isimsizlik konuları bu anlatıyı anlamlandıran önemli iki kavramdır. Anlatıdan yola çıkarak kadının konumunu anlama noktasında özellikle isimsizlik bize işimize yarayacak ipuçları sağlayacaktır. Ad almak eski toplumlarda çok daha zor bir işti. Alınan ismi çocuğun hak etmesi beklenirdi.

> "Yeni bir güçle donanan kişiye yeni bir ad verilir. İlkellerin eriştirme törenlerinde çocuk olarak "ölüp" ergin olarak "yeniden doğan" kişi, genellikle yeni bir ad alır. Babil yaratılış efsanesinde Tanrı Marduk'un güçlerinin göstergesi olarak elli ayrı adı vardır[72]".

Dede Korkut Hikâyelerinde de kahramanın isim alabilmek için gerçek bir iş yapmış olması beklenir ve isim yaptığı işe uygun olarak konulur. Bugün dahi halk arasında ismin karakteri etkilediğine dair yaygın bir inanış vardır. Çocukların kimi zaman rahatsızlıktan kurtulması için ismi değiştirilir. Çocuğun ismin ağırlığını kaldıramadığı düşünülür. Varlık bulması istenmeyen bir şeye isim konulmaz. Diğer bir deyişle yok sayılmak istenen varlıklar isimsizdir. Çünkü isim bir varlığı meşrulaştırır, onu ispatlar. Kimse kötülük gelebilecek bir şeyin varlığını ispatlamak istemez. Türklerde "Cin" kelimesinin tabu olması bunun bir göstergesidir. Alman halk masallarından birinde "Rumpelstiltskin" isimli canavarımsı-kötücül bir cüce insanlardan ismini saklayarak yaşayabilmektedir. Bir kadın nihayet ismini öğrendiğinde tüm gizemini kaybeder ve kendini öldürür[73]. Aslında yaratık, gücünü gizeminden almaktadır. İnsanların ismini bilmesi bir beden ve meşru bir varlık bulması anlamına geldiği için karanlık gücünü yitirdiğinde bu kötü yaratığın içinde bir güç kalmaz. Mitolojik anlatılar, destanlar, efsaneler ismi anılmayan kadın karakterlerle doludur. Bunun birincil sebebi kadında var olduğuna inanılan gizil-karanlık güçten korunmak istenmesidir. İsmi anılmayarak yok sayılan birçok kadın kahraman anlatılarda inanılmaz önemli roller oynamaktadır.

[72] Fatmagül Berktay, **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**, 1.bs. (İstanbul, Metis Yayıncılık, 2016), 52.
[73] **age**, 52.

İsmin önemine değindikten sonra geleceğimiz nokta Satanay'ın isim almasından nasıl bir sonuç çıkarılması gerektiğidir. Kahramanımız ismini, uçsuz bucaksız denizlerle çevrili ıssız bir adada, denizin dibinden çıkarılan kırmızı renkli bir taştan almıştır. Bu cümledeki her öğe bizim için önem arz eder. Çünkü Satanay isim alarak bulunduğu yere bağlanmıştır. Kendini ilk hissettiği, doğduğu yer burasıdır. Her ne kadar defalarca yeniden ve yeniden doğacak olsa da ismini hiç bırakmamıştır. Satanay bu sebeple isminden gelen doğal gücünü içinde taşımaktadır. Peki "Satanay" isminden aldığı güç ne olabilir?

Denizin dibi yeraltıyla ve ölümle ilişkilendirilebilir. Satanay'ın kötücül ve denizin dibinde yatan bir Tanrıçadan yine denizin dibindeki bir taşın ismini alması onun yeraltıyla ilişki kurduğunu gösterir. Kahramanımızın kötücül özelliklerinin, ölüm ve savaş gibi yetki ve yeteneklerinin bu yeraltıyla ilişkisinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu ilişkinin güçlülüğünün ispatlanması açısından paralel öğeler taşıyan bir Yunan mitine bakabiliriz.[74] Bu hikâye ile Satanay arasında ilk göze çarpan bağlantı kaçırılma motifidir. Bu kaçırılma kahramanı olması gereken kaderine sürükleyen bir adım görevi görür. Diğer bir göze çarpan ortak motif isim almadır. İkisi de isim alarak geçmiş bağlarının büyük bir kısmını geri dönülemeyecek şekilde koparmış, yeni bir varlık tarzına dönüşmeye adım atmışlardır. Üçüncü bir gizli motif de kırmızı ortaklığında buluşan ve kahramanlarımızın isimlerini almasına sebep olan mercan ve nar tanesidir. Bu sebeple kırmızı rengin ne anlama gelebileceği hakkında düşünmek isabetli olur.

Sembollerden yola çıkıldığında kırmızı, *"Ateşin, ışığın, sıcaklığın ve dönüşümün sembolik rengi olarak kabul edilmektedir*[75]*"*. Özellikle ışık ve dönüşüm kavramları hikâyenin başından beri görebileceğimiz kadarıyla Satanay'ın hikâyesinin

---

[74] Bereket Tanrıçası Demeter'in kızı güzel Kore yeraltı Tanrısı Hades tarafından kaçırılır. (birdenbire Kore'nin üzerinde bulunduğu yer yarılır). Annesi Demeter günlerce onu arar ve tıpkı Satanay'ın ebeveynleri Ay ve Güneş gibi hıncını yeryüzünden çıkarır. Bütün tarlaların kuruduğunu ve insanların helak olduğunu gören Zeus bu işe el atmak gerektiğine karar verir ve kardeşi Hades'le görüşür. Zeus her ne kadar baş Tanrı da olsa tıpkı Celmavuz gibi Hades'in de bir ağırlığı vardır ve Zeus'un kızı istediği gibi çekip alması olanaksızdır. Yine de Hades'i ikna etmeyi başarır ve Kore'yi annesinin yanına götürür. Ancak Demeter'in küçük kızı artık eski Kore değildir. Çünkü Hades çıkmadan önce Kore'ye bir küçük nar tanesi yedirmiştir. Artık yeraltıyla "somut" bir ilişkiye giren Kore'nin bir yanı yeraltı Tanrıçasıdır. Bu saatten sonra Kore olarak değil Persephone olarak anılır. O artık bereketi olduğu kadar ölümü de simgeleyen bir kadındır. Buna göre Demeter kızının yanına döndüğü bahar aylarında yeryüzüne bereket dağıtırken yeraltın indiği zamanlar insanlar zorlu koşullara ayak uydurmak zorunda kalmıştır.

[75] Neyir Kolonkaya-Bostancı, "Anadolu'da Erken Prehistorik Dönem Kırmızı Aşı Boyası Kullanımı", **Anadolu/Anatolia**, s. 38, (2012): 34.

belkemiğidir. Kırmızı, kanın rengi olması dolayısıyla mitolojik dönem insanına her zaman ölümü ve yeniden doğumu hatırlatmıştır. Eliade, onun bu görevine dikkat çeker

> "Kırmızı (…) kanın, yani yaşam ilkesinin belirtkesidir ve bu yönüyle ölümsüzlüğe ulaşmada temel bir rolü vardır. Zincifre tarihöncesi dönemlerden beri zengin aristokratların mezarında kullanılmıştır[76]".

Üst-paleolitik döneme ait Tanrıça heykelciklerinin birçoğu kırmızıya boyanmıştır. Bazı uzmanlar bunu kadın bedeninin hamilelikte geçirdiği büyük fizyolojik değişimlerin bir simgesi olarak yorumlar.Avcı-toplayıcı toplumlardan itibaren binlerce yıllık süre boyunca ölünün üzerine kırmızı kök boya dökülerek gömülme adeti devam etmiştir. Bu şekilde ölenin yeniden dünyaya gelişinin kolaylaşacağı umulmuştur.

> "Kırmızı renk bir insanın yaşam sürecinde bir dünyadan diğerine geçişte oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu yaygın ölü gömme âdeti ve aşı boyasının ölümle olan ilişkisi, bunun tüm doğaüstü güçleriyle beraber kanı temsil ettiğini ve ölüyü bir sonraki yaşama bir an önce ulaştırmada yardımcı olduğunu düşündürtmektedir[77]".

Çoruhlu, mezarlarda görülen kırmızı tebeşir adetinin Türklerle de ilişkili olabileceğini Çin adetlerinden ve bunların Proto Türkler ile olan ilişkisinden yararlanarak açıklar.

> "Kırmızı (al ya da kızıl) rengin Türklerde bu kadar önemli olması belki de Çinlilerde olduğu gibi onun hayat veren renk olarak düşünülmesinde yatıyor olabilir. Bilindiği gibi Çin mezarlarında cenazeyle birlikte zincifre ya da kırmızı tebeşir gömüldüğü ileri sürülmektedir. Aynen Türklerde olduğu gibi Güneyi ifade eden bu rengin Chou (MÖ. 1050-256) devletinin rengi olması da ilginçtir; zira bu devleti oluşturan topluluklukların içinde Proto Türklerin de olduğu söylenir. Bu devlet törenlerinde kullanılan birçok şey kırmızı renkteydi[78]".

Kırmızı rengin regl kanı ile de ilgisi vardır. Regl kanı, çocuğu kadınlığa adım attırır. Afrika'nın bazı geleneksel toplumlarında *"kırmızı rengin, genellikle yağmur, bereket, avda iyi şans getirme, ay ve ölüm gibi kavramlarla bağlantılı doğaüstü güçleri bulunduğuna inanılmaktadır"* Bu sebeple kırmızı boya adet görme ve av ritüellerinde yüz ve vücut boyama işlemlerinde kullanılır[79]. Bunların hepsi aynı zamanda doğa güçlerini kontrol edebilme gücüne sahip kadının, en başta Satanay'ın da ilişkili olduğu kavramlardır. Bayat'ın ifadesine göre yeraltına inen Türk şamanları da kırmızı rengi tercih etmektedir: *"Genelde yukarı dünyaya giden şamanlara kırmızı renkte materyalden elbise diker, diktikleri elbiseyi kartal tüyleri ile bezer, davulunu kırmızı renkte boyarlar[80]".*

---

[76] Mİrcae Eliade, **Asya Simyası**, çev. Lale Arslan, 1.bs. (İstanbul: Kabalcı, 2002), 24.
[77] Neyir Kolonkaya-Bostancı, **age,** 39.
[78] Çoruhlu, **age**, 224.
[79] Neyir Kolonkaya-Bostancı, **age**, 33-35.
[80] Fuzuli Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 4.bs. (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015), 137.

Türklerde isim alınması için önemli bir şeyin gerektiği belirtilmişti. Satanay'ın kadınlığa ilk adımını atmış olması da yeterince önemli bir dönüşümdür. Satanay'ın kırmızı taşıyan bir isim alması da bu noktada çok önemlidir. Çünkü kendisinin buradan kurtulup erginlenmesini tamamlayarak yeryüzünde yeniden doğması beklenmektedir. Özetle zaman insanın bir boyuttan ötekine geçişini ifada etmişti. Bunun yanında her zaman en dikkat çeken, canlılığı, cinselliği, şehveti ve en çok da kadınlığı simgeleyen bir renk olmuştur. Öyleyse kırmızı rengin tıpkı Persephone'nin kadınlığa adım atması gibi Satanay'da hayatının başka bir evresine, çocukluktan kadınlığa -ya da en azından genç kızlığa, ergenlik dönemine- geçişini sembolize ettiğini düşünebiliriz.

Nefrin Tokyay'ın tespitine göre Persephone'nin yediği nar, kırmızılığı ve dışının kapalı, içininse bereket dolu olmasıyla doğurganlığı temsil etmektedir. Ve nar tanesinin yeraltında yedirilmesi onun doğurganlığının da yeraltına kapatıldığı anlamına gelebilir.

> "Tanrılar soyağacında Persephone'nin gerçeküstü yollarla doğurduğu hiçbir çocuk yer almaz. Sanki Persephone'nin yutmak zorunda kaldığı şey kendi doğurganlığı ve kadınlığıdır. Ve yeraltının ölü dünyasında bunlar öldürülmüştür[81]".

Bu yorum şüpheli olmakla beraber Satanay ile paralellik arz etmektedir. Bazı zayıf, arka plana itilmiş destanlarda Satanay'ın bir kızı olduğu söylenmekle beraber genel olarak Satanay'ın kahraman çocuklarının hikâyesi anlatılmaz. O, bir soy atası olarak değil, manevi anne olarak görülür. Hem tüm Nartların zararsız, kontrol altına alınmış annesidir hem de özelde birçok kahramanın manevi annesi olarak onları yetiştirmiştir. Mercan taşının da kendine özgü mitolojik anlamı vardır ve Satanay'ın kimliğinin sembolize ettiği kavramlar bütünü açısından önemlidir. Eliade, Şamanizm'i incelediği çalışmasında kristal taşların erken dönemlerden itibaren gökkuşağı ve -dolayısıyla- yılanla ilişkilendirdiğini, ve zamanla yeraltındaki varlıkların içindeki göksel kutu simgeler olduğunu anlatır.

> "Nihayet aynı simgeselliğin daha genç dönemlere ait bir yaratıcısı, Lucifer ve 'kovulmuş meleklerin' alınlarındaki taştan, yılanların başında ya da ağzında bulunan elmaslardan vb. söz eder. Elbette burada pek çok kez elden geçirilip yeniden değerlendirilmiş, fakat temel yapıları hala saydam kalmış, son derece karmaşık inanışlar söz konusudur; ortada her zaman gökten kopmuş bir kristal veya sihirli taş vardır ve yere düşmüş olmasına karşın göksel kutsallığı, yani keskin görüşlülüğü, bilgeliği, falcılık gücünü, uçma yeteneğini, vb. insanlara sağlamaya devam etmektedir[82]".

---

[81] Tokyay, **age**, 24-26.

[82] Mircea Eliade**, Şamanizm**, çev. İsmet Birkan, 3.bs. (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2014), 188.

Özetle ifade edecek olursak Satanay'ın Celmavuz'dan isim almasının dünya mitolojik literatüründe ve psikanalizde genel olarak "yeraltı" şeklinde geçen mekân ve sembol katmanlarıyla ilişki içine girdiğini söyleyebiliriz. Satanay, doğumuyla zaten göğün gücünü içinde taşır. Şimdi ise kırmızı renk ve taş ile yeniden bir hayat bulur ve aynı zamanda Celmavuz'dan aldığı kut sayesinde Yeraltı -gizil-karanlık güçlerin de hakimi olur.

2.1.2.3. İçsel Çağrı

Destanın manzum Türkçe çevirisi şu şekilde devam eder;

"Ne olsa da günü kötü sona ermiş
Denizdeki şafağı kötü aydınlanmış
Uzun yıllar ağlaya ağlaya durmuş[83]*"*

Satanay'ın her ne kadar ıssız ada ya da sembolik olarak yeraltından aldığı çok fazla şey olsa da orada bir hayat yoktur. Ada, hayat-öncesi bir duraktır. Ruh, varlığını bulmaya başladıkça oradan ayrılma mecburiyeti hissedecektir.

Kötü sona eren bir gün şafağın kötü aydınlanması ve karanlığa mahkum bir Satanay tablosu çizilmiş. Altın saçları neyle taranırsa taransın, ne kadar iyi bakılırsa bakılsın, Satanay için gece bir kâbusa dönüşmüştür. Ay ve Güneş'in kızı artık sislerin içinden çıkmalı ve yeni dünyalar aramalıdır. Uyanmaya başlayan bir bilinci uykuda tutmak, "çember"in içine hapsetmek imkansızdır.Bazı kahramanlar, içsel bir çağrı sonucu erginlenme macerasını kendi başlatır. Satanay da bu kahramanlardan biridir.

Erginlenmenin bunalım evresini en iyi gözlemleyebildiğimiz alanlardan biri Türk Şamanizmidir. Şamanistik erginlenme, 1. Bölüm'de ayrıntılı olarak bahsedildiği üzere kahraman erginlenmesi ile çok ortak noktaya sahiptir ki bunlardan biri de bunalımdır. Çağrı hastalığı olarak da geçer. *"Çağrı ve çağrı sırasında yaşananlar ilmi literatürde Şaman hastalığı adı ile bilinmektedir ve bu süreç parçalanıp yenilmeye kadar devam eder*[84]", [85].

---

[83] Tavkul, **Nartlar**, 77-82.

[84] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 39.

[85] Buna göre şaman olacak insan, mutlaka çocukluk-ergenlik dönemlerinde uyumsuzlaşır. Yalnız kalmak ister, öfkeli olur, depresyona girmiş görünür. Hatta ileri düzeylerde daha "deli" hareketlerde bulunur, öfke nöbetleri geçirebilir, fırsat buldukça ormanlara kaçabilir. Bu histeriye benzer ruh hastalığının gerçek mi yoksa yapay mı olduğu bazen araştırmacıların gündemini oluşturmuştur. Bu noktada konunun bizi ilgilendiren tarafı hastalığın gerçek ya da yapay olması değil, mana boyutudur. Şaman, -bu noktada kahramanla paralel olarak- görünür dünyanın ona yetmediğini fark eder, bu fark erme

Rank, doğum tramvasının bir yönünü henüz yeni kazanılan bilincin kaybedilmesi korkusu olarak açıklar. Burada karanlık annenin rahminin içini, dolayısıyla şuursuzluğu simgeler. Bilinci emer. Işık ise tam tersi dünyaya geliş anının ve bilincin uyanışının temsili olmuştur. Şafağın kötü aydınlanması, döngünün çıkmaza girmesi demektir.

> "Şafak uyanma vaktidir. Gecenin karanlık güçleri dağılır, yeni bir gün başlar. Hayvanların hep birlikte şarkı söylediği zamandır bu; bir yandan da temizlenme ve beslenme gibi temel etkinlikler gerçekleşir. Mitolojide şafağın tazeliği, vahiy vaktidir. Kahramanlar aradıkları cevapları o sıra bulur, yeni hayat o zaman yaratılır[86]".

Bir yerde yaşanılacak bir şey kalmayınca gece ve gündüz oluşmaz. O kişi için tüm zamanlar aynıdır. Bir yerdeki ilerlemenin bitmesi -durması- beraberinde çöküntüyü getirir, hayatın devamı için döngüyü devam ettirmek gerekir. Mutlaka çevrenizde neredeyse doğduğu gibi ölen insanlar görmüşsünüzdür. Bunlar bütün hayatlarını çocukluğuna duyduğu özlemle geçirmeye adamış ve bugünü yaşamaktan korkan insanlardır. Bu kişiler Campbell'in bahsettiği gibi maceranın çağrısını reddederler ve bu ilk korkuyu aşamayarak döngüyü dolayısıyla "kendi zamanlarını" durdururlar.

Sonuç olarak çemberler halinde ilerleyen zaman döngüsü, bu aktarılan sahneyle, Satanay için kırılmıştır. Satanay için bu kötü şartlar maceranın çağrısıdır uymamak beraberinde bir hiç olmayı getirebilecek kadar tehlikelidir.

2.1.2.4. Yola Çıkış

2.1.2.4.1. Macera Eşiği

Kahramanın erginlenebilmesi için -içsel ya da sembolik de olsa- zorlu bir macera geçirmesi gerekir. Bu doğrultuda kahramanımız Satanay, içsel çağrısına kulak vermiştir ve bu adadan kaçıp kurtulmaya, kendi kaderini bulmaya karar vermiştir. Destanda kahramanın kararı şu sözlerle ifade bulur:

> *"Bir gece kaçmaya niyetlenmiş*
> *Yüzünü boyayıp çıkmış deniz kıyısına[87]"*

---

olmadan başka dünyalar aramanın da mantığı yoktur. Çünkü her ne kadar erginletici-yardımcı ya da rehberler bulunursa bulunsun, erginlenme yolunu izleyecek olan yalnızca odur ve bu yola girmeyi gerçekten istemeli, bunun içinse bulunduğu dünyadan biraz olsun yüz çevirmelidir.
Bu bunalım öyle önemli bir adımdır ki kimi zaman sırra-ermenin yerine direkt olarak geçebilmektedir. İstisnalar olsa da yine yaygın olan bunalımın ergenlikte meydana gelmesi, fakat ancak bunalımdan birkaç yıl sonra ve herkesin önünde kendi yeteneğini ispatladıktan sonra Şaman olmasıdır." Eliade, **Şamanizm**, 40.

[86] Dunn Mascetti, **age**, 20

[87] Tavkul, **Nartlar**, 77-82.

Satanay'ın denizin kıyısına gelmesi onun "macera eşiğidir". Zira *"Birçok kültür ve inanışta "değişim" suyu geçmekle sembolize edilmektedir*[88]*".* Kahramanın iradesini kullanarak atması gereken son bir adım vardır. Eşiği geçmek. Bu anlatıda eşik imgesi bariz bir kapı eşiği değildir. Adanın dört yönlü olarak suyla çevrilmesi onun tüm kıyısının eşik olarak düşünülebilmesini sağlar. Ve eşik bekçisi de Celmavuz'dur. Kahramanın Sonsuz Yolculuğunda Campbell'in işlediği eşik imgesi hikâyenin motifiyle örtüşmektedir:

> "Kahraman, kaderinin ona rehber ve yardımcı olan kişileştirmeleriyle birlikte macerasında, aşırı güç bölgesinin girişindeki "eşik muhafızı"na gelinceye dek ilerler. Bu tür muhafızlar, kahramanın şu anki alanı ya da yaşam ufku sınırlarını belirterek dünyayı dört yönde -ayrıca aşağı ve yukarıda- sınırlar. Onların ardında karanlık, bilinmeyen tehlike vardır[89]".

Eşikten geçme, tehlikeli olsa da yeniden doğum macerasına atılma anlamına gelmektedir: *"Büyülü eşikten geçiş bir yeniden doğum alanına geçme*[90]*"* anlamına gelmektedir. Bu atılım, Satanay'ın hayatı boyunca vereceği bütün kararların ilki ve en önemlisidir. Satanay, tam da yukarıdaki alıntıda yer aldığı gibi dört yön ve ayrıca yukarı ve aşağı yönlerde hareketi sınırlanmış bir kahramandır. Yalnızdır. Üstü sislerle etrafı denizlerle çevrilmiştir. Gidecek yeri yok gibi görünür ve her şey karanlıktadır. Fakat evrenin oluşumuna kadar her şey düşünceyle başlar. Fikir oluştuktan sonra oluşum ve yaratım başlar. Akene, Tanrı Ülgen'e yaratım başlamadan önce görünmüş *ve "Yaptım olmadı deme, yaptım oldu de*[91]*"* demiştir. Bu söz düşüncenin var etme üzerindeki etkisine işaret eder.

Niyet yapılan fiziki eylem ile anlam dünyası arasında bir köprü kurar ve yaptığımız eyleme fazladan boyut ve derinlik katar. Halk arasında siğil için ekilen buğdayın çürüdüğünde siğili de düşüreceğine inanılır. Peki buğday eken hiçbir çiftçide siğil yoktur diyebilir miyiz? İnsanlar bu açık gerçeği bildikleri halde siğil için buğday ekmeye devam ederler. Çünkü bir amaç için bir eylem yapıldığında olmayan bir bağlantı başlamış olur. Bu ise niyetin büyüsel gücüdür. İçimizdeki Tanrıça'da Mascetti *"Büyü, içgüdüyü kullanıp büyülü sonuç üzerinde yoğunlaşmak suretiyle gerçekleştirilir*[92]*"* diyerek bu büyüsel işlevden bahseder.

---

[88] Tokyay, **age**, 73.
[89] Campell**, Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 94.
[90] **age**, 107.
[91] İnan, **age**, 19.
[92] Dunn Mascetti, **age**, 100

2.1.2.4.2. Yüz Boyama

Mitler sembolik anlatılardır. Bir anlatının anlatılmak istenen ve bunun tezahürü olmak üzere en az çift yönü vardır. Yukarıda destan alıntısında görüldüğü gibi Satanay'ın karar verdikten sonra ilk hamlesi yüzünü boyamak olmuştur. Karar vermek içimizde yaşadığımız soyut bir süreçtir. Fakat hepimiz soyut kavramların somut tezahürlerini görmek isteriz. Örneğin insanlar atalarına ya da doğa güçlerine tapmışlardır. Fakat içlerinde gücünün tezahür ettiğine inandıkları putlar yaparak ona ibadet ederler. Kadınların yeni bir başlangıç yapmaya karar verdiğinde saç kesmesi, erkek çocuklarının erginlenme öncesi sünnet edilmesi, bazı toplumlarda diş çekilmesi, yara izi yapılması türünden eylemler yeni bir pozisyona geçildiğinin sembolüdür. Campbell çocuklara kısa pantolon giydirilmesini örnek verir. *"Gün gelir uzun pantolon giymeye başlar ve çocuk artık erkek olduğunu anlar"*. Kız çocukları için annelerinin desteğiyle ilk kez sütyen takması ve regl olması da kızlar için oldukça karmaşık bir dönemdir ve cinsiyetinin farklı bir boyutuna geçtiğinin göstergesidir [93]. *"Nitekim dönüşebilmek, farklı zaman boyutunu ve farklı bir mekân ölçeğini yaşamanın esas şartıdır"*[94]. Dolayısıyla Satanay'ın kendinde bir değişiklik yapması ilk etapta kaderinde gerçekleşecek bir değişim ve dönüşüme işaret ediyor. Ancak elbette tek amacı bu değildir.

Satanay ölümünden doğumuna kaçmıştır. Ancak boya sürmek ayrıca gizlenmek ve kılık değiştirmek anlamlarına da gelir. Kurgu açısından Satanay'ın yüzünü boyamasının en belirgin amacı Celmavuz'dan sakınmaktır ki kötü ruhlardan korunmak-saklanmak için maske takma ya da yüzünü boyama Türk şamanist inancında yaygın bir adettir: *"Maske yerine bazı Yakut ve Altaylı şamanlar ruhlar tarafından tanınmamak için yüzlerini boyarlar"*[95]. Kahramanın eşik öncesinde gizlenmesini çok yaygın bir motif olarak gören Campbell, bunun, yeniden doğmak amacıyla, bir kendini yok etme biçimi olduğunu söyler[96].

---

[93] Joseph Campell- Bill Moyers, **Mitolojiler ve Hikâyeler**, 112-114.

[94] Fuzuli Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 108

[95] **age**, 189

[96] Campell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 108; Ancak yüzünü boyayarak gizlenme dediğimizde olayın sosyal boyutunu göz ardı edemeyiz. Kadının evlilik dışında dış dünyaya açılmasının tek bir yolu vardır. Kılık değiştirmek. Erkekleşmek. Çünkü dış dünya erkeğe aittir Nitekim Satanay yüzünü boyamış ya da kapatmıştır. Bu şekilde dış dünyanın tehlikelerine karşı bir kadın olarak kendini korumaya almıştır da denilebilir. Özünel, Masal Makanında Kadın Olmak adlı çalışmasında masal kadınına mekân açısından yaklaşarak kadının dış dünyaya açılan bir kapısı olmadığını, dış dünya ile pencere aracılığıyla meşru ilişki kurabileceğini göstermiştir. Kadının tek başına dışarı çıkması bir suçtur ve kadınları suçluluk psikolojisine iter. Saklanılmalı, kılık değiştirilmeli, acı çekilmelidir. Herhangi bir kirlenme yaşanmamış

2.1.2.4.3. Kayın-Kayık-Deniz

Destanın bu kısmında bir kayın ağacından özellikle söz edilmektedir.

> *"Arayıp gidip binmiş kayın ağacından kayığa[97]"*

Kayığın ağacının cinsinin özellikle belirtilmesi onun başka alternatifi olamayacağını gösterir. Bu sebeple konu üzerinde ayrıntılı olarak düşünmek gerekir. Eski Türk inanmalarında kayın ağacının kesinlikle kendine has bir kutsallığı vardır. Araştırmacılar bu konuya değinmiştir: *"Kayın ağacı yalnız ayin törenine katılan bir unsur değil fakat bizzat kendisine tapınılan mukaddes bir varlıktır[98]".* Kayın ağacı Türklerde kötü ruhlardan koruyucu özelliği olan kutsal bir ağaçtır.

Türklerin kutsal ağaçlarından biri olan kayın ağacı özellikle hayatı ve yaşam gücünü simgeler. Dolayısıyla -özellikle sütümsü öz suyuyla- kadına işaret eder. Bu doğrultuda Korkmaz, Bay Kayın terimini 'Evren Ağacı' olarak çevirmiştir[99]. Hatta kimi araştırmacılar kayının kadın kelimesinden geldiğini belirtmişlerdir. Şamanist ritüellerde, kayın dalı davul yerine geçebilmiş ve dolayısıyla şamanın bu dünyadan öteki dünyalara geçişini sağlayabilmiştir. Bir Moğol boyu olan Buryatlarda *"Merasim esnasında davul yerine kullanılmak üzere, kalın bir kayın ağacının gövdesi oyularak, bundan iki asa çıkarılır[100]".*

Şamanist inançlarda Altaylıların şamanı ayin sırasında dokuz basamak oyulmuş bir kayın ağacına tırmanır. Bu dokuz basamak göğün katlarını simgeler. Bu bağlamda Kayın ağacı her zaman 'Evren Ağacı'na benzer bir konumda olmuştur[101].

> "Kayın veya huşun kozmik ağacı, başka deyişle dünyanın eksenini simgelediği, dolayısıyla dünyanın merkezini tuttuğunun kabul edildiği açıktır; şaman ona tırmanırken aslında merkeze doğru bir yolculuğa koyulmaktadır[102]".

Baskın biçimde kadının hayat verme gücünü yansıtan bir ağaca binip denize açılmak tek bir şeyi simgeliyor olabilir: anne rahmine geri dönüş. Nitekim Türk inanmalarında kayın ağacının Tanrı tarafından bebeklerin ve lohusa kadınların koruyucusu Umay ile

---

olsa bile yeniden doğum ile arınma şarttır. Evrim Ölçer Özünel, **Masal Mekânında Kadın Olmak**, (Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2006), 52.

[97] Tavkul, **Nartlar**, 77-82.

[98] İnan, **age**, 64.

[99] Esat Korkmaz, **Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü**, 1.bs. (İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2008), 38.

[100] Radloff, **age**, 117.

[101] Eliade, **Şamanizm**, 10.

[102] **age**, 166 – 167.

gökten indiğine inanılır[103]. Ağaç kimi zaman Türk mitolojik kahramanlarının annesi konumundadır. Bu inanmaların Türk anlatılarında çok daha belirgin yansımaları da olmuştur. Örneğin Er-Sogotoh destanında kahramanımız ağacı annesi bilir[104].

Satanay'ın denize açıldığı bu kayığı bir yeniden doğum aracı, bir rahim simgesi olarak düşünebiliriz. Türk ve dünya inanmalarında ağaç her zaman Yer Ana ile ilişkilendirildiği için doğurganlık ile ilişkili olmuştur:

> "Her yıl yapraklarını kaybedip her yıl onları tekrar bulan ağacın ölüm ve tekrar dirilişle ilgili güçlü sembolizmi, ağacın yeryüzünde ve öteki dünyada tekrar doğurma yeteneğine sahip olduğu düşüncesini yerleştirmiştir".[105]

Kahramanımız simgesel ölümden, simgesel olarak ana rahmine girerek kurtulmuştur. Ancak doğurmak kadar doğmak da çok sancılı ve zor bir süreçtir. Satanay ana rahminde günlerce yol almıştır. *"Oradan oraya sürüklenmiş"*tir[106]*"*. Tokyay, bu sandığı tam da kayık imgesiyle paralel manalara içerecek şekilde değerlendirmiştir:

> "Sandık hem onların tabutu hem de onları koruyan bir rahim olarak düşünülebilir. Sandığın içinden çıkış sanki bir yeniden doğum gibidir ve ana ile oğlun bir değişimden geçtiğini düşündürür".[107]

Bu çıkarımların ilham kaynağı ise Jung'tur. Jung'a göre;

> "Suda yüzen sandık ya da sepet, rahim içi amniyotik sıvıda yüzen çocukla benzeşir. Bütün bunlar, topraktan çok daha önce, kadının rahmi içindeki yaşamın suyla ilişkisi olduğunu söyler. Su aynı zamanda kadına özgü ilksel kaynağı da temsil etmektedir".[108]

Kayık imgesi genel olarak mitolojilerde yer bulabildiği gibi yoğun şekilde şamanist inançta da görülür. Eliade, Şamanizm'de kayığın ne amaçla kullanıldığını sınıflandırmıştır.

> "1) İfritleri ve hastalıkları kovmak için kullanılan kayık;
>
> 2) Endonezyalı şamanın, ölünün canının peşinde "havada gezmesine" yarayan kayık;
>
> 3) Ölülerin ruhlarını öbür dünyaya taşıyan 'ruhlar kayığı'. İlk iki rit sınıfında şamanlar önemli, hatta baş rolü oynarlar; üçüncü kategori ise, şamancıl türden bir yeraltına iniş olmakla birlikte, şamanın görevlerinin dışına taşar[109]".

---

[103] İnan, **age**, 64.
[104] Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, 2. bs., c.2 (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993): 97-105.
[105] Roux, **age**, 182.
[106] Kayık "bir bilinçten diğerine geçişin yeridir". Kayık ile bir yerden bir yere geçme her zaman sembolik olarak zaman, mekân ya da bilinç düzeyinde farklı bir boyuta geçmeyi sağlar. Kayıktan inen kişi bindiği durumda değildir. Yunan kahramanlarından Perseus, bir kehanet sebebiyle doğduktan sonra bir sandığa kapatılarak denize atılmıştır. *"Ana-oğul sabaha kadar denizin ortasında kaldılar ve gün doğarken sandık, Seriphos kıyılarına doğru sürüklendi* Tokyay, **age**, 41.
[107] **age**, 73.
[108] **age**, 70.
[109] Eliade, **Şamanizm**, 438.

Görüleceği üzere şamanlar gerek gökte gerek yeraltında olduğu düşünülen ölüm sularında kayıkla gezmektedirler[110]. Bazen bir şamanın sırra-erme anının anlatılarında ada, deniz ve kayın bir araya gelir:

> "Şaman adayı bundan sonra, gene önünde kılavuzlar olduğu halde, kadın şamanlar ülkesine varmış; bunlar onun boğazını güçlendirmiş ve sesini gürleştirmişler. Sonra Dokuz Denizin kıyısına götürülmüş. Bu denizlerin birinin ortasında bir ada, adanın ortasında da Göğe kadar yükselen ulu bir kayın ağacı varmış. Toprağın Beyi'nin ağacıymış bu; yanında da dünyadaki bütün bitkilerin ataları olan dokuz ot bitiyormuş. Ağaç denizlerle çevriliymiş[111]".

Eliade'dan alıntılanan bu şaman anlatısı ile Satanay'ın kayın-ada-deniz sembolizminin benzerliği dikkat çekicidir. Anlatıya göre ağaç ile olan münasebet sonucunda Şaman adayına ağaç dallarından birini bahşeder. Bu dalla aday, şamanın gücünü ve çeşitli tözleri taşıdığına inanılan davulunu yapar ve şaman olur. Aynı sembol ağı içerisinde bulunan Satanay için ağaç da kendinden bir kısım bahşederek onun denizlerden ayrılıp hayatına başlamasına vesile olacaktır ki Satanay'ın ağaçla münasebeti burada bitmez. O yalnızca ağaçtan bir "araç" olarak yararlanmayacak, ileride onunla özdeşleşecektir.

Satanay'ın engin denizlerde küreksiz bir kayıkla gezişinin imgelerini sadece Şamanist inançta değil, birçok toplumun ritüel davranışlarında da görmek mümkündür.

> "Ölüleri kayıklara koyup suya bırakma göreneği, ataların eski göçlerinden kalma bulanık anılarla açıklanabilir: kayık ölünün ruhunu ataların geldiği kökensel eski vatana geri götürecektir fakat bu varsayılan anılar (belki de Polinezyalılar dışında) 'tarihsel' anlamlarını yitirmiştir; 'kökensel yurt' mitsel bir ülke olmuş onu yaşanan yerlerden ayıran okyanus da Ölüm Sularıyla özdeşlenmiştir[112]".

Özetle su, embriyonun içinde yüzdüğü sıvıya işaret ediyorsa, kayın ağacından kayık ise kahramanın yeniden doğumunu sağlayacak ana rahmini simgeler. Nitekim mitolojik sembolizmde yolculuk ve yeniden doğuş anlamları taşıyan "beşik" de su ve kayıkla ilişkilendirilmiştir[113]. Kayığın sembolik düzlemi hakkında Jung da aynı fikirdedir: *"Sandık, kutu, sepet ve benzeri nesneler hemen her zaman kadını işaret eden sembollerdir; kökeni çok eski mitolojilere kadar gider ve ana rahmini işaret eder[114]".* Satanay'ın hikâyesinin kişisel bir yaratım hikâyesi sayılabileceğini söylemiştik. Suların içerisinde sürüklenmek her ne kadar tehlikeli gibi görünse de kurtuluş, fırtınanın ortasındaki ve coşmuş sulardaki bereket erdemlerini de barındırır.

---

[110] **age**, 287.
[111] **age**, 69-70.
[112] **age,** 437.
[113] Nanon Gardin ve diğ., "Beşik", **Larousse Semboller Sözlüğü**, çev. Beyza Akşit, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2014), 113.
[114] Tokyay, **age**, 68.

Bu açıdan bakıldığında kayık Nuh'un gemisinin küçültülmüşü, bir mikro kozmosun göstergesidir.

Diğer hiçbir kahramanın suda geçen bir macerası yokken Satanay'ın önemli bir macera eşiğini su oluşturuyor. Öyleyse bu sıradan bir deniz olamaz. Ayrıca Nartlar, böylesine kompleks, zor bir deniz tasavvurunu gerçek hayattan Kafkasya coğrafyasından almış olamaz. Satanay'ın kürek yerine ellerini ve bacaklarını kullanışı *"Bacağını elini kürek yapıp çekmiş*[115]*"* şeklinde özellikle belirtilmiştir. Bu durum akla, "Madem kayığı buldu, bir kürek mi bulamadı?" "Ya da bir dal, sopa filan da mı yoktu?" gibi sorular getiriyor. Satanay'ın destanında asıl anlatılmak istenen gerçek bir yolculuk değildir. Sembolik olarak embriyo sıvısı içinde çırpınan bir bebek tasviridir. Yeni doğacak bir bebek dünyaya nasıl çırılçıplak ve korunmasız olarak çıkarsa Satanay'ın yeniden doğacağı yolculuğa yardımsız ve yalnızca öz benliğiyle çıkması gerekiyordu. Yani çekilmesi gereken her zorluk yalnızca Satanay'ın kendisi tarafından çekilmek zorundaydı. Çoruhlu denizin, yaratımın biçimlenmemiş hali olduğunu belirtmiştir.

> "Eski Türk inançları ve şamanist tasavvurlarında yeryüzünün ve ilk insanın yaratılışıyla ilgili efsanelerde olduğu gibi, Budist kozmolojide de bütün yaratılışlar sularda meydana gelir ve bunun için suyun üzerinde bulunan bir toprak parçası söz konusu edilir[116]".

Kahramanın erginlenmesi onun bu küçük toprak parçasından atlayarak biçimsizlik denizinden yeniden çıkmasını gerektirir. Eliade bu konuda şunları söylemiştir: *"Erginlenme, erginlenmişin metafizik doğanın sırlarını öğrenmesini sağlayarak onun yenilenmesini, yeniden doğmasını sağlar; aynı anda yaşama, güce ve bilgiye kavuşur*[117]*".* Satanay'ın kendini yapılandırmadan önce arınması, yeniden doğması beklenmektedir. Bu imajların hepsi de bu noktada birleşirler. Doğan ve ölen insan hiçbir şeye sahip değildir. Farklı boyutlarda ne yaşarsanız yaşayın doğduğunuzda başkasının yardımı olmaksızın yaşayamazsınız. Küçücük bedeninizle kendinizi kocaman bir dünyada savunmasız bulursunuz. Bir anlamda ölüm de öyledir. Kimse, bir Tanrıça bile, ölüme hazırlanamaz[118].

---

[115] Tavkul, **Nartlar**, 77-82.
[116] Çoruhlu, **age**, 108.
[117] Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, 77.
[118] Mezopotamya Mitolojisinde göklerin hakimi İnanna, yeraltının kraliçesi Ereştigal'in yanına gitmeye karar verir. Hem göklerin hem de yeraltının tek hakimi olmayı istemektedir. Bütün silahlarını kuşanan İnanna'nın yeraltındaki katlardan her ilerleyişinde bekçiler onun bir kat kıyafetini soyarlar. Ve sonunda, kız kardeşi Ereştigal'in karşısına çıktığında tamamen savunmasız ve silahsızdır. Burada verilen evrensel bir mesaj vardır. Ölüme ne kadar hazırlıklı giderseniz gidin Ereştigal'in karşısına çıktığınızda İnanna gibi tüm silahlarınızı bırakmış olursunuz. Karen Armstrong, **age**, 43.

Türk mitolojisinde Erlik yeraltındaki koca denizinde küreksiz gezerken tasvir edilmiştir. *"Erlik küreksiz kara kayıkta gezer; yağız, rahvan ata, yük hayvanına (kölkö) veya kel bir öküze biner[119]".* Deniz, aynı zamanda bilinçdışı arketiplerin içinde başıboş yüzdüğü engin deniz imgesidir. *"Zamanı tanımlanamayan çok uzak bir geçmişte dünyanın ve atalarımızın tüm bilgi ve deneyimlerinin biriktiği çok derin bir havuz gibidir[120]".* Mascetti de mitolojide deniz imajının bilinçdışını simgelediğinin üzerinde durur. *"Mitolojide deniz bilinçdışını temsil eder; yeryüzünün çocukları gibi (dağlar, ağaçlar, hayvanlar) fiziksel olarak tanımlanamayan, atalara ait anıları kaydeden karanlık ve akışkan bir genişliktir[121]".*

İlk insandan bu yana peşimizden sürükleyip getirdiğimiz ortak algılarımız, kadın arketipleri, Güneş'e neden erilliği, Ay'a neden dişilliği yakıştırdığımız, toprağı neden ana yaptığımız, çocuğu ölen ana acısı, savaşlar, cennet ve cehennem tasvirleri, vampirler, hayaletler ortak tahayyülümüzün içindeki her şey bu denizde birbirine geçmiş şekilde durmaktadır. Satanay'ın bilince giden yolculuğu bilinçdışından başlar. Açıldığı deniz bilinçdışının simgesel anlatımıdır. Yani fiziksel olarak tanımlanamayan, atalara ait anıları kaydeden karanlık ve akışkan bir genişliktir. Bu devasa denizi geçtikten sonra yolculuğunun doğrultusu genelden özele doğru, bilinçdışından kendi bilinçaltına doğru olacaktır.

2.1.2.4.4. Rüzgar-Dalga

Satanay, kendi aldığı bir karar doğrultusunda bilmediği denizlere açılmıştır. Bu bir nevi kapılarını, gelebilecek her çeşit cilvesiyle birlikte kaderine açmak demektir. Kahraman farkında olmasa da, yılsa da göğüs de gerse, tarih bilir ki, ancak kadere yapması gerekeni yapabilmesi için izin verildiğinde gerçek bir kahraman ortaya çıkar. Herakles on iki görevi tamamlamadan kendisi olamazdı. Hera bilinçli ya da bilinçsizce onu sistemli bir şekilde erginleştirdi. Çünkü kaderinde insanların kahramanı olmak vardı. Gılgamış, karanlık ormanlardan, uçsuz bucaksız denizlerden geçti. Aç ve susuz kaldı. Çünkü dünyanın bir Gılgamış'a ve Gılgamış'ın da burnunu sürte sürte insanlığın kaderini kabullenmeye ihtiyacı vardı. Perseus ve annesi sandığın hangi kıyıya varacağını hatta varıp varmayacağını bilmiyordu. Odypus nereye atılacağını orada ona

---

[119] A.V. Anhoin, **Altay Şamanlığına Ait Materyaller**, çev. Zekeriya Karadavut, 1.bs. (İstanbul: Kömen Yayınları, 2006), 6.
[120] Tokyay, **age**, 27.
[121] Dunn Mascetti, **age**, 28.

sahip çıkılıp çıkılmayacağını bilmiyordu. Musa nehrin içerisinde sürüklenen bir bebekken gideceği yeri bırakın yaşam ve ölümden bile habersizdi. Kahramanlar yaşayacağını bilmediği şeylere göğüs gerdikleri için kahraman olurlar. Rüzgarın savurduğu noktada dümeni eline alan kişi kahramandır. Bu noktada Otto Rank'ın birçok kahramanın doğuşunu incelerken kullandığı cümle her şeyi daha iyi özetler: *"Yeni doğmuş kahraman, denizlerden doğan güneştir, önce korkutucu bulutlarla yüzleşir, ama sonunda tüm engellere karşı zafer kazanır*[122] *".*

Yukarıda değinildiği gibi kahramanın yapması gereken şey rüzgarın onu sürüklemesi için kıyıya gelmesi ve kaderinin gerçekleşmesine izin vermesi kadardır. İstediğimiz kadar kahraman kalıbı üretelim. Hiç kimse ilk adımını attığında sonunu göremez. Sadece bilinmezliğe doğru adım atacak cesarete sahiptir. Sahip olmayanlar ise adada kalmaya devam edecek ve bir şekilde yaşamını sürdürmeye devam edecektir. Şafak aydınlanmayınca ışığı takip etmeyenler fiziki büyümesine devam edecek ancak bilinci bebeklik seviyesini pek de aşamayacaktır.

Satanay için oldukça geniş kadrolu bir oyun hazırlanmıştır. Düşeceği kara bellidir. Hortlaklar onu beklemektedir. Yaşlı dev uyanmak üzeredir. Ormandaki her şey Satanay'ı ormandan uğurlamak için onun çaresiz, aç, susuz yürüyüşünü seyretmek üzere yerlerini almıştır ve Cadı sinsi bir Cadı gülümsemesiyle köyün kenarında ormanı gözlemektedir. Bu rüzgar onu oldukça büyülü bir yere sürükleyecektir.

2.1.2.5. Kara Orman

2.1.2.5.1. Almastılar

"Rüzgarlar [Satanay'ı]sürükleyerek karaya atmış
Hortlaklar[123] *görüp onu almışlar*[124] *".*

Satanay karaya çıktığında onu hortlaklar -Almastılar- karşılar. Almastılar'ın ne olduğu Mitolojik Varlıklar bölümünde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu bölümde bizi ilgilendiren nokta, Almastı'nın kutsal bir yardımcı olarak Satanay'a yaptırdıkları ve Satanay üzerinde etkileridir.

---

[122] Otto Rank, **Kahramanın Doğuş Miti**, çev. Gökçe Yavaş, 1.bs. (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2016), 13.
[123] Kelimenin Kıpçak Türkçesindeki orijinal hali "Almastı'dır. Almastı ile ilgili ayrıntılı bilgiyi mitolojik varlıklar bölümünde bulabilirsiniz.
[124]Tavkul, **Nartlar**, 77-82.

Satanay Biyçe'nin çıktığı kara, sıradan bir kara değil, "eşiğin ötesi"dir. *"Eşiğin ötesinde, kahraman, bazısı onu şiddetlice tehdit eden (sınavlar), bazı büyüsel yardım veren (yardımcılar), alışılmadık, fakat tuhaf biçimde çekici güçler dünyasına yolculuk eder[125]"*. Ancak garip biçimde, Hortlak kelimesinin ürkütücülüğünün aksine bu varlıklar Satanay'ı karaya çıkar çıkmaz korumaya almışlardır. Çünkü yol boyu cesurca maceraya atılan kahraman, sonunda Cadıların Tanrıçalara dönüştüğünü, ejderhaların Tanrıların bekçi köpeklerine dönüştüğünü ve aslında hepsinin bir amacı olduğunu fark eder[126].

Yeni-den- doğan bir insanın bakıma ve beslenmeye ihtiyacı vardır. Hortlaklar konuşmaz. Emir, dikte, zorbalığın olmadığı anlamına gelir bu. Yalnızca sakin bir yönlendirme vardır. Satanay'a verdikleri değer özellikle belirtilir:

> "Hortlaklar görüp onu almışlar.
> Kara ormana götürüp yiyecek vermişler
> Hortlaklar ağaç kökünden yiyecek vermişler.
> Satanay'ı değerli itibarlı görmüşler
> Hortlaklar konuşmayı bilmiyorlardı
> Satanay'a hiç kötü davranmıyorlardı[127]"

Satanay'ın karaya ayak basmasıyla hortlakların onu alması bir olur. Topluluğun ilk tepkisi Satanay'a sistemli bir şekilde barınma ve beslenme koşulları sunmaktır. Tıpkı Pamuk Prenses'in yedi cücesi gibi sahip çıkarlar Satanay'a. Ancak daha derinlere baktığımızda hortlakların yardımlarının ya da görevlerinin sınırlandırılmış, aslında sadece "yapması gerekeni yapan", amaçlı, varlıklar olduğunu görebiliriz. Yaşayış tarzı tamamen oturmuş geleneksel bir topluluğun refleks olarak bir insana yardım etmesini ancak böyle açıklayabiliriz.

"İnsan" mükemmel olmadığı için bütün anlatılarda belli noktalarda yardım almak zorundadır. Hortlakları "kahramanın yardımcısı" olarak düşünmeliyiz. Onların görevi kahramanların ilk kez karşılaştıkları bu yabani doğanın koşullarına hazırlamak ve onu güçlükleri yenebilecek seviyeye getirmektir. Satanay karaya çıktığında onu yeni kaderine yönlendirecek olan hortlaklar beklemektedir.

Hortlak -ya da orijinal halinde Almastı- kelimesinin taşıdığı tüm olumsuz çağrışımları bir tarafa koymak gerekir. Bu varlıklar uzaktan birbirinin aynı gibi görünen, eşitlikçi

---

[125] Campell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 273.
[126] **age**, 245.
[127] Tavkul, **Nartlar**, 77-82.

kuralları olan, ilksel ve basit olmasının yanında belli bir düzenleri, liderleri, bir medeniyeti olan saf bir topluluktur. Anlatılarda özellikle bir topluluk olarak görülen bu yardımcı tipi ayrı bir kategori oluşturabilir.

Hortlakların içinden kahraman çıkmaz çünkü bireysel olarak ön plana çıkmazlar. Bu açıdan kahramanlık mitleri oluşturamayan ilksel topluluklara benzerler. Atalar ve toplu olarak atalarının yaptıklarını tekrarlayan topluluklar vardır ve en önemlisi çatışma yoktur. Madagaskar adlı animasyonda[128] adaya çıkan dörtlüye topluluk olarak şaşkın gözlerle bakan lemurlar bu duruma örnek olabilir. Ya da Şirinler kasabasına egzotik bir yabancı olarak giren Şirine'yi düşünebiliriz. Şirin Baba bir kahraman değil yaşlılığıyla ve bilgeliğiyle öne çıkan şirinlerden biridir ve sadece bu sebepten dolayı lider olarak seçilmiştir. Ya da Pamuk Prensesin yedi cücesini çoklu yardımcı tipine bir örnek oluşturabilir. Hepsinin birleşimi, esasen tek bir yardımcıyı oluşturmaktadır. Aynı bütünün küçük parçalarıdırlar. Birinin eksiği diğerinde vardır ve hepsi birleşince puzzle tamamlanır ve en önemlisi verdiğimiz her örnekte çoklu yardımcı topluluğu doğayla bütünleşmiş görünür. Onlar, kahramanın içinde bulunduğu zorlu durumun ehlidirler. Onunla barışık ve uyum içerisindedirler. İşte tam olarak da bu yüzden yardımcı rolünde görünürler.

Kahramanın içinde bulunduğu zor koşulları mutlaka gerçek doğa imgesi olarak değerlendirmek yanlıştır. Burası, içindekilerle birlikte, farklı büyülü bir yerdir ve belki de Satanay'ın iç dünyasını yansıtmaktadır[129]. Eğer öyleyse Hortlak konusunda arketipler devreye girecektir. Bunun tespiti hakkında düşünürken animayı, animusu ve gölgeyi mecburi olarak elememiz gerekir. Çünkü bu arketiplerde devreye cinsiyet girmektedir. "Anima", erkek kahramanların içerisinde uyum sağlamaları -yani bünyelerinde eril ve dişili eritip bütünlük oluşturabilmeleri- için bir şekilde aşmaları-yenmeleri gereken kadın figürüdür. Animus kavramı ise tam tersi şekilde aynı kavramların kadın kahraman versiyonudur. Bu sefer kahraman dişi iken, uyum içerisine girilmesi gereken yan erildir. Gölge ise bizzat kahramanın kendisiyle aynı suret ve cinsiyette, ancak onun kötücül yönüdür. Kahraman, gölge ile çatışmaya girip onu yenerek karanlık tarafından kurtulur. Geriye en uygun olarak Jung'un ruh arketipi adıyla tanımladığı kavram kalır.

---

[128] Eric Darnell(yön.), Tom McGrath(yön.), **Madagascar**, (ABD: Dreamworks Animation, 2005).
[129] Bir sonraki konuda ayrıntılı olarak bahsedilecektir.

Yardımcının iki amacı vardır. Biri kahramanın ileride karşılaşabileceği her türlü tehlikeye karşı önlem almak ve gerekli malzemeleri vermek; diğeri onu bilinçdışından alarak bilinçaltına taşımak, yönlendirmektir. Bu bağlamda Jung onu ruh arketipi kapsamında yaşlı adam metaforuyla inceler. Yaşlı adam hem gerekli malzemeleri verir hem de yolu tarif eder.

> "Akıllı yaşlı adam çocuğun kendini toplamasını sağladıktan sonra, sıra iyi öğütler vermeye gelmişti, yani durum umutsuz olmaktan çıkmıştı. Yaşlı adam çocuğa, yoluna devam etmesini ve hep doğuya gitmesini söyledi, yedi yıl sonra büyük dağa ulaşacak ve mutluluğu orada bulacaktı. Dağın büyüklüğü ve yüksekliği yetişkin kişiliği imler. Gücünü toplamış olması kararlı olmasını sağlar, başarının en büyük garantisi de budur zaten. böylece artık hiçbir şeyin eksikliğini çekmeyecektir. "Ekmek torbamı ve fıçıcığımı al" dedi yaşlı adam, "bunların içinde günlük ihtiyacını karşılayacak kadar yiyecek ve içecek olacak". Çocuğa bir de yonca yaprağı verdi, çocuğun bir nehirden geçmesi gerektiğinde yonca yaprağı sandala dönüşecekti"[130].

Ruh arketipi, insanın en çaresiz, kendi kendine yetemeyecek gibi göründüğü anlarda içgüdüsel olarak ortaya çıkan bir güçtür. *"Bilinçli bir düşünce henüz ya da artık mümkün olmadığında, bilinçdışı psişik alanda kendiliğinden gerçekleşen mantıklı düşüncelerin ve ahlaki ve fiziksel güçlerin yoğunlaşmasının ta kendisidir"*[131]. Aşağıdaki alıntıda bilinçdışının alanında olan kahraman, ormanın kralı olarak düşünülen bir cücenin yönlendirmesi altına girer.

> "[Kahramanın yardımcısının] Bilnçdışıyla ilişkisi 'Orman Kralı' olarak adlandırıldığı bir Rus masalında açıkça ortaya konur. Çiftçi yorgun argın bir ağaç kütüğünün üzerine oturduğunda, küçük, yaşlı bir adam kütüğün içinden sürünerek dışarı çıkar, 'yüzü buruş buruştu ve dizlerine dek inen yeşil bir sakalı vardı.' 'Kimsin sen?' diye sordu çiftçi. 'Ben Orman Kralı Och'um dedi minik adam' Çiftçi haylaz oğlunu onun hizmetine verir"[132].

Bu yardımcı tipi tüm özellikleriyle birlikte Şamanist inançta da yer kaplamaktadır. Şamanın geçiş ritini yöneten esasen toplumun maddi anlamda önderi ya da bilgesi değil, bilinçdışındaki eşdeğeridir. *"Sırlar âleminin görünmez ruhlarıdır"*[133]. Hatta Eliade, Ruh simgelerini belirtirken hem hortlağı, hem çoklu yardımcıyı, hem de orman ruhunu kullanmıştır.

> "Şamana yardımda bulunan Tanrısal ve yarıTanrısal varlıklar onun samimi, yardımcı ve koruyucu ruhları arasında sayılmamalıdır.
>
> Bu sonuncular gene de şamanizmde önemli bir rol oynarlar; bunların işlevleri şamanlık seansları incelenirken daha yakından görülecektir. Şimdilik, samimi ve yardımcı ruhların çoğunun hayvan biçimleri taşıdığını belirtmekle yetinelim. Örneğin Sibiryalı ve Altaylı halklarda ayı, kurt, geyik, tavşan, her çeşit kuş (özellikle kaz, kartal, karga, baykuş) ve yedi solucanlar şeklinde görülebildikleri gibi, hayalet, hortlak, orman ruhları, toprak ve ocak ruhları vb. olarak da ortaya çıkabilirler"[134].

---

130 Jung, **age**, 89.
131 Jung, **age**, 88.
132 **age**, 91.
133 Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 47.
134 Eliade, **Şamanizm**, 128-129.

Yukarıda dikkat çeken bir diğer nokta da erginleticinin tam bir insan görünümünde değil, genelde hayvan-insan ya da herhangi bir yanıyla eksik insan olmasıdır. Tokyay, benzer bağlamda Perseus'un yolculuğunun ilk çatışma basamağını oluşturan Grailerden bahsetmiştir. Mitosta Perseus'un amacı tek gözü ortaklaşa kullanan üç yaşlı kız kardeşten (Grailerden) bilgi almaktır. Kullanacağı büyülü araçların ve öldüreceği Medusa'nın yerini öğrenmeyi istemektedir. Perseus, tek gözün kız kardeşler arasında değişimi sırasında gözü kapar ve Grailerin verdiği bilgiler karşılığında gözü onlara geri verir. Tokyay, bu kısımda gözün bilinçdışını sembolize ettiğini söylemiştir[135]. Gerçekten de Perseus'un maceranın ilk aşaması olması dolayısıyla, kahramanın bilgi için çok az emek harcamış olmasıyla, çoklu olmalarıyla en önemlisi de Tokyay'ın göz ile ilgili yorumuyla destanımız uyuşmaktadır. Her ne kadar sonrasında Tokyay, Graileri animaya yakın görmüşse de, ortada gerçek bir çatışma olmadığından ve kız kardeşlerin yaşlı olmasının onları cinsiyetsizliğe yaklaştırdığından Graileri ruh arketipi kapsamında düşünmek daha doğru olacaktır.

Cinsiyetsizlik hakkında daha özel bir yorum da yapılabilir. Hortlakların cinsiyet belirttiğine dair en ufak bir ipucu yoktur. Satanay'a yardımcı olan Hortlakların bu soyutluğunun temelinde bir ihtimalle yine kahramanın kadın oluşu yatmaktadır. Kahramanlığından bir şey kaybetmemesi için bir kadın olarak namusunun da sorgulanmaması gerekmektedir. Almastılarla Satanay arasında bu mesafeli ilişkinin sebebi bu imajı korumak olabilir.

2.1.2.5.2. Kara Orman

Hortlaklar Satanay'ı Kara Orman'a götürürler. Bu onların görevidir. Çünkü kara orman mekân olarak bilinçaltının evrensel sembolüdür. Dolayısıyla Satanay asıl canavarı da burada yenecektir. Yolculuğun başında onu bu yola yönelten rehberler bulunur. Ancak yolun kendisi her zaman tüm korkutuculuğuyla sadece kahramanı beklemektedir. Çünkü orası kahramanın kendini yeniden oluşturacağı eğitim alanıdır. Satanay'ı ormana götürenlerin Almastılar olması alelade bir tesadüf değildir. Türk inançlarında kimi zaman Almastı yaratığı orman ile ilişkili görülmüştür.

> "Albastı ruhu, başlangıçta malın mülkün, yurdun ve hayvanların hamisi olarak düşünülmüştür. Bu anlamda "almazı" adlı Orman Ruhu, bugün de İnguşlarda Çeçenlerde saklanmıştır. Bazen bunun avcılarla da güzel aile kurduğu bilinmektedir[136]".

---

[135] Tokyay, **age**, 92.

[136] Alimcan İnayet, **Yalmavuz Celmoğuz**, 1.bs. (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2010), 44.

Bu bağlamda Almastıların ormanın koruyucu ruhu yahut hakimi olarak değerlendirebiliriz. Eğer sembolik anlamda düşüneceksek bilinçaltının çalışanları, yönlendiricileridirler. Şamanistik erginlenme bağlamında düşünürsek de bu yaratıklar "erginletici"dirler. Mekân ismi dilbilgisel açıdan değerlendirilecek olursa Kara Orman hem karanın hem de ormanın sembolik anlamını içermektedir. Çoruhlu "kara" ya da "siyah"ın kaosu çağrıştıran yönü üzerinde durmuştur.

> "Ezeli karanlık, boşluk, ölüm karanlığı, tahribat, üzüntü, büyük kötülük ya da ölümle ilgili mitlerde yer alan Tanrılar, karmaşa ortamı, şeytan vb gibi pek çok şey kara renkle birlikte ifade edilmiştir. Kara, Türklere çok paralel mitlere ve inanışlara sahip olan Çinlilerde de karanlık, ölüm, kuzey, kara su gibi anlamlara sahiptir[137]".

Türk inanmalarında orman da yer kültleri arasında önemli bir yere sahiptir. Metafizikle, özellikle atalar kültüyle ve bilinçaltıyla ilişkilidir.

> "Ormanın ve ağaçların kutsal olarak kabul edilmesi ve kutsala zarar verebilecek her şeye karşı yasak konulmasının sebebi Türklerin ata-bab ruhlarının iktidar ve kuvvetlerine göre büyük su kenarlarında, yüksek dağlarda, sık ormanlıklar ile gölgesi bol olan ağaç altlarında ikamet ettiğine inanmalarıdır. Takdis edilen ve kutsal kabul edilen bu ormanlara kadınların girmesi yasaklanmıştır[138]".

İlk çağrının reddedilme sebebi de bu kara ormanın ürkütücülüğüdür. Karanlık aynı zamanda kahramanın karanlıkta kalan tarafıdır. Korkuları ve dizginlenmesi gereken her şeyidir. Kara Orman'ı keşfetmesi kendini tanıması ile eşdeğerdir denilebilir. Satanay'ın ışığı temsil ettiğini söylemiştik. Bu yüzden halkını aydınlatmadan önce kendi ışığını berrak ve saf bir hale getirmelidir. İçindeki kötülüklerden arınmalı ve bilinçaltında karış karış gezmeli, onu tanımalıdır. Korkularını ve hayvani yönlerini yenmelidir.

Bilinen ilk kara orman yolcusu Gılgamış'ı hatırlayalım. Bir şeyleri anlamsızlaştıran ölümle karşılaştıktan sonra Gılgamış hayatı sorgulamaya başlar. İçinde yaşadığı dünya ona artık eksik gelir. Neden var olduğunu bile anlayamaz. Bir yolculuğa çıkar. Bu yolculuk çeşit çeşit zorluklardan oluşmaktadır. Bunlardan biri göz gözü görmeyen zifiri karanlık bir yoldur. Buraya girmemesini söylerler. Kimse çıkamamıştır daha önce. Kara Orman'a girmek kolay değildir. Fakat Gılgamış girer. Çünkü gerçek bir aydınlanma istemiştir ve zifiri karanlığı görmeden her şeyi görmüş sayılamaz. Her şeyi göremezse de gerçek cevaplara ulaşamaz. Kara Orman Gılgamış'tan bugüne kahramanın yolculuğundaki en yaygın motiflerden biridir.

---

[137] Çoruhlu, **age**, 220.
[138] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 179.

Kara Orman, içerdiği bu manalar dolayısıyla Şamanizm inancında da yerini almıştır. Şaman adaylarının sırra erme (kahraman için söylersek erginlenme) mekânlarından biri de Kara Orman'dır.

> "Şaman adayının ritüel ölümü esasen yeraltı dünyasında veya ormanda olur. Ancak G. Ksenofontov'un derlediği metinlerin bazılarında ritüel parçalanma ve yenilmenin dağda gerçekleştiğini de görmekteyiz[139]".

Orman ve ağaç imgeleri sadece sembol dünyasında değil gerçek anlamda Şaman adayının davranışlarında yer bulmaktadır.

> "Şaman olacak kişi çılgın öfke nöbetlerine kapılmaya başlar, sonra birden aklını yitirir, ormana çekilir, ağaç kabuklarıyla beslenir, kendini suya ve ateşe atar, bıçakla yaralar[140]".

Şaman adaylarının yaptığı, delirme olarak addedilen bu hareketler, kahramanlarımızın bilinçli olarak yaptığı; derin semboller içeren hareketlerdir.

Bu bağlamda orman bilinçaltını ifade eden mağara ile işlev olarak aynıdır. Campbell, mağara sembolünü değerlendirirken, aynı zamanda Kara Orman'ı tasvir etmiş olur.

> "Akla hayale gelmeyen Alaaddin mağaralarına iner. Orada yalnız mücevherler değil, tehlikeli cinler; yaşamlarımıza katmayı düşünmediğimiz ya da buna cesaret etmediğimiz uygunsuz ya da karşı koyulan psikolojik güçler de vardır[141]".

Satanay'ın insan olmadan önce vermesi gereken bütün mücadele ve kazanıp aşması gereken her ne ise burada ve bizzat burasıdır.

2.1.2.5.3. Ağaç

Mitolojik sembolizmde bir anlamda "yediğin ile özdeşleşirsin" prensibi vardır. Gerçekten de Satanay bu ağaç ile özdeşleşerek üç dünyanın -mistik- bilgisine ve kutuna sahip olmuştur. Daha açıkça ifade etmek gerekirse çakrası açılmış ya da ruhu genişlemiş; tasavvufi manada ifade edersek kalp gözü açılmıştır.

Yolculuk temelde erginlenmeyi amaçlar. Erginlenmenin getirileri ise ağaçtan kazanılanlar ile büyük ölçüde örtüşür. *"Erginlenme, erginlenmişin metafizik doğanın sırlarını öğrenmesini sağlayarak onun yenilenmesini, yeniden doğmasını sağlar; aynı anda yaşama, güce ve bilgiye kavuşur[142]".* Ağacın nasıl ve nerede bu anlamlara gelmiş olduğunu inceleyelim.

Satanay'ın toplumun önderi konumunu meşru kılması için evreni oluşturan üç parçanın gücüne ihtiyacı vardır: Gök, Yeraltı ve ikisinin ortasında bulunan insanların

---

[139] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 62.
[140] Eliade, **Şamanizm**, 39.
[141] Campell, **age**, 18.
[142] Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, 77.

yaşadığı yeryüzü. Gökten doğum, göğün gücüne ve bilgisine sahip olmayı sağlamıştır. Yeraltında yaşayan bir varlıktan isim alma da geçen başlıkta ayrıntılı olarak işlediğimiz yeraltının kutunu ve bilgisini alma anlamına gelebilir. Sırada orta dünyanın hakimiyeti için gerekli olan kutun alınması vardır.

Ağaç yeraltı ve gökyüzünü yeryüzüne bağlayan bir araçtır. Üçünün birleşimi olarak ağaç *"Bir yandan, sürekli yeniden doğuş halindeki evreni, kozmik canlılığın tükenmez kaynağını, kutsallığın en tipik ve yetkin kap ve kalıbını (göksel kut'un alınış "merkezi" olduğu için) temsil eder*[143] *"*. İnsanlık tarihi boyunca yaşamın gelişimin yenilenmenin yer ve gök arasındaki bağın Tanrı ve insan arasındaki ilişkinin temsilcisi olmuştur. Satanay'ın beslenme ihtiyacının ağaç kökü ile karşılanması, onun ihtiyaç duyacağı içsel, manevi gücü toplamasının somut göstergesidir. Satanay'ın ağaç ile özdeşleşme durumu onun gökyüzünden doğumu ile yeraltından isim almasını birbirine bağlayacaktır. Yeryüzünü ya da orta dünyaya hakim olmak için içerisindeki bütün güçleri bağdaştırmasını sağlayacaktır.

Türklerde ağacın yeryüzü hakimiyetini de sembolize ettiğini söyleyebiliriz. Örneğin bilindiği gibi Oğuz Kağan ilk erginlenmesini vahşi bir hayvanı öldürerek gerçekleştirir. Ancak Oğuzun gelişimi bu noktada tamamlanmamıştır. Yaptığı iki evlilikten sonra kişiliğini tanımlayan her şey eksiksiz olarak gerçekleşmiştir. Oğuz Kağan'ın kişiliği anlatılmayan iki kadınla evlenmesi ve iki kadından pat diye altı çocuğu olması anlatılarda kadının rolü açısından aşağılayıcı bir şey değildir. Kadınların biri bir ağaç kavuğundan gelmiş, diğeri ışık demeti olarak yeryüzüne inmiştir. Destanda kahraman Oğuz Kağan'dır. Bu sebeple dişi olana kahramanın gördüğü kutsal yardımın tezahürü olmak kalmıştır. Yani bir anlamda Oğuz Kağan'ın evlendiği kadınlar, ona kendi güçlerinden bahşeden Tanrıçalardır. Gökyüzünden bir ışık demeti halinde inan kız gökyüzünün gücünü ve hakimiyetini, ağaç kovuğunda ortaya çıkan kız ise yeryüzünün gücü ve hakimiyetini Oğuz Kağana bahşetmiştir. Bu sayede her iki önemli yaşamsal bölgenin gücünü kendinde toplayan Oğuz Kağan bir Tanrısal yönetici olarak okları ve oğullarıyla bu gücünü tüm dünyaya yaymayı arzulamuştır. Kahramanımız da kara ormana girer girmez ağaç kabuğu yemiştir. Bu bizim için Oğuz'un ağaç kızı ile evlenmesinden sembolik olarak farklı değildir.

[143] Eliade, **Şamanizm**, 339.

Satanay'ın bulunduğu mekânlar gerçek lokasyonlara gönderme yapmaz. Ağaç arketipsel bilinçdışında yer almaktadır. Bu sebeple ağaç sembolünü kişisel değil toplumsal bir mitolojik sembol olarak değerlendirmeli ve kutsal kabul etmeliyiz. Ağacın arketipsel bilinçdışı ile olan bu ilişkisine Malayalardan bir mitolojik metin parçası inceleyerek açıklık getirelim.

> "Adaya varınca ölüler Mapic ağacına yönelirler (herhalde Ağaç adanın ortasında yükselmektedir). Bütün öteki ölüler de oraya toplanmıştır. Fakat yeni gelenler ağacın çiçeklerini hemen toplayamaz, yemişlerinden de yiyemezler; bunun için önce gelmiş olan ölüler tarafından bütün kemiklerinin kırılmasını ve göz yuvalarının içeri doğru bakacak şekilde yuvalarında ters çevrilmesini beklemek zorundadırlar. Bu koşullar yerine gelince sahici ruhlar (kemoit) haline gelir ve ağacın meyvelerinden yiyebilirler. Doğal olarak bu ağaç bir Mucizeli Ağaç ve Hayat kaynağıdır, çünkü kökünden sütle dolu memeler çıkar, ayrıca küçük çocukların -ki bunların henüz doğmamış çocuklar olduğu düşünülebilir- ruhları da oradadır[144]".

Yukarıda tarif edilen mekânın yaşam ve ölümle ilgisinden çok tüm ruhların toplanma ve beslenme yeri olarak kurgulandığını görebilmekteyiz. Ceset halinde olanların bedenlerinin ancak paramparça olduktan sonra ağaçtan yararlanabilmeleri ve özellikle gözlerin içe doğru çevrilme vurgusu önemlidir. Gerçekten de insan ancak gözünü dıştan içe çevirirse tüm bu metafizik alemlerin kapısını aralayabilir.

Ağaçtan tam olarak ne kazanılabileceğini anlayabilmek için önce ağacın mitoloji tarihi boyunca nasıl anlamlar içerdiğini incelememiz gerekmektedir. Ağaç dişinin olumlu simgelerinden biridir. Bilinçdışındaki anne arketipiyle yakın ilişki içindedir[145]. Birçok inançta, annenin doğurma gücünden dolayı, ağacın yaşam gücü verme ve yaşamı koruma misyonu vardır. Ağaç zor durumda olan kahramanı korur. Yunan mitolojisinde Daphne, Apollon'un gazabından korunmak için dua etmiş ve Tanrılar onu Defne ağacına dönüştürmüşlerdir. Smyrna da korunma amaçlı ağaca dönüşen kadınlardan biridir. Dionysos da yanan annesinden bir bitki sayesinde kurtularak yaşamıştır. Bu bağlamda Türkler de insan yaşamı ile ağaç arasında bağ kurmuşlardır. Satanay'ın beslendiği ağaç kökünü Yer Ana'nın bir tezahürü olarak düşünmek yerinde olur. *"Yer Ana, dünya modelinin merkezi kavramı olan dünya ağacı ile bağlantılıdır[146]"*. Örneğin Dede Korkut Hikâyelerindeki *"Kaba ağacın kesilmesin"* duası bu inancın bir ifadesidir. Bugün dahi bir bebek doğduğunda onun adına bir ağaç dikilme adeti vardır. Bu davranışın kökeninde ağacın ömrü ile çocuğun ömrünü

---

[144] Eliade**, Şamanizm**, 350-351.
[145] Jung, **age**, 21-22.
[146] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 19.

birbirine bağlama arzusu atmaktadır. Yakutlarda da ağacın inançta kapladığı alan büyüktür. Yer Ana'nın birincil -doğrudan- simgeleri arasında yer alır.

> "Yakut mitolojik görüşlerinde Yer Ana ve Yer ilahesi genelde ağaçla bütünleşmiş bir varlık olarak betimlenir. Bu yer ana ruhunun ağaçta yaşaması diğer taraftan onun ağaçların, bitkilerin ve insanların koruyucusu olması ile de desteklenir[147]".

Yakutların Er Sogotoh adlı destan kahramanını meydanın ortasındaki kutsal ağaç büyütmüştür. Er-Sogotoh ona hitap ederken kutsal anneliğini vurgular[148] Bu bilgiler ışığında varılan sonuca göre Satanay'ın ağaç kabuğu yiyerek onunla özdeş olması, yani ondan bir parçayı içine alması kazandığı "yaşama ve yaşatma gücü" olacaktır.

Tarih boyunca ağaç ile simgelenen özelliklerden biri de Satanay'ın en önemli vasıflarından olan bilgelik ve kehanettir. Budist rahiplerin ıssız bir yerde görkemli bir ağacın altında meditasyon yapmasının sebebi belki ağacın bu güçlerinden yararlanmaktır. Yine Altay Destan kahramanı Er-Sogotoh yaşı geldiğinde, kendisi hakkında bilmesi gereken her şeyi ağaçtan öğrenir[149]. Dede Korkut Destanları'nda da Salur Kazan ailesi hakkında bilgiyi önce saygıyla överek bir ağaçtan istemiştir[150].

Tevrat yorumlamasında da Adem ve Havva'yı Cennet'ten kovduran şey, ağaçtan alınan bilgidir. Buna göre Adem ve Havva meyveyi yedikten sonra Tanrı durumdan çekinir. Adem'in bu meyveyi yedikten sonra hayat ağacını da bulup Tanrı gibi olacağından korkarak onu cennetten uzaklaştırır.

Satanay için ağacın bilgeliğinden yararlanmaya vesile olacak olan şey de ondan beslenmedir. Çünkü ağaç her ne kadar kökleriyle yeraltı ve dallarıyla gök arasında bağlantı kursa da onun asıl hakimiyet alanı gövdesinin bulunduğu orta dünyadır. Bu üç eksenin kutu birleştiğinde ona evrenin tüm güçlerini kontrol edebilecek gücü sağlayabilecektir ve Satanay Nartların en bilgesi, baş kahini ve baş büyücüsü olacaktır.

Ağaç Şamanistik dünyada da önemli bir yer tutmaktadır. Bu inanç sisteminde ağaç, evren ağacı-kutsal ağaç rollerinin bir çeşitlemesi olarak görülmüştür.

> "Dünya ağacının diğer bir varyantı olan Hayat ağacı, soy ağacı, Şaman ağacı vb. olarak bilinen çeşitlerinde de mitolojik ana ile ilgili bazı olgular görülmektedir. Mesela şaman ağacı olarak bilinen ağacın yuvalarından birinde adayın büyümesi, Şamanlık sırlarını ruhlardan öğrenmesi bu ağacın önemini artırır[151]".

---

[147] **age**, 19.
[148] Ögel, **age**, 97-105.
[149] **age,** 97-105.
[150] Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı**, 49. bs. (İstanbul: Boğaziçi Yaınları, 2013): 190-203.
[151] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2,** 38.

Roux, ağacın yukarıda bahsedilen "üç eksenin bağlayıcısı olması" ayrıntısının üzerinde durmuş ve bunun Şamanizm'deki önemine değinmiştir. Şaman ayini için ağaç, seyahat için bir araçtır.

> "Gövdesi yardımıyla, göksel dalları toprak altındaki köklerle temas ettirdiği düşünülen ve bazen de göğün dayanağı, direği olan bu kozmik ağaç, şamanizmde büyük bir rol oynamaktadır. Çoğu kez yedi veya dokuz dalı bulunan gövdesi üst delikten geçecek şekilde (Altay tatarları, Buryatlar) yurt'un merkezine dikilen ağaç şamana kozmik yolculuğunda merdiven görevini görür[152]"

Satanay'ın ağaçtan beslenme motifi Şaman ritüel-anlatılarında da yer bulmuştur. Şaman olabilmek için Şaman adayından "Soy Ağacı" ya da "Şaman Ağacı" denen bir ağaçtan terbiye alması beklenir[153].

> "Bundan sonra ruhlar, adayı suni gölden çıkarıp demir ağaçtan ayaklarından başı aşağı asarlar. Üç, dokuz veya yedi bakire kız dua okuya okuya adayın vücudunu bıçakla kesip, bedenini iğne ile delik-deşik ederler. Yerde adayın vücudu gerçekten de kesilirmiş gibi azap çeker. Birkaç yıldan sonra adayı tekrar terbiye aldığı Oyun Maha adlı ağacın yanına götürürler. Burada adayı karanlığa iterler. Demircilerin yeri olarak bilinen karanlıkta aday, bazı işlemlerden sonra yeniden diriltilir[154]".

Bir gurup bakire kız (bakirelik kutsal dişi arketiplerindendir) adayı sırra-ermenin geçeceği alemde kutsal olduğu anlaşılan bir ağacın etrafında parçalıyorlar. Ve araştırmacı, bunu bir eğitim-terbiye çeşidi olduğunu söylemiştir. Tüm ritüellerin ağaç etrafında olması ağacın bu ritüelde yeri olduğunu tartışılmaz biçimde ispatlar. Sırra-ermenin ikinci bir aşaması dıştan gelen bir eğitim ile ilgili değil şaman adayının tek başına karanlıklara itilip yalnız bırakılması şeklindedir. Satanay da benzer şekilde tek başına karanlığa itilecektir ve onun parçalanması çok daha anlamlı bir şekilde olacaktır. Satanay, erginlenerek içindeki karanlık devi paramparça edecektir. Ayrıca ağacın "bilgi-sır" kavramları ve ruhlar ile birlikte geçmesi anlatımız için anlamlıdır. Nitekim Satanay da ağaçla irtibatını çeşitli orman ruhları aracılığı ile gerçekleştirmiştir. Ayrıca anlaşıldığına göre bu eğitim ve ağaç Şamanistik toplumlarda bile yalnızca şamanlara özgü değildir.

> "Yakutlarda Iyık Mas olarak adlandırılan ve başı göğün dokuzuncu katına kadar uzayan ağacın yuvalarında yalnız şamanlar değil, sihirle veya Cadı ile ilgilenenler de büyüyüp eğitim görürler. Şaman ağacı aslında iyiyi ve kötüyü derk etme ağacının başka bir varyantıdır. Nitekim şaman ağacında aday, terbiye alarak büyür[155]".

Bu bilgileri dikkate alırsak Satanay'ın da bu ağaçtan yararlanmaya doğal hakkı olduğu ortaya çıkar çünkü Satanay, Nart toplumunun -olumlu anlamda baş Cadısıdır[156]. Ağaç,

---

[152] Roux, **age**, 155.
[153] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 32.
[154] **age,** 59.
[155] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 91.
[156] Satanay'ın Cadılık misyonu Satanay'ın toplumsal rolü başlığında ayrıntıları ile işlenecektir.

bu bağlamda onun yeteneklerini tamamlaması için henüz "ilk adımdır" ki Fuzuli Bayat bu konuya açıklık getirmiştir.

> "Geleneksel şaman inançlarında şamanın ağaç anası olarak bilinir. Şaman efsane ve memoratlarında geniş yer bulan ağaç ana şamanın doğduğu ve ilk yeteneklerini aldığı ağaçtır. Şaman yalnız aşağı dünya ruhları tarafından değil de şaman mitolojisinde olduğu gibi her üç dünyada da eğitim görür ve şamanlık, üç dünyayı da birleştiren pratik inanç sistemi olarak değer kazanır[157]".

2.1.2.5.4. Erginlenme

Satanay, mekân sembolleri açısından değerlendirirsek -ata anıları denizi- de diyebileceğimiz arketipsel bilinçdışı denizinden çıkmış, Almastılar -ya da Hortlaklar- eşliğinde Kara Orman'a yani kendi derinliklerine, bilinçaltına doğru yol almıştır. Yolculuğu sırasında kutsal ağaçtan kut da almıştır ve artık daha derinlere inerek gerçek düşmanla karşılaşmanın zamanı gelmiştir. Bunun için öncelikle Satanay'ın çatışma mekânına götürülmesi gerekir ki bu da kahramanın rehberi konumunda olan Almastıların görevidir. Erginlenmenin son aşamasına gelinmesinin hazırlıkları destanda aşağıdaki gibi geçer.

> "Bir gün bunlar koşuşturarak gittiler
> Bilmeden bir tepeye vardılar.
> O tepeden dev[158] kokusu çıkmaya başladı.
> Yaşlı hortlak birden bire bayıldı
> Diğerleri hemen geri kaçtılar
> Kara ormana dağılıp uçtular
> Büyük tepe meğerse bir devmiş
> Yedi yüz yıldır o ormanda yaşıyormuş"[159]

Bilinmesi gereken ilk nokta Almastılar'ın amaçsız hareket eden gelişigüzel varlıklar olmadığıdır. Yaratıklar bölümünde ayrıntılı olarak inceleneceği üzere Almastı Türk mitolojisinde önemli bir yer kaplayan, adını bugüne dek koruyabilmiş bir varlıktır. Öyleyse "Bilmeden" kelimesinin destana sonradan eklendiği ya da estetiksel amaçla söylendiği iddia edilebilir. Çünkü Türk inanmalarında Almastı orman ruhu olarak da görülebilmektedir ve hal buyken bu kadar büyük bir hata yapmaları mümkün değildir.

Bir diğer dikkati çeken imge "koku"dur. Koku yalnızca buruna dışarıdan gelen somut sinyallerin beynimiz tarafından algılanması kadar basit bir fiziki sistem değildir. Kokunun metafizik boyutu vardır. Tarih boyunca insanlar olguların iyi ve kötü

---

[157] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 91.
[158] Orijinal dilinde "Emegen".
[159] Tavkul, **Nartlar**, 77-82.

olayların bir kokusu olduğunu tasavvur etmişlerdir. İslamiyet'te güzel koku sürmek güzel kokmak sünnettir. Çünkü bu kokular aynı zamanda güzel ahlaka, saflığa güzel kadere eşdeğerdir. Ayrıca melekler pis kokulardan hoşlanmaz ve orayı ziyaret etmezler.

Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta "Yaşlı Hortlak" tabiri nedeniyle yaşlılık imgesidir. Zaten oldukça soyut bir kelime olan Hortlak'ın tek özelliğinin "yaşlı" olması onun topluluğun lideri ve bilgesi olduğunun ifadesidir. Nart Destanlarında karar verme yetkisi özellikle yaşlıların elindedir. Bilindiği gibi "Dede" ve "Yaşlı kadın" tipi hemen tüm anlatılarda saygı duyulan ve akıl alınan iki kahraman yardımcısı tipidir. Yer ve göğün oğlu Debet bile çocuklarını evlendirirken yaşlı bir kadına başvurur. Yaşlı hortlağın devin kokusuna yani özüne, ruhuna karşı hassasiyeti olması ikisinin zıtlığına, ruhlarının arasındaki çatışmaya bağlanabilir. Öyle ise hortlak her ne ise dev onun tam zıddıdır: Bencilliğin, kötülüğün, şuursuzluğun timsali. Yani yaşlı hortlağın bayılmasının nedeni bilgelik ve şuursuzluk arasındaki zıtlıktır.

Bir diğer imge ise Emegen'e ait "yedi yüz yıl"dır. Özellikle belirtilen yedi yüz rakamına dikkat etmek gerekir. Yüz çokluk belirtmek için kullanılır. Yedi rakamı ise eksiksizliği ve ilahi mükemmeliyeti sembolize eder. Bir şeyin tamamlanması yedi rakamı ile ifade edilir. Tanrı Yaratılış'a göre dünyayı altı günde yaratır ve yedinci günde dinlenir[160]. Süleyman peygamber, tapınağı yedi yılda bitirir[161]. Yedi simgesi bazen ise göğün doruğuna, evrenin göksel merkezine çıkışı ifade eder. Bu bağlamda Satanay'ın zirve çatışmasının yaşanacağının göstergesidir.

> "Gökkuşağının yedi rengi göğün yedi katıyla özdeşleşiyordu; bu simgeselliğe hem Hint ve Mezopotamya hem de Yahudi inanışlarında rastlıyoruz. Bamiyan duvar resimlerinde Buddha da yedi ışınlı bir gökkuşağı üzerine oturur durumdadır. Yani kozmosu 'aşmaktadır.', tıpkı kendi doğum mitinde kuzey yönünde yedi atım atarak yedi göğü aşması ve 'dünyanın merkezine', evrenin en yüksek doruğuna ulaşması gibi.
>
> Babillilerin zigguratı da bazen, yedi gök katmanını simgeleyen yedi renge boyanmış olarak gösterilirdi; bu katlara tırmanarak kozmik alemin merkezine ulaşılırdı. Benzer tasarımlara Hindistan'da ve daha da önemlisi Avustralya mitolojisinde de rastlanır[162]".

Yedi sayısı Şamanizm'de de yer bulmaktadır. Şaman adayının sırra-ermesi esnasında bazen bu simgesel ölüm ve parçalanıp birleştirme işinin yedi bakire kız tarafından yapıldığı görülür[163]. Sibiryalı Tatarlarda kutsal kabul edilen dağın yedi kat olduğu

---

[160] Robert Graves, Raphael Patai, **İbrani Mitleri Tekvin-Yaratılış Kitabı**, çev. Uğur Akpur, 2.bs. (İstanbul: Say Yayınları, 2013): 49-50.
[161] Nanon Gardin ve diğ., **age**, "Yedi", 620.
[162] Eliade, **Şamanizm**, 182-183.
[163] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 59.

tasavvur edilir[164]. Yerin altı yani Erlik'in mekânı da genellikle yedi katlı olarak düşünülmüştü[165]. Bunun gibi devin uykusunu yedi yüz yıl sonra bitirmesi de Emegen'in artık gün yüzüne çıkmaya hazır olması, aynı zamanda Satanay'ın devi yenmesi için gerekli olan hazırlık sürecini bitmesini ve gücünü toplamış olmasını aynı anda ifade eder.

Sonuç olarak her ne kadar "bilgeliği" temsil eden Yaşlı Hortlak Satanay'ı terk etmese de bayılmış, diğerleri de görevlerini tamamlayıp kaçarak Satanay'ı düşmanıyla yalnız bırakmıştır. Bakalım elindeki tek silah olan bilgelikle Satanay neler yapabilecektir.

Satanay'ın çirkin, tek gözlü devle olan çatışmasının anahtarını Campbell vermiştir. Campbell, mitolojileri, hatta insanın kendi dinini anlayabilmesi için başka anlatılardan yararlanmaktan yanadır. Çünkü o ya da bu şekilde anlatılar özünde insanlığın aynı temel sorunlarını işlerler. Satanay'ın destanıyla sembolik manada neredeyse birebir örtüşen anlatı bir "Geleceğin Buddhası" anlatısıdır. Geleceğin Buddhası, tıpkı Satanay gibi, karşısına çıkan devi fiziksel gücüyle değil, taşıdığı aydınlık öz ile yenmiştir[166].

Emegen'in en belirgin özelliklerinden biri çirkinliğidir. Bu çirkin görüntü, aslında kahramanın sahip olacağı ödülü maskelemek içindir. Onu yenmek, onunla özdeşleşme ile aynı manaya gelir. Çirkin görünen bir yaratığın içindeki iyiyi görmek kahramanın aydınlığa erişmesini sağlayacaktır[167]. Bu örnek metinlerden çıkan sonuçlara göre devi

---

[164] Eliade, **Şamanizm**, 333.
[165] Radloff, **age**, 15.
[166] *"'Delikanlı, neden korkmuyorsun? Neden ölüm korkusuyla korkmuyorsun?'*
'Neden korkacakmışım ey dev? Yaşamda ölüm mutlak bir şeydir. Dahası, karnımda silah olarak bir şimşek var. Beni yesen bile, o silahı hazmedemezsin. İçini dilimlere, parçalara ayıracak ve öldürecek seni, o zaman ikimiz de yok olacağız. Bu yüzden korkmuyorum!'
Beş silahlı prens, okurların da bildiği gibi, içindeki Bilgi Silahı'nı kastediyordu. Gerçekten de, bu genç kahraman, daha önceki bir bedenlenmesini yaşayan Geleceğin Buddhası'ndan başka bir şey değildi.
'Delikanlının söylediği doğru,' diye düşündü dev, ölüm korkusuyla ürpererek. 'Bu aslan adamın gövdesinden, bir fasülye tanesikadar et parçasını bile hazmedemez benim midem. Bırakacağım onu!' ve beş silahlı prensi serbest bıraktı. (…)
Beş duyunun bizi sabitlediği ve fiziksel organların eylemleriyle bir kenara itemediğimiz dünyanın bir simgesi olan Yapışkan Tüy, ancak Geleceğin Buddhası, şanlı adı ve fiziksel karakterinin beş silahıyla korunmayıp, adsız ve görünmez olan altıncı silaha, adların ve suretlerin görüngüsel alanının ötesindeki silaha, aşkın ilkenin bilgisinin Tanrısal şimşeğine başvurduğu zaman yenildi". Campbell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 104-105.
[167]Campbell, konuyu doğu mitolojisinden aldığı bir örnekle destekler: *"Sonunda Niall gidip kuyuya vardı. 'Kadın, bırak su alayım!' diye bağırdı. 'veririm' dedi kadın, 'Beni bir öp sen.' Oğlan dedi ki 'Seni yalnız öpmeyip bir de kucaklayayım!' sonra onu kucaklayıp öptü. Bunun ardından ona yeniden baktığında bütün dünyada ondan daha göz alıcı, bütün evrende ondan daha güzel bir kız yoktu.*
'Şimdi suyunu al' dedi, 've kardeşlerine git; dahası, senin ve çocuklarının olacak sonsuza dek krallık ve yüce güç. … Ve başta beni çirkin, kaba, tiksinç, sonunda da güzel görmüştün, işte bu bile hükümranlık demek: çünkü savaş olmadan, şiddetli çatışma olmadan zafer gelmez; ama sonuçta, kral olan şimdi görünene değil gelecekte olacağa bakar.'" Campbell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 135.

yenecek olan şey özetle metafizik aleme ait bilgi, erdem, Tanrısal öz, olgunluk ve cesarettir. Bu tarz çatışmalar karanlık ve ışık, çirkinlik ve güzellik gibi temel zıtlıklarla dile getirilir. Özellikle karanlık-ışık zıtlığından yararlanarak mücadelenin çözümlemesine geçelim.

Bir gün 700 yıldır uyuyan dev tek gözlü Emegen uyanır. Tek göz biçimsizdir. Çünkü içi dışına yansımıştır. Bilmek görmekle ya da fark etmekle başlar ancak tek gözlü devin hem aklı hem gözü eksiktir. Onu öfkesi ve cehaleti kontrol eder. Ve Satanay ona bakar. Satanay'ın ona bakması kendi cehaletini yenmesi demektir. Satanay yüzünü açıp bakınca cehaletin gözleri kamaşır ve kendi kendini parçalar.

> "Satanay kaçamayıp kalmıştı
> Yaşlı Dev yakalayayım diye gitmişti
> O sırada Satanay yüzünü açıp bakmıştı
> Birden bire devin tek gözü kamaşmıştı
> Tek gözü bir şey göremeden kalmıştı.
> Öfkelenip kayaları almıştı
> Bir şey göremeyip taşları atıyordu
> Yerden kapıp toprakları yutuyordu.
> Gele gele sarp kayadan düşmüştü
> Başı dağılıp kayalara bulaşmıştı[168]"

Öncelikle bu mücadelenin Satanay'ın bilinçaltında Kara Orman'da gerçekleştiğini hatırlatmakta yarar var. Yani ikisi arasındaki mücadele simgesel düzeyde gerçekleşmiştir. Çünkü Satanay'ın gerçek hayatta herhangi bir fiziki güç gerektirmeksizin bir devi yenmesi düşünülemez. Belki yenebilecek kadar güçlüdür, ancak yeryüzünde hiçbir zaman gerçek kimliğiyle böyle bir mücadeleye girmeyecektir.

Kahramanın her daim karşısına dikilen bu tek gözlü dev arketipinin üzerinde duralım. Dev vahşi, çirkin, şekilsiz, bencil, öfkeli, anormal ve cahil kelimelerin toplamını ifade eder. Tek gözlüdür. Bu bir yoksunluğun ve anormalliğin göstergesidir. Şiddetten beslenir. Dede Korkut'taki dev Tepegöz gibi tekme yedikçe büyür. Alabildiğine kirlidir, dişleri çürümüştür. İnsan yer. Tüm bu korkutucu özelliklerin yanında bir de aklı kıttır. Bu, onu hem daha tehlikeli yapar hem da zekasını kullanabilen biri için onun tek zayıf yönüdür. Bu zayıf yönün maddi göstergesi gözüdür. Göz ile aydınlığın, bilginin ve bilincin arasında sıkı bir bağ vardır. Devi öldürmenin yolu genelde onun

[168]Tavkul, **Nartlar**, 77-82.

tek gözünü kör etmekten geçer. Basat ve Odysseus tepegözü bu şekilde yenmiştir. Keloğlan masallarında da devi yenmenin formülü aynıdır. Dev düşman askeri Golyat da Davut'un onun alnına attığı tek bir taşla ölmüştür.

İlk insanlar için dünyanın ikili zıtlıklardan oluştuğunu belirtmiştik. İyiliğe karşı kötülük, karanlığa karşı aydınlık, bilince karşı bilinçsizlik. Satanay'ın dağı taşı aydınlatan güzelliği karşısında Dev'in akıl almaz çirkinliği ve Satanay'ın gözlerine karşılık Tepegöz'ün gözü.

Emegen, Satanay'dan çok önce orada, ormandadır. Bütün insanların başına dert olan, insanlığın vahşi yönlerinin bütünü; id'in somutlaştırılmış halidir. Kendini gölge arketipiyle açığa vurur. Gölge arketipi, kişinin ideal yanıyla hiç uyuşmayan, kişisel bilinçdışının karanlığında kalmış hayvansı ruhu, vahşi yanıdır. [169] Bir anlamda bizim kötücül diğer yarımız, Mr. Hyde'ımızdır. Gölgesini öldüremeyen kişi çelişkiler içerisinde boğulmaya, tutarsızlığa ve hiçbir zaman sağlam bir kişiliğe sahip olmamaya mahkumdur. Gölge'nin özben'i ele geçirmesi ve ışık-karanlık metaforuyla ifadesine Jung çalışmalarında yer vermiştir.

> "Alacakaranlığın o iki figürü, "gölge" ve "anima" bu kapıdan geçerek gecenin düşlerine girerler ya da görünmez kalarak Ben-bilincini ele geçirirler. Gölgesi tarafından ele geçirilen bir insan daima kendi ışığını keser ve kendi tuzağına düşer. Eline geçen her fırsatta başkaları üzerinde olumsuz bir izlenim bırakmayı tercih eder[170]".

Kahramanın son raddede bu gölgeyi yok etmesi gerekir. Çünkü bir sorunun uyuması ya da saklanması orada olduğunu değiştirmez. Gerek hortlaklar gerek devler oradadır yani içimizdedir ve asla gitmeyeceklerdir. Bir gün uyandıklarında ya onlar bizi ele geçirir ve adımız "beşer" olur ya da biz yener kendi kendimizin kahramanı bir birey olarak var oluruz. Bu bağlamda belki de -destanın erkek anlatıcılar tarafından düzenlendiğini tahmin edebildiğimiz için- Emegen onun vahşi kadınsı yönlerini "femme fatale"ini sembolize ediyordu. Dişiliğinin sebep olduğu kötü duygularından, hırslarından -hatta belki de doğurganlığından!- kısacası "korkutucu" kadınlığından kurtuldu. Geriye bir tek kutsal-Tanrısal annelik ve kahramanın Tanrısal yardımcısı rolü kaldı[171].

Tam tersi şekilde yorumlayacak olursak belki bu Emegen, Satanay'a ait değil, onun id'i değil, dışarıdan gelen bir tehditti. Kadını eksik bilgeliği ile ve yalnızca kaba

---

[169] Tokyay, **age**, 79.
[170] **age**, 56-57.
[171] Satanay'ın toplumsal rolleri başlığı altında 'varisi olmayan anne' olarak analiz yapılacaktır.

kuvveti, saldırganlığı, bitmek bilmez öfkesiyle baskı altına almaya çalışan, onu yiyerek yok etmek isteyen eril güçtü. Satanay'ın, kaba kuvvetli eril gücü, dişiliğinin göz kamaştırıcı güzelliğiyle yenmesi gerekiyordu. Ona bir kadın olarak baktı ve dişiliği ile yendi.

Parçalanmanın yaşandığı yer Kara Orman'daki uçurumdur. Mekânda özellikle karanlık vurgusu dikkat çeker. Bu karanlık ister istemez gerilimi artırır. Otto Rank, ışık ve karanlık arasındaki bilinç metaforunu ve karanlığın sebep olduğu korkuyu doğum anıyla ilişkilendirmiştir.

> "Çocukların karanlık korkusunun, ana rahime geri dönmekten, dolayısıyla da yeni kazanılan bilinci yitirmekten duyulan bilinçdışı bir korku olduğu söylenir; buna göre karanlık bilinci emebilir, oysa ışık güçlendirir[172]".

Bu karanlık uçurum vurgusunun nedeni kahramanın kurtuluşun şafağının eşiğinde olmasıdır. En karanlık an, kurtuluşa en yakın andır: *"Mitlerde gördüğümüz bir şey de kurtuluşun sesinin uçurumun dibinden geldiğidir. Karanlık an, gerçek dönüşüm mesajının geleceği andır. Işık en karanlık anda görülür[173]"*. Karanlığın zıddı olarak yüz ve özellikle gözler Şamanist inançta Şamanın bir silahı olarak görülmüştür.

> "Nitekim Şamanist Türklerin inancına göre demir maske takan bazı şamanların gözleri o kadar etkiliymiş ki ineğe baktıklarında ineği öldürürlermiş. Bu açıdan insanlara zarar vermemek için maske takıldığı gelenek olarak yorumlanmaktadır".[174]

Yüz, silah olarak anlatıda yer bulabilmiştir çünkü yüz bilincimizin algı merkezidir. Burun, kulak, göz, ağız gibi duyu organlarının iletileri sayesinde dünyayı anlamlandırırız. Satanay'ın yüzünü açması ve deve bakması bilincinin uyanması anlamına gelir. Satanay'ın yüzünü açtığı anda devin kör olması ve özellikle beyni parçalanarak ölmesi bu zıtlığı doğrular niteliktedir: Bilincin uyanmasıyla şuursuzluğun kör olması.

Parçalanmanın bir önemli anlamı daha vardır. Parçalanma eyleminin kendisi, birçok kahraman için erginlenmenin önemli bir aşamasıdır. Eski kimliğin geride bırakılıp yeni bir kimliğe kavuşmanın yaşandığı erginlenme anı eski bedenin parçalanması ile somutlaştırılır. Bu simgesellik öncelikle tarım toplumlarının mitolojisinde ortaya çıkmıştır. 'Ekin-Tanrı' ve 'Tanrı-İnsan' eşleştirmelerinin bir sonucudur.

---

[172] Dunn Mascetti, **age**, 46.
[173] Joseph Campell- Bill Moyers, **Mitolojiler ve Hikâyeler,** 63.
[174] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı,** 189.

> "Bütün bunları eşlerinin hemen hepsi ekinlerle birlikte yeniden dünyaya gelmek üzere ayağa kalkmadan önce paramparça edilen uzuvları koparılan, hunharca sakatlanan ana Tanrıçayla ilgili mitlerde görürüz[175]".

Anlatıyı Şamanizm ile ilişkilendirerek okuduğumuzda çıkarılan veri oldukça sağlam bir zemine oturmaktadır. Şamanistik sırra-ermenin (Şaman adayının şaman olmasını sağlayan erginlenmenin) en vazgeçilmez özelliklerinden biri adayın bedeninin ruhlar aleminde çeşitli varlıklar tarafından parçalanıp tekrar oluşturulmasıdır. Burada da Emegenin bedeninin parçalandığını görmekteyiz. Ancak sonuç olarak elimizde içindeki aydınlığı ortaya çıkararak yeni bir kimlik oluşturan bir kahraman vardır. Ayrıca Satanay dişi olduğu için erkek bir kahramandan kat kat fazla dokunulmazlık hakkına sahiptir. Eril mi dişil mi olduğu anlaşılmayan çirkin bir dev elbette Satanay gibi kutsal bir kadına dokunamazdı. Öyleyse sonuç olarak Emegenin özellikle bedeni parçalanarak ölmesini bu Şamanistik ritüelin izine bağlayabilir ve aslında sembolik olarak parçalananın Satanay'ın eski bedeni -ve dolayısıyla kimliği- olduğunu söyleyebiliriz.

Düşman yok edilmiştir. Ana çatışmadan sağ çıkıldığında iyileşmeyecek sanılan yaralar bile anında hafifler. Aslında bu, az önce bebek doğurmak için acıyla kendinden geçen kadının birkaç saniye sonra gülümseyebilmesine benzer.

> "Normalde ışık geçirmez olan maddesinin uçurumlarında görünmez biçimde parıldayan ışıktan bir şeyler, artan bir kükremeyle öne atılır. O zaman korkunç sakatlanmalar yalnızca içkin, yok olmaz bir sonsuzluğun gölgeleri olarak görünür; ve dünya, alemlerin yeni, muazzam, meleksi, ama belki de sonuçta tek düze olan o siren müziğiyle çınlar. Mutlu aileler gibi, mitler ve kurtarılmış dünyalar da hep birbirine benzer[176]".

Kendini gerçekleştirmek için eğer içindeki devi yenmek gerekiyorsa bu canavarı yenmenin tek yolu ona "bakmak"tır. *"Kişinin kendi 'ben'ini öldürüp yeni bir 'ben'e ulaşabilmesi için üzerindeki her şeyden arınarak 'ölümün gözüne' bakabilme cesaretini göstermesi gerekir[177]"*. Onu yadsıyıp yedi yüz yıl uyuta da biliriz ancak Freud'un dediği gibi uyudukça bizim için çok daha tehlikeli bir hal alacaktır. Her homurdandığında her kıpırdadığında hayatımızın dengesini alt üst edecektir. Oysa yapılması gereken şey herkesin bakmaya cesaret edemeyip kaçtığı o deve bakmak, onu bilmek, tanımaktır. Bu eylem, egemenliği bizim elimize geçirecek ve canavarımız sağa sola çarpa çarpa içimizden silinip gidecektir. Öyleyse "Yüzünü açıp bakmıştı" ifadesi anlatının kilit cümlelerinden biridir. Yoğun mesaj içerir ancak bir taraftan da şaşılacak

---

[175] Armstrong, **age**, 39.
[176] Campell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 41.
[177] Tokyay, **age**, 37.

kadar basittir. Gerçekten de tüm karanlıklara ışık tutup dikkatlice bakmak, karanlığı yenmek için ilk adım olacaktır. Kahraman sonunda görüngüsellik canavarının gücünü dağıtıp yok etmiştir[178].

2.1.3. Eve Dönüş

2.1.3.1. Çile ve Sabır

Satanay'da ilginç bir şekilde devi yenmesinin ardından ne bir gurur ne de bir sevinç görülür. Oldukça dramatik bir sahne halinde tökezlemesi, açlığı gösterilmektedir.

> "Satanay kaldı kendisi yalnız başına
> Kara ormanda bir başına tek başına
> Çok dolaşmış kara ormanda tökezleyerek
> Çaresizlikten Yer Tanrısına yalvararak
> Güzelliği dağı taşı aydınlatarak
> Bütün varlıkların dikkatini çekerek
> Satanay'ı gördüklerinde duruyorlardı akan ırmaklar da
> Gecelerde aydınlanıyordu ovalar, dağlar da
> O Satanay çok dolaşmış bir köy bulamadan
> Yiyecek olarak bir parça ekmek yemeden[179]"

Satanay'ın devi yenmesi kendini tanımasının, bilincini keşfetmesinin önündeki engelin kalkması demekti. Devi yenmek bir son değil farklı bir dönemin başlangıcıydı ve kesinlikle bu daha zorlu ve sabır isteyen bir süreçti. Her ne kadar devi hakkıyla yenmiş olsa da bu mücadele sonunda Satanay'ın gerçek bir acı çekmiş olduğunu söyleyemeyiz. Satanay, karakter tipine uygun olarak, erginlenmesi için gereken acıyı fiziksel bir temas olmaksızın, doğal koşullardan çekecektir. Satanay'ın yanında artık onun ihtiyaçlarını karşılayacak kimse yoktur. Evi yoktur, yiyeceği yoktur, tamamen yalnızdır. Zaten muhtemelen kimse imkanların içinde yüzerken "Ben iki dakika şurada bir kendimi gerçekleştireyim hemen geliyorum" dememiştir.

Tarih boyunca bütün erginlenmeler az ya da çok acı çekme kanalıyla gerçekleşmiştir. Kimi zaman diş çekmek, kimi zaman kutsal ormanda tek başına kalmak, kimi zaman vahşi bir hayvanı ya da bir düşmanı öldürmek, bazen yaralanmak bazense sünnet olmak erginlenmenin çeşitli göstergeleri olagelmiştir. Çünkü gerçek hayat çok büyük acılarla doludur ve çocuk, çocukluğunu bırakırken yeni hayatına adapte olabilmesi için

---

[178] Campell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 106.
[179] Tavkul, **Nartlar**, 77-82.

o küçük sayılabilecek acıyı yaşamalıdır. Bazı kabilelerin erginlenme törenlerinde çocuğu ormana bırakarak bir gece tek başına orada durup kendini idare etmesini bekledikleri bilinir. Ancak Satanay'ın yolculuğunun tam karşılığını yine Türk Şamanizm'inde görmekteyiz.

> "Altay şamanlarıysa yeraltı yolculuğu esnasında önce ormanlar, yüksek dağlar, bozkır ve çorak arazileri geçer. Bu yolculuğu sırasında buralarda ölmüş şamanların kemiklerinden oluşmuş yığınları görür[180]".

Değişen ve dönüşen gelenekte mutasavvıflar da bu tarz bir erginlenme yolunu seçmiş, gerçek bir derviş olmak için bir çile dönemi geçirmişlerdir. Bu dönem boyunca mümkün olduğunca az yemişler ve sevdiklerinden uzak dururlardır. Çile, nlar için işkence ya da angarya değildir. Uygulanması elzem bir "teknik"tir. Bundan çıkarılabilecek tek şey Satanay'ın olması gerekeni yaşamasıdır. Kara ormanın bütün varlıkları gözlerini onun üzerine dikmiştir. Satanay, Yer Tanrısına yalvarmaktadır. Herhalde yardım edilmesi gerekse Ay ve Güneş'in kızı en ön sırada olurdu. Ancak o herkesin gözü önünde kendi Kara Orman'ında dolaşıp çıkışa tek başına varmalı, bilinç yüzeyine çıkmalıdır. Çünkü kahramanın birincil görevi;

> "Kozmogonik çevrimin önceki aşamalarını bilinçli olarak deneyimlemektir; dışavurum çağları boyunca geri sürüklenmek. İkincisi ise, o uçurumdan çağdaş yaşam düzlemine dönmek, orada yarı-Tanrısal gizillerin bir insan dönüştürücüsü olarak hizmet etmektir[181]".

Satanay, dışavurum çağları boyunca ilerleyip uçurumdan çıktığına göre sıradaki aşama kendi kutunu insanlığa taşıyarak onları bulunduğundan daha iyi bir duruma getirmek olmalıdır. Çünkü kahramanın yaşadığı dönemde insanlığın ona ihtiyacı vardır.

> "Kahramanın insan biçimindeki dünya süreci ancak köyler ve şehirler toprak üzerine yayılınca başlar. Başlangıçtaki zamanlardan geri kalan birçok canavar hala çevre bölgelerde dolanır ve kötülük ya da umutsuzluk yüzünden kendilerini insan topluluğuna karşı kılarlar. Yok edilmeleri gerekir. Dahası, komşularının eşyalarını kendilerine devşiren insan soyundan tiranlar ortaya çıkar ve yaygın sefaletin sebebidirler. Bastırılmaları gerekir. Kahramanın temel görevleri alanın temizlenmesine ilişkin olanlardır[182]".

İki tür kahraman vardır. Birisi fiziksel eylemlerde bulunan yani bir savaşta kahramanlık göstermek gibi bir işi başarıp kahraman olandır. Bir de ruhsal kahraman vardır. Normal olmayan bir deneyimden geçerek bir mesajla birlikte geri döner. Satanay ruhsal bir kahraman olduğuna göre onun yaşam deneyiminden düşmanlarını vahşice öldürmesi beklenmemelidir. Satanay bir yol göstericidir.

---

[180] Çoruhlu, **age**, 80.
[181] Campell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 352.
[182] **age**, 369.

Satanay bulunduğu noktaya, huzura ereceği başlangıç noktasına artık tamamlanmış biri olarak dönmüştür. Nartların annesi ve lideri olabilmek için son bir adımı vardır: yeryüzü bilgisini edinmek. Bunun içinse yine bir kadın arketipine ihtiyaç vardır. Satanay yeryüzüne adım atar atmaz aradığı rehberi karşısında bulur.

Cadı adeta onu bebek bekleyen bir anne gibi beklemektedir. Tıpkı Şamanların inisiasyondan sonra her şeyi, yeme içmeyi, yürümeyi bile baştan öğrenmesi ritüelindeki gibi[183] Satanay da yeniden doğmak zorunda, yeryüzündeki hayatına sıfırdan başlamak zorundadır. Çünkü şu zamana kadar medeniyete ve yeryüzüne dair hiçbir şey bilmemektedir. Yaşlı Cadı bir nevi anne kucağını temsil eder.

2.1.3.2. Eğitimi

Mitolojik kahramanlar için anne, babadan çok daha önemli bir yere sahiptir. Baba bir nevi soy ifadesi olarak bulunmaktadır ve hemen her hikâyede edilgen durumdadır. Oysa anne eğitmendir ve yaşamı temsil eder. O olmasa bile kahramanın yanında mutlaka onun başka bir arketip simgesi bulunur. Tam da bu noktada “Cadı” bir anne arketipidir[184]. Cadının korkutucu çağrışımı çoğu zaman yanıltıcıdır. Virginia Woolf, Orta Çağ’da üstün kapasitesi olan ve diğerleriyle aynı görünemeyen kadınların toplum tarafından ya Cadı ya da deli diye adlandırılabileceğini söyler[185]. Ancak Cadının anlamı her yerde Avrupa’daki anlamlarını içermez.

Cadı, Nart ülkesinde yasak olmanın ötesinde oldukça gerekli görülen büyü işlemlerini yapar, fal bakar, kehanette bulunur, geleceği görür, hem tıbbi hem metafizik bilgisiyle hastaları iyileştirir. Akıl alınan bir bilgedir.

Bunun altında Nart destanlarında yine çok eski Şamanist inanç izlerinin bulunması yatar. Şamanizm çoğu araştırmacıya göre büyüsel bir tekniktir. Ayrıca büyüsel gücün, falcılığın, kehanetin, sağaltımcılığın ilk olarak kadınların görevi olduğu bugün kabul görmüştür. Erkek Şamanların özellikle ritüelleri sırasında kadın gibi giyinmesi, saçını uzatması ve bazı şamanların doğurduğunu iddia etmesi de buna delil gösterilir[186].

---

[183] *“Bütün bu ritüelin ve sınamaların amacı adaya geçmiş yaşamı unutturmaktır. Bu nedenle birçok yerde, “sırra-erdikten” sonra köyüne dönen şaman adayı belleğini yitirmiş gibi davranır; yürümek, yemek ve giyinmek gibi işlemlerin ona yeniden öğretilmesi gerekir.”* Eliade, **Şamanizm**, 100.
[184] Jung, **age,** 21-22.
[185] Virginia Voolf, **Kendine Ait Bir Oda**, çev. Suğra Öncü, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007).
[186] Michell Perrin, **Şamanizm**, çev. Bülent Arıbaş, (İstanbul: İletişim, 2013) 62-63.

Satanay özel yeteneklere sahip, olağanüstü güçlerin büyüttüğü bir kızdır. Ancak onun yolculuğu bir kez daha Şamanist yolculuk ile paralellik gösterir. Şaman olma adayı bir sırra-erme gerçekleştirmiş olabilir. Ancak bir dua, bir teknik öğrenmeden asla Şamanlık yapamaz. Erginlendikten sonra yaşlı bir şaman tarafından gelenekler düzeyinde eğitilir. Ancak o zaman gerçek bir Şaman olarak göreve çıkabilir[187].

> "Ruh hastası (psikopat) olsun olmasın, geleceğin şamanı bazı "sırra erme" sınavlarından geçmek ve bazen çok karmaşık olabilen bir "eğitim" almak zorundadır. Ancak böyle bir çifte (esrimelik ve didaktik) "aydınlanma" onu herhangi bir nevrozlu kişi olmaktan çıkarıp toplumca tanınan bir şaman haline getirebilir[188]".

Muhakkak Satanay için gereken yeryüzü bilgisini sıradan bir Nart kadını veremez Kapasitesini karşılayabilecek eğitimi ancak bir Cadıdan alabilir. Satanay tam da bu özelliklere sahiptir. O, Nart ülkesi için kullandığı olağanüstü güçlerinin hepsini Cadıdan almıştır. Ve bu koşullar altında Satanay bir Cadıdır.

Satanay'ın mahzende geçirdiği zaman onun eğitim süresidir. Mahzeni bir okul olarak düşünmeliyiz. Kahramanımız yeterli yeryüzü bilgisine ulaşana kadar bekleyecek, ardından tamamlanmış olarak bir yıldız gibi aniden parlayacaktır.

Belki erkek bir kahraman olsaydı yüce annenin göstergesi olarak kurt büyütür ve eğitirdi. Bu ona muhakkak sonsuz bir güç verirdi. Ancak doğaya terk edilerek büyüyen bir kadın modeli muhakkak insan belleğinde nesilden nesle aktarılan bir hikâye değildir. Burası yeryüzüdür ve kendine ait sıkı kuralları vardır.

Satanay kutsal bir güçle ve güzellikle donatılmış olarak doğar. Ancak doğar doğmaz tutsak edilmiştir. O tıpkı Kalypso gibi bir adada hapistedir. Oysa dişiliği dışında doğduğunda hiçbir suçu yoktur. Kadının cinsiyeti sebebiyle toplum tarafından saklanması gerektiği algısı mahzene kapatmanın en önemli sebeplerinden biridir. Bugün dahi kadının yeri evidir. Bir kadının erkekle ayrıştığı ilk nokta evden çıkabilme özgürlüğüdür. Kadın "mahzene saklanmalıdır". Diğer yandan doğada yetişen erkek çocuğun da mutlaka ona medeniyeti öğretecek bir kadına ihtiyacı olduğunu unutmamak gerekir. Tıpkı Enkidu'ya gönderilen fahişe gibi[189].

---

[187] Eliade**, Şamanizm**, 34-35.
[188] **age**, 36.
[189] İsmail Gezgin, **Kültürlenme Sürecinin Mitik Kahramanı Gılgamış**, (İstanbul: Alfa, 2009): 19.

2.1.4. Evliliği

Satanay, Cadı'nın gözetimi altında hem büyümüş hem de çeşitli ilimleri öğrenmiştir. Cadı, artık Satanay'ı ortaya çıkarma zamanının geldiğini bilir.

> "Gizlice Cadı onu büyütmüş
> Örüzmek'e kızı öyle sezdirmiş
> Eş olarak Örüzmek'e vermiş"[190]

Böyle bir mitolojik metinde, böyle bir kahramanın alelade bir evlilik yapıp çocuklarını büyütmesini bekleyemeyiz. Onca yolu, "normal insan"ın kalıbını vermek için gelmemiştir. Toplumun bu kahramana ihtiyacı vardır.

> "Böyle birinin tasavvurları, fikirleri ve esinleri insan yaşamı ve düşüncesinin temel pınarlarından taptaze çıkar. Bu yüzden onlar yeteneklidir, mevcut, çözülen toplumdan ve ruhtan değil, toplumun yeniden doğduğu tükenmez kaynaktandırlar[191]".

Öyleyse Satanay bu evliliği kendine yaraşan bir kişiyle, misyonunu tamamlayabilmek için yapmıştır. Bu bağlamda Örüzmek'in Satanay için ne ifade ettiği hakkında kısa bir bilgi vermek icap eder. Örüzmek Nartların lideridir. Nart toplumunu yönetebilmek için onun da tam olmasına ihtiyaç vardır. Ancak Örüzmek, erginlenmesiyle değil yiğitlik anlatılarıyla öne çıkan bir kahramandır. Zaten başka türlüsüne de ihtiyaç yoktur. Her erkeğin hayatında bir kadın figürüne ihtiyacı vardır. Buna anne kimi zaman anime, kim, zaman anne arketipi, kimi zaman eş denmiş olabilir ancak sonuç değişmez. Satanay, zaten onun eksik bilgeliğini tamamlamak, diğer yarısı olmak için buradadır.

Örüzmek Nartların babası, Satanay ise annesi kabul edilir. Bu şekilde bir dengenin kurulduğu görülür. Peki ne açıdan Örüzmek Satanay'a denktir? Karaçay-Malkar Nart anlatılarında Örüzmek göğün bir çocuğu olarak göktaşının içinden doğar. Yani Örüzmek (daha çok Gök olmak üzere)[192] Gök ve Yer'in Satanay ise tamammiyle göğün çocuğudur.

Satanay ile Örüzmek'in evliliği aslında aşk, cinsellik, neslin çoğalması gibi sıradan bir evlilikten beklenen şartları pek karşılamaz. Tıpkı kahramanımız gibi Örüzmek de özel doğa güçlerinden doğan bir kahramandır. Dolayısıyla ikisinin evliliği toplumsal manada bir evliliğin işlevi ve anlamından çok farklıdır. Onlar adeta Nartların kutsal çifti olarak başlarında durmuş ve -tıpkı Ay ve Güneş çifti gibi- tanrısal dengeyi Nart

---

[190] Tavkul, **Nartlar**, 77-82.

[191] Campell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 31.

[192] Bu evlilik hakkında ayrıntılı analizi Örüzmek'in evliliği konusunda bulabilirsiniz. Örüzmek'in hayatında evlilik onun erginlenmesine etki eden bir unsur olduğu için böyle bir tercih yapılmıştır.

köyüne getirmişlerdir. Bu tanrısal çiftin çocuklarının olmaması, buna rağmen Satanay'ın birçok kahramanın sütannesi olması da buna işaret eder.

Campbell'in dediği gibi evlilik ve aşk birbirine karıştırılmaması gereken çok farklı kavramlardır ve evlilik *"İki kişilik bir ilişkiye egonun kurban edilmesidir*[193]". Satanay ve Örüzmek'in evlenmelerinin bildirilmesinin hemen ardındaki cümle "Örüzmek de ondan akıl almış" cümlesidir. Dolayısıyla evlilik sebebi ya da amacı aşktan çok başka bir şeydir. Ailenin ve aile ateşinin yani ocağın Tanrıçası Hestia modeli Satanay'a yüklenen ilk arketiptir. Ailenin ocağının kadınla eşleşmesi kadının aile bütünlüğünü koruma görevinden dolayıdır. Hestia, Tanrı ve Tanrıçalar dünyasının en kibar üyesidir. Ayrıca aileye katılan bebekleri de o kutsar. Ancak bakiredir. Cinsellik fonksiyonu kadının bu görevinden her nedense ayrılmıştır.

Çünkü kadının cinselliği ataerkil dünyada uzak durulması gereken "şeytani" bir fitne olarak düşünülmüştür. "Anne", "kadın"lıktan çıkarak ayrı bir cins oluşturur adeta. Bu sebeple her ne kadar evli de olsa onun Satanay gibi güçlü, kahraman bir çocuğu olmamıştır. Örüzmek ile olan evliliği "bilgelik" ve "annelik" ile sınırlandırılmıştır. Özelliklerini daha iyi yansıttığını düşündüğüm bakire Tanrıça arketipi üzerinde biraz daha durmak gerekir. Çünkü mitolojik hikâyelerde her şey gibi "bakirelik" de simgeseldir. Evli bir kadının içinde, herkesin içinde bakire arketipi bulunabilir[194]. Örneğin Athena bakire bir Tanrıçadır. Babası Zeus'un alnından zırhlı olarak doğmuştur. Bilgeliğin, adaletin, merhametin cisimleşmiş halidir. Ancak adalet kimi zaman da acımasızlığı gerektirir. Bilgi ve zeka kimi zaman korkunç şeyler yaratır. Athena yeri geldiğinde savaş Tanrısı Ares'i stratejileriyle yenebilecek tek Tanrıdır. Satanay'ın birçok özelliği bu modelle örtüşmektedir. Düşmanına karşı acımasız, dostuna karşı merhametlidir Satanay.

Bir diğer bakire Tanrıça Artemis'tir. Sonsuza kadar bakirelik bahşetmiştir ona Zeus. Aynı zamanda doğum yapan kadınların Tanrıçasıdır. Kadınların sancı çekmeden doğmasını sağlar. Belki de Artemis, doğum, kadının doğasına ait bir yetenek olduğunu düşündüğünden kadınların doğum yaparken acı çekmemesini sağlar. Diğer taraftan bir avcı Tanrıçadır. Kutsal silahı olan oklarıyla her aldığı canla bütünleşirir. Doğum ve

---

[193] Campell – Moyers, **Mitolojiler ve Hikâyeler**, 26.
[194] Dunn-Mascetti, **age**, 31-39.

ölüm tıpkı Satanay gibi onun da kutsal görevidir. Satanay da kimi zaman hayat kurtarır, kimi zaman da can alınmasını sağlar.

Daha önce de değinildiği gibi her maddi olay ve olgunun manevi göstergeleri vardır. İlksel sulara açılmanın da maddi göstergesi muhakkak dışarıya adım atmak olacaktır. Kadınların yüzde kaçının ilksel sularda yüzüp farklı dünyalara açılmaya izni vardır? Kadından beklenen şey hiçbir adım atmadan kilitler altındayken tüm bunları yapabilmesidir. Maalesef bu koşullardan çıkacak sonuç en fazla annesinin iyi sayılabilecek bir taklitçisi olabilir. Ancak asla Satanay olmayacaktır.

Satanay hikâyemizin buraya gelene kadarki bölümünde Tanrıçadan kaçtı, denizlere açıldı, hortlaklarla arkadaşlık etti, dev tepegözü yendi, açlıktan öleyazdı, kayboldu, Cadının teki tarafından eğitilmek üzere alıkonuldu… Satanay tüm bu maceraları yaşadıktan sonra yine de toplumun içinde gerçek bir yeri olması için evlenmesi şarttır. Ve yine "mükemmelliğin" yeryüzünde işleyen evlilik kurallarına göre Cadının Satanay'ı Örüzmek'e sezdirmesi sonucu, yani kahramanın bir rızası alınmaksızın evlendiriliverilir. Seçim hakkı Örüzmek'in elindedir ve Satanay "olmuş" biri olarak bu konu hakkında bir itirazda bulunmayı düşünmez. İşin bir diğer ilginç yanı Satanay'ın namusu ile ilgilidir.

Bir kadın evden kaçarsa yolu ya yaşlı bir kadına ya cinsiyetsiz bir topluluğa ya da bir erkeğe düşer ve o erkek o derece edeplidir ki asla kadına zarar vermez. Ancak sonunda onun bu edebi sonucunda kadın ona bahşedilir. Zaten bir erkek o kadına bakmışsa ve korumuşsa artık o kadının sahibi kabul edilir. Muhakkak bütün prenseslerin kendisini kurtaran prens ile evlenmesi tesadüf değildir[195].

Satanay'ın ilk çocukluğunu geçirdiği Tanrıça ve Su Ana'nın ardından yolu Hortlaklara düşmüştür. Hortlakların cinsiyet özellikleri göstermeyen ayrıca farklı boyuttan varlıklar olduğundan yukarıda bahsettik. Ardından dev ile karşılaşmıştır. Devin cinsiyeti düşünüldüğünde akla eril bir tür olduğu gelebilir ancak gerek Emegen denen mitsel varlığın Türklerde dişi olarak bilindiğini gerekse Satanay'ın gölgesini temsil ettiğini yukarıda belirttik. Eril olarak düşünülme ihtimaline karşı zaten her şey garantiye alınmış durumdadır. Satanay devi uzaktan öldürür. Zaten devin beyni Satanay'ın yüzünü görür görmez parça parça kayalara dağılmıştır. Satanay Nart köyüne gelir gelmez yine koruma altındadır. Yaşlılığın cinsiyetsizlik çağrışımının

[195] Evrim Ölçer Özünel, **age**, 41-51.

yanında "Cadı" zaten kadındır. Satanay eşi olacak Örüzmek'e bile gizlice bildirilmiştir.

Satanay'ın Örüzmek ile evlenmesi onun görünür liderliğin Örüzmek'in elinde olduğunu kabul etmesi demektir. Örüzmek'in Nart yiğitlerinin başı olmak dışında pek de bir özelliği yokken Nartların ve Nart kahramanlarının bütün işlerini Satanay çözmektedir. Yine de ikisi arasında hiçbir uyumsuzluk ya da çatışma görülmez.

2.1.5. Toplumsal Rolü

Çalışmanın bu bölümünde, ilk kısımda geldiğimiz yolculuğun sonunda nasıl bir kadın ve kahraman oluşturduğumuzu göreceğiz. Onun evliliğini, doğrudan ve dolaylı olarak karıştığı hayatları, kadına, erkeğe, topluma, diğer kahramanlara yönelik misyonlarını göreceğiz. Bunun sonucunda toplum tarafından erginlenmeden nasıl bir sonuç beklendiğini göreceğiz. Sonuçta da tanıyabildiğimiz kadarıyla erginlenmiş bir kadının bize ne gibi bir yararı olabileceği sorusunu tartışacağız.

2.1.5.1. Kahin ve Bilge

Bu bölümün başlığı *"Yönetici Olarak Kadın"* da olabilidi. Ancak o zaman Satanay'ın vasıflarına doğrudan bir gönderme yapamamış olacaktık. Satanay öncelikle Nart toplumununn başı, yöneticisidir. Yönetici olmasını sağlayan sebeplerden biri de geleneksel Türk toplumunun erkek yöneticisi gibi güçlü olmasıdır. Örneğin Örüzmek ise Satanay'ın bir destanında Satanay'ın don değiştirerek bizzat Örüzmek'e yardım edip onu zor durumdan kurtardığı görülür[196]. Bir defasında da Karaşavay adlı kahramanla güreşip onun gücünü sınamıştır. Ancak onun hükümdarlığının asıl sebebi kesinlikle güç değildir ve gücü ile iktidarını elinde ttutmamaktadır. O öncelikle kahin ve bilge olduğu için saygı duyulur. Kadının içsel derinliği de en az yemek pişirmesi kadar meşru bir özelliğidir. Örneğin bazen kadın, kadınlık bilgisiyle Yunan mitolojisinden karanlığın, ayın, yol ayrımlarının Tanrıçası tekinsiz büyücü Hekate'dir. Kahin ve falcıdır. Görünmezi görmek isteyen herkes ona başvurmak zorundadır.

Kutsal bir varlık olduğu kaçınılmaz olan bu yarı-Tanrı kızın dünyaya gelme misyonu "insan" olarak girdiği Nart ülkesine gelerek oraya medeniyeti getirmek, kadınları eğitmek, erkekleri tamamlamak ve "gizli" önder olarak Nart toplumunu ileri taşımaktır. Satanay kadınlara yün eğirmeyi, dikiş dikmeyi, kumaş dokumayı, ekmek

[196] Onur Alp Kayabaşı, **Destan ve Hükümdar**, (Konya: Kömen Yayınları, 2016), 100-103.

pişirmeyi, boza yapmayı ve daha bunu gibi birçok beceriyi öğretmiştir. Yaratılıştan gelen yıkıcı güçlerini içinde taşıdığı için onun tüm bunları yapmadan önce yapması gereken ilk iş önce kendini dizginlemek, sınırlandırmak hatta kendi iktidarına kendi rızasıyla son vermektir. Bir dizi eziyet ile gelen bir erginlenme yaşamasının asıl nedeni budur. Erginlenmesi bitip de yeryüzüne çıktığında kendi yansıması olan doğurgan Ana Tanrıçayı öldürtecek kadar ataerkil toplum düzenini savunacak durumdadır. Diğer yandan bu yaptığı kutsal bir insan olmanın doğal sonucudur. Kahramanlar tıpkı Oğuz Kağan gibi, Gılgamış gibi toplum düzenini meşrulaştırmak ve kutsamak için yaratılmazlar mı? Diğer taraftan gerek İslam dünyasının tanıdığı peygamberler gerek felsefi dinlerin temsilcileri her zaman mutlak hükmü elinde tutmaktan kaçınmış ve mutlak önder olmak yerine bir adım geride; öğreten, akıl ve öğüt veren konumunda durmayı tercih etmiştir. Satanay Biyçe'nin "dengelediği" kadınlık potansiyeli ve karakter özellikleri toplumun en uygun gördüğü "ideal kadın"ın da formülünü vermiş olur. Satanay'ı eğer evrenin bir yansıması olarak değerlendirirsek onun amacı insanın kozmik uyumu ve dengeyi yakalamasını sağlamaktır. Çünkü insanın evrenle ilişkisi çok uzun zaman önce çıkmaza girmiştir.

Büyü, avcı-toplayıcı toplumlardan günümüze kadar yaşam, ölüm, kader gibi hassas konulara etki etme gücüne sahip işlemlerin adı olmuştur ve tarih boyunca hemen her zaman kadınlara has bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Bunda muhakkak kadının önceleri açıklanamayan doğum yeteneği ve açık bir realite olan "erkeğe göre" karmaşıklığı, tekinsizliği etkilidir. Kadın ve anne arketiplerinin ve animanın korkutucu gelen tüm yönleri büyü noktasında kilitlenmektedir. Ve bu gücünü kullanan ya da kullanıldığı düşünülen tüm kadınlar erkek hegemonyası tarafından korkunç bir yasağı çiğnemekle suçlanmıştır. Orta çağdaki Cadı avları bunun en somut örneğidir. Tüm bu çağrışımların aslında tek bir kelimede ifade bulduğunu görebiliyoruz. Cadı: kötü, yaşlı, çirkin, büyücü kadın. En önemli iki malzemesiyse son derece ironiktir: süpürge ve kazan. Anlaşılacağı gibi esasen büyü yalnızca özel manada zehirli iksirler karıştırmayı değil maddenin metaforunu, dolayısıyla kadının yaptığı bütün eylemleri içine alan geniş bir beceri alanını işaret eder. Kadının elinde bulundurduğu güçler ataerkil zihniyette tehlikeli olarak kodlandığı için en temel ve masum iki araç, süpürge ve kazan bile "Cadı" aletine dönüşebilmiştir. Ancak Nart toplumu anaerkillikten ataerkilliğe geçiş noktasında bulunmaktadır ve böyle bir süreçten dolayı kadın güçleri sınırlandırılarak da olsa kabul ve saygı görmüştür.

Satanay'ın en önemli fonksiyonlarından biri bütün halkın, toplumsal kriz anlarında başvurduğu merci olmasıdır. Destanlarda, işinden çıkılmaz bir durum olduğunda Satanay çağırılır. Fuk krizi bunlardan biridir. Kötü Tanrı Kızıl Fuk Nartların Prensi olarak geçer. gökte ve yerde bulunabilmektedir. Yağmurun, bereketin üzerinde hüküm sahibidir. Nartlardan çok ağır vergiler almaktadır. Fuk'un elinden kurtulmak için bir meclis kurulur ve bu meclis Satanay'a başvurmak zorunda kalır.

Satanay, Fuk ile eşi Örüzmek'in savaşmasını uygun bulmuştur. Ona hem silah verir hem de nasıl savaşması gerektiğini en ince ayrıntısına kadar gösterir. Fuk gökte, kartal kanatlarından olan yuvasında yaşamaktadır. Göğe çıkabilmesi için yer altından rüzgar tulumunun yerini söyleyen ve nasıl kullanması gerektiğini öğreten de yine Satanay'dır[197].

Bu destanda Satanay'ı oldukça kilit bir noktada görmekteyiz. Destanda tüm bu çatışmanın gerisindeki aklın Satanay olduğu özellikle vurgulanmıştır. Özellikle Fuk'un olası hamlelerini tahmin edip ona göre bir strateji belirlemesi bu işin ustasının o olduğunu göstermektedir. Peki tam olarak iş nedir?Bu destanda bizce Satanay tam anlamıyla çok üstün bir kadın şaman olarak düşünülmektedir. Bilindiği gibi Şamanist kültürlerde kadın Şamanın göğe çıkma gücü ve yetkisi yoktur[198]. Oysa Fuzuli Bayat ilk Şamanların kadın olduğunu ve erkeklerin bu teknikleri ilk olarak kadından aldığını vurgular[199]. Satanay'ın konumu tüm bu veriler ışığında oldukça saygıdeğer bir noktadadır. Nitekim evliliğinin anlatıldığı destan kısmında adeta Örüzmek akıl alabilsin diye evlendiği anlaşılmaktadır.

> *"Eş olarak Örüzmek'e vermiş*
> *Örüzmek de ondan akıl almış[200]"*

Satanay'ın şifa ile ilgili bir misyonu da vardır. *"Kahin Satanay yeryüzünde yetişen çimenlerin, otların, ağaçların dillerini biliyormuş. O yüzden, hastalanan Nartlara otlardan ilaçlar yapıyormuş[201]".*

---

[197] Tavkul, **Nartlar**, 131.

[198] *"Şamanizm'de genel olarak üç tarz Şaman vardır. Bir kısım Şaman yalnızca Gök seyahatlerinde bulunur. Başka bir kısım yeraltı seyahati konusunda uzmanlaşmıştır. Diğer bir kısım her ikisini de yapar."* Eliade, **Şamanizm**, 246.

[199] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 55, 128.

[200] Tavkul, **Nartlar**, 77-82.

[201] **age**, 267.

Tüm bunlarla beraber, Satanay'ın tamamen eylemsiz olduğunu da söyleyemeyiz. Birçok Nartın bir kahraman olarak yetişmesini sağlayan Satanay'dır ki bu onun erginletici olarak oynadığı toplumsal role girmektedir.

2.1.5.2. Erginletici

Kadın kahramanın en temel görevlerinden biri erkek kahramana yardımdır.

> "Çok sayıda mit ve söylence, kahramanların yaşadığı serüvenlerde bir cin, peri ya da yarı-Tanrısal kadının oynadığı role tanıklık eder: kahramanları o eğitir, geçirdikleri sınamalarda (ki çoğu zaman bunlar sırra-erme sınavlarıdır) kahramanlara o yardımcı olur, ölümsüzlük ya da uzun ömür simgelerini (sihirli otlar, mucizevi elmalar, gençlik pınarı vb.) ele geçirmenin yollarını o öğretir. "Kadın mitolojisi" alanının önemli bir bölümü, sanki ölümsüzlüğü ele geçirmek veya sırra-erme sınavlarından zaferle çıkmakta kahramana yardım edenin hep bir dişi varlık olduğunu göstermek üzere oluşturulmuştur[202]".

Satanay da birçok kahramanın hayatına etki etmiştir. Bunlardan en belirgin olanı ise Karaşavay'ın hayatına etkisidir. Destanda anlatıldığına göre Nart Alavgan'ın Emegen eşi ayda iki erkek çocuk doğurmakta, doğurduğu çocukları yemektedir. Satanay Biyçe durumu fark edip bir oyun çevirir ve bir bebeği doğar doğmaz kaçırıp onu gizlice dağda büyütür. Aslında tam olarak kendi yetiştirmemiş, dağın tepesinde onu dağ ve suya emanet etmiştir. Karaşavay buzdan beşiğinde kısa zamanda güçlenip Satanay'ı güreşte devirebilecek duruma gelir. Bu Satanay için yeterlidir. Ona isim verip köye indirir. Köyde Karaşavay, Emegen annesini öldürerek gerçek bir kahraman olmuştur.

Satanay, hayatı boyunca Nart ülkesine sadece aydınlık getirmeyecekti. Hak edenlere gelecek ölümün adı da Satanay olacaktı. O da kendi yaşadığı bu yalnız ve yoksun hapis hayatını başka kahramanlara yaşatıp erginleşmesini bekleyecekti.

Satanay'ın kahramanlara yönelik misyonu esasında hikâyenin anaerkillikten ataerkilliğe geçişin sancılarını taşımasının ifadesidir. Satanay'ın kahramanlara yönelik misyonu ana olarak kendi "Cadı Anne" ve "Su Ejderhası" arketiplerinin devamıdır. Bu annelik doğumdan kaynaklanmaz. Ya Cadı annesi gibi onu doğada bulur ya da Su Ejderhası gibi annesinden çalar. Satanay'ın anneliği saf şefkatten oluşmaz. Hedefi çocuğu kahramanlığa hazırlamaktır. Çocuğa yeri geldiğinde Su Ejderhası gibi acımasız davranır.

Karaşavay'ın kurtarılma hikâyesinde Satanay'ın seçtiği yolun da bir anlamı vardır. Satanay dev kadını kendisi öldürmeyi tercih etmemiştir. -ki birinci bölümde gördüğümüz gibi devi öldürmüşlüğü de vardır- Alavgan'a durumu anlatmayı da

---

[202] Eliade, **Şamanizm**, 116.

düşünmemiştir. Kendisi, yeryüzüne geldiğinden beri adeta anahtar kelimesi olan, "gizlice" döngüyü ve dengeyi çıkmaza sokan kadının oyununu başka bir kahramanı yönlendirerek çözecektir.

Dev kadını kim öldürmüş olursa ana Tanrıçanın gücünü o elde etmiş olacaktı. Satanay bu yüzden kendisi öldüremezdi çünkü o kadın zaten Satanay'ın kötücül yanıydı. Zaten bu durumun dengesizliğini asıl fark etmesi ve iktidardan vazgeçmesi gereken kadın Satanay'ın kendisiydi. Satanay'ın isim almasının ne anlamlar içerdiğinden yukarıda bahsetmiştik. Karaşavay'a da Satanay'ın isim vermesi Karaşavay'ı aynı zamanda dev annesi kadar Satanay'ın da annesi yapar. Dolayısıyla bir annenin diğer anneyi öldürtmesi ya da daha doğru bir yaklaşımla -annenin kendi gölgesini öldürmesi- ile karşı karşıyayız.

Dev kadın Satanay'ın "olmamış"ı olarak şuursuzca doğurur. Ancak kendinden üstün gelebilecek her varlıktan korkmaktadır. Kendi çocuklarını yiyebilecek kadar. Bu sapkınlık yeryüzünden sahibi tarafından silinmesi gereken bir lekedir ancak zaten güç yenenin eline geçeceği için Satanay'ın bu işi yapması değil yaptırması gerekmektedir. İşte tam da bu sebeple Karaşavay'ın Satanay'ı yenebilecek seviyeye gelmesi devi de yenebileceği anlamına gelmektedir. Çünkü başka türlü mükemmel güzellikteki narin bir Satanay'ın ayda iki erkek çocuğunu yiyen dev katil bir canavarla aynı güçte nasıl olabildiğini açıklamamız mümkün değildir.

Anlatının bu kısmında Satanay'ın oğlunu zalim iktidardan saklayarak gizlice büyüten Gaia ile Rheia ile özdeşleştiğini görüyoruz. *"Anne, oğlunu babasının ağzına düşmekten kurtarmıştır. Zamanında Zeus'un babası Kronos da kendi babası Uranos'un erkeklik organını keserek annesi Gaia'yı babasından kurtarmıştır*[203]*".*

Karaşavay'ın yaşadıkları temelde neredeyse Satanay'ın yaşadıklarıyla aynıdır. Kendisi de annesinden çalınmıştı, uzak bir yere hapsedilmişti, yalnız kalmıştı, isim almıştı, acı çekmişti ve yeterince güç kazanmadan orta dünyaya inmemişti. Satanay daha önce kendisinin yaşadığı acıları şimdi hiç merhamet göstermeden, hatta daha merhametsizce, başka bir kahramana yaptırmaktadır. Çünkü bu bir kahraman olma eğitimidir ve Satanay da muhakkak bu işin ehlidir. Ormandaki bütün varlıkların Satanay'ı acı çekerken hayranlıkla izlemesi gibi o da Karaşavay'a sevgi ile doludur ancak yapılması gereken yapılır.

---

[203] Tokyay, **age**, 71.

2.1.5.3. Kültür Kahramanı

Satanay destan boyunca halkın o günkü hayat seviyesine gelmesini sağlamak için insanlara pek çok eylem öğretir: *"Satanay Biyçe Nart kadınlarına yün eğirmeyi, dikiş dikmeyi, ekmek pişirmeyi, boza yapmayı, kumaş dokumayı öğretir*[204]*"*. Ayrıca *"Kadınlara fal bakmasını, erkeklere kürek kemiğinden geleceği okumasını öğretmiş*[205]*"* tir. Kahramanın en önemli özelliklerinden biri içimizdeki vahşiyi kontrol edebilme gücümüzü simgelemesidir[206]. Ancak daha sonra dışımızdaki vahşi doğanın düzenlenmesi ve medeniyetin kurulması da gerekir. Bu da kahramanın görevlerinden biri olmuştur çünkü dünya hayatı boyunca kahramandan eylemlerinin amacının toplumu daha kötü bir noktadan daha iyi bir noktaya taşıması beklenir. Meşhur ile kahraman arasındaki fark da budur. Yalnızca kendine yarayacak eylemler yapıyorsa meşhur, topluma hizmet ediyorsa kahramandır[207].

Topluma medeniyeti getiren bu tarz kahramanlara "Kültür Kahramanı" adı verilir. Bu kahramanlar genelde ilksel atalardır. Tanrı (ya da Tanrılar) insanoğlundan uzaklaştıktan sonra insanlar onlar sayesinde hayatta kalmıştır.

> "Bundan sonra size yemek vermeyeceğim. Kendinizi kendi gücünüzle kazanarak besleyiniz. Sizinle konuşmayacağım, size Mayteri'yi göndereceğim" dedi. Maytere geldi; İnsanlara birçok şeyler öğretti. Araba yaptı. Aş olarak ot köklerini, Isırgan vs. otlarını tayin etti[208]".

İnsanlık günlük yaşamına ait ne varsa bu ilk atalardan öğrenmişlerdir. Eliade, Avustralya, Arunda kabilesinin atalarından bahsetmektedir. *"Diğer kültür kahramanları onlara alet yapmayı, ateş yakmayı, yiyecek pişirmeyi öğretti, ayrıca toplumsal ve dinsel kurumları onlara açıkladı*[209]*"*. Sürekli olarak tekrar etmesinin sebebi günlük hayatta yapılan eylemlerin kutsanmasıdır.

Nart destanlarında en işlevsel kültür kahramanlarından biri Satanay'dır. O insanlara yaşam pratiklerini öğreterek teknolojilerini ve yaşam seviyelerini yükseltmiştir. Özellikle öğrettiği yaşam pratikleri kadına toplumsal cinsiyet olarak kadın olmayı öğreten eylemleri içerir. Örneğin kadın doğuştan bir şifacıdır. Hepimizin ilk doktorları annelerimizdir[210].

---

[204] Tavkul, **Karaçay-Malkar Destanları**, 35.
[205] **age**, 35.
[206] Campell, Moyers, **Mitolojiler ve Hikâyeler**, 13.
[207] **age**, 13.
[208] İnan, **age,** 16.
[209] Eliade, **Arayış**, 110 - 111.
[210] Bayat, **Türk Kültüründe Kadın Şaman**, 22.

> "Çocukları hasta olan Kırgız kadınları Umay eneye tapınan ve Emci domcular (kadın bakşılar) olarak adlandırılan şamanlarını davet ederler ki hasta çocuğu tedavi etsin. Bu şamanlar hasta çocuğa 'benim elim değil, Umay enenin eli' diye emini yapmaya başlarlar ve bununla da küçük çocukların arkasında oluşan mavi noktalara da Umay Ene'nin dokunduğuna inanıyorlar[211]".

İslamiyet'ten sonra gelenek dönüşmüştür Umay Ana'nın yerini Fatma Ana almıştır ancak kadın yetenekleri, yüce bir "kadınların piri"ne yüklenerek kutsanmaya devam edilmiştir[212]. Görüldüğü gibi Karaçay- Malkar destanlarında Satanay'ın işlevi bu inancın anlatılara yansımasıdır. Satanay'a yüklenen görev şifa vermekten ibaret değildir. Özellikle yemek, büyü ve dokuma alanlarının ilk öğretenidir.

Geçmişten günümüze kadar yemek pişirebilme, büyü yapabilme ve dokuma sanatları denildiğinde de akla ilk kadın gelir. Bu sanatlar kadının *"derin kadınsı mizacının, derin düşünceye izin veren iç huzurunun, ayrıca maddenin ve zamanın değerini bilmesinin simgesidir[213]".*

Dunn Mascetti, kadın arketipleri üzerine yaptığı çalışmada bu tarz yetenekleri Kirke arketipi başlığı altında toplayarak inceler.

> "Kadın 'Tanrıça vergisi' bütün yeteneğini, dönüştürme gücünü sergileyebileceği eğirme, dokuma, yemek pişirme, masaj yapma ve hastalıkları iyileştirme gibi kadınsı etkinlikleri uygulamayı öğrenerek, içindeki Kirke arketipini ortaya çıkarabilir[214]".

Büyü ve kehanetin sembolik çözümlenmesi önceki bölümlerde yapılmıştı ancak yemek yapma ve dokumanın da mitik-sembolik alanda bir karşılığı vardır.

Dokuma Satanay'ın en önemli Tanrısal görevlerinden biridir. İşlevsel olarak insanın temel bir ihtiyacını karşılar. Çünkü dokuma korunma, saklanma, güvende hissetme güdülerinin tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Bunun yanında arketipsel alanda dokuma çok derin izler bırakan bir motiftir.

Mitolojide ağ ören, yün eğiren, kumaş dokuyan bir yığın kadın vardır. Arketipsel alanda örmek, iğne, çıkrık ve kadın arasındaki bağlantı önemli bir yer tutar. *"Ulu Tanrıçaların; ayın, toprağın ve bitkinin erdemlerini bünyelerinde topladıkları kültürlerde[215]", "kumaş dokumak ve iplik eğirmek, zamanın dokunmasının, yani olayların insanın önünde kat kat açılmasının metaforlarıdır[216]".* Simgesel dilde yaratmak demektir.

---

[211] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 65.
[212] **age**, 66.
[213] Dunn Mascetti, **age**, 76.
[214] **age**, 100.
[215] Dunn Mascetti, **age**, 190.
[216] **age**, 76.

Dünyanın en eski medeniyet merkezlerinde; Suriye'de, Turuva'da, Kıbrıs'ta, Efes'te çok eski yün eğiren Tanrıça tasvirleri görülmektedir[217]. Mısır'ın İştar'ı elinde iğle tasvir edilen Tanrılardan biriydi. Neith savaş ve dokuma Tanrıçasıydı ama aynı zamanda şifacıydı. Nors mitolojisinden Odin'in karısı Tanrıça Frigg, kehanet ve bilgelik Tanrıçası olarak bilinirdi. Birçok yerde çıkrık ve iğneyle tasvirleri vardır.

Amerika mitolojisine ait Örümcek Kadın Teotihuacan, evreni kendinden yaratan ve zamanı geldiğinde yine kendinde toplayacak olan Tanrıçadır. Evreni yaratışı bir örümcek ağının örülüşüne benzetilir. Onun ürettiği sonsuz bir bağlantılar ağıdır.

Eski Yunan mitolojisinde bilgeliği temsil eden Tanrıça Athena aynı zamanda dokuma zanaatının ustası ve koruyucusudur. Bu görev onun için o kadar önemlidir ki, dokumayı kendisinden daha iyi yaptığını iddia eden Arakbe adlı bir kadını örümceğe dönüştürür. Yine Yunan mitolojisinden Moirai'ler, Ay Tanrıçaları olan üç kız kardeş, yün eğirirlerdi. Kişinin ömrü bittiğindeyse ipi keserlerdi. Bu göreve Zeus bile müdahale edemezdi.

Satanay'ın arketipsel olarak içinde barındırdığı baskın yönlerinden biri bu dokuma görevidir. Kahramanımız yolculuğu tamamlandığında hem kendi kaderine karşı bir zafer kazanmış, onu eline almış olacaktır; hem de başkalarının doğumuna, ölümüne, erginlenmesine, kaderinin yön değiştirmesine çok rahat dokunuşlarla müdahale ederek istediği yöne çekebilecektir. Çünkü iğ taşıyan Tanrıçalar Moiralar ya da Fatalar gibi kaderle ilişkilendirilmeden çok önce doğumun ve ölümün Tanrıçalarıydı.

Boza yapmak, ekmek yapmak, bir şeyi başka bir şeye dönüştüren simyanın kadıncasıdır. Kadın hammaddeyi alarak "insanı sıradan gerçekliğin ötesindeki bir boyuta geçiren zevk verici bir maddeye dönüşmesini sağla(r) [218]" Böylece oluşturduğu şeye ruhunu ve gücünü akıtır. Bu haliyle kadın bazen yemeğine sevgisini katan sıcacık bir eş, bazense büyücü bir Tanrıça olan Kirke'dir. O, kadınlığa ait bütün yeteneklerini geliştirmiş, yün eğiren, içki hazırlayan, yemek yapan, sofra kuran, zehirleyen, büyü yapan, iyileştiren, kendini büyüsüne kapılmadan, olduğu gibi görebilecek doğru erkeği bıkmadan usanmadan arayan bir kadındır. Kirke yanına gelen bütün erkekleri yetenekleriyle test eder, içlerindeki hayvaniliği görünce önce yemeğiyle zehirler sonra onları "birer domuza" çevirirdi.

[217] **age**, 190.
[218] Dunn Mascetti, **age**, 99.

Kirke, yeteneklerini doğru şekilde anlayan, yemeğinden zehirlenmeyen Odyseus'u görünce bu eylemlerinden vazgeçerek yeteneklerini onu memnun etmek için kullanmıştır. Demek ki Kirke'nin becerileri, onu kendisi yapar. Değerini ve farkını ortaya koyar. Bu bilgiler doğrultusunda Satanay'ın Nart toplumuna -ardından gelecek bütün toplumlara- medeni yaşamayı öğrettiğini söyleyebiliriz.

2.1.6. Göğe Yükselme

Kahramanlar yeryüzüne belli görevler için, ihtiyaç sonucunda gelmişlerdir. Bu görevler bittiğinde dünyada kalmalarının manası yoktur. Zaten istemezler de. Kahramanlar dünyayı terk edip Tanrıların katına yükselirler. Asla yok olmazlar.

Anlatılarda kahraman göğe çekilmeden önce onun bütün geçmiş faaliyetleri *"bir mucizeler geçidi olarak gösterilmiştir*[219]*"*. Destanda aşağıdaki gibi anlatılır.

> "Satanay, Nartlara önderlik yapıp, çok zamanlar geçmiş. Nartlar yeryüzünde düşmanlarıyla savaşarak, halkı rahat bırakmayan Emegenlerin kökünü kurutmuşlar. Zararlı timsahları da yok etmişler. En sonunda, Nartlar düşmanlarını yok ettikten sonra, Gök Tanrısından emir gelip, kanatlı atlara binip, gökyüzüne uçup gitmişler, işte yeryüzünde Nartların sonu böyle olmuş.
>
> Nartlar, göç edip gökyüzüne gittikten sonra, Satanay yeryüzünde kendisi, Nartsız halklarla kalmış. Bu hayat Satanay'a zor idi. Fakat, Satanay yeryüzündeki insanlara çok şeyleri öğretmiş. Onlara tahıl verip, ekmek ve boza yapmayı, ateş yakmayı öğretmiş. Kadınlara fal bakmasını, erkeklere kürek kemiğinden geleceği okumasını öğretmiş".

Ardından kahraman bir dağ aracılığıyla gökyüzüne çekilir. Dağ, dünyanın kozmik merkezinin simgesidir. Kahraman, ancak bu noktadan boyut değiştirip daha yüce bir noktaya gelebilir. Destanda gökyüzüne çıkma büyüsel bir araç sayesinde gerçekleşir.

> "'Beni Nartsız dünyadan alın, şimdi yeryüzünde kötülük yok' deyip dilek dilemiş. Sonra bir gece rüyasında bir ses duymuş: 'Dağlarda Nart dağına, Gök Tanrısı gökyüzünden sana ip gönderecek, seni onunla kendisine çıkaracak' diye. Büyücü Satanay rüyasında gördüğü, kendisine söylenen dağa çıkmış, ip gelip, kenarında kuş yuvası gibi bir şeyin takılı olduğunu görmüş. Hemen ona girip oturmuş. Öyle oturunca, ip onu gökyüzüne alıp gitmiş. Satanay bugün de gökyüzünde sağdır, kanatlı atlara binip, havada uçan Nartlara önderlik yapıp duruyor[220]"

Başarılı kahraman, tıpkı Satanay gibi her zaman saygıyla anılır ve ata olarak görülmüştür. Onun ölümü bir hezimet değildir. Kahraman, dünyadan ayrılmayı kendi tercih eder.

2.2. Debet

Debet, bütün Nart destanlarında bütün araştırmacıların ilk incelediği büyük bir kahramandır. Ancak onu bu kadar özel yapan şey, çok büyük bir erginlenme yaşamış

---

[219] Campell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 348.
[220] Tavkul, **Nartlar**, 93.

ya da büyük savaşlara katılmış olması değildir. Diğer kahramanlardan farklı olarak Debet'in kimliği ve karakteri sonradan yaşayacağı erginlenme sayesinde belirlenmez. O zaten doğarken Debet'tir. Onun asıl önemi soyundan ve dünyaya geliş misyonundan ileri gelir. Tüm Tanrılar, o doğar doğmaz ona büyük bir şevkle güçlerinden bahşetmiş ve Debet insan-üstü bir konuma erişmiştir. Tüm hayatıyla adeta yalnızca belirli bir amaç için Tanrılardan insanlara bir hediye olarak gönderildiği belli gibidir.

Debet, Gök Tanrının ve Yer Tanrıçasının çocuğudur. Göğün gürleyip yerin hamile kalması ve dokuz yıl dokuz gün gibi uzun bir gebelik süreci sonucunda yerin yarılmasıyla doğmuştur. Su Tanrısı onun sütanneliğini yapmıştır. Kemikleri ve sinirleri demirden, *"Canı kanı ateşten meydana gelmiş[221]"* tir. Tanrılar ona suyun, taşların, ateşin dilini öğretmiştir. Ve o yeterince büyüyünce dünyaya geliş amacını gerçekleştirerek Gök Tanrının gönderdiği taşların içinden demiri bulup onlardan silahlar yaparak Nartlara verir. Artık Nartlar Emegenlere karşı savunmasız değildir. Savaşırlar ve kendilerini korurlar. Debet ise görevi tamamlanana kadar, yani bütün Nartlar silahlanana kadar zor ulaşılan bir dağdaki mağarada demircilik yapmıştır ve görevi tamamlanınca göğe çıkarak demirciliğe gökyüzünde devam etmiştir[222].

O, Nartların ilk demircisi olduğu için "Demirci Debet" olarak anılır. İnsanlar ona demirin bulunuşunu ve demirden eşyalar -özellikle silahlar- yapabilmesini ona borçludur.

Debet'in bir diğer önemli farkı da Şamanizm ile doğrudan, çok yakından ilişkili bir kahraman oluşudur. Yaşamıyla, diğer kahramanlarla ilişkisi ile demirciliği, ateş ve su ile ilişkisiyle Nart kahramanlarının adeta Şamanı konumundadır.

2.2.1. Doğumu ve Soyu

Destanlarda Debet Gök ve Yerin çocuğudur. Doğumu aşağıdaki gibi anlatılır:

> "Gök Tanrısı Yer Tanrısı ile evlendi
> Gök gürleyip bu yer hamile kalmış
> Dokuz yıl dokuz gün
> O hamile olarak durmuş
> Yer yarılıp sonra Debet doğmuş[223]"

---

[221] Tavkul, **Nartlar**, 39.
[222] Tavkul, **Karaçay-Malkar Destanları**, 14-23.
[223] **age**, 14-23.

Bu tasarım en eski evren-doğum mitleriyle benzerlik gösterir. Çoğu mitolojide de Orta Dünya Gök'ün ve Yer'in birlikteliği ile oluşmuştur. Bu evlilik "hieros gamos" olarak adlandırılır. Bu tasarıma göre Mitolojik Ana zamanla yaratma gücünü eril Tanrılarla paylaştığı için Yer Ana'ya, "ana döllenen" olarak Gök Tanrının eşi olma görevi kalmıştır[224]. Bu şekilde Yer Ana onun içinden çıktığı düşünülen tüm varlıkların koruyucu ve merhametli annesi olmuştur. Fuzuli Bayat, Yer Ana'nın "anneliğine" ve Mitolojik Ana ile ilişkisine şöyle değinmiştir:

> "Yer Ana bütün hayvanların, kuşların ve bahadırların anası ve koruyucusudur. O halde dağ, nehir, orman, vb. koruyucu iyeler Mitolojik Ananın somutlaşmış ve çeşitlenmiş varyantlarıdır, denilebilir".[225]

Bu evliliğin mikro-kozmik bir sonucu olarak Debet, dünyanın dört ana unsurunu da bünyesinde barındırır: göğün, suyun, ateşin ve tabi ki yerin gücünü. Öyleyse Debet doğduğunda dört unsuru kullanabilecek gücü olan ancak henüz bunları nasıl kullanacağını bilmeyen küçük bir çocuk gibidir. Ancak hemen sonra tüm tanrılar ona güçlerini nasıl kullanacağını öğretecektir.

Debet'in doğumunun değişik, daha az ihtişamlı bir versiyonu daha vardır. Bu versiyona göre güzeller güzeli Ak Prenses bir gün dışarıda çamaşır yıkarken dizlerini açmıştır. Bunu gören iki melek iki mavi güvercin kılığına girerler ve Ak Prenses'in dizlerine konarlar. Bu kuşları sevip okşayan Ak Prenses ise Debet'e hamile kalır.

Elbette "Mavi Kuş" imgesi burada son derece önemlidir. Gökten inen dölleyici muhakkak Tanrı'nın kendisi ya da tanrısal bir varlık olmalıdır. Roux, demircileri de gök ile yer arasında kutsallığı taşıyıcı varlıklardan biri sayar ve kavram alanında demircileri, mavi ışığı ve hatta mavi hayvanları birleştirir.

> "Bu demir taşıyıcıları, sık sık rastladığımız göğün diğer tüm temsilcileri arasında yalnızca aracıdırlar: dolu tanesi, kuşlar, mavi kurtlar, ışık demetleri, göz kamaştırıcı kızlar, kısaca gökten inen veya gökten indiği düşünülen her şeydir. Oğuzname bunların birini anlatmaktadır: mavi bir ışık belirdi ve ortasında 'Ancak ilahi kaynaklı olabilecek derecede güzel' bir kız göründü[226]".

Kuşun önemi bu birkaç anlatı ile kısıtlı değildir. Kuş, Şamanlar için de kutsallık alanının içindedir. Birçok kez yardımcı ruhlarını kuş şeklinde tasvir ederler. Bu Şaman ayini duası kuşun Şamanizm'deki kilit yerini göstermektedir:

> "Ak göğün altında
>
> Ak bulutun üstünde

---

[224] Aynur Koçak, **Mitlerle Varoluş Yolculuğu**, (İstanbul: Alfa, 2016), 47-48.
[225] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 13.
[226] Roux, **age**, 124.

Mavi göğün altında
Mavi bulutun üstünde
Yüksel semaya ey kuş[227]"

Her iki destan anlatımı da birbirleriyle sembolik düzeyde çelişmemekle birlikte ilkinin mitolojik yönünün ağır bastığı, ikincisinin ise destanla mitoloji arasında, destana daha yakın olduğu ve içerisinde daha fazla estetik unsur barındırdığı görülmektedir.

Parçada yer alan dokuz motifi ise bir taraftan türeme ile ilişkiliyken -İnan, çalışmasında insanın bir ağacın dokuz dalından türediğini anlatan bir destan parçasına yer verir[228]. Diğer taraftan dokuz sembolizmi demirciliğin dayandığı soy ile de ilgilidir: *"Demircilik, genel olarak bir soy sanatıdır ve dokuz kuşak önceki demirci ata, olağanüstü bazı yeteneklerle donatılmıştır[229]"* Ancak elbette ilk etapta kahramanın özel olmasından dolayı doğumunun da zor gerçekleştiği vurgulanmış olmalıdır. Her şekilde Debet'i dünyaya getiren, onu tıpkı bir maden gibi bedeninden çıkaran Yer Ana'dır. Ve Gök Tanrı her ne kadar dölleyen konumunda da olsa Debet'in hayatına daha sonra bir etkisi olmamıştır.

2.2.2. Bebeklik Dönemi Kut Alma

Debet, birçok tanrıdan kut almıştır. Ancak öncelikli olarak emzirilip bebeklikten çıkacak kadar büyütülmesi gerekir ki bu Su Ananın görevidir. İleride tanrıların bahşettiği yeteneklerle birleşince Su Ana'nın verdiği güçle birlikte hepsi Debet'in mükemmel bir doğuştan-kendiliğinden demirci olmasını sağlayacaktır.

Nart destanlarında Su Ana'nın beslediği en önemli kahraman Debet'tir. Debet doğduğunda Su Anası ırmakları onun ağzına çevirir ve onun beslenmesini sağlar.

Suyun kahramanlar için ilk ve en önemli fonksiyonu anneliktir. Su Ana, Yer Ana gibi doğurmasa da bakar, besler ve büyütür. Ayrıca yağmur şeklinde içinden geldiği göğe de bağlıdır[230]. Kahramanların annesi kabul edilen Su Ana, bir yandan da hepimizin doğmadan önce içinde yüzdüğü amniyon sıvısıdır[231]. Cenini hayatın ilk evrelerinde kuşatır ve onu besler. Eliade'a göre *"Su mükemmel bir kutsallığı destekleyen yaşam*

---

[227] Radloff, **age**, 42

[228] *"Dalsız "budaksız" bir ağaç bitmişti. Bu ağacı Tanrı gördü ve "dalları olmayan ağaca bakmak hoş bir şey değil; buna dokuz tane dal bitsin!" dedi. Ağaçta dokuz dal bitti. Tanrı yine şöyle dedi: "dokuz dalın kökünden dokuz kişi türesin ve bunlardan dokuz ulus olsun".* İnan, **age,** 15.

[229] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 64.

[230] Roux, **age,** 143.

[231] Dunn Mascetti, **age**, 44.

sembolü arınma ve yenilenme aracı ve gelişim için bir vaattir. Su saflığı, bereketi, kadınsılığı ve alma kabiliyetini sembolize eder. İnsan sudan ve topraktan yaratılmıştır[232]*".*Su, evrenin tüm potansiyelini ve tüm tohumlarını içinde barındıran bir rahimdir. Birçok Fin-Ugor halkının mitolojisinde kadınların çocuk doğurmak için dua ettiği bir Su Ana vardır. Annesi belli olmayan çocuklar hayatın tükenmez kaynağı göllerde yetişen bitkilere benzetilirler ve kıyısındaki çamura sokulurlardı. Bu şekilde geldikleri yer neresi olursa olsun, tertemiz bir "Yeniden Diriliş" yaşarlardı[233]. Avrupa, özellikle Yunan mitolojisinde "Nympha" adı verilen bu su perileri genelde kahraman anneleridir. Çocukları yetiştirerek onlara kahraman olmayı öğretirler. Birçok mitte küçük nehirlerin, ırmakların tanrıçaları-koruyucularıdır.

Su'yun özellikle Şamanist erginlenme ile de ilişkisi vardır. Debet'in zaten doğar doğmaz göreve hazırlandığını ve demirciler ile Şamanlar arasındaki sıkı ilişkiyi göz önünde bulundurursak aşağıdaki alıntı önem kazanır.

> "A. A. Popov Avam Samoyed'lerden bir şaman hakkında şunları anlatıyor. Çiçek hastalığına yakalanan bu şaman üç gün bilinçsiz, ölü gibi yatmış; öyle ki üçüncü gün az daha gömülüyormuş. Sırra-ermesi de bu süre içinde olmuş. Denizin ortasına götürüldüğünü hatırlıyormuş. Orada hastalığın (yani çiçek hastalığının) sesini işitmiş; kendisine şöyle diyormuş "Suyun Efendileri'nden şamanlık yetkisi alacaksın; şamanlık adın da huottarie (Dalgıç) olacak". Sonra hastalık denizin suyunu bulandırmış. Şaman sudan çıkıp bir dağa tırmanmış: Orada çıplak bir kadına rastlayıp memesini emmeye başlamış. Olasılıkla Suyun Hanımı olan bu kadın ona şöyle demiş: 'Sen benim çocuğumsun, bu yüzden seni emziriyorum. Pek çok güçlükle karşılaşacak ve çok yorulacaksın' [234]".

Buradaki Şaman adayının da Su Ana tarafından emzirildiğini görüyoruz. Dalgıç ismi ile de bu emdiği sütün kalıcı bir güce dönüştüğü vurgulanmış. Su'yu birçok kahramanın sütannesi konumunda görebileceğiz. Bu onu basit bir klişeye dönüştürmememiz için önemli bir alıntıdır. Çünkü gerçek bir Şaman sırra-ermesi anlatısıdır. Kahramanın ilahi güçler edinebilmesi için Su'yun ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır.

2.2.3. Yetişkinlik Hayatı

Debet'in hayatına doğumundan ölümüne kadar belirgin bir bütünsellik hakimdir. Doğar doğmaz zaten tamamlanmış biridir. Diğer kahramanlardan farklı olarak hayat dönemlerinin çok belirgin sıçramaları ve erginlenme aşamaları yoktur. Zaten olağanüstü bir yaratılışa sahip olan Debet, bebekliğinin anlatımının hemen ardından

---

[232] Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, 196-198.
[233] **age**, 196-198.
[234] Eliade, **Şamanizm**, 68-69.

Tanrıların ihsanları olan üstün meziyetlerle donatılır ve artık görevine hazırdır. Ölümüne kadar -hatta ölümünden sonra bile- görevine devam eder. O, kutsal bir demirci atadır. Bu sebeple onun hayatı zaman sıralamasına göre değil misyon sıralamasına göre incelenmiştir.

2.2.3.1. Fiziksel Özellikleri

Destanda Debet ile ilk karşılaşmamızda kahramanımız aşağıdaki gibi tasvir edilir.

> "O Debet'in ateştenmiş yüreği
> Çeliktenmiş vücudunun parçaları
> Sinirleri yay gibi uzuyormuş
> Gerektiğinde geriye toplanıyormuş
> Her bir eklemi menteşe gibi açılıyormuş
> İstemezse geriye kapanıyormuş
> Canı kanı ateşten meydana gelmiş
> Elinin değdiği taş kızarıp erimiş"[235]

Debet bir kez de Nartların gözünden tasvir edilmiştir. Uzun zaman boyunca yardım istemek için Debet'i arayan Nart yiğitleri onu aşağıdaki gibi bulurlar.

> "O mağarada Nart'ı gördüler
> Gördüler de ona selam verdiler
> Baksalar ki: Kolları demirden
> Dişleri ise taşı bile kemiren
> On parmağı tunç ile çelikten
> Her parmağının kenarı -sapsarı-
> O Debet'in bronz tırnakları
> Demir kollarda varmış Nart gücü
> Kolaymış onun için kor parçalarını eline almak
> Elleri dayanıyorlar kızmış demire
> Vardır gücü yanan demirleri bükmeye
> Titretiyor yeri hızlıca yürüse
> Yumruk yapıp o demire vursa
> Kıvılcımlar, yıldızlar uçuşuyorlar
> Sesinden emegenler kaçıyorlar
> Demircinin var dev gibi vücudu
> Göğsü kaya gibi onun (…)[236]"

---

[235] Tavkul, **Nartlar**, 39.
[236] Tavkul, **Nartlar**, 47.

Bu kahraman tasvirleri bugünün kahramanından beklenen şeylerden oldukça farklıdır. Ne yakışıklılık ne de sempatiklik bulunmaktadır. Aksine tunç bilekler, sapsarı tırnaklar, kaya göğüs, ateşten yürek gibi unsurlar ancak bir yaratığın olabilir dedirtmektedir. Çünkü destan kahramanları idealize biçimde tasvir edilirler ve bu tasvir tam da ihtiyaca göre görülmektedir. Bir demirci tanrı yeryüzüne inecek olsaydı herhalde bu kadar güçlü ve bu kadar ürpertici olabilirdi. Oğuz Kağan destanının çok bilinen "Oğuz Bebek" tasvirini hatırlayalım.

> "O (dişi veya erkek) dünyaya erkek bir çocuk getirdi. Renkleri şöyleydi: yüzü maviydi, ağzı alev kırmızısı, gözleri lal renginde, saçları ve kirpikleri siyahtı. Bu çocuk anasının memesinden ağız sütü (oğuz) emdi ve ondan sonra artık süt emmedi. Pişmiş et istedi… kırk gün sonra büyüdü, yürüdü ve oyunlar oynadı. Ayakları boğa ayakları gibiydi, böğrü kurt böğrü gibiydi, göğsü bir ayının göğsüne benziyordu, bütün vücudu kıllarla kaplıydı[237]".

Ayı göğüslü, boğa ayaklı, kıllı bir bebek de pek normal görünmemektedir. Ancak tıpkı Debet gibi bu tasvir de hem doğan bebeğin kutsallığını, hem gücünü ve görkemini yansıtmaktadır. Debet kutsanmış bir demircidir. Böyle kahramanlar için Fuzuli Bayat aşağıdaki değerlendirmeyi yapar:

> "Ateş, su, demir üçlüsü eskiden koruyucu, arındırıcı nitelikte olduğu için demirci de Şaman gibi öteki alemle bağlantılı görülmüştür. Demirci, ateşe egemen olan ve sert demirden silahlar yapan, sert demire şekil veren kutsanmış insandır[238]".

Birçok Tanrının kutunu kendinde birleştirmiş, Yer ile Gök'ün çocuğu bir demircinin tasviri de elbette onun sert doğasını ve Tanrı ile insan arasındaki konumunu yansıtacaktır.

2.2.3.2. Kut Alma

Debet'in doğumundan hemen sonra anlatılan kısımda Tanrılar Debet'e güçlerini nasıl kullanacağını öğretirler. Destanda bu olay aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

> "Ateş Tanrısı ateşin dilini öğretmiş
>
> Yer Tanrısı taşların dilini vermiş
>
> Su Tanrısı yemeğini, suyunu göndermiş[239]"

Bu eylemlerin değerlendirilmesi kahramanın çözümlenmesi açısından önemlidir.

2.2.3.2.1. Ateş Tanrısı

Debet'in asli unsuru fiziksel unsurlar bölümünden de göreceğimiz gibi demir cevheri ve ateştir. Vücudunda barındırdığı için ateşi Prometheus gibi çalmamış, Yunan

237 Roux, **age**, 209-213.
238 Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 65-66.
239 Tavkul, **Nartlar**, 39.

demirci tanrısı Hephaistos gibi doğuştan kullanım hakkına sahip olmuştur. Ateş Tanrısı bizzat ona ateşin dilini öğretmiştir. Debet artık ateşin kontrolünü elinde tutabilmekte, onu yönetebilmektedir.

Ateşin hakimiyetinin önemi Türk inanmalarından kaynaklanmaktadır. En arkaik kültürler Şaman, büyücü, büyücü hekim gibi kişileri ateşin efendisi kabul etmişlerdir. Ateşe hakimiyet, insan-üstü bir konumun adeta ilk şartıdır[240]. Şamanlar ateşe hakim olabilmeleri ile övünmüşlerdir. Ancak bu noktada tabi ki demirciler de kutsallık kazanır.

> "Tanrısal demirci ateşle çalışır, savaşçı tanrı da furor'u sayesinde büyüsel olarak kendi bedeninden ateş çıkarır. Bu denli büyüsel dinsel deneyimleri birleştiren ve şaman, demirci, savaşçı ve mistik gibi değişik uğraşları bağdaştıran şey ateş ile olan bu yakınlık, bu sempatidir[241]".

Hatta ateşle yakın ilişkilerinden dolayı zaman zaman Şamanlarla eş ya da onlardan üstün görülmüşlerdir. Her ikisi de ateşin ilk sahibi sayılırlar[242].

> "Tıpkı şamanlar gibi demirciler de "ateşi efendileri" olarak ün salmışlardır. Böylelikle kimi kültürel alanlarda demirci şamandan üstün olmasa da ona eşit sayılmıştır. Bir yakut atasözü "demircilerle şamanlar aynı yuvadandır" şeklindedir".Bir şamanın karısı saygıdeğer, bir demircinin karısı hürmete layıktır" der bir başka atasözü. Üçüncü bir mesel " ilk demirci, ilk şaman ve ilk çömlekçi öz kardeştiler, demirci büyük kardeşti ve şaman da ortanca kardeş. Demek ki demircinin ölümü şamanın elinden olamaz[243]".

"Ateş Tanrısı" Türklerde oldukça eski ve köklü bir inanmadır. Bir kültün, bir olgunun zamanla yarı-somutlaşmasından oluşan Ateş Tanrısına esasen tapılmamış, saygı duyulan bir kavram olarak kalmıştır. "Ateş Tanrısı" olarak somutlaştırılan bir puta değil bizzat ateş saygı görmüştür. Ateş kültü, diğer Yer-Su kültleri ile de bağlantılıdır. Örneğin Dağ kültü ile ilişkisi aşağıdaki alıntıda açıkça gösterilmiştir.

> "Teleütler, her bir ocakta yaşayan Ateş Ana'dan başka daha büyük yüksek Ateş Tanrısı'nın varlığına inanırlardı. Onlara göre bu tanrı ocaktaki ateşin içinde yaşayan bir ateştir. Bu tanrı üç ocağın sahibi Dağ Ruhu ile birlikte yaşar. Türklerde Ateş Tanrısı ile Dağ Ruhu'nun birlikte yaşaması inancı, fikrimizce ilk ateşin taştan, dağdan alınması ile bağlantılıdır[244]".

Bu fikir kahramanımız için de doğru bir yaklaşımdır. Debet, ateşi de demiri de kutsal saydıkları Elbruz Dağından elde etmiştir. Ayrıca hayatı boyunca genellikle dağdaki mağarasında yaşamıştır. Debet'in destanlarda mistik bir kahraman olarak görülndüğü düşünüldüğünde onun da hem dağ kültü hem de ateş kültü ile yakinen ilişkide olduğu söylenebilir. Debet'in ateşle ilişkisi, yalnızca demiri kullanabilmesi için ateşe muhtaç

---

[240] Mircea Eliade, **Demirciler ve Simyacılar**, çev. Mehmet Emin Özcan, (İstanbul: Kabalcı, 2003), 84.
[241]**age**, 114.
[242] Roux, **age**, 82.
[243] Eliade, **Demirciler ve Simyacılar**, 86.
[244] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 132.

olması ile ilgili değildir. Türklerde ateşin de demirin de arındırıcı ve koruyucu özelliği vardır. Ateşin bu kötü ruhları kovucu, arındırıcı özelliklerine Abdulkadir İnan da dikkat çekmiştir, *"Şamanistlerin inançlarına göre ateş her şeyi temizler, kötü ruhları kovar. VI. yüzyılda batı Göktürk hakanına gelen Bizans elçilerini ateşler arasından geçirmişlerdi[245]".*

Öyleyse Debet, kötü güçlerin doğal olarak yaklaşamadıkları ilahi bir güç konumundadır. Ayrıca ateş, demiri işlemenin bir şartı olarak Debet'in bünyesine ait bir unsurdur. Ateş Tanrısı bizzat ona bu gücü istediği gibi kullanma kabiliyeti vermiştir.

2.2.3.2.2. Yer Tanrısı

Yer'in birçok sembolik anlamının dışına çıkarak yalnızca bizim için ifade ettiği anlama bakacak olursak Yer'in, yani yer kabuğunun, yeryüzünün demircilik sanatı ile ilgili ne ifade ettiğine bakmamız gerekir. Öncelikle kabul etmemiz gereken ilk şey, mitolojik anlayışa sahip toplumlarda taşların kutsallığı ve canlı kabul edilmesidir. Hayvanların insandan üstün özelliklerinden dolayı (doğal kürkleri, güçleri, doğa üzerinde hakimiyetleri vs) saygı duyulduğundan bahsetmiştik. Aynı şekilde taş da insanı büyüleyen meziyetlere sahiptir.

> "Bu ilk insanlar bir taşa baktıklarında cansız, niteliksiz bir kaya parçası görmezlerdi. Gücü, kalıcılığı dayanıklılığı ve insanın kırılgan durumundan epey farklı mutlak bir varlığı temsil ederdi taş. Taşın ötekiliği onu kutsallaştırırdı. Çaba harcamaksızın kendini yenileme yeteneğine sahip olan ağaç da canlanır ve ölümlü erkekler ile kadınlardan esirgenen mucizevi diriliği ortaya koyardı[246]".

Yer, her şeyden önce tıpkı canlıların olduğu gibi her türden taşın ve cevherin de anası kabul edilir.

> "Mineraller toprak ananın kutsallığını paylaşırlar. Maden filizlerinin toprağın karnında tıpkı embriyonlar gibi, ne eksik ne fazla, 'büyüyüp geliştikleri' düşüncesiyle çok erken dönemlerde rastlaşıyoruz[247]".

Ayrıca dağlar, mağaralar, insanın kutsalla irtibat kurduğu her neresi varsa öncelikle yer ile alakalıdır. Eliade, madencilik sanatı ile yerin arasındaki ilişkiyi *"Dağlar için ağaçlar ne ise metal maddeler de bundan farklı değildir, onların da ağaçlar gibi kökleri, gövdeleri, dalları ve sayısız yaprağı vardır[248]"* sözleriyle ortaya koymuştur. Madem demir cevheri, yerin bağrından çıkmaktadır, hatta onun çacuğu kabul edilir;

---

[245] İnan, **age**, 68.
[246] Armstrong, **age,** 18.
[247] Eliade, **Asya Siması**, 78.
[248] Eliade, **Demirciler ve Simyacılar**, 47.

öyleyse demircinin her şeyden önce bir gazaba uğramamak için Yer Ananın iznine sahip olması gerekir. Aksi takdirde lanetlenme tehlikesiyle karşılaşacaklardır. Demircilerin mitolojik toplumlarda sosyal hayattan izole edildikleri görülmüştür. Bunun sebebi, demircinin Yer Ana ile bu yakın ve tehlikeli ilişkisidir.

Debet'e geldiğimizde ise onun şansının büyüklüğünü anlayabiliyoruz. Yer Ana, ona bizzat taşların dilini öğretmiştir. Debet, tıpkı ateşi doğal olarak kullanma hakkına sahip olduğu gibi, yeri ve yerin altındakileri de kullanım hakkına sahiptir. Debet, demiri işlemesi için gereken iki malzemeyi elde eder; demir madeni ve eritebilmek için ateş. Sırada bu işlenmiş metali çelikleştirebilmek için gerekli olan "Su" vardır.

2.2.3.2.3. Su Tanrısı

Destan satırlarında son olarak Su'yun gelmesinin sebebi hem demirin hem de Debet'in bünyesinde bulunmayan ancak varlık bulunduktan sonra ihtiyaç duyulan ve her ikisini de fiziken güçlendiren varlık olmasıdır. Yaptığı iş kutsal olduğuna göre kullandığı suyun da kutsal olması kaçınılmazdır. Debet'in suyunun kutsallığı destanda iki yerde vurgulanmıştır. Debet silah yaparken onu nasıl da suya sokup çelikleştirdiği özellikle anlatılır:

"Nartlara kılıçlar, oklar, savaş baltaları, kamalar yapmış. Onları Kafkas dağlarından çıkan bir kızıl pınarın suyunda çelikleştirmiş. O pınara Bora Pınarı derlermiş[249]*"*.Nartların kutsal dağı olan Elbruz'dan çıkması ve bilhassa suyun adının verilmesi onun sıradan bir sudan farklı olduğunu gösterir. Çünkü mitolojik metinlerde ismin anılmasının sebebi övmek, ululamaktır.

Bir diğeri ise ileride daha ayrıntılı anlatılacak olan Sosurka'nın destanındadır. Debet onu gördüğünde bir taşın içinden yeni doğmuştur ve kor gibi sıcaktır. Hemen bebeği silahları için kullandığı suya batırarak çelikleştirir[250]. İleride ayrıntısıyla çözümleneceği gibi bu bir yeniden doğum, bir erken erginlenme imajıdır. Elbette bu bebeği yenilmez, kılıç geçirmez yapan su da Su Ana'nın bizzat gönderdiği kutsal sudur.

[249] Tavkul, **Nartlar**, 14.
[250] Tavkul, **Nartlar**, 39-40.

2.2.3.3. Demircilik

Debet'in demirciliğe başlayışı aşağıdaki gibi anlatılmaktadır:

> "Debet bir gün Nart dağlarına gitmiş
> Taşlarla konuşarak orada kalmış
> Onlarla fikir yürütüp istişare etmiş
> Taşları alıp o ülkesine varmış
> O taşları eliyle ezmiş
> Her bir taşta ne olduğunu sezmiş
> O taşları ekmek gibi yemiş
> Birçok taşta ne olacağını denemiş
> Ateş Tanrısı yardım etmiş Debet'e
> Birçok taştan ne yapmayı isterse
> Demir ona hamur gibi olmuş
> Nasıl isterse o tarafa bükmüş
> Ateşin, suyun, toprağın dilini öğrenmiş
> O Nart olup demirciliğe girmiş[251]"

Görüleceği gibi Tanrılar, Debet'i dünyaya bu işi yapması için göndermiş ve onun için tüm koşulları hazırlamışlardır. Destanın üslubundan da anlayacağımız üzere burada Debet'in doğaya karşı kazandığı bir zafer söz konusu değildir. Aksine doğa ile Debet'in uyuşmasını, hatta işbirliği içinde olduğunu söyleyebiliriz. Debet, içsel bir dürtüyle taşları incelemeye başlar ve kendi doğasının -ve Tanrıların- yardımıyla demiri tespit edip ondan neler yapabileceğini fark eder. Peki demirciliğin bu kadar önemsenmesinin sebebi nedir?

2.2.3.3.1. Demirin ve Demircinin Kutsallığı

Demirciliğin ve demircinin saygı görmesi öncelikle demire atfedilen önemden gelmektedir. Uzun süre boyunca, -hatta bugün bile- günlük hayatın en büyük teknolojisi olan işlenebilen metal, en çok da insanın temel ihtiyaçlarından biri olan korunma ve yaşama ile ilgili bir problemi çözmüştür. Demirciler bu problemi çözebildikleri için saygı görmüş ve kutsal kabul edilmişlerdir. *"Alet yapma sanatı –ya Tanrı ya da demon olan- insanüstü bir varlığın işidir(çünkü demirci de öldürücü silahlar yapar)[252]".*

---

[251] Tavkul, **Nartlar**, 41.
[252] Eliade, **Demirciler ve Simyacılar**, 30.

İnsanlar, demiri işledikten sonra yabani hayvanlara ve düşmanlarına karşı üstünlük elde edebilmiştir. Bu sebeple gökten gelen taşlar Gök Tanrının yerden çıkanlar ise Yer Tanrının bir hediyesi olarak görülebilmiştir. Ancak her nereden gelirse gelsin, her kültürde saygıdeğer bir konumda bulunur.

> "Demir ister gökten düşmüş olsun isterse toprağın bağrından sökülüp alınmış olsun, her durumda kutsal güçlerle yüklüdür. Metale hürmet en yüksek kültürlerin halklarında bile korunmuştur[253]".

Bu kutsallık alanından demircilik aletleri de payını alır. Demirciliğin ilk şartı sayabileceğimiz çekiç, örs ve körük dünyanın genelinde başlı başına kutsal güçle yüklü kabul edilirler.

> "Demirci aletleri de kutsal alana aittir. Çekiç, körük, örs canlı, mucizevi varlıklar olarak görülür; bunların, demircinin yardımı olmadan kendi büyüsel dinsel güçleriyle işleyebildiklerine inanılır. Togolu demirciler, aletleri için "çekiç ailesi" der. Angola'da çekice tapılır, çünkü tarım için gerekli aletler çekiçle yapılır; çekiç bir prense gösterilen saygıyı, bebeğe gösterilen özeni görür. Demiri bilmeyen, dolayısıyla işlemeyen Ogoweler, komşu kavimlerdeki demircilerin körüklerine taparlar. Mossengereler ve Ba Sakateler demirci ustasının asaletinin körüğünün içinde yoğunlaşmış olduğuna inanırlar. Ocakların yapımı ise sırlarla doludur ve başlı başına bir ritüel olşturur[254]".

Aletlerin bu kendi başına kutsallığı destanlara da yansımıştır. Bir destan, Örüzmek ve Sosurka'nın yalnız çıktığı bir macerayı anlatır. Nartların cesur mu cesur iki Nart yiğidi bir gün Emegenlerin ininde mahsur kalır. Emegenlerin onları yeme tehlikesiyle karşı karşıya kalan iki kahramandan kurnazlığıyla ön plana çıkan Sosurka, mağarada bulunan üç Emegeni bir oyuna düşürür. Emegenlere, mağaralarına onlara çok önemli bir şey danışmak için geldiklerini söyler. Güya bütün Nartlar bunu düşünmekte ama bir yol bulamamaktadırlar. Bu cümle Emegenlerin ilgisini çeker. Sosurka'dan soruyu kendilerine sormalarını isterler.

Sosurka, Demircilik aletlerinden hangisi önce yaratılmıştır, örs mü körük mü yoksa çekiç mi, diye sorar. Üç Emegen de tarihin kendisi kadar eski olmalarına rağmen itilafa düşmüşler ve kavgaya tutuşmuşlardır. Bunu fırsat bilen kahramanlarımız mağaradan kaçıp kurtulurlar[255]. Öyleyse kahramanların sorduğu soru, aslında problemden, mağaradan kurtulmak için bir cevaptır. Bu olayla "Demircilik aletleri Emegenlerin bile hatırlamayacağı şekilde öncesiz ve sonrasızdır" mesajı da verilmiş olur.

Birçok mitolojide bu aletler Tanrı silahları olarak yer bulmuştur. Özellikle gökyüzüyle ilintilenen Fırtına Tanrılarının, Şimşek Tanrılarının silahıdır. Örneğin İskandinav

---

[253] **age**, 28.
[254] Eliade, **Demirciler ve Simyacılar**, 30.
[255] Tanzila ve diğ., **age**, "Örüzmek ile Sosuruk"
http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/12407,girispdf.pdf?0 [20.05.2018].

Tanrısı Thor, fırtınaları yönettiği çekici ile meşhurdur. Debet'in çekicinin de Thor'un çekicinden pek bir farkı yoktur. Destana göre eskiden gökyüzünde hiç yıldız yoktur. Debet demirciliğe başladıktan sonra onun çekicinden çıkan kıvılcımlar uçuşarak gökyüzüne ulaşırlar ve yıldızları oluştururlar. Böylece geceleri yıldızlar parlamaya başlar. Bugün bile kayan, yanıp sönen yıldızlar gökyüzünde çalışan Debet'in demirciliği sayesinde olmaktadır.

Demircilik birçok inançta doğal güç unsurlarını birleştirdiği için kutsala dahil olmuştur. Örneğin *"Demir anlamını taşıyan en eski sözcük olan Sümerce An.Bar, "gök" ile "ateş" piktogramlarından oluşur. Sözcük genellikle gök metali ya da yıldız metal biçiminde çevril*[256]*"*ir. Türklerde de demirin sosyal olduğu kadar kutsal da olan bir konumu vardır. Özellikle Orta Asya'da atlı-göçebe yaşayan Türk halkı için demir, hayati malzemelerinden biri olmuştur.

> "Yer unsuru içine giren demir eski Türklerde kutsal sayılıyordu. Bunun en büyük sebeplerinden biri de Türklerin yurtlarında demir yataklarının bulunması ve bunların Altay'ın demircileri olarak anılan Türkler tarafından işlenmesi, özellikle silah yapımında kullanılmasıdır. Kötü ruhları kovduğuna inanılan demir, belki de yüzyıllarca yeni ölmüş insanların bekletilen cesetleri üzerine konulmuştur[257]".

2.2.3.3.2. Demirci Ata

Demircilik soyla geçen bir meslekti; her isteyen demirci olamazdı. Bu silsilenin en başında da bir pirlerinin, ilk demircinin bulunduğuna inanılırdı. "Demirci Ata" diyebileceğimiz bu kahraman Gök (Tanrı) ten insanlara lütuf olarak inmişti. Debet'in destanı da bir ilk demirci destanıdır. Bu yüzden o, Gök ve Yerin kozmik evliliğinden doğmuştur. Eliade'a göre ilk demircinin bizzat Yüce Göksel Tanrının oğlu olması sık görülen bir durumdur[258]. Örneğin Dogon kabilesinde Göksel Demirci, bir Tanrı oğlu olmasına rağmen tıpkı ateşi çalan kahramanlar gibi insanlar için demiri çalarak dünyaya getirmiştir.

> "İlk demirci mitolojide önemli bir yere sahiptir. Yüce Tanrı Amma'dan ekilebilir tohumları almış ve bunları balyozunun içine koymuş, sonra demir bir ipe tutunmuş, Tanrı onu yeryüzüne indirmiştir. (…) Bir başka versiyona göre demirciler önceleri gökte yaşıyor ve Amma için çalışıyorlardı. Ancak demircilerden biri Tanrının darısını çalıp balyozuna saklayınca Amma onu yeryüzüne indirdi: yerle temas edince saflığını kaybetti ve bunun sonucunda yeniden göğe çıkamadı[259]".

---

[256] Eliade, **Demirciler ve Simyacılar**, 22-23.
[257] Roux, **age**, 38.
[258] **age**, 101-103.
[259] **age**, 99.

Nart mitolojisinde ise demirin bulunması, sıradan insanların göğe çıkamadığı ancak özel kahramanların hala Tanrılarla direkt iletişim kurabildiği bir zaman diliminde gerçekleşir. Bu sebeple Tanrılara cömert bir rol düşmüştür. Kendi oğullarını demiri insanlara öğretsin diye yollarlar.

Bilindiği gibi Eski Türklerde de demircilik mesleği kutsalın, dinin bir parçasıdır. Çünkü öncelikle Türkler, demirin içinden çıktığı doğayı/yeri kutsal ve canlı kabul ederdi. Hafızalarda Yer Ana ya da yer-su olarak kodlanmış bu varlıkların -ya da varlığın- bağrına girerek, somutlaştırarak söylersek, vücudunu deşerek onun lütfunu çıkaran demirciler de bu kutsallıktan payını alırdı. Korkmaz'ın hazırladığı sözlükte demirci maddesi *"Önsüz-sonsuz olarak algılanan ve varlık türlerinin oluşumuna katılan kurucu ilke"* ve *"İyiliği üstün kılan kötü ruhları kovan ve egemenliği kuran tanrısal güç*[260]*"* şeklinde geçer. Bu tanım Fuzuli Bayat'ın "Tarkan" kelimesine verdiği anlam ile de örtüşmektedir. Bayat, "Tarkan" ünvanı ile demirciliğin ilişkisini vurgular.

> "Kabile ve sonradan kabile birliklerinin başkanı olan tarkan unvanının kaynakların birçoğunda 'demirci tarkan' şeklinde geçmesi aslında eski Bulgarca'da tarkan kelimesinin demirci anlamına geldiğinden, demirci kültünün yaygınlığından ve sosyo-ekonomik yapılanmada önemli yer edindiğinden haber verir.
>
> Demirci tarkan kabilenin ilk zamanlarda dünyevi ve dini yönetimini elinde tutan başkanı olmuştur. Zamanla Tarkanın dini işlevi arka plana itilmiş, yalnız kabile birliğinin lideri vasfını korumuştur".

Alıntının devamında "Kağan" unvanının Tarkan'dan sonra kullanılmaya başlandığı eklenir[261]. Yukarıdaki alıntıda demirci unvanının bir zamanlar hükümdarlar için kullanıldığı açık bir şekilde belirtilmiştir. Bu, Türklerin hükümdarlık anlayışlarıyla ilgilidir. Bilindiği gibi Türklerde hükümdar ülkeyi Tanrıdan aldığı kutla Tanrı adına yönetir ve bu sebeple hükümdara başkaldırmak yalnızca siyası değil dini bir suçtur.

2.2.3.3.3. Türk İnanmaları

2.2.3.3.3.1. Şamanizm

Demircilik bilhassa Şamanik-Mitolojik inanmalar ile yakından ilişkilidir. Örneğin Altay Mitolojisinden tanınan kötücül Yeraltı Tanrısı Erlik'in demirden bir sarayı vardır. Tıpkı Debet gibi onun da bünyesi demir ve ateşten oluşur. Aşağıdaki Şamanik tasvir bunu ortaya koymaktadır.

> "Yeşil demirdir kılıcın
> Demirdendir kürek kemiğin

---

[260] Esat Korkmaz**, age**, 55.

[261] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 71.

Kara yüzün kıvılcım saçar

Saçların dalgalanır

Çadırın kapısında

Birçok görkemli tahtlar vardır

Topraktan bir sehpan vardır.

Çadırın damı demirdir[262]"

Debet ve Erlik arasındaki bağlantı bununla da bitmez. Erlik, bazı Türk toplumlarında tıpkı Debet gibi ilk demirci kabul edilmektedir. "Yeraltı dünyasının hakimi ve ilk şaman olan Erlik, aynı zamanda ilk demircidir ve demircilerin patronu olarak bilinir. Şor efsanelerinde de demircilerin koruyucusu Erliktir[263]". Hatta anlatılardan birinde Erlik, çekiç ve örsüyle kötü ruhlar yaratırken sahnelenir.

> "Erlik 'Ben, ölmüş adamların canlarını alacağım' dedi. Tanrı 'Ben onları sana vermeyeceğim. Kendin yarat.' dedi. Erlik eline çekiç, körük, örs aldı. Bir vurdu-kurbağa çıktı; Bir vurdu-yılan çıktı; bir vurdu-ayı çıktı; bir vurdu-domuz çıktı; bir vurdu-albıs (fena ruh) çıktı; bir vurdu-Şulmus(fena ruh) çıktı; Bir vurdu-deve çıktı[264]".

Kötü ruhlar ile demir arasında karmaşık bir ilişki vardır. Birçok Türk toplumunda bugün bile demirin, tüfek sesinin hatta demircinin kötü ruhları korkuttuğuna inanılmaktadır.

> "Albastı tüfek sesinden korkar. Lohusa 'Albastı.' olursa tüfek patlatmak adettir. Demircilerden ve ocaklı adamlardan da korkar; öyle muktedir demirci ustalar ve ocaklılar vardır ki bunların bir mendil veya külahı 'Albastı'yı korkutmak için kafi gelir[265]".

Bu veri, Debet'in hayattaki konumu açısından önemlidir. Debet'in demirci olarak yeryüzüne inmesindeki amaç da insana benzeyen ancak insan-dışı olan -hatta Şamanizm ile ilintili olan[266]- Emegen denen yaratıktan insanları kurtarmaktır. Ayrıca her ikisinin de erginletici fonksiyonu vardır. Erlik anlatılarda kimi zaman Şaman adaylarını yeraltında belirli işlemlerden geçirerek onları Şaman yapıp sırra-erdiren kişidir. Debet'in de en ilgi çeken özelliklerinden birisi kendi erginlenme hikâyesine rastlanmamasına karşın başka kahramanların erginlenmesine katkıda bulunmasıdır[267].

Elbette çıkan sonuca göre Debet'in tıpkı Erlik gibi bir şeytan olduğunu iddia etmeyeceğiz. Böyle bir uyuşmanın sebeplerinden biri Debet'in yaşadığı yer konusunda bahsettiğimiz gibi her iki varlığın da yoğun bir şekilde yeraltıyla ilişkilendirilmesidir. Debet mağarada yaşar. Mağara ise yerin rahmi olduğu gibi aynı zamanda altı kabul

---

[262] Radloff, **age**, 27.
[263] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 70.
[264] İnan, **age**, 17-18.
[265] İnan, **age**, 170.
[266] Mitolojik Varlıklar/Emegen bölümünde ayrıntılı bilgi bulabilirsiniz.
[267] Debet/Toplumsal Rolleri başlığı altında ayrıntılı bilgi bulabilirsiniz.

edilir. Hatta çoğu zaman yeraltı dünyasına giriş kapısı olduğu düşünülmüştür[268]. Ancak en önemli sebebinin Şamanizm ile Demircilik mesleğinin birbiriyle çok yakın ilişkisinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Demircilik birçok açıdan Şamanizmde kendine yer bulmuştur.

Şamanizmde Demircilik Kültü bir şekilde benimsenmiş, ritüel ve anlatılara adapte olarak önemli bir yere oturmuştur. Şamanizmde Demirciler de en az Şamanlar kadar saygı görür. Onların aynı yerden geldiği, aynı yeteneklere sahip olduğu, kötücül ruhları kovmada benzer güçlere sahip olduğu düşünülür. Bir Yakut atasözü *"Demirciler ve şamanlar aynı yuvadan çıkmadır[269]"* demektedir. Bu eşitliğin kimi zaman demirciler lehine bozulduğu da görülmektedir.

> "Demircilik sanatı Şaman sanatından sonra en önemli sanat olarak bilinir. Hatta Yakutların inancına göre Demirci, Şamandan daha yüksek derecededir. Nitekim demircinin Şamana zarar vermesi mümkündür, ancak Şaman demirciye zarar veremez[270]".

Bunun yanında her iki gurubun da seçilme koşulları arasında eşlik vardır. Şamanlar da demirciler de aslında doğuştan Şaman ya da Demircilerdir. Kabiliyetleri genlerinde mevcuttur çünkü dedelerinden ya da daha geçmiş soyundan biri bu meslektendir. Ancak aynı zamanda bu işe girmelerine bir çağrı sebep olur.

> "Şamanlık sanatı, tıpkı asilzadelikte olduğu gibi soyla geçer: babadan oğula, kıza veya toruna. Ancak bu geçiş, mekânik bir geçiş olmayıp çağrı aracılığı ile gerçekleştirilir. Bu bağlamda soyla geçişin çağrı ortamında gerçekleşmesi demircilik kültünü hatırlatır[271]".

Metafizik dünyadan gelen bu çağrıya kulak vererek bir psikolojik erginlenme yaşarlar. Ancak bu her iki gurup için de yeterli değildir. Ayrıca resmi olarak mesleğe adım atmaları için bu erginlenme yeterli değildir. Ancak mesleğin bir piri tarafından hazırlanan, kalıplaşmış, insanların şahit olabildiği gerçek bir ritüel törenle mesleğe atılabilirler. Demirci çoğu zaman şamanların erginleticisi rolündedir. Şamanın metafizik yolculuğu sırasında karşısına çıkan demirci, onu sırra-erdiren kişidir.

> "Şaman efsane ve memoratlarından anlaşıldığına göre, ritüel parçalanma ve yenilme sürecinin yöneticisi demircidir. Ritüel ölüm ve yeniden dirilme sürecinde demirci birinci derecede rol oynar. Nitekim Yakut Şamanları arasından derlenen en eski memoratlarda da demirci şaman adayının yeni statü almasını sağlayan baş aktördür[272]".

Bu inanç anlatılara da yansımıştır. Aşağıdaki alıntıda Buryatlarda Demircinin işlevine dikkat çekilmektedir.

---

[268] Ateş, **age**, 51.
[269] Roux, **age**, 82.
[270] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 63.
[271] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 33.
[272] **age**, 62-64.

> "Buryatlarda demircilerin patronu Hara-Dargahi-Tenggeri (Demirci Tanrı)dir. İnanca göre kara şamanların hepsi demircidirler. Buryatların Demircilik Tanrısına Boron-Hara-Tenggeri (Siyah Yağmur Tanrısı) da denilir. Bu Tanrı Hacir adında bir demirci yetiştirmiştir. Sonradan bu demirci şamanların hepsine demirciliği öğretmiştir[273]".

Görüldüğü gibi Buryat ve Samoyedlerde Şamanların meslek pirleri Demirciler olarak görülmektedir. Özellikle bütün Şamanlara Demirciliği öğretmesi motifi Debet'in kahramanlar üzerindeki etkisine güzel bir örnek olabilir. Debet'in en önemli görevlerinden biri de kahramanların erginlenmesine katkı sağlayan biri olmasıdır[274]. Yakutların destanlarından Kıday Baksı da aşağıdaki anlatıdan yola çıktığımızda Şaman olmasının yanında bir demircidir.

> "Kahramanlık destanlarında savaş sırasında veya savaştan sonra güçten düşen kahramanlara onun yanına inip, onun demirci örsünün üstüne uzanıp yeni güç, kuvvet bulurlar. (…) Kıday Baksı'nın, bahadırların bütün silah ve giyimlerini yapması onun kahramanları da koruduğuna bir delil olabilir. Türk mitolojisinde Demirci ile Şaman çoğu zaman aynı kişidir[275]".

Debet'in zaten kendisi için değil, diğer kahramanlar ve Nart halkı için yaşadığını söylemiştik. Yukarıdaki sebeplerden dolayı Debet'in yalnızca bir kutsal demirci değil, Şaman-Demirci kimliklerini birleştiren bir yapıda olduğunu düşünmek doğru olur. Bunun bir göstergesi de onun oğullarıdır. Hiç karısından bahsedilmediği halde on dokuz oğlundan bahsedilen Debet'in oğullarının da bu konuyla ilgili taşıdığı birtakım mesajlar vardır.

Destanlarda Debet'in karısından bahsedilmez ancak Debet on dokuz oğula sahiptir. Oğullarının en büyüğü Alavgan'dır. Kimi araştırmacılar Debet'in ilk adının Alavgan olduğunu, sonradan semavi dinlerin etkisiyle Debet olduğunu ve Alavgan isminin de çocuğa evrildiğini iddia eder[276]. Diğer çocukların tek başlarına kişilikleri söz konusu edilmez. Bütün olarak görülürler. Destanı okurken Debet'in onları evlendirdiği, Alavgan'ın hikâyesiyle sonuçlanan bir destan için var oldukları, başka bir işe yaramadıkları hissine kapılabilirsiniz. Ancak öyleyse neden tam olarak on dokuz tane oğula gerek olduğuna bir anlam verilemez. Bunun cevabı tamamen Mitolojik-Şamanistik sembolizmde aranmalıdır.

On dokuz rakamı aslında üç parçadan oluşur. Bunlardan ilk ayrılacak olan ondur. Çünkü klasik olarak çokluk ifade etmek için kullanılır. Bu sayının ilgi çekici olan

---

[273] **age**, 64.
[274] Bu konu Toplumsal Rolleri başlığında ayrıntılı olarak incelenmiştir.
[275] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 68.
[276] Adilhan Adiloğlu, "Kafkas Nart Destanlarında Sümer ve Saka İzleri", **Bilge Dergisi**, c.8, s.31: (2001), 30.

kısmı ise dokuzdur ki bu sayı da "3x3" şeklinde genişletilmiş bir rakam olarak üçün kutsallığına bağlıdır.

> "Üç kozmik kuşağı simgeleyen üç sayısının dinsel anlam ve değerinin yedi sayısınınkinden önce geldiği bilinen bir gerçektir. Ayrıca dokuz kat gökten (dokuz tanrıdan, ağacın dokuz dalından, vb.) de söz edilir; bu mistik sayı olasılıkla 3x3 olarak açıklanabilir ve dolayısıyla, Mezopotamya kökenli yedi sayısınınkinden daha eski bir simgeselliğin, üç simgeselliğinin içinde sayılmalıdır[277]".

Şamanizm'de evrenin genellikle üç temel bölgeye ayrılması (Gök, Yeryüzü ve Yeraltı) bu alıntıyı destekler. Böyle düşünüldüğünde dokuz rakamı evrensel düzeyde dengenin sembolüdür.

Dokuzun yaratımla olan bu ilgisi türemeye de sıçramıştır. Dokuz, özellikle Şamanizmde türemenin, mikro yaratılışın sembolü olmuştur. Abdulkadir İnan'ın derlediği bir Türeyiş anlatısında dokuz ayrıntısı dikkat çekicidir:

> "Dalsız "budaksız" bir ağaç bitmişti. Bu ağacı tanrı gördü ve "dalları olmayan ağaca bakmak hoş bir şey değil; buna dokuz tane dal bitsin!" dedi. Ağaçta dokuz dal bitti. Tanrı yine şöyle dedi: "dokuz dalın kökünden dokuz kişi türesin ve bunlardan dokuz ulus olsun[278]".

Şamanizm esasen varlık aleminin taklit edilmesiyle Şamanın üzerine çektiği gücün halkın kendi lehine kullanma çabasıdır. Şamanın ayin yaptığı küçük alan, aslında bütün alemi gezebildiği alandır. Göğün katları, dokuz çentik atılmış bir kayın ağacı ile temsil edilir. Şaman, ağacın her basamağına çıktığında gökte bir kat daha yükselir. Dokuz kat, kimi zaman da dokuz göksel oğula dönüşür:

"Gök tanrının yedi veya dokuz oğlu (ya da "uşağı")ndan oluşan guruba Orta ve Kuzey Asya'da gerek Ugor halklarında gerek Türk-Tatarlarda sık sık rastlanır.

Buna karşılık Moğol mitolojisinde *"Tanrının dokuz oğlu"ndan ya da 'hizmetçisi'nden söz edilir; bunlar hem koruyucu (sulde-tengri) hem de savaşçı tanrılardır[279]".*

Alıntıda geçen hem oğul hem hizmetçi olma olgusuna dikkat edelim. Aynı şey Şamanlar için de söz konusudur. Şamanın da tamamlanmış, eksiksiz olması gerekmektedir. Bu da tıpkı göğün katları gibi dokuz oğul ile sembolize edilir. Ritüeller sırasında Şaman, dokuz oğlu olmasa bile sembolik olarak dokuz genç seçer. Bu gençler çoğu zaman günahsız ya da bakir kabul edilir. Şamana metafizik yolculuk esnasında tek yaklaşabilen ve ritüellere yardımcı olan bu çocuklardır. Çünkü zaten aynı zamanda

---

[277] Eliade, **Şamanizm**, 343.
[278] İnan, **age**, 15.
[279] Eliade, **Şamanizm**, 344 - 345.

Şamanın da bir parçasıdırlar. Tıpkı tek bir güneş ve etrafında dönen dokuz gezegen gibi. Örneğin bir arınma ritüelinde dokuz genç böyle bir işlev üstlenmişlerdir.

> "Yaşlı Şaman veya Ata Şaman, yardımcısı olarak dokuz genç seçer. Bu gençler yaşlı şamanın oğulları nispetinde olurlar. Adayın temizleneceği su, ilkbaharda, bazen de üç ilkbaharda götürülür. Kutsama günü seçilen gençler sabah erkenden nehirden su getirmek için giderler. Bunun için su ile ilkbaharın ruhuna saçı saçarlar. (…) Şaman kaldırma ritüelinin (Şaman statüsü ritüeli) baş aktörlerinden biri hiç şüphesiz 'dokuz oğlan'dır. Bu ritüelde de baş şamanın seçtiği dokuz oğlan, merasimin tertip kısmına dönüşürler. Ritüel, kurban sunumu ve ziyafetle sona erer".[280]

Yukarıdaki arınma ritüelinde "ata şaman" rolüne bürünen yaşlı şamanın dokuz oğul ile tamamlandığını, bu dokuz oğulun bireysel olarak bir önemi olmadığını, yalnızca ata şamanın bütünleyicisi olduğunu görebiliyoruz. Debet'in de demircilik ve Şamanizm ile olan ilişkisini incelemiştik ve onun bir "ata şaman" ya da "ilk demirci" diyebileceğimiz bir vasıfta olduğunu görmüştük.

Dokuz rakamı da bu iki gurup arasındaki ortak simgelerden biridir. Demircilerin de soy türeyişi efsanelerinde dokuz rakamı yerini alır. *"Demircilik, genel olarak bir soy sanatıdır ve dokuz kuşak önceki demirci ata, olağanüstü bazı yeteneklerle donatılmıştır*[281] *".*

Asıl ortaklığı ise yine Demirci Debet ile Erlik ortaklığındadır. Tıpkı Debet gibi Erlik'in de Demirci *olan "demir başlı dokuz kara oğlu (temir paştuu kara uuldar)"*[282] vardır. Tıpkı Gök Tanrısının oğulları gibi Erlik'in de oğullarının -çoğu Şamanik olmak üzere- görevleri vardır.

Destanlarda Debet, genelde dağın zor ulaşılan bir yerinde olan mağarasında görülür. Geceleri de burada kalmaktadır. Yaşadığı, uyuduğu yer ile çalıştığı yer arasında bir fark yoktur. Çünkü onun toplumsal rolleri aslında bizim modern düşünerek algılamakta zorlanacağımız bir şekilde kutsal ve profan ayrımı olmayan bir kavram alanıdır. Destanda belirgin şekilde Debet'in yaşadığı yer ile ilgili veri iki yerde geçmektedir. Bunlardan birincisinde Nartlar Emegen belasından kurtulmak için Debet'ten yardım istemek niyetindedirler. Emegen denen dev ve iğrenç, insan yiyen bu yaratıklar Nart köylerine saldırmakta ve insanlara büyük zararlar vermektedir. Nartların silahları Emegenlere hemen hemen hiç zarar veremez. Bu sebeple Nartlar toplanıp yardım almaları gerektiğini düşünür ve Debet'i bulup ondan Emegenleri öldürebilen silahlar istemeye karar verirler. Bunun için bir gurup Nart yiğidini

---

[280] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 87-90.
[281] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 64.
[282] Anohin, **age**, 6.

görevlendirirler. Bu yiğitler hiç durmadan yol alır ancak bir türlü dağlarda Debet'in yaşadığı yerleri bulamamaktadırlar. Sonrasında yaşananlar destanda aşağıdaki gibi anlatılır:

> "Onlar gidiyorlar, gece gündüz durmadan
> Atın yorulmasına, açlığa aldırmadan
> Uzun yollar giderek yemek yemiyorlar
> Yaşlıların söylediği Debet'i bulamıyorlar
> Bir gün delikanlılar dolaşarak gidip
> Durdular su kenarında dinlenmek için
> Karar verdiler orada kalmaya
> Yolda yorulan, acıkan Nart atları
> Kösteklenip nemli otlarda oturuyorlar
> Çok geceler uyumayan Nartlar
> Yamçılara sarılıp uyuyorlar
> Sabahleyin yollarına gittiler
> Arayarak giderken bir mağaraya ulaştılar
> O mağarada Nart'ı gördüler[283]"

Destanların başka bir parçasında ise Debet yalnız başına dağdaki mağarasında uyurken görülür. Birden mağaranın içi göz kamaştıracak parlak bir ışıkla dolar ve Debet uyanır. Gökyüzünden bir yıldızın yeryüzüne düştüğünü görür. Hemen göktaşının düştüğü yere doğru yola çıkar. Üç günlük bir mesafe yürüdükten sonra kayanın düştüğü iki dağ arasındaki suyu çekilmiş gölden bir bebek çıkartır. Bu bebek Nartların lideri Örüzmek olacaktır.

Görüldüğü gibi her iki destan parçası da birbiriyle uyumlu veriler içermektedir. Debet, aynı zamanda demir filizleri topladığı ve demircilik yaptığı dağdaki bir mağarada yaşamaktadır. Ancak bundan fazlası vardır. Satır aralarına baktığımızda açıkça bu dağın sıradan değil kutsal bir alan olduğunu görmekteyiz. Halihazırda Türk inanmalarında dağ kültü, diğer kültlerle (Yer, su, mağara…) iç içe, önemli bir yer tutmaktadır. Dağ, simgesel olarak dünyanın direği ve merkezi kabul edilir.

> "Bazen dağ tek başına dünya ağacının yerini alır, yani dünyanın eksenini teşkil eder. Dağ içindeki mağaralar da yaratılış, doğum, ana rahmi gibi konulara işaret etmekle birlikte çok genel anlamıyla evrenin de bir simgesidirler[284]".

Bu noktada dağ ve mağara çok önemli bir kutsal kavram bütünü oluşturur. Mağara, her zaman Yer'in rahmi, kutsal türeme eylemi gibi kavramlar çağrıştırır. Mağaraların

---

[283] Tavkul, **Nartlar**, 45.
[284] Çoruhlu, **age**, 110.

dağlarda olduğu ve evrenin sembolik merkezi olduğu düşünüldüğünde önemli kozmik mitlerin mekânı olabilirler[285].

Fuzuli Bayat, mağara ve dağ kültlerinin türeyiş işlevinin yanı sıra kozmik düzeydeki önemine de dikkat çeker.

> "Doğal olarak mağaraların dağlarda bulunması kutsal merkez anlayışı olan dağın kutsal türeme anlayışı olan mağarayla birleşmesi ve sonunda mağara-dağ ikilisinin kozmik düzenin oluşmasında önemli rol üstlendiğini gösterir[286]".

Bunun yanında demir ve demircilik de Türklerde önemli inanma ağları oluşturmuştur. Demirciliğin yapıldığı dağ, elbette kutsal mekân sınırları dahilindedir.

İlk verilen destan parçasında Debet'e ulaşmak için Nartların çok fazla yol gittiği, köyden epey bir uzaklaştıkları söylenmektedir. Ancak yine de Debet'i bulamamaktadırlar. En sonunda dinlenmek zorunda kalan Nart yiğitleri bir su kenarında uyur. Sembolik metinlerde bu imaj, boyut atlandığının, metafizik alana ya da aksiyon alanına girildiğinin habercisidir[287]. Örneğin su kıyılarında uyuyakalan kahramanlar özel sırlara hatta bazen yeteneklere vakıf olur. Rüyasında yol göstericisini görür ya da ona yol gösterecek bir Su Perisi gibi tanrısal bir varlıkla karşılaşır. Alt metin olarak burada da aynı motif tekrarlanmaktadır. Fiziki olarak uyandıktan sonra bulundukları mekân değişmiş olamaz. Yalnızca boyut değiştirmişler, kutsalın alanına girmişlerdir. Bu sebeple Debet'i bulabilmeleri artık mümkündür. Yerel bir ifadeyle gözlerindeki sır perdesi açılmıştır.

İkinci destan parçasında ise Debet'in uyurken mağarasının bir göktaşı düşmesi sebebiyle ışıkla dolması anlatılmaktadır. Debet, bu ışığı adeta bir mesaj olarak algılar ve üç günlük bir mesafe sonucunda yalnızca hayvanların yaşadığı bir medeniyete ulaşır. Bu ışığın başka herhangi biri tarafından görülüp görülmediğinden bahsedilmemektedir. Oysa bütün yeryüzünü bir anlığına aydınlatan bir ışıktan bahsedilebilirdi ya da en azından bu ışık Nart köyü tarafından da fark edilebilirdi. Belli ki ışığın tek hedefi Debet'tir. Ayrıca üç gün de tıpkı yukarıda su kenarı için

---

285 Aşağıdaki Türk türeyiş miti bunun bir örneğidir;
"Yılları sayılamaz çok çok eski bir çağmış/Gökler sanki delinmiş, çok çok yağmurlar yağmış/Dünya sele boğulmuş, bu şiddetli yağmurla/Yeryüzü hep kaplanmış sürüklenen çamurla/Sellerin önündeki çamurlar bir yol bulmuş/Kara Dağcı dağında bir mağaraya dolmuş/Mağaranın içinde kayalar yarılmışmış/Yarıkların bazısı insanı andırırmış/Kayaların yarığı, insan kalıbı olmuş/Kalıpların içi de kille çamurla dolmuş/(…)Onlara göre sanki, mağara bir kadınmış/İnsana vücut veren, içi de bir karınmış/Güneşin ateşiyle, suyla toprak pişmiş/Dokuz ay süreyle de seerin bir rüzgar esmiş/(…)Tam dokuz ay geçince bir insan çıkıvermiş/Nedense adını da "Ay-Atam" alıvermiş". Ögel, **age**, 483-485.

286 Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 36.

287 Nanon Gardin ve diğ., **age**, "Su", 554-556.

söylediğimiz gibi boyut atlama sembolüdür. Çünkü belki de tam anlamıyla fiziksel bir ışıktan bahsedilmemektedir. Bu olayı metafizik mekân alanında olduğu için yalnızca Debet'in görebildiği bir mekândan yalnızca Debet'e gönderilen bir işaret olarak da yorumlamak mümkündür.

Öyleyse Debet tam olarak dünya ile kutsal arasında yaşamaktadır. Dağ her zaman Tanrılar ile insanlar arasındaki bağı sağlayan nokta olarak görülmüştür ve bu sebeple kutsal ayinler dağlarda tepelerde yapılmıştır. Düzlük yerlerde bile insanlar Ziggurat gibi sembolik dağlar inşa ederek kutsalla bağlantı kurmayı hedeflemiştir.

Debet'in yaptığı bu iş profan değil tamamen kutsal bir eylemdir. Bu sebeple ondan profesyonel bir madenci gibi işi bittiğinde sosyal hayatın içindeki evine dönmesini bekleyemeyiz. Çünkü ilkel insanların yaptıkları iş, kutsalın bir parçası olduğu için kuralına göre yapılması gereken bir ibadetti ve bu ibadet aynı zamanda yaşam stiliydi. Örneğin ilkel toplumlarda avcı toplulukları ava gitmeden önce hayvanla özdeşleşme ritüeli yapıyorlardı. Bu hayvan onlardan ürkmeyebilirdi, hayvanın ailesinden olduğu için hayvanın ölmesinin cezasından kurtulabilirdi, her şeyden önce saygı, öldürdüğün hayvanla özdeşleşmeyi gerektirirdi. Bu onlar için aynı zamanda bir çeşit aftı. Çünkü onlara göre doğanın diğer parçaları insandan daha aşağı değildi. Yer Ana ile ilgili de aynı durum geçerlidir. Simya disiplininin çıktığı kaynak düşünce olarak Yer canlı kabul edilir. Yukarıda da bahsedildiği gibi Yer, doğuran ve öldüren bir ilk Ana'ydı. Bu sebeple onun bağrını ya da rahmini delip madenlerini kazımadan önce onunla özdeşleşmek icap eder. Bir yabancı olarak gelip böyle bir eylemi yapabilmek bu insanlar için herhalde imkansız sayılır. Bu yüzden Debet, genelde toplumdan ayrı yaşamaktadır. İzole olmuştur çünkü Tanrısal Olan'dır, farklıdır. Debet dağdaki bir mağarada yaşayarak Yer Ana ile özdeş olduğunu, ondan ayrı bir varlık olarak düşünülemeyeceğini ortaya koyar.

Debet yalnızca görevi için yaşayan bir "Tanrıların Elçisi" olarak herhangi bir sosyal görevi olmadığı için Tanrılarla insanların arasındaki orta noktada yaşamayı tercih etmiştir. Ona ulaşmak zordur ancak Tanrılar kadar imkansız değildir. Ona ancak bir sosyal felaket durumunda ya da bir kahramanın doğuşu gibi mucizevi, önemli durumlarda görev düşer. Nartların lideri olacak Örüzmek'in dünyaya Debet aracılığı ile getirilmesinin sebebi budur.

2.2.3.3.3.2. Semavi Dinler

Debet'e -ya da Devet'e- Tanrılar tarafından verilmiş bu isim kimi araştırmacılara göre Davut peygamberin isminden gelmektedir[288]. Bilindiği gibi demirci olan Davut peygamber hem İslam hem de Hıristiyan dininde bu özelliği ile sevilmiştir. Demirciliğin ezoterik bilgiler ile özdeşleştirildiği göz önünde bulundurulduğunda Şamanizm ile ilişkisi de gündeme gelir. Demirciler ile Şamanların arasındaki ilgi ayrıca anlatılmıştır fakat bu alıntı Debet'in bir demirci olarak önemini ortaya koymaktadır:

> "Özbek falbinleri (Şamanları) de şaman statüsüne geçmeden önce İslam ve Hıristiyan geleneğinde demircilerin koruyucusu olan Hz. Davud'un hayır duasını almak için geceyi, Harezm'in güneyinde bulunan eski bir kalede geçirirler. İnanca göre bu kale, Davud'un demircilik yaptığı yerdir. Yakutlarda olduğu gibi Orta Asya'da da yalnız şamanlar değil, demirciler de Davud'u saygıyla anar, onu sanatlarının koruyucusu olarak görür ve "Hazreti Davut Aleyhisselam" diyerek işe başlardılar[289]".

Eliade benzer bir çıkarım için yine bir Türk boyu olan Buryatlardan örnek vermiştir:

> "'Peygamber Davut' bir göksel tanrının ya da yerli bir uygarlaştırıcı kahramanın yerini almıştır. Bu durum, Buryatların inanışlarında açıkça görülür. Anlattıklarına göre eskiden insanlar demiri kullanmayı henüz bilmezken hayvanları taşlarla öldürüyor, etini dişleriyle paylaşarak yiyor ve derileriyle iyi kötü örtünüyorlardı vb. o zaman Ak Tengriler (iyi tanrılar) göksel demirci Boşintoy'u yeryüzüne insanlara metalurjinin yararlarını öğretsin diye kızı ve dokuz oğluyla birlikte gönderdi: ilk öğrencileri demirci ailelerin ataları oldular. Başka bir efsanede söylendiğine göre Boşintoy'un oğulları yeryüzündeki kızlarla evlenip demircilerin ataları oldular: eğer bu aileden gelmiyorsa hiç kimse demirci olamazdı[290]".

Bu bilgiler ışığında yapılacak en doğru çıkarım ise Debet'in hayatını klasik kahraman ölçütlerine göre değil Tanrısal Kahraman olarak yorumlamamız gerektiğidir.

2.2.4. Toplumsal Rolü

2.2.4.1. Kültür Kahramanı

Demirden silah yapmak insanoğlunun ürettiği ilk ve en büyük teknolojilerdendir. İnsanlar doğadan aldıkları malzemelerle doğanın düzenine karşı çıkmayı başarmışlardır. Yaşama hakkını tehdit eden her türlü "düşman"dan kurtulmayı başarmış ve özgürlüğüne kavuşmuştur. Bu, Nart destanlarından biri ile somutlaştırıldığında çok daha iyi anlaşılabilir.

Nartların Fuk adında, gökte yaşayan kötü bir prensi vardır. Nartlardan ağır vergiler almakta, bu Fuk denen varlığa adak vermekten kendileri aç kalmaktadırlar. Fuk, eğer

---

[288] Tavkul, **Nartlar**, 51.
[289] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 72.
[290] Eliade, **Demirciler ve Simyacılar**, 87.

dediği yapılmazsa Nartları doğal afetlerle tehdit eder durur. Artık bu eziyete katlanamayan Nartlar toplanıp Fuk'u öldürmeye karar verirler ancak onların böyle bir gücü yoktur. Hemen bir ekip hazırlarlar ve bu ekip Debet'i aramaya koyulur. Zorlu bir yolculuktan sonra Debet'e ulaşıp ona Fuk'u öldürebilecek özel silahlar yaptırırlar. Çünkü Fuk, sıradan bir silahla ölmemektedir.

> "Demirci, kahramanların silahlarını da yapar. Söz konusu olan yalnızca silahların maddi olarak yapımı değil, onlara yüklenen sihirdir de; bunları sihirli araçlara dönüştüren şey demircinin gizemli sanatıdır. Destanlarda demirciler ile kahramanlar arasında ortaya çıkan ilişkiler de bundan kaynaklanır[291]".

Nartların annesi Cadı Satanay hazırladığı planla eşi Örüzmek'i Fuk'un gökteki yuvasına göndermeyi başarır. Örüzmek, Debet'in silahları, Satanay'ın planı ve kendi cesareti sayesinde Fuk'u yener. Günlerce gökyüzünden kanlı yağmurlar yağar. Artık Nart halkı vergi vermeden özgürce yaşamaya başlarlar[292].

Destan, insanın kendi aklı ve teknolojisiyle doğayı, hatta doğa tanrısını alt ederek özgürlüğe kavuşmasının anlatısıdır. İnsanoğlu, kendisini sürekli kıtlıkla ve çeşitli afetlerle tehdit eden doğaya başkaldırmış ve artık başının çaresine bakacağını ilan etmiştir.

Özgürlük uygarlığı getirir, doğada kendi başına kalan insan elindeki malzemeleri geliştirmek ve uygarlaşmak zorunda kalmıştır. Bu sebeple demirciler pek çok kültürde uygarlaştırıcı-kültür kahramanı kabul edilirler. Demircilik için kullanılan her doğa unsuruna hakim olduğuna ve insanlara sırlarını öğrettiklerine inanırlar.

> "Tçambalarda, Dakalarda, Durrularda ve diğer komşu kabilelerde Demirci-uygarlaştırıcı kahraman mitolojisi son derece zengindir: ilk demirci bu kavimlere hem ateş yakmayı, hem yiyecekleripişirmeyi, hem de ev yapmayı, çocuk sahibi olmak için cinsel birleşmeyi, doğurtmayı, sünneti, ölü gömme biçimlerini vb öğretmiştir[293]".

Tabii ki Fuk -temsilen doğa- hiçbir zaman ölmez. Ancak silahlar gelişir. Zamanla insanlık geliştirdiği silahları tanrısal anlatılara adapte etmiş ve Tanrıların da silahı olduğunu varsaymıştır[294]. Artık insanlık özellikle şimşeği, gök gürültüsünü silah aktarımıyla algılar Bu silahların ustası da elbette Tanrısal Demirciler olmuştur.

[291] **age,** 90.
[292] Tavkul, **Nartlar**, 131-133.
[293] Eliade, **Demirciler ve Simyacılar**, 102.
[294] "Bir Kenan metni olan Baal'ın Şiiri'nde tanrı Kôşar-va-Hasis (kelime anlamıyla becerikli ve kurnaz) Baal için iki sopa yapar; Baal bunları kullanarak yeraltı suları ve denizlerin Efendisi Yam'ı alt eder. Ugarit mitolojisinde Kôşar tanrısal demirci statüsündedir. Sanchoniaton'un aktardığı anlatıma göre demiri ilk bulan Çusôr'du. Bir Mısır versiyonunda Ptah (çömlekçi tanrı), Horus'a seti yenmesini sağlayacak silahlar yapmıştı. Aynı biçimde ejder Vritra ile savaş İndra'nın silahlarını tanrısal demirci Tvaştri yapmıştı;

> “Demirci Tanrıların ya da Tanrısal Demiircilerin Gök Tanrıları için yaptıkları silahlar gök gürültüsü ve şimşektir. Örneğin Tvaştri İndra’ya sunduğu silahlar böyledir. Ninurta’nın sopalarına “dünya çatırdatan”, dünya ufalayan” denir ve bunlar gök gürültüsü ve şimşeğe benzetilmiştir. Aynı şekilde gök gürültüsü ve şimşek Zeus’un silahlarıdır; Thor’un çekici de (Mjölnir) yıldırımdır. Sopalar Baal’in elinde sıçrar, çünkü Kôşar, örsünde onun için çok uzaklara fırlatılabilen silahlar dövülmüştür. Zeus yıldırımını uzaklara fırlatır[295]”.

Türkler çoğu zaman benzer sebeplerle demirciyi tanrısallaştırmışlardır. Uzun süre Türk hükümdarı anlamında kullanılan Tarkan kelimesi Bulgarca’da demirci demektir[296]. O zamanlar hükümdarlık kutunun tanrı tarafından bahşedildiğine inanıldığını göz önünde bulundurursak Tanrı kutuna layık olanın ancak Demirci olabileceği fikri ortaya çıkar.

Meselenin insan uygarlığı ile ilgili ikinci bir yönü vardır. Tanrıların insanlara yardım etmek için Debet’i göndermesi, aslında insanın dünya hayatındaki kaderini çizmiştir. Nartlar, destanda geçtiği şekliyle *“Taş yalak tahta kova var iken[297]”* yaşamışlardır. Bu dönem, bir taraftan insanların kutsalın kaynaklarıyla yakın ilişkide olduğu, bir diğer taraftan da insanların doğanın en zorlu koşullarına uyum sağlamak zorunda olduğu zamanlardır. Mücadele ettikleri en büyük zorluk da Emegenlerdir. Belki de yeterince dua ettiklerinden olsa gerek, Tanrılar Nartlara yardım etmek için Debet’i göndermişlerdir.

Peki neden bütün Tanrılar bir araya gelip bu kadar zahmete girerek Debet’i yetiştirmek yerine Emegenleri kendileri dünyadan silmemiştir ya da neden bütün Tanrılardan kut almış olan bu “Ateş Adam” diğer kahramanlar gibi bir yiğitlik gösterip de savaşmamıştır, silah yapmak yerine Emegenleri yok etmeye çalışmamıştır?

Tanrıların Emegenleri yok etmek gibi bir dertlerinin olmadığı açıktır. Onların istediği şey Nartları Emegenlerle mücadeleye yönlendirmektir. Emegenler sıradan silahlarla yenilmezler. Onları öldürebilmek için özel, kutsal araçlara ihtiyaç vardır. Tanrıların lütfuyla Nartlara Emegenleri yenebilecek araçlar verilmiştir. Bu şekilde Nartların yiğitlik göstererek kahraman olmalarına olanak tanımışlardır. Kötülükle savaş dünya tarihi boyunca hiç bitmeyecektir ve insan olmak özünde bu mücadeleyi yaşamaktan geçer. Kaybedersen bir trajedi hikâyesi daha yazılmış olur ancak içinde güç ve elinde silahın vardır. Yeterince cesur ve yiğit olanlar Emegenini öldürür ve kahraman olurlar.

Hephaistos Zeus’un Typhon’u yenmesini sağlayan yıldırımı yapmıştı; Thor yılan Midhgardhsormr’ı, Kykloplarn İskandinav muadili olan cücelerin yaptığı çekiç, Mjölnir’le ezmiştir”.**age**, 104-105.

[295] **age**, 107.

[296] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 71.

[297] Tavkul, **Nartlar**, 39.

2.2.4.2. Erginletici

Yukarıda kısmen değinilen Debet'in bu toplumsal rolü, silah yapmaktan sonraki en önemli görevidir. Demirci-Şaman ilişkisiyle de bağlantılı olan bu göreve göre Debet, bazı kahramanların erginlenmesinde etkin -dolaysız- bir rol oynar. O, kahraman yolculuklarında yol ağızlarında oturan yaşlı cadı ya da dedelerden çok Şamanizmdeki yardımcı ruhlara benzer. Kahramanın iradesi dışındaki erginlenme aşamalarına sürükler onu. Bir anlamda metafzik dünyanın yaptırım gücüdür. Debet'in hayatlarına müdahale ettiği kahramanlar aşağıdaki gibidir.

2.2.4.2.1. Oğulları

Debet, on dokuz oğlunu evlendirmeye karar verir. Bunun için on dokuz oğlunun eşini bulabilmek için oğullarıyla birlikte yola çıkar. Debet yolda Bayrım Biyçe adında bir cadıya oğullarını kiminle evlendireceğini danışır. Bayrım Kızı ona ileride Emegen köyünde bir Emegen kadının on sekiz kızı olduğunu söyler. Bu yolculuk aynı zamanda erginlenme yolculuğudur çünkü bildiğimiz manada bir evlilikten söz edilmez. Öncelikle Debet'in birine danışması sıra dışıdır. Danıştığı kişi Cadı olarak geçer. Cadı Jung'a göre bilincin anaerkil durumunun simgesidir.

> "Başka yerde olduğu gibi burada da cadı mater natura anlamına gelir, yani bilincin ilk baştaki denebilir ki "anaerkil" durumudur ve bilinçdışının karşısında salt zayıf ve bağımlı bir bilincin bulunduğu psişik bir duruma işaret eder[298]".

Bu veri onun da bilmediği sularda yüzdüğü, bir anlamda bu yolculuğun onun da erginlenmesiyle ilgili olduğu anlamına gelir. Bayrım Biyçe'nin sıradan bir cadıdan fazlası olması gerekir. Satanay bu kadar önemli bir cadıyken kim bu Bayrım Kızı? Bu sorunun cevabını bize Fuzuli Bayat veriyor. *"Ayrıca Hristiyanlığı kabul eden Karaçay-Balkarlarda Umay varlığı Meryem'le birleşmiş, ortaya çocukların ve anaların hamisi Bayrım Biyçe çıkmıştır ki, daha popüler bir yapıya sahiptir[299]".* Görüldüğü gibi Bayrım Kızı bir cadı değil, bir Tanrıçadır. Debet'i yönlendirdiği şey ise aslında Debet'in en derinleridir. Debet, Bayrım Kızı'nın bahsettiği Emegen kadını bulur ve niyetini söyler. Emegen cevap verir;

> "Eğer beğenirseniz on sekiz kızım var, her biri birer hüner sahibi. Oğullarınla yarışsınlar, oğulların yenerlerse evlenirler, yenilirlerse kızlarıma birer tatlı lokma olurlar" der. "Mağaradan yeri göğü sarsarak, anaları gibi tek gözlü on sekiz Emegen kız çıkar. En büyük kız Debet'in en

[298] Bayat, **Demirciler ve Simyacılar**, 102.
[299] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 70.

küçük oğlunu, diğerleri de o sırayı takip ederek Debet'in oğullarını atlarından indirip mağaraya sokarlar[300]".

Bundan sonra gelişen olayların iki farklı şekli vardır. Birinde Debet'in on sekiz çocuğu mağaradan evlenerek çıkarlar ve en büyük evlenemeyen oğlu Alavgan kendi yolculuğuna başlar. Bir diğer anlatıda ise Emegen Ana da Debet'i alır ve mağaraya girer. Mağaraların kapısını büyülü kayalarla kapatırlar ve Alavgan hariç Debet ve oğulları mağarada mahsur kalırlar. Onları kurtaran ise Alavgan olacaktır. Bir Cadı ile ona yardım etmesi için evlenir ancak Cadı Alavgan'ı oyalamakta ve kandırmaktadır. Alavgan en sonunda kandırıldığını anlar ve Cadıyı öldürüp onun gücüne ve silahlarına sahip olduktan sonra gidip babasını ve kardeşlerini mağaradan kurtarır[301].

Mağara, yeniden doğuşun imgesi olması sebebiyle aynı zamanda klasik erginlenme mekânlarındandır. Çünkü kuyu, mağara, dağ, orman gibi simgesel mekânlar insanın toplumdan kopup herkesten farklı görmeye başladığı yerlerdir. Destanın birinci versiyonunda zaten her şey açıktır. Debet, oğullarını toplumdan uzaklaştırır. Metafizik alana sokar. Emegen ile karşı karşıya kalmasını sağlar ve erginlenme gerçekleştikten sonra alır götürür. Daha sonra ayrıntısıyla işleneceği üzere mitolojik sembolizmde cinsel ilişki, evlenme, süt emme ya da öldürme aynı şeyi ifade eder: Karşındakiyle özdeşleşmek ve güçlerini elde etmek[302].

İkinci anlatı ise daha karmaşıktır. Debet'in mağarada yaşadığını söylemiştik. Onun bir mağarada mahsur kalması buranın da simgesel erginlenme mekânı olarak görülmesini gerektirir. Çünkü Şamanizm'de Hayvan Ana olarak geçen bir erginletici ruhun mağarasındadır.[303] Ve onu yenememiştir. Onu asıl varisçisi olan, diğer oğullarından farklı olarak erginlenmesini kendi yaşayan büyük oğlu Alavgan kurtarır. Onun babasını kurtarma şekli de tezimizi desteklemektedir. Kurtarmanın başarılı olmasının şartı Alavgan'ın da evlenerek Cadılarla yaşamaya başlaması[304] ve ardından onları aşıp özgürleşebilmesi gerekmiştir. Çıkan sonuca göre Debet hem oğullarını hem de kendini gerçekleştirmek için bu yolculuğa çıkmıştır ve bu destanda oğulları üzerinde rehber değildir. Bizzat oğullarını maceraya sürükleyen kişi, erginleticidir.

---

[300] Tavkul, **Nartlar**, 95.
[301] Tavkul, **Nartlar**, 273-279.
[302] Alavgan destanında ayrıntılı bilgi bulabilirsiniz.
[303] Emegen bölümünde ayrıntılı bilgi bulabilirsiniz.
[304] Mitolojik Varlıklar/Cadı bölümünde erginlenme üzerinde etkisi ile ilgili ayrıntılı bilgi bulabilirsiniz.

2.2.4.2.2. Sosurka

"Sosurka" ismi granitten doğan anlamına gelmektedir. Onun doğumu destanda şöyle geçer:

> "Destanlarda anlatıldığına göre, bir gün İdil ırmağı kıyılarında dolaşmakta olan Satanay Biyçe bir granit kayanın kımıldadığını görür. Kayayı alır ve Debet'e götürür. O sırada kaya yarılır, içinden kor gibi yanan bir çocuk çıkar. Debet kızgın demiri tuttuğu kıskacıyla çocuğu baldırlarından tutup suya sokar ve vücudunu çelikleştirir[305]".

Suya sokup çıkarma, dünyanın pek çok yerinde tıpkı vaftiz törenlerinde olduğu gibi arınma ve yeniden bir hayata başlama anlamına gelmektedir. Ancak burada yeni bir hayattan fazlası istenmektedir. Debet, demirlerini işleyip çelikleştirdiği kutsal suyuna kahramanı batırarak ona yeni ve güçlü bir vücut vermiştir.

Şamanistik sırra-ermelerde kahramanın vücudu -çoğu zaman bir demirci tarafından- parçalara ayrılır ve ardından nehirde yıkanarak tekrar birleştirilir[306]. Şaman olmak için vücudunun metafizik dünyada değişmesi ve yenilenmesi motifi o kadar yaygındır ki kimi zaman Şamanlığın şartı olarak görülmüştür. Debet'in rolünün bu sırra-erdirmelerdeki erginleticiyle benzer olduğu açıktır.

2.2.4.2.3. Örüzmek

Bir gece Debet'in mağarası bir gök taşının düşmesi sebebiyle ışıkla dolar. Bu ışığı üç gün boyunca takip eden Debet, nehrin ortasına düşmüş bir göktaşının içinde bir bebek görür. Bu bebek kurt sütü içmektedir. Debet onu hemen alır. Niyeti kendisi gibi demirci yapmaktır ancak köyün girişinde çobanlar isteyince yolda büyümüş çocuğu çobanlara verir.

Debet, bebeği doğduğu yerden uzaklaştırmıştır ki bu erginlenmenin ilk aşaması olan uzaklaşmadır. Ardından toplumdan izole edilmesi gerekmektedir ve çocuğu çobanlara vererek bunu gerçekleştirmiş olur. Örüzmek'in çobanlığı sırasında maceraya çağrı gerçekleşecek ve ilk fırsatta büyük bir kahraman olacaktır.[307] Çobanlar metafizik ile fiziksel dünya arasındaki köprülerden biridir. Kimi zaman dölleyici rolünü üstlenmelerinin sebebi budur. Metafizik alandan dünyaya kimi zaman kahraman kimi zaman canavar getirirler. Bu sefer Örüzmek'in Debet'le gitmesine mani olarak onun kutsal bir yarı tanrı gibi değil, gerçek bir kahraman gibi yetişmesine olanak sağlamışlardır. Nihayetinde Örüzmek de Nartların lideri olmuştur. Bu hikâyede

---

[305] Tavkul, **Karaçay-Malkar Destanları**, 73.
[306] Eliade, **Şamanizm**, 72.
[307] Ayrıntılı bilgiyi Örüzmek bölümünde bulabilirsiniz.

Debet'in rolü, tıpkı Satanay'ın hikâyesindeki Celmavuz gibi yalnızca ilk basamaktan oluşmaktadır.

2.2.5. Göğe Yükselmesi

Debet bir gün Nart köyünde işinin bittiğini, görevinin tamamlandığını anlayarak bunu Tanrıya söyler. Tanrı, bu söz üzerine Debet'i dağın tepesinden göğe çeker. Debet bugün de gökyüzünde yaşayanlar için demirden silahlar yapmaktadır. Gökyüzündeki yldızlar, onun demir ocağından çıkan kıvılcımlardır[308].

Destanlarda genellikle bu tarz idealize kahramanların ölmesi kahramanın ve hikâyenin gücünü zayıflatacağı için kahramanı klasik biçimde öldürmezler. Onun kendi isteğiyle göğe yükselmiş olması ve orada hayatına devam ediyor olması oldukça mantıklıdır. Türk inanma tarihinde özellikle Şamanların ölmediği inancı yatkındır. Onlar öldüğünde de diğer Şamanların (genellikle kendi soyundan gelenlerin) koruyucu ruhuna dönüşürler. Bu sebeple kimi zaman Şaman cesedi gömülmemiş, ormanlık, ıssız bir alana bırakılmış, bir ağacın kovuğuna yerleştirilmiştir. Aşağıda benzer bir durum ifade edilmeketedir.

> "Cesetleri yakılan bazı ayrıcalıklı kişilerin dumanla birlikte Göğe yükselip orada her bakımdan bizimkine benzer bir ömür sürdükleri şeklinde bir görüş de karşımıza çıkar. Örneğin, Buryat'lar şamanları hakkında böyle düşünürler; aynı inanışa Çukçi ve Koryak'larda da rastlanır[309]".

Debet hayali bir karakter olsa da anlatıya bu ritüel ve inancın yansıdığı çok açıktır.

2.3. Örüzmek

2.3.1. Doğumu ve Soyu

Örüzmek, Satanay'ın eşidir. Nartların babası kabul edilir. Gök ve Yer'in oğludur. Doğumu, aşağıdaki gibi anlatılır.

> "Bir defasında Nartların çağında, Nart Debet dağlara demir taşları toplamaya gitmiş. Gece bir mağarada kalmış. Gece yarısında gökyüzünden inen bir garip ışık mağaranın içini güneş gibi aydınlatmış. Debet hayretler içinde dışarıya çıkmış. Bütün dünyayı göz kamaştıracak kadar aydınlatıp, gökyüzünde bir büyük, uzun kuyruklu yıldızın uçup gittiğini görmüş. O yıldız uçup, gidip, oldukça uzakta iki büyük dağın ortasına, dağları sarsıp, yeryüzünü titretip düşmüş.
>
> Debet gece olduğuna da bakmadan oraya doğru yola çıkmış. Debet oraya üç gün ile üç geceden sonra ulaşmış. O iki dağın ortası simsiyah olmuş, yanıp duruyormuş. Baktığında, çok büyük derin bir çukurun ortasında ikiye yarılmış büyük bir mavi taş görmüş. Onun içinde ise bir semiz çocuk. O çocuk iri bir kurtu boynundan sıkı tutup emiyormuş.

---

308 Tavkul, **Karaçay-Malkar Destanları**, 14.

309 Eliade, **Şamanizm**, 265.

> Bütün o çevrenin kuşları, vahşi hayvanları toplanıp, bu olaya bakıyorlarmış. Debet onlara haber sorduğunda bir yaşlı kuş şöyle demiş: -Biz gece uykudayken, gökyüzünden bir kuyruklu yıldız uçup gelip, bütün bu etrafı yakıp, şu bizim büyük gölümüze düştü. Gölün suyu kaynayıp kuruduktan sonra, biz onun altında bir erkek çocuğu gördük[310]".

Kahramanın doğumunun gerçek bir mekânda olmadığı açıkça bellidir. 1. Debet Nart destanlarında, yaşadığı halde halihazırda metafizik dünyayla doğrudan ilişki içerisinde olan tek kahramandır. Yani doğumda etkili olması için en uygun karakterdir. 2. Debet, ışığı köyde de görebilirdi ancak dağdaki bir mağarada görmüştür. Yer'in ve Gök'ün sembolik dilde birleşme noktası dağ olduğu için ve mağaranın Yer'in rahmine işaret ettiği için önceki bölümlerde Debet'in dağdaki bir mağarada görülmesi Yer'in ve Gök'ün metafiziksel güçleriyle ilişki içerisinde bulunması olarak yorumlanmıştı. Işığı yalnızca hayvanların ve Debet'in görmesi, Örüzmek'in doğumunun sıradan gözlerin göremeyeceği bir olay olduğu ve sıradan bir mekânda bulunulmadığına işaret eder.

> "Dünya da çifttir: bir yanda görünür, gündelik ve kutsal olmayan bu dünya yer alır. Diğer yanda ise, sıradan insanların genellikle göremedikleri öteki dünya vardır. Tanrıların, aracılarının ve her türlü ruhun (cennete ve cehenneme özgü, kötü huylu ya da iyiliksever) dünyası… Hayvanların ya da bitkilerin efendilerinin, ataların, ölülerin, hayaletlerinin dünyası… Kısacası, mitlerin betimlediği "kutsal" dünya[311]".

Doğumun gerçekleştiği mekân, büyük çapta düşünülürse Debet'in gördüğü şekliyle "iki dağın ortası"dır ve bu görüntü dev bir çukura işaret eder. Özellikle doğumun gerçekleştiği mekân ise aynı imgenin çap olarak küçültülmüşüdür. Arketipsel sembolizmde "orman" ve bu ormandaki "çukur" ana rahmine işaret eder. Böylece katman katman küçülen bir mekânsal imgeyle karşılaşmış oluyoruz.

Destanda mekânsal değişim de harika bir şekilde ifade edilmiştir. Aslında bu çukur su ile doludur. Nart destanlarında olağanüstü doğumlarda hep su unsurunun kullanılması suyun sembolik önemine dikkat çeker. Su, bu sahnede anne ya da ebeveyn değil ana rahmindeki amniyon sıvısına işaret eder. Bebeğin rahimdeki olgunlaşma süreci yıldızın düşme anından itibaren azalarak kuruması ve en sonunda bebeğin görünmesi olarak somutlaştırılmıştır.

Anlatıda gökyüzünden bir taşın üzeri sularla kaplı çukur bir alana düşmesi Yer ile Gök'ün temsili birleşmesi anlamına gelir. İnsanların, kahramanlarının soyunun gökten geldiğini söylemesi kahramanlarının olabilecek en kutsal, en yüce, en aşkın bir gücün yansıtıcısı olarak yanlarına geldiğine inandıklarını gösterir. Bütün seçilmişler gibi bu kahraman da sıradan bir insandan farklı olarak en soyludur. Teknik olarak bir beşer

---

310 Tavkul, **Nartlar**, 55.
311 Michel Perrin, **Şamanizm**, çev. Bülent Arıbaş, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 12.

olsa da bir insanın içinde barındırabileceği bütün olağanüstülüğü içinde taşır. Bozulmadan ve günahsız olarak orta dünyaya gelmiştir. Tüm bu üstünlükleri -temsili olarak- geldikleri göksel gücü taşımalarından kaynaklanır. Eliade, *"Gök doğal olarak varlığıyla aşkınlığı gücü ve değişmezliği simgeler. Gök vardır; çünkü yücedir, sonsuzdur, dokunulmazdır, güçlüdür[312]".*demiştir. Cennetler de Tanrılar da, ulaşılamaz olan ne varsa hep göktedir. Engellenemez kaderin yazıldığı, irade işlemeyen iyiliğin ve kötülüğün yayıldığı yerdir gökyüzü. Muhakkak gökten gelen her şey de -sıradan bir göktaşından göğün çocuğuna kadar- değerli ve kutsal sayılacaktır.

Örüzmek'in içinden çıktığı mavi göktaşına ayrıca odaklanmak gerekir. Öncelikle bilindiği gibi mavi göğün rengi olarak aynı zamanda aşkınlığı, göğün kutsallığını temsil eder. Taşın özellikle mavi olduğunun belirtilmesi ve özellikle gökten düşen bu taşın içerisinden doğduğunun söylenmesi Örüzmek'in "eril" kutsallığını vurgulamak içindir. Daha sonra bu göktaşından Debet'in silah yapıp Örüzmek'e verdiğini göreceğiz. Bu bağlamda göktaşlarının mitoloji tarihindeki yerine dikkat çekmek gerekir. *"Meteoritlerin etkileyiciliği besbellidir: 'Yukarıdan' gökten geldikleri için göksel kutsallığa aittirler[313]".* Göktaşları tarih boyunca gerek Türk gerek Dünya inançlarında çok özel bir yere sahiptir. Örneğin Yunan dilinde göksel demirin etimolojisi onun kutsallığını yansımaktadır.

> "Demirin 'göksel' kökeni Yunanca sideros sözcüğünde bulunabilir; sözcük yıldız anlamındaki sidus, -eris ve Letonca 'parlamak' anlamındaki svidu ve 'parlak' anlamındaki svideti ile ilişkilendirilmiştir[314]".

Özetle taş imgesi ile söylenmek istenen şudur; her ne kadar Örüzmek Yer'in rahminden çıkmış olsa da onun asıl ebeveyni ve gücünün geldiği yer eril kutsallığı ifade eden gökyüzüdür.

2.3.2. Erginlenme

2.3.2.1. Bebeklik Dönemi Kut Alma

2.3.2.1.1. Kurt Sütü

Debet, çukurun yanına gittiğinde hayvanlardan bebek hakkında bilgi alır. Hayvanlar bebeğin yalnız başına çok ağladığını ancak hiçbir hayvanın onun yanına gitmeye cesaret edemediğini anlatırlar. Ardından yeni doğum yapmış ve oldukça aç olan bir

[312] Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, 56.
[313] Eliade, **Demirciler ve Simyacılar**, 19.
[314] **age,** 24.

kurt -diğer hayvanların tahminine göre- onu yemek için yanına gider. Bebek ise onu boynundan yakalar ve emmeye başlar. Bebek o kadar güçlüdür ki kurt az kalsın boğulacaktır. Bebek o kadar hızlı büyümektedir ki, Debet onun yanına gelene kadar üç yaşını doldurmuştur. Debet onu alır ve Nart köyüne doğru yola çıkarlar. Vardıklarında artık çocuk yedi yaşındadır[315].

Kurt sütü Örüzmek'in aldığı ilk besin ve yaptığı ilk şey olarak önem arz eder. Çocuğa doğduğunda yapılan her eylem, verilen isim ve verilen her gıda onun gelecekteki yeteneğini ve gücünü belirleyeceğine inanılır. Kültürümüzde yeni doğan bebeğin ağzına tatlı -özellikle hurma- sürme adeti, bebeğin göbek bağını çeşitli yerlere gömüp orayla bağ kurmasını sağlayarak bir mesleğe yönlendirme çabası ve bunun gibi onlarca eylem aynı fikir doğrultusunda yapılmıştır. Bu inançların aslında bir anlatı geçmişi de vardır. bebeğin yaptığı ilk eylem birçok destan ve mitolojik metinde onun olağanüstü hayatının bir işaretidir. Örneğin Oğuz Kağan'ın doğar doğmaz yaptıkları eylemler onun geleceği hakkında ipuçları vermiştir. Herkül beşiğine konulan yılanı boğmuştur. Hz. İsa konuşarak annesinin masumiyetini ortaya çıkarmıştır. Zerdüşt'ün gülerek doğduğu anlatılır. Bunun gibi sayısız örneklerden bizim asıl odaklanacağımız ise özellikle dişi kurt motifinin ne anlama geldiğidir.

Kurt, özellikle Türkler için kutsalın tezahürü anlamına gelen hiyerofanilerin içinde başı çeken imgelerden biridir. Zaman zaman eril ve dişil kutsalın tezahürleri olarak görünmüşlerdir. Kurt denilince ilk akla gelen sahnelerden birisi Gök (mavi yeleli) kurdun Oğuz Kağan'a öncülük edip yol gösterdiği sahnelerdir. Burada kurdun erilliği hem rengiyle hem de cinsiyetiyle vurgulanmıştır. Çünkü eylem, içsel bir yolculuk değil, açıkça savaştır. Akla ilk gelen kurt imgelerinden biri de dağ-kurt özdeşleşmesidir.

> "Türeyiş mitlerinde de Aşina boyunun ecdadı olan kurdun düşmanlardan korunmak için dağlardaki mağaraya sığınması kurt-dağ ilişkisinden haber verir. Hatta Altay'ın çeşitli halklarında kurt, Dağ ruhu ile denkleştirilmiştir. Nitekim Kumandinler Dağ ruhunun kurt olduğu veya kurt şeklinde gezdiğine inanırlardı. Bu kurdun kızı, köpek kıyafetinde olup avcılarla evlenir[316]".

Göktürklerin kutsal dağı kabul edilen Ötüken Dağı da kurt ile sembolize edilir.

> "Ötüken, Çin kaynaklarının vermiş olduğu bilgiye göre Hun döneminden sonra, Göktürkler döneminde kutsal merkez ve kutsanmış toprak işlevini görmeye başlamıştır. Çin kaynaklarına göre ayrıca Ötüken, kurtla eşdeğer tutulmuş, bir kurt olarak tasvir edilmiştir[317]".

---

[315] Tavkul, **Nartlar**, 55.
[316] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 228-229.
[317] **age**, 42.

Dağın yer ile göğün bağlandığı nokta olduğunu ve yukarıdaki verileri değerlendirdiğimizde kurdun eril kutsallığı temsil etmekle beraber yeri ve anayı temsil etmeye de yaklaşmış olduğu görülür. Bunun yanında kurt anlatılarda çoğu zaman doğaya terk edilmiş çocukların annesidir. Roux, Türklerin eski yurdunda çocuk emziren dişi kurt tasvirleri gördüğünden bahseder ve bu sembolik bağlama dişi simgesi olan mağaraları da dahil eder[318]. İlk etapta baktığımızda Örüzmek'in sütünü emdiği kurt açık biçimde dişidir. Yer Ana'nın çocuğunu emzirdiği bir tezahürü olarak görünmektedir. Ancak yukarıdaki bilgiler göz önüne alındığında kurdun çeşitli inanç dönemlerinde dağ ile özdeşleştiğini de gördük ve nitekim Örüzmek de iki dağın arasında doğmuştur. Kurt bu bağlamda dağ ruhu da olabilir.

Örüzmek ile ilgili bir destan parçasında Nartlardan beş kardeşin Örüzmek ile geçinemediği söylenir. Bu beş kardeş bir tuzak kurup Örüzmek'i öldürmeye karar verirler. Bunun için büyük bir şölen kurup Örüzmek'i davet ederler. Örüzmek başka bir işle uğraşırken onun atının kayışlarını kopacak kadar zayıflatırlar. Böylece Örüzmek ata bindiğinde kaza geçirip ölecektir. Ancak Örüzmek sıçrayıp ata bindiğinde hemen onun kurt kürkü hareket eder ve kopan bağları tutar. Örüzmek bu sayede at üzerinde akrobatik oyunlar oynar. Beş kardeş de Örüzmek'i asla öldüremeyeceklerini anlayıp pişman olurlar[319]. Destanda kurt imgesinin Örüzmek'in hayatı boyunca yanında olduğu ve Şamanist inançta gördüğümüz gibi onun koruyucu ruhu (ya da hayvan anası) olduğu ortadadır.

Kurdun tarih boyunca farklı tarz kutsallıklar içerdiği ancak her halükarda aşkın bir gücün sembolü olarak görüldüğü ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple bu motife kesin bir yargı vermekten kaçınarak Örüzmek'in kutsal bir hiyerofaniden güç aldığını söylemek uygun olur.

2.3.2.1.2. Debet ile Yolculuk

Satanay kadar ayrıntılı verilmemiş olsa da burada içsel bir yolculuğun izleri görülmektedir. Burada amaç bebeği metafizik dünyadan yaşanılan dünyaya geçmeye hazır hale getirmektir ve elbette Örüzmek, Nartların babası olarak kendini ispatladığı asıl çatışmasını burada değil gerçek dünyada yaşayacaktır. Bu dönem içsel yeterliliğini tamamlama dönemidir. Kurt sütü, onun bu hazırlık döneminde aldığı kutsal bir gıdadır.

---

[318] Roux, **age**, 199-200
[319] Tavkul, **Nartlar**, 271.

Debet çocuğu alandan çıkartır ve aslında bu, onun doğum yerinden çıkması, anne-babasından ayrılması, ilk uzaklaştırılmasıdır. Satanay'ın yolculuğunda bu Celmavuz'un bebeği kaçırmasına karşılık gelir. Tabi ki mitolojik sembolizmde rahimden kopmak, dünyayla yüzleşmeye hazır olmak anlamına gelmemektedir. Kahraman içsel bir tamamlanma ve hakikatine ulaşma dönemi yaşamalıdır.

Debet, çocuğu alıp yürümeye başlar ve bu sırada çocuk hızla büyümektedir. Köye ulaşana kadar çocuk yedi yaşına gelmiştir. Oysa yedi sene geçmemiştir. Öyleyse yedi sayısı da kendinden başka bir gerçeği yansıtır. Debet bölümünde, onun Şamanistik sırra erme ile ilişkisini incelemiş ve metafizik mekânda erginletici-rehber işlevi gören ruhlara karşılık geldiği sonucuna varmıştık[320]. Örüzmek, erginletici rehber ile birlikte bilinçaltının sembolü olan ormanda yürümekte ve Debet'te bir değişiklik olmamasına rağmen Örüzmek hızla büyümektedir. Yolculuğun yedi yaşında bitmesinin sebebi yedinin tamamlanma, layıkıyla bitme sayısı olmasından ileri gelmektedir[321].

2.3.2.2. Uzaklaştırılma

Debet, Örüzmek'i yanına alıp kusursuz bir demirci olarak yetiştirmeyi düşünmektedir. Ancak Nart köyünün kenarına geldiklerinde çobanlara rastlar. Olan biteni duyan çobanlar, Debet'ten bu çocuğu isterler. *"Senin on dokuz oğlun var. Bu çocuk da burada durup çobanlık yapsın. Kurt sütü emdiği için kurdun çocuğu olmuştur. Onun olduğu ağıla kurtlar girmez[322]".* derler. Debet onları kıramaz ve mecburen Örüzmek'i çobanlara teslim eder. Debet, Örüzmek'in içindeki parıltıyı görmüştür. Ancak bu Örüzmek'in gerçek bir kahraman olamaması, ruhlar dünyasında kalması tam bir macera yaşayamaması anlamına gelirdi. Onun bu mekândan çıkması ve gerçek dünyaya adım atması gerekir. Debet'in görevi sona ermiştir.

Bu kısımda çobanlardan çoğul olarak bahsedilmesi, onların kişiliklerinin destanda kritik bir öneminin olmadığına işaret eder. Önemli olan çoban olmalarıdır. Çoban olmalarının bizim için belli başlı iki önemi vardır. "Çoban" kutsal ile ilişki içinde olan gerçek, kusurlu olabilen insandır. Çobanın bu durumunun sebebi; genellikle toplumun dışında, izole bulunmaları, (Çünkü yalnızlık erginlenecek olan kişinin kendini

---

[320] Debet'in toplumsal rolleri konusunda ayrıntılı inceleme yapılmıştır.
[321] Nanon Gardin ve diğ., **age**, "Yedi", 620.
[322] Tavkul, **Nartlar**, 55.

keşfetmesini sağlar ve hakiki olgunluğa ancak bu çile ile ulaşılabilir[323].) ile hayvanlar ve doğa üzerinde egemen olmalarıdır[324].

> "Bütün çobanların koruyucu atası ve hayvan sürülerinin hamisi olan Çoban Ata kültü, uzun süre hayvan besleyen göçebe Türklerin arasında popüler olmuş, zamanla onun foknksiyonu diğer tarihi ve efsanevi şahısların arasında paylaşılmışsa da Çoban Ata hayvancılığın iyesi konumunu muhafaza edebilmiştir. Ancak zamanla diğer koruyucu atalar da etkili olmağa başlamıştır[325]".

Örüzmek için çobanların yanı gerçek dünyanın koşullarına alışmayı, fiziksel büyüme için geçecek zamanı ve en önemlisi maceraya çağrı sürecini kapsayacaktır.

2.3.2.3. Maceraya Çağrı

Fuk adı verilen kötücül Tanrı, kartal kanatlarından yapılmış yuvasında yaşayan, Nartlardan sürekli ve yüklü miktarda kanlı ve kansız kurban isteyen, kötülükleriyle tehdit eden, hem gökte hem yerde görülebilen bir yaratıktır. Nart destanlarında onunla ilişkili olan Örüzmek'in karşısına iki kez çıkmıştır. İlk karşılaşma Örüzmek küçük bir çobanken gerçekleşmiştir. Fuk, ondan iki adet hayvan vermesini ister ancak Örüzmek Nartların hayvanlarını Fuk'a vermeyi kabul etmez. Hal böyle olunca Fuk Örüzmek'i döve döve on iki hayvan alır ve gider. Bu durum Örüzmek için hayatını yönlendireceği bir travmaya dönüşür ve metafizik dünyaya da adım atar. Küçük çocuğun yeni hedefi kendini yeterince yetiştirip Fuk'u öldürmektir. Destanda manzum şekilde aşağıdaki gibi anlatılır;

> "[Örüzmek] On iki yaşında çobanlık yaparmış
> Kızıl Fuk ile mücadeleye başlamış
> Henüz küçük yaşlardan Fuk'u korkutmuş
> Nartlara yaptığı zalimliklerin hepsini görmüş
> Fuk gitmiş Örüzmek'in ağılına:
> -Koyun ver!- diye, borçlandırmış kendine
> Örüzmek çelimsiz, kötü bir koyun vermiş
> Kızıl Fuk ise onu beğenmemiş
> Kamçı ile birkaç defa vurmuş
> On iki koyunu zorla almış
> Çocuk Örüzmek ona kinlenmiş
> Unutmayıp yüreğinde saklamış[326]"

---

[323] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı,** 45-46.
[324] Çoban konusu Sosurka'nın doğumu konusunda ayrıntılı olarak incelenmiştir.
[325] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2,** 85.
[326] Tanzila ve diğ., **age**, "Örüzmek ile Kına Sakallı Kızıl Fuk" http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/12407,girispdf.pdf?0 [20.05.2018].

Kahramanın maceraya başlayabilmesi için bir neden gereklidir. Bu bir rastlantı, yanlışlık ya da bir suç olabilir[327]. Şamanistik erginlenmelerde öncelikle şaman adayı hiçbir şeyin farkında olmadığı bir anca metafizik güçlerin saldırısına uğrar ve bir şok geçirir. Ardından bir süre hiçbir şey görünmez. Bu aslında değişim geçirecek adayın kabullenme süresidir. Bu sembolizmi Fuk destanı da destekler. Fuk, aslında gökte, kartal kanatlarından yapılmış bir yuvada yaşamaktadır ve doğal olarak da uçabilmektedir. Yakutlarda şamanların maceralarının başlangıcında da bir kuşla iletişime girebildikleri belirtilir.

> "Yakut Gavriil Alekseyev, her şamanın bir Yırtıcı-Kuş Anası olduğunu söylüyor. Bu 'Ana' demir gagalı, çengel pençeli, uzun kuyruklu büyük bir kuşa benzermiş ve sadece iki kez kendini gösterirmiş şamanın manevi doğumunda ve ölümünde. Doğumda şamanın ruhunu alır, Yeraltına götürür ve orada, bir yalancı-akçam dalında, olgunlaşmaya bırakırmış[328]".

Görüldüğü gibi burada da ruhu izole edip bir süre olayı dinlendirme motifi söz konusudur. Ancak Fuk'un, Şamanistik erginlenmelere etki eden kuş olduğunu söylemek fazla iddialı hatta belki de hatalı bir yaklaşım olabilir. Çünkü Fuk'un belli başlı bir ismi ve karakteri vardır. Ayrıca onu diğer Nartlar da görebilmekte ve vergi vermektedirler. Nart destanlarının bir tercümesinde "Prens" olarak geçmesi[329], onun dişi olarak kabul edildiği tezini oldukça zayıflatır. Bu sebeple Örüzmek'in bu karşılaşmasını eril düşmanla ilk çatışma olarak değerlendirebiliriz. *"Kendinden daha güçlü bir erkekle yaşadığı çatışma ve rekabet erkeklik yolundaki ilk adımdır[330]".* Aslında aynı durum normal erginlenmelerde de söz konusudur. Hatta Örüzmek'in yaşadığı bu erginlenmenin ritüel gerçekliği de vardır. Toplum içerisinde erginlenme mutlaka bir kopuşu ve acı çekmeyi gerektirir. İslamiyetteki erkek çocuklarını sünnet etme gibi birçok toplumda kişinin kendi hakikatine yönelebilmesi ve yetişkin olduğunu algılayabilmesi için çeşitli işlemlerden geçer.

> "Kabile topluluklarında ergen çocuklar annelerinin yanından alınıp toplumdan koparılarak onları erkekliğe hazırlamak üzere tasarlanmış çilelerden geçirilirdi. Şamanların yolculuğu gibi bu da ölüm ve yeniden doğuş sürecidir: ergen çocukluğunu öldürüp yetişkinliğe özgü sorumluluklar dünyasına adım atmalıdır. Ergenlik çağındakiler toprağın altına ya da bir mezara gömülür; bir canavarın kendilerini parçalayıp yiyeceği ya da bir ruhun canlarını alacağı söylenir. Yoğun fiziksel acıya ve karanlığa maruz kalıurlar; genellikle sünnet edilir ya da derilerine dövme yapılır. Yaşadıkları öyle yoğun ve sarsıcı bir deneyimdir ki ergen genç birdaha hiç geri dönmemecesine değişir[331]".

---

[327] Tokyay, **age**, 75.
[328] Eliade, **Şamanizm**, 65.
[329] Tavkul, **Karçay-Malkar Destanları**, 65.
[330] Tokyay, **age**, 77.
[331] Armstrong, **age**, 29.

Bu küçük acılar, aslında hayatı boyunca yaşayacağı çok büyük acıların küçük bir emsalidir sadece. Hayatı boyunca hem fiziksel hem de ruhsal çok büyük acılara maruz kalacak olan bireyin sağlam durabilmesi bütün toplumun görevi olduğu için erginlenme törenleri de kolektif olarak yapılır. Anlatıda Örüzmek'in Fuk tarafından acımasızca dövüldüğü söylenmektedir. Fiziksel acısına değinilmesi, onun fiziksel gücüyle de ön planda olacak bir Nart kahramanı olacağının göstergesidir. Örüzmek, bunu asla unutmayacaktır. Zaten erginlenecek adayın bu acıların üzerine gitmesi beklenir. Çünkü yok saymak, erginlenme şansını kaybetmek anlamına gelecektir.

> "O bakımdan çağrıyı kabul etmeme veya geri çevirme deli olmaya, sakat kalmaya ve ölmeye eşittir. Kısacası çağrı, adayın fiziksel ve ruhi sınavıdır ve seçilmiş aday, çağrıyı kabullenmek zorundadır[332]".

Tamamlayıcı bir unsur olarak Örüzmek'in yedi yaşında çobanların yanında yaşamaya başladığını hatırlayalım. Bunun gibi on iki sayısı da ergenlikten yetişkinliğe ilk adım olarak görüldüğü için özellikle vurgulanmıştır. On iki koyunu zorla alıp gitmesi, Örüzmek'i yendiği değil, kendisini yenmesi için yanına çağırdığı ve bunun için ondan bir emanet aldığı anlamına gelir. Bu bize Campbell'in meşhur kurbağa ile prenses örneğini hatırlatır. Bir gün kurbağa, altın topunu yanlışlıkla kuyuya düşürür. Altın topu oradan alıp kendisi ile arkadaş olması karşılığında kendisine veren ise çirkin bir kurbağadır. Prenses'in macerası böylece başlamış olur[333]. Bunun gibi Örüzmek'in on iki koyun ile simgelenen erginliği de Fuk tarafından rehin alınmıştır.

2.3.2.4. Evlenme

Örüzmek'in evliliğinin sembolik çözümlemesi diğer kahramanlarınkinden biraz farklıdır. Genellikle kahramanların tam ve yetişkin bir birey olmalarından sonra evlenme hakkına sahip olabildiklerini söylemiştik. Hatta Sosurka bölümünde görüleceği gibi aksi takdirde evlilik bir felaketle de sonuçlanabilmektedir. Klasik bir kahraman ana düşmanını yendikten sonra kurtarılmayı bekleyen, kendi gücüne muhtaç olan soylu bir genç kız görür. Onu kurtararak evlenir. Bu tip hikâyelerde kadının ismi değil, erkeğin ismi vardır. Kurtarılan genç kız, kahramanın ödülü, biraz daha kaba bir söyleyişle ganimeti gibidir. İsmi olsa bile özel bir karakterinin olduğunu söylemek imkansızdır. Ancak Örüzmek'te durum böyle değildir. O, evlenip Satanay ile birlikte Nartların babası, yani önderi, yöneticisi olacaktır ancak bu görevi Nartların manevi

---

[332] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 34.
[333] Campell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 65-66.

annesi olan Satanay ile paylaşacaktır. Burada artık bir zıtlıkların dengesinden ya da kahramanın ödülünden değil toplumu yönetmeye en uygun her şeyiyle mükemmel bir erkek ve bir kadından bahsedebiliriz. Ayrıca destanlarda ne Satanay'ın ne de Örüzmek'in çekiciliği vurgulanmamıştır. Ayrıca bu evliliklerinden birçok destan versiyonunda geçmeyen Agunda isimli bir kız dışında herhangi bir çocuk çıkmamıştır. Yani varis de yoktur, sonrası da yoktur. Onlar ütopik, ideal tek bir dönemin ideal yöneticileridir. Bu bakımdan birbirlerinin zıddı değil birbirlerinin sembolik anlamda da dengidirler. Satanay'ın Ay ve Güneş'in kızı olduğunu anımsayalım. Örüzmek de Yer ve Gök'ün, ancak özellikle Gök'ün oğludur. Bu bakımdan imgeler birbirini tamamlamakta ve Örüzmek kapsayıcı bir alan oluştururken Ay ve Güneş onun ışığı olmaktadır. Çoruhlu'ya göre bu simgesellik Türk destanlarına yabancı değildir.

> "Türklerde hükümdar, Gök Tanrının yeryüzündeki temsilcisidir. Tanrı ona kut ve güç verir. Türk mitolojisinde ya da destanlarda, gökten gelen ya da Gök Tanrı'nın kızlarıyla evlenen kahramanlar vardır. Bunların başında Oğuz Kağan gelmektedir[334]".

Bu evlilikte aktif olarak kararları yürürlüğe koyan, savaşan, yağmacılığa ve ava çıkan taraf yani fiziksel gücünü kullanan taraf Örüzmek iken Örüzmek'i akıl olarak yöneten taraf ise Satanay'dır. Destanlarda bu durum açıkça belirtilmiştir:

> "Örüzmek de ondan [Satanay'dan] akıl almış
> O Satanay imiş Nartların anası
> Örüzmek de olup Nart askerlerinin babası[335]"

Bu evlilik ayrıca, Örüzmek'in en büyük çatışmasından, Fuk'u yenmesinden önce gerçekleşmiştir. Bu sebeple Örüzmek açısından bu evliliği erginlenmenin ödülü olarak kabul etmemiz zaten mümkün değildir. Ancak Satanay'ı Örüzmek'in animası olarak değerlendirirsek kahramanın hem sembolik anlamda hem de gerçek anlamda tamamlandığını ve böylece ana çatışmaya hazır hale geldiğini söyleyebiliriz.

2.3.2.5. Erginlenme

Destana göre Kızıl Fuk Nartların Prensi ve hakimidir. gökyüzünde, kartal kanatlarından yapılmış yuvasında yaşar. Oldukça kötü kalpli ve merhametsiz bir varlıktır. Nartları sürekli tehdit eder. Her sene büyük büyük kazanları zincirlerle yere sarkıtır ve Nartların yiyecekle doldurmasını bekler. Halk artık Fuk'un bu zalimliğinden ağır vergilerinden bıkmış usanmıştır. Yaşlılar toplanıp Satanay'a danışırlar. Satanay bu işin çözümü için Örüzmek'i görevlendirir. Böylece Örüzmek

---

[334] Çoruhlu, **age**, 23.
[335] Tavkul, **Nartlar**, 82.

hem halkını kurtaracak hem de Fuk'tan intikamını almış olacaktır. Demirci Debet'e hemen silah yaptırırlar. Bunlar Örüzmek'in içinden doğduğu mavi göktaşından yapılmış çok özel silahlardır. Ardından Satanay planı açıklar. Satanay, Örüzmek'e verdiği bir araç sayesinde onun göğe, Fuk'un yanına çıkmasını sağlayacaktır. Satanay kahin de olduğu için Fuk'un yapacağı hamleleri bilmektedir. Örüzmek'e yapması gereken karşı hamleleri de öğretir. Günü geldiğinde Satanay'ın dediği yerden, yerin altından rüzgar tulumunu çıkarırlar. Örüzmek göğe uçar ve kıran kırana Fuk ile savaşarak onu çaresiz bırakıp öldürür. Ardından yine Satanay'ın sayesinde yere iner. Örüzmek intikamını almış, bütün halk da rahatlamıştır[336].

2.3.2.5.1. Gökte Mücadele

Zamanın olgunlaşması, tanrısal izin ve sihirli nesne Altay mitolojisinde de yer bulmuştur. Mangdaşire'nin Erlik ile mücadelesiyle bu Nart destanı motif bakımından adeta birebir örtüşmektedir.

> "Tanrı benden başka kimse ona dayanamaz; Erlik'in gücü senden fazladır. Fakat bir zaman gelecek ki sana 'Var' diyeceğim. 'İşte o zaman senin gücün Erlik'in gücünden üstün olacaktır' Bunun üzerine Mangdaşire rahat rahat yattı. Bir gün Mangdaşire şöyle düşündü: 'Tanrının var diyeceği gün yaklaştı'
>
> Tanrı Mangdaşire'ye dedi: 'Ey Mangdaşire, bugün var, Erlik'i göklerden süreceksin, maksadına erişeceksin, ondan çok güçlü olacaksın. Benim gücüm, kudretim, takdisim(alkışım) sana yetsin… Mangdaşire sevindi, bir kahkaha attı 'Tüfeğim yok, yayım, okum yok, kargım(cıdam) yok, yatağanım yok… Ancak yalın bileğim kolum var. Nasıl ben Erllik'e karşı varayım?' dedi. Tanrı ona kargı verdi. Mangdaşire, kargıyı alıp Erlik'in göklerine çıktı. Erlik'i yendi, kaçırdı. Göklerini kırıp parça parça etti. Erlik'in göklerinin parçaları yere döküldü[337]".

Görüldüğü gibi mekânının yeraltı olması beklenen yaratık hak etmediği şekilde göklere hakimdir. Bu haksızlığı giderecek olan tanrısal ışığın ve bilgeliğin taşıyıcısıdır. Bunun için belli bir süre beklemesi gerekir ve zamanı geldiğinde Tanrı tüm araç ve kutsamalarıyla onun yanındadır. Benzer şekilde Örüzmek de Fuk'u yendiğinde gökten günlerce kan yağmıştır. Ayrıca Örüzmek de iyiliğin temsilcisi olarak savaşmaktadırlar. Bu çalışmanın Fuk bölümünde onun Erlik ile ilişkisine dair ayrıntılı bilgi bulabileceksiniz.

2.3.2.5.2. Şamanist Mücadele

Fuk-Örüzmek çatışmasına dolaylı olarak Debet'in de dahli olmuştur. *"Onlardan bütün Nartlarda söylenen, kulaç kulaç uzayan kılıcı yapıp, Nart Örüzmek'e Nartların*

---

[336] Tavkul, **Karçay-Malkar Destanları**, 65-71.
[337] İnan, **age**, 17.

düşmanı olan Kızıl Fuk ile savaşmak için vermiş[338]*"*. Bilindiği gibi Debet'in Şamanistik erginlenmede rolü vardır ve verdiği silah da bir nevi kutsamadır. Ona, doğumunda emanet aldığı içsel gücünü silahlaştırmasına yardım etmiş ve demirden göksel bir silah olarak geri vermiştir. Bu imge aslında Örüzmek'in asıl silahının kendisi olduğu mesajını vermektedir. Örüzmek'in düşmanı Fuk, hayvansı ve insansı özellikleri aynı anda taşıması ve insanlar üzerinde hakimiyet kurup onlara eziyet etmesi ile kesinlikle bir tözdür. Şamanizmde Şamanların mücadele ettiği ruhlarla birebir örtüşür.

> "Şamanizm evrenin, gök ve yeryüzü olarak iki ya da gök, yeryüzü ve yeraltı olarak üç bölüm olarak tasarlanan vizyonunu içerir; üst üste gelen bu bölümler gerektiğinde birinden diğerine geçişi sağlayan kozmik bir eksenle bağlanır; ayrıca kolaylık olsun diye kendilerine tinler ismi verilen görünmez, fakat hayvanbiçimli olan, her iki evrensel bölümde ve onları ayıran bölgelerde her zaman hazır ve nazır olan, kalabalık bir grubun varlığını da kapsar[339]".

Şamanizm'de halk belirli dönemlerde ve gerektikçe (hastalık, bela, kuraklık, kısırlık vs.) başta Erlik olmak üzere tüm kötü tözlere kurbanlar adarlar. İnan, çalışmasında bu konuda bir alıntıya yer vermiştir: *"Fena ruhlar (körmösler) insanlara yaklaşırlarsa onlara yemek versinler*[340]*"*. Çoğu zaman bu sebeple Kara Şamanların Satanistvari bir grup olduğu sanılmıştır. Oysa hiçbir zaman Erlik'e ya da başka bir kötü ruha tapılmamıştır. Kurban sunulmasının amacı, onu yatıştırmak, iyi geçinerek kandırmak ve kendilerinden uzak durmalarını sağlamaktır. Bütün kötülüklerin yenilebildiği bir dünyada, kötücül-Şamanistik ruhun insanlara zarar verebilmesi düşünülemez. Nartların önderi olarak bu yaratığı alt etme görevi Örüzmek'indir.

Örüzmek bu görevi Satanay'dan almıştır. Satanay'ın ilgili bölümünde Cadı kavramının bilhassa Nart destanları için ne ifade ettiği incelenmiştir. Bu noktada Satanay Cadılık misyonuyla hareket etmiş, kehanetlerini ve Tanrısal bilgeliğini bu iş için kullanmıştır. Ayrıca Örüzmek'e çatışmaya giderken büyülü nesne vermesi de Örüzmek'in Tanrısal bir gücün yönlendirmesi ile bu işe kalkıştığını açıkça gösterir. Destanın çeşitli versiyonlarında Göğe çıkmaya yarayan sihirli nesneler değişir. Birinde bir top, birinde rüzgar tulumu, birinde bir ip, birinde uçan bir at olur. Ancak destanın bazı varyantlarında Örüzmek zaten uçabilmektedir. Burada önemli olan mekânın boyutunun değişmesidir.

---

338 Tavkul, **Karçay-Malkar Destanları**, 65-71.
339 Roux, **age**, 64
340 İnan, **age**, 18.

> "İp, sarmaşık, merdiven gibi imgelerin bir varlık tarzından diğerine geçişi -profan, dindışı dünyadan kutsal dünyaya geçişi- simgelemek için ne kadar sık kullanıldığını bir kez daha vurgulayalım[341]".

Ayrıca bütün kahramanlar gibi Örüzmek'in de kutsal taraftan gelen kendisine güç verecek bir nesneye ihtiyaç duymasıdır. Bu nesneler çeşitlense de fonksiyonu değişmez. Ancak her halükarda nesnenin gerçek mekân ile metafizik mekân arasında geçişi sağlayabilen özel bir nesnedir.

> "Gerek geçtiği yollarda, gerek karşılaştığı varlıklarla elde etmek istediği sonuçlara erişebilmesi için Şamanın kendisine yararlı olacak araçları tanımaya ihtiyacı vardır. Bunlar, yeryüzünün herhangi bir seyyahı için söz konusu olduğu gibi, gerçekleştirilecek işe, öngörülen zorluklara ve her kişinin kendine özgü olanaklarına bağlı olarak son derece çeşitli olabilirler[342]".

Mekânsal boyut değişimi bağlamından devam edersek bu destanda Şamanist etkinin görüldüğü en belirgin kısımlardan birinin de göğe çıkma motifi olduğunu söyleyebiliriz. *"Bilim insanları göğe yükselmeyle ilgili en eski mitlerin paleolitik çağdan kalma olduğuna ve avcı insan topluluklarının ilk din uygulayıcısı olan şamanlarla ilişkili olduklarına inanırlar[343]".* Şamanların en önemli meziyeti gerek temsili ya da gerçek atlarıyla gerek dokuz ya da yedi çentik atılan kayın ağaçlarıyla göğe çıkarak Tanrı ile iletişim kurmasıdır.

> "Davul üç bölgesiyle -Gök, Yer, Yeraltı- bir mikrokozmosu biçimleştirir; aynı zamanda da şamanın bu düzeyler arasındaki sınırları delip yeryüzüyle yukarı ve aşağı dünyalar arasında iletişim kurmasının yol ve çarelerini gösterir. Nitekim, gördüğümüz gibi "kurbanlık" kayın ağacı (=Evren Ağacı) imgesi burada yalnız değildir; aynı bağlamda Gökkuşağı da karşımıza çıkar: Şaman yukarı düzeylere Gökkuşağına tırmanarak da yükselir. Ayrıca bir Köprü imgesine de rastlanır; şaman bunun üzerinden, bir kozmik bölgeden ötekine geçer[344]".

Bu Şamanlar hem Tanrı ya da Tanrısal varlığın gönlünü hoş edecek kurbanları ona ulaştırır hem de geleceğe dair bilgiler alırlar. Çünkü göğe çıkabilmek uzun zaman önce insanların elinden alınmış ve klasik dünya hayatı başlamıştır. Ancak ruhu kuş ya da göksel olan herhangi bir şeyin formunu alabilen Şamanlar bu yolculuğu yapabilirler.

> "Şamanın ruhu, bir kuşun fiziksel formunda parlayan ışık, dosdoğru yıldırım, bulut, rüzgar ya da meteor farz edilir. Metamorfoz, şamanları büyülü uçuşun gücü ile kuşatır, onların çeşitli kozmik dünyaları ziyaret ettiğini ifade eder. Şamanlar, cennete yükselen özgür ruhların formunu almak için, ölümü beklemeye ihtiyaç duymazlar, onlar var olan diğer düzlemlere istekleri dahilinde yükselebilir ve bunu somut bir şekilde tenselce yaparlar [345]".

Bu noktada Örüzmek'in Şamanistik bir yolculuk yaşamış olduğunu iddia edebiliriz.

---

[341] Eliade, **Arayış**, 137.
[342] Roux, **age**, 64.
[343] Armstrong, **age**, 23.
[344] Eliade**, Şamanizm**, 227.
[345] E. Sullivar, "Şamanın Yetenekleri ve Gücü: Ruhun Ekstaz Durumunun Genel Bir Tanımı",çev. Kadriye Türkan, **Milli Folklor**, s. 60, (2003) 241.

2.3.2.5.3. Baba-Oğul Mücadelesi

Bu çatışmanın diğerlerinden bir farkı varsa o da destanda "erkek erkeğe savaşma"nın özellikle vurgulanmasıdır.

> "O zaman onun kazma dişlerinden ateşler parlar
> Nefesinden kıvılcımlar dökülür
> Hiddetlenip, göz kapakları şişerler
> Örüzmek ile Fuk'un arasında erkek gibi savaş başlar
> Kaledeki kartal tüyleri dağılırlar
> Kılıç savaşı havada ateşler yakar
> O gün orada Nart yiğitliği tanınır[346]"

Bunun vurgulanmasının bir sebebi vardır. Bu aynı zamanda bir iktidar savaşıdır Nartların hakimiyeti kazananın olur. Örüzmek güçlü bir düşmanı yenerek iktidarı ele geçirmelidir.

Mitolojilerde buna benzer işlevde hikâyeler genelde baba-oğulun iktidar mücadelesini anlatan mitlerdir. Örüzmek'in de Fuk'un da göksel varlıklar olduğunu düşünürsek üzerinden çıkarımda bulunmaya değer bir yapıdır. Bu hikâyelerin klasik tipinde hükümdar olan baba, bir oğlu olmasından ve bu oğulun tahtını ele geçirmesinden korkmaya başlar. Bu içgüdüyle çocuğu yok etmeye ya da ezmeye çalışır. Bu sırada tam bir canavar olarak görünmektedir. Bunun ritüel karşılığı da vardır. Çünkü aslında toplum olması gerekeni, oğulun babasının yerine geçmesini istiyordur. Çocuk bunun için kışkırtılır.

> "Bu dev babanın arketipsel kabusu, ilkel erginlenme ayinlerinde gerçekleştirilir. Gördüğümüz gibi Avustralyalı Murgnin kabilesinin çocukları önce korkutulup annelerine sığınmaları sağlanır. Büyük Yılan Baba onların sünnet derilerini istiyordur. Bu kadınları koruyucu konumuna sokar. Deliğinden çıkmış Büyük Yılan Baba'nın çağrısı sayılan, Yrlunggur adlı muazzam boru üflenir. Erkekler çocuklar için gelince, kadınlar mızraklarını kapıp sadece dövüşür gibi değil, bağırıp ağlar gibi de yaparlar, çünkü çocukları götürülüp "yeneceklerdir" Erkeklerin üçgen dans alanı Büyük Yılan Baba'nın gövdesidir. Birçok gece boyunca çocuklara burada çeşitli totem ataların simgesi olan sayısız dans gösterilir ve var olan dünyanın düzenini anlatan mitler öğretilir[347]".

Klasik baba-oğul çatışmasına gelecek olursak kahraman için babanın hareketleri macerasının başlamasını sağlayacak bir dürtü olur. Örüzmek'in Fuk ile karşılaşması tam da bu minvaldedir. Oğul, babanın şerrinden uzaklaşarak kendini yetiştirir. Bu sırada anne onun güvenli bir şekilde yetişmesine yardım etmektedir.

> "Kahraman, babanın ego yıkıcı erginleyişinin ürkütücü deneyimlerinin hepsinden büyüleriyle (polen nazarlıkları ve şefaat gücü) korunmasını sağlayan yardımcı dişi figüründen umut ve güvence elde edebilir. Çünkü eğer korkutucu baba-yüzüne güvenmek olanaksızsa eğer, kişinin

[346] Tavkul, **Karaçay-Malkar Destanları**, 65-71.
[347] Campell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 156.

inancı başka bir yere (Örümcek Kadın, Kutsanmış Anne) bağlanır ve bu desteğe olan güvenle kişi krizi atlatır -ancak sonunda, anne ile babanın birbirini yansıttığını ve özde aynı olduklarını fark edecektir[348]".

Dişi yardımı bizim destanımızda anneye ya da Tanrıçaya değil, eşi Satanay'a denk düşer ki zaten Satanay'ın en önemli fonksiyonlarından biri "kahramanın dişi yardımcısı" işlevidir. Ve çocuk yeterince güçlendiğinde babasının karşısına çıkar. babanın iki seçeneği vardır. Bazı versiyonlarda baba sevinerek tahtını oğluna devreder ve emekliye ayrılır. Bazen ise olaylar farklı ilerler;

"Kesin terimlerle söylenirse: kahramanın işi babanın (ejder, sınayan, kartal) direngen yanını katletmek ve evreni besleyecek olan yaşamsal enerjileri engellerinden kurtarmaktır. "bu ister Baba'nın arzusuyla uyumlu olarak, ister arzusuna karşı olarak yapılabilir; o (baba) 'çocuklarının kurtuluşu için ölümü seçebilir' ya da Tanrılar onu kurbanları kılarak ona tutku vermiş olabilir[349]".

Her iki türlü de mücadeleyi oğul kazanmış olacaktır ancak bu onun baba kavramını yok ettiği değil, yeni baba olduğu anlamına gelecektir. Çatışmanın ardından baba ile oğulun özdeşleşmesi beklenir.

"Erginlenmenin iki derecesi babanın yaşadığı yerde ayırt edilebilir. Oğul ilkinden temsilci olarak, fakat ikincisinden "ben ve babam biriz" bilgisiyle döner. Bu ikinci, en yüksek aydınlanmanın kahramanları, en yüksek anlamıyla bedenlenme diye bilinen dünya kurtarıcılarıdır. Mitleri kozmik ölçülerdedir[350]".

Örüzmek'in Nartların babası olarak kabul edilmesi ve ikinci çatışmasından iktidarını sağlamlaştırarak dönmesi bu tezimizi destekleyen destan unsurlarındandır. Sembolik manada ise Örüzmek'in kötü versiyonu olarak, yani gölgesi olarak kabul edilebilir. Erginlenmelerde mücadelenin en son sırasında gölge vardır. Kahramandan kendisini yenmesi beklenir. Bu oldukça zor bir durumdur ancak kahraman bu şekilde içindeki kötüyü sonsuza kadar yenmiş olacaktır.

2.3.3. Toplumsal Rolü

Örüzmek'in en önemli toplumsal rolü Nartların babası olmasıdır. Bunu akıllı, sağduyulu ve dengeli karakterinin ve fiziksel gücünün dışında Satanay'la evliliği ile desteklemiş, toplumu Fuk belasından kurtararak da güçlendirmiştir. Eril yönetim gücünün sembolüdür. Örüzmek destanlarda akın, yapma ve avcılık dönemlerinde karar verirken görülür. Kimin gelip kimin gelmeyeceği, gece durulacak yer gibi unsurlar onun kararıdır. Kahramana yönelik misyonu da vardır. Doğaya bırakılmış kimsesiz bebekleri Örüzmek yetiştirir. Yani gerçekten bir manevi baba konumundadır.

---

[348] Campell, **age**, 149.
[349] **age,** 384.
[350] **age,** 381.

2.4. Alavgan

2.4.1. Soyu

Alavgan'ın babası, Tanrıların yaratıp güçlerini verdiği demirci Debet'tir. Debet'in on dokuz oğlundan en büyüğü, varisi, hikâyeleri en çok anlatılanıdır. Adilhan Adiloğlu, Nart destanlarında Debet yerine ilk olarak Alavgan olduğu, sonradan dış etkilerle (özellikle demirci de olan Davut peygamber etkisiyle) Alavgan'ın yerine Debet'in geçtiği ve sonradan Alavgan'ın onun çocuğu olarak kabul edildiği kanısındadır[351].

Destanda Alavgan'ın annesinin yani Debet'in karısının kim olduğundan bahsedilmez. Kahramanın annesinin destanda belirtilmemesi sıkça rastlanılan bir durum değildir çünkü kahramanlar için çoğu zaman anne, babadan çok daha önemlidir. Sonuçta herkesin dünyaya gelmek için bir anne figürüne ihtiyacı vardır. Bu konuyla ilgili maceralarından biri "anne arayışı" olarak da yorumlanacaktır.

Alavganın macerasının ana aksiyonunun iki versiyonu vardır. İkisinden farklı mesajlar çıktığı için destanın iki şekli de göz önünde bulundurularak çözümlenecektir. Her iki macera da Alavgan'ın evliliğini konu alır. Ancak bu evlilik pek normal bir evlilik değildir ve her iki versiyonda da karısının ölümüyle biter. Alavgan, anlatıların birinde bir Cadı kızıyla, diğerinde ise Emegen kızıyla evlenmiştir. Cadı ile evlendiği versiyonda Alavgan bir gece bir aydınlanma yaşar ve karanlık bir kabusun içinde olduğunu fark ederek uyanır. Karısını öldürür. Kayınvalidesi Ana Cadıdan ise babası Debet'i ve kardeşlerini nasıl kurtaracağını öğrenir ve savaşarak gerçek ailesini kurtarır. Kardeşlerini ve babasını Nart köyüne geri getirir. Diğer bir anlatıda Alavgan, Emegen anneyi kendi annesi kabul eder, Emegen karısını Nart köyüne getirerek yaşamaya başlar. Satanay'ın sayesinde gizlice büyütülen oğlu Karaşavay, yiğit bir Nart olduğunda Emegen annesini öldürerek babasını kurtarır. Şimdi bu olayların nasıl cereyan ettiğine ve çözümlemesine başlayalım.

2.4.2. Erginlenme Macerası

Destan her iki versiyonda aynı başlar. Debet on dokuz oğlunu evlendirmek istemektedir ve Emegenler ülkesine doğru yola çıkar. Yolda Bayrım Biyçe adında bir Cadıya rastlarlar. Debet ona on dokuz kızı olan bir aile bulup bulamayacağını sorar.

---

[351] Adilhan Adiloğlu, "Kafkas Nart Destanlarında Sümer ve Saka İzleri", **Bilge Dergisi**, c.8, s.31: (2001), 30.

Cadı ise on sekiz kızı olan bir Emegen kadın olduğunu söyler. Debet ve on dokuz oğlu, bu kadının bulunduğu yere gelirler. Debet'in teklifini olumlu karşılayan kadın *"Eğer beğenirseniz on sekiz kızım var, her biri birer hüner sahibi. Oğullarınla yarışsınlar, oğulların yenerlerse evlenirler, yenilirlerse kızlarıma birer tatlı lokma olurlar"* der. Bunun üzerine on sekiz Emegen kız, yeri göğü sallaya sallaya gelir, küçükten büyüğe on sekiz oğlunu alıp mağaraya girer. Alavgan'ı mağaraya alacak kız kalmamıştır[352].

2.4.2.1. Yola Çıkma

Alavgan, Debet ve oğullarıyla birlikte evlenme amacıyla bir yola çıkmıştır. Debet ile çıkılan yolculuklarda her zaman erginlenme amacı vardır. Çünkü Debet, Şamanistik rehber konumundaki bir insandır. Öyleyse Alavgan, öncelikle gerçek mekândan çıkıp metafizik mekâna geçecektir. Emegen köyünün kıyısında akıl danıştıkları Bayrım Biyçe adındaki Cadı, bu mekân boyutunun değişiminin sınırındadır. Maceranın ilk ve ortak olan bölümünde evlilik bağlamında çözümlenmesi gereken motifler aşağıdaki gibidir.

Çocuklarına en uygun eşleri bulmak için yola çıkan Debet, Bayrım Kızı denen bir Cadıya danışır. Cadı ise onu on sekiz kızı olan bir Emegen kadına yönlendirir. Debet'in danıştığı kişi ister kendisi Tanrıça olsun isterse büyücü olsun Debet'in danışmasından da anlaşılacağı üzere Tanrısal aklı sembolize eder ve insan-dışına çıkan bir varlıktır. Debet'in sıradan bir kadından akıl almaya ihtiyacı olmadığı açıktır. Zaten Debet Tanrılarla konuşabilmektedir ve danışmak için Tanrılardan daha üst bir merci yoktur. Ayrıca eski Karaçay-Malkar inancında Bayrım Biyçe adı verilen bir tanrıça da vardır[353]. Dolayısıyla bu evlilikler tartışılmaz biçimde doğru ve meşrudur.

2.4.2.2. Evrensel Denge

Bu evliliği gerçekleştirmeden önce Nart Debet'in oğullarının rüştünü ispat etmesi gerekmektedir. Çünkü evlilik dişil tarafına kavuşarak tamamlanmak, bütün olmak anlamına gelir ve kahraman için de bir ödüldür. Bu ödülü kazanmak içinse önce bir sınav geçmek yani erginlenmek gerekir. Dede Korkut Destanlarında bunu açıkça görmekteyiz. Kahraman bir canavarı yenmeden önce gerçek bir isme sahip olamaz ve

---

352 Tavkul, **Nartlar**, 95-96.

353 Aslında Bayrım Kızı Karaçay-Malkar eski dininde çocukları ve kadınları koruyan Tanrıça olarak "Bayrım Biyçe" adıyla geçer.(Ufuk Tavkul, "*Karaçay-Malkar Eski İnançlarında Tanrılar*" yayınlanma tarihi: 13.12.2008. Görülme tarihi: 28.07.2017 http://www.turansam.org/makale.php?id=109).

evlenemez. Örneğin Kan Turalı bir eşe sahip olabilmek için tam üç canavarı yenmiştir. Bunun gibi Banu Çiçek, Bamsı Beyrek'i bizzat sınamıştır. Roux bu hikâyeye gönderme yaparak kadın göğsü bağlantısına değinmiştir. Bu bağlantı bizim için de önemlidir. Alavgan da dolaylı olarak evlenmek için aynı yolu izlemiştir. *"Bu dövüşlerin en şaşırtıcısı erkekle kadın arasındakiler olup bu dövüşler sırasında erkeğin kazanması için kadının memesine dokunması gerektiği sanılmaktadır*[354]*"*.

Evlilik mitolojide hemen hemen hiçbir zaman aradığı aşkı bulup romantik bir birliktelik kurma anlamına gelmemiştir. Evliliği tanımlayan kelime daha çok "kutsal birleşme"dir. Evlilik mitik sembolizmde "evrensel denge"yi temsil eden kutsal bir eylemdir. Diğer bir deyişle mitolojide anlatılan her birleşme "hieros gamos" denen kavramın görüngüleridir. Kozmos aynı güçlerdeki zıtlıklardan oluşur ve dengenin kurulabilmesi, yaşamın oluşabilmesi için Tanrısal aydınlık ile Tanrısal karanlık önce birbirinin içinden ayrışmalı, ardından bir nevi evlilik kurmalıdır[355]. Tıpkı gök ve yerin hem birbirinden ayrı hem de beraber durması gibi. Bunun için de erkeğin, kadını güzelliğine değil karakterine ve gücüne denk olacak şekilde seçmesi gerekir.

Debet yukarıda bahsedildiği üzere tüm kozmik tezatları bünyesinde barındıran ve dengede tutan bir Tanrı-Oğludur. Dolayısıyla onun çocukları da içlerinde Tanrı kutu taşıyan özel kahramanlardır. Debet'in çocukları Debet'in kendisi gibi, Tanrısallığı, ışığı, iyiliği ve kusursuzluğu temsil etmektedir. Bu durumda Emegen dişiler, dünyanın karanlık tarafını, kaosu, kötülüğü, yani Yang'ın Yin'ini; eril'in dişisini temsil ediyordu. Ve bunlar birleşmesi gereken unsurlardı. Dünyada hayat bu zıtlıkların dağılmadan durmasıyla devam etmektedir.

Rakamlara dikkat ettiğimizde aynı Emegenin bütün çocuklarıyla Debet'in çocukları evlendirilmek istenmesi bir denge unsuru olarak karşımıza çıkar. Debet'in on dokuz oğluna karşılık on dokuz kızı olan birini araması evrende bulunan hassas dengeyi bozmama isteğinden her şeyin olması gerektiği gibi tamamlanması gerektiği inancından kaynaklanmaktadır. Ne var ki Cadı ancak 18 kızı olan bir kadın bulabilmiştir. En küçük oğlundan başlayarak oğullarını evlendiren Debet'in en büyük oğlu Alavgan dengeyi bozan kişi olarak kaos ile uğraşan kahraman olacaktır.

---

[354] Roux, **age**, 194.
[355] Aynur Koçak, **Mitlerle Varoluş Yolculuğu**, (İstanbul: Alfa, 2016), 47.

Üzerinde durulması gereken bir diğer konu semavi eş motifidir. Bu motif tamamen eski Türk inanmaları ile ilgilidir. Türk inanmalarında Emegenin kötü özelliklerinin yanısıra saygı duyulan varlıklar olduğunu ve kutsalın parçası olduklarını söylemiştik. Ayrıca Şamanizm'de hayvan-ana iye-kıl ya da basit şekilde söylersek yardımcı ruh şeklinde görülürler[356]. Bu varlıklar Şamanın, Şaman olduğu andan itibaren ölene kadar partneri olurlar. Onun için haber getirirler, öteki dünyadan gelen saldırılardan korurlar. Bu bakımdan şamanlar yardımcı ruhlarına çok değer verir ve en azından kendileriyle denk tutarlar. Bu konuda yukarıda adı geçen "semavi eş" kavramının üzerinde durmak gerekir.

2.4.2.3. Semavi Eş

Semavi eş kavramı şamanın kendi yardımcı ruhuyla evlenmesi anlamına gelir. Bu ciddi bir olaydır. Kimi zaman şamanlar semavi eşten çocuk doğurduklarını iddia ederler. Şamanların normalde evlenmelerinin, çoluk çocuk sahibi olmalarının önünde bir engel yoktur ancak bazen şamanın semavi eşi kıskanır ve onun evliliğine ya da çocuk doğurmasına mani olur[357]. Öyleyse bu destan Debet'in çocuklarının her birine bir iye kıl ataması, bir koruyucu ruh seçme hikâyesi olarak da okunabilir. Neticede Demirci Debet'in en önemli görevlerinden biri kahramanı Şamanistik sırra-erme motifleriyle erginletmesidir. Ancak bu bir Şamanın değil, gerçek bir kahramanın hikâyesi olduğu için de kahramanın semavi eşin zincirlerinden kopması, ondan alacağını alıp yok etmesi gerekmektedir. Çünkü bu semavi eşler aynı zamanda Şamanı yalnızca kendine mal etmek ister ve bu sebeple Şamana zarar verebilir. Oysa bir kahramanın özgür olması gerekmektedir.

Destanın farklılık içeren kısımları ayrı ayrı çözümlenecektir. Destanlardan biri Alavgan'ın Emegen ile evlendiği destandır. Alavgan evlenemeden yalnız kalınca bir süre Nart kızlarıyla olmayı dener ancak asıl dengi olmadıkları için Nart kızları Alavgan'ı terk etmektedir. Alavgan, artık arkasından çocukların bile dalga geçtiğini öğrenince kendine bir kız almak üzere Emegen ülkesine gider ve yolda elinde ağaç iriliğinde bir iğne ile yerin yarıklarını yamamakta olan bir Emegen kadın görür. Bu kadının göğüsleri omuzlarından arkaya sarkmaktadır. Alavgan ona gizlice yaklaşır. Arkasından Ey anne, anne" diye seslenerek sütünü emer. *"Emegen kadın 'Çok çabuk*

---

[356] Emegen bölümünde ayrıntılıbilgi bulabilirsiniz.

[357]Prof. Dr. Fuzuli Bayat, **Türk Kültüründe Kadın Şaman**, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010) , 71.

balay (evlat) oldun, yoksa ben seni bir lokmada yutardım' deyip ona anne sevgisiyle sarılmış[358]*".*Alavgan ona derdini anlattığında Emegen kadın bir kızı olduğunu, eğer isterse kendisine verebileceğini söyler. Alavgan, bu Emegen'in kızı ile evlenip Nart köyüne getirir. Alavgan'ın karısı ayda iki erkek çocuk doğurmaktadır. Ancak çocuklarını doğar doğmaz yemektedir. Bunu fark eden Satanay Biyçe hemen bir plan yapar. Emegen kadını kandırarak bacadan aşağı doğru doğurması gerektiğini söyler. Emegen kadın ayıplanmamak için bacaya çıkıp yavrusunu doğurduğunda Satanay hemen çocuğu alıp onun yerine bir köpek yavrusu koyar. Emegen aşağı indiğinde ne olduğunu bilmeden yutar. Kaçırılan çocuk Satanay tarafından büyütülür. Adını Karaşavay koymuştur. Yeterince güçlendiğinde Satanay çocuğu köye getirir. Karaşavay annesini bir vuruşta öldürmüştür. Bir oğlu olduğuna çok sevinen Alavgan ise atını ve statüsünü oğluna bırakıp kenara çekilir.

2.4.2.4. Kut Alma

Alavgan, evleneceği kızı bulmak amacıyla devler ülkesine gider ve devler ülkesinde omuzlarından memeleri sarkan toprağı yamayan Yer Ana, Toprak Ana ya da Kibele'nin (fonksiyon aynı olduğu müddetçe isim fark etmez) arkasından yaklaşıp "anne, anne" diye seslenerek memesinden süt emer. Bu Alavgan'ın bağlılığını ve kutsal annenin üstünlüğünü kabul ederek onun üstünlüğünü kabullenmiş ve özümsemiştir. Kırk yıllık düşmanın nasıl anne olduğu kafa karıştırıcı olabilir. Ancak Alavgan'ın aslında içindeki bir güce, belki animasına, belki evrensel anne figürünün merhametine seslendiğini düşünürsek (sonuçta bu, içimizdeki bir kavram öbeğidir) destan daha anlamlı olur. *"Daima yalnızca ben olmayı tercih ederiz. Oysa içimizdeki dost ya da düşmanla karşı karşıya gelmişizdir ve onun dost mu düşman mı olduğu bize bağlıdır*[359]*".* Bunu neden yaptığı ve ne anlama geldiği destanı anlamak için önemlidir. Aşağıdaki çözümlemeler bu konuyla ilgili motiflerdir.

Bu destanda dikkat çeken kısımlardan biri Alavgan'ın dev kadını görür görmez ona *"Ey anne, anne!"*[360] diye seslenmesidir. Öyleyse rahatlıkla Alavgan'ın destanda belirtilmeyen anne figürü Emegen'dir diyebiliriz. Ayrıca Emegen'in abartılmış göğüsleri de Ana Tanrıça ile bağlantısını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak Alavgan'ın manevi anne olarak seçtiği Emegen kadının sığ kötücül bir varlık olmaktan çok,

---

[358] Tavkul, **Nartlar**, 98-103.
[359] Jung, **age**, 63.
[360] Tavkul, **Karaçay-Malkar Destanları**, 44-46.

tehlikeli bir kozmik ana olduğunu söyleyebiliriz. Bu kadar çirkin ve korkunç tasvir edilmesinin nedeni ise kadının özellikle bir Ana Tanrıça'nın hükmedici gücünden korkulması olabilir:

> "İnsan görünümünde olan bu dev kızların tek gözlerinin olması, alışılmışın dışına çıkmalarına sebep olur ve uzakta kalan anaerkil dönemin ataerkil bir toplumun bakış açısıyla olumsuzlanması şeklinde okunabilir[361]".

Söz konusu sahnede Emegen elinde ağaç iriliğinde bir iğne ile toprağı yamarken görürüz. Dikmek ve örmek mitolojide yaratmak anlamına gelir. Tanrıçalara özgü kutsal bir eylemdir. Mircae Eliade birçok Tanrıçanın elinde iğ ile olan görüntülerine değinir:

> "[Örmek] yaratmak demektir. Örümceğin ağını dokuduğu ipliği kendinden üretmesi gibi kendi özünden ortaya çıkarmaktadır (…) kaderi dokuyan Moira'lar, ay Tanrılarıdırlar. Homeros onlara "ömür ipliğini eğirenler" adını verir ve bunlardan birisinin adı Klotho, yani "iplik eğiren"dir. Bunlar ilk başta doğum Tanrıçalarıydılar, ama sonra kaderle kişileştirildiler [362]".

Bu motifi Yunan mitolojisinden etkilenme olarak görmek yanlış olur. Bu tarz metaforlar dünyanın birçok yerinde çok eski zamanlardan beri yapılagelmiştir. Türk destanlarında da görülebilmesi şaşırtıcı değildir.

> "Ulu Tanrıçaların; ayın, toprağın ve bitkinin erdemlerini bünyelerinde topladıkları kültürlerde, insanların kaderini dokudukları iğ ve öreke onları niteler olmuştur. Truva'da bulunan iğli Tanrıça MÖ 2000- 1500 dönemine aittir. Bu ikonografi motifi, Doğuda yaygındır; Hititlerin ulu Tanrıçası İştar'ın Suriyeli Tanrıça Atargatis'in, Kıbrıs'ın ilk Tanrısının, Efes Tanrıçasının elinde bir iğ bulunmaktadır[363]".

Destanda dişi Emegen yeri yamar vaziyette görülür. Yeri onarmak ve yapılandırmak, mitolojik ana kompleksine bağlı olduğu fikrine katıldığımız Emegenin kutsal bir görevidir. Çeşitli Türk destanlarında farklı isimlerle de olsa aynı işi yapan kötücül dişi varlıklar görülür. Örneğin Yıldız, Kırgızların Boston destanında geçen Kempir isimli bir yaratıkan bahseder. *"Boston, kendisini aldatan hain kız kardeşinin istediği ab-ı hayatı bulmak için yola çıktığında yer yarığını diken yedi başlı kempir/celmoguza rastlayıp altı başını keser[364]".* Araştırmacı her ne kadar yer yamama motifini dikkate almasa da Kempir'i anaerkil dönemin izlerinden biri olarak değerlendirmiştir.

> "Destanda yer alan yedi başlı kempir/celmoguz da aslında birçok Türk boyunun mitolojisinde anaerkil dönemin izini taşıyan ve birçoğunda tek gözlü veya kör olarak tasvir edilen bir devdir (İnayet 2007: 50). Kötü olduğundan kötülük ruhu Erlik gibi yeraltında yaşar, ara sıra yeryüzüne çıkar[365]".

---

[361] [361] Naciye Yıldız, " Türk Destanlarında Kötü Huylu Devler" **Millî Folklor**, (2010), Yıl 22, Sayı 87, 44.
[362] Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, 190.
[363] **age**, 190.
[364] Yıldız, **age,** 45-46.
[365] **Age,** 45-46.

Belki de bu Emegen, yeri yamayarak yeraltı ile yeryüzünün geçişini kontrol ediyor, ikisi arasında yaşayan tinleri, ruhları yönetiyordu. Böyle bir yaklaşım Türk Şamanizminde mevcuttur.

> "Şamanizm evrenin, gök ve yeryüzü olarak iki ya da gök, yeryüzü ve yeraltı olarak üç bölüm olarak tasarlanan vizyonunu içerir; üst üste gelen bu bölümler gerektiğinde birinden diğerine geçişi sağlayan kozmik bir eksenle bağlanır; ayrıca kolaylık olsun diye kendilerine tinler ismi verilen görünmez, fakat hayvanbiçimli olan, her iki evrensel bölümde ve onları ayıran bölgelerde her zaman hazır ve nazır olan, kalabalık bir grubun varlığını da kapsar[366]".

Esasen Türklerde bu bölgeler arasında güvenliği sağlayan genellikle Şamandır. Şamanlar, ruh akışını kesmek için kendi yolculuk yaptıkları noktayı kapatmak zorundadır.

> "Doğal olarak bu eksen bir açıklıktan, bir "delikten" geçer; Tanrılar yeryüzüne, ölüler de yeraltına bu delikten geçerek inerler; esrik şamanın ruhu da göğe ve yeratına yaptığı mistik yolculuklarda yine bu geçidi kullanır.
>
> Kamlık zamanı şamanın kozmik seyahat yapması ve yukarı, aşağı dünyalara önceden mevcut olan delikten geçerek ulaşması dünyalar arasında geçiş noktasının varlığından haber verir. Şaman bu geçitten öteki dünyalara sızdığı gibi, insanlara ve hayvanlara zarar veren kötü ruhlar da orta dünyaya şamanın kullandığı delikten gelirler. O halde şaman, kamlık zamanı büyük bir ustalıkla bu deliği kapatmak zorundadır. Altay Türkleri özelllikle de Teleütler iğne ve iple bir terzi gibi delik yamayan Şamana uçukçu derler. Uçuk Altaycada ip, uçukçu da ipi olan demektir[367]".

Emegen'in Şaman görevinde olduğunu söylemek haliyle imkansızdır. Ancak en azından motiin bu bilgiden yola çıkmış olabileceği iddia edilebilir. Yıldız'ın Türk destanlarındaki devler ile ilgili çalışmasında bahsettiği yaratıklardan birinin adı da "celmogus"tur. Alıntıladığı bir Kırgız destanında celmogus yedi başlı bir yaratıktır ve yerin yarıklarını yamarken tasvir edilir. Çalışmada yaratık *"aslında birçok Türk boyunun mitolojisinde anaerkil dönemin izini taşıyan ve birçoğunda tek gözlü veya kör olarak tasvir edilen bir dev"*[368]dir. Aynı şekilde İnayet Özbek Destanlarında kan emen ve insan eti yiyen bir canavarı tanımlamış ve Celmaviz adlı bu yaratıkla diğer ruh-yaratıkların ilişkisini ortaya koymuştur. Bu yaratıkların Emegen ile ilgili olduğu şüphesizdir[369].

Destanda düğümü çözen nokta Alavgan'ın yaratıktan süt emmesidir. Alavgan'ın eş arayan bir delikanlı olarak böyle bir eylem gerçekleştirmesinin altında kadın göğsünün mitolojik sembolizmdeki önemi yatmaktadır. Kadın göğsü *"hayati ve kültürel bir organ"* olarak *"kocanın ve çocuğun birleşme noktasıdır[370]"*. Şamanlar sırra erme

---

[366] Roux, **age***,* 64.
[367] Eliade, **Şamanizm**, 325.
[368] Yıldız, age**, Millî Folklor***,* 2010, Yıl 22, Sayı 87, 45-46.
[369] Alimcan İnayet, **age** , 19.
[370] Roux, **age**, 194.

dönemlerinde kendilerinden geçtikleri sırada bu tarz tözlerin sütünü emerler ve bu sayede onların güçlerini kendilerine geçirirler. Hatta şamanların ancak sütünü içtikleri ruhlara kamlık yapabildiği bilinmektedir[371]. Ancak bu ruhlar yalnızca onların sembolik anneleri değil semavi eşleri de olurlar.

> "Buna Şaman literatüründe Şamanın semavi eşi de denilir. Ancak zamanla cinsi ilişki yolu ile Şaman olma olgusu arka plana itilmiş, onun yerini adayın, karşı cinsten olan ruhların sütünü içmesi tutmuştur[372]".

Destanda Emegen öncelikle kahramanın düşmanıdır. Şamanistik sembolizmi göz önünde bulundurursak kahramanın Emegen'in sütünü içmesini aynı zamanda onun üzerinde hakimiyet kurması ve hatta onunla özdeş güçlere kavuşması şeklinde değerlendirmek gerekir. Ayrıca basitçe söylersek Alavgan kutsal bir dişiden kut (Süt) emerek yeniden doğmuş ve kutsanmıştır.

Bu şekilde Debet'in ilk amacına da ulaşılmış olur. Debet, oğullarını Şamanistik dünyaya ait bir dişi ile özdeşleştirmek niyetindeydi. Tük destanlarında metafizik alanda töz sütü içerek de Şaman olunabilmektedir:

> *"Ruhlarla evlenme veya ruhların sütünü içme yoluyla da Şaman statüsü alanlar vardır. Nitekim Tuva Şaman efsanelerine göre Albısların döşünü emmekle Şaman olmak da mümkündür[373]".*

Albıs, tıpkı Emegen gibi kötücül bir varlıktır. Fuzuli Bayat'a göre böyle bir eylemin nedeni yine Mitolojik Ana varlığıyla ilgilidir:

> "Şamana süt veren, onu emziren albıs veya albastı (Yakut mitolojisinde abaası) bazı alametlerine göre Mitolojik Ana'nın ters çevrilmiş işaretidir. İri döşlü, doğuran, emziren Mitolojik Ana, albıs varlığında kodlaşır. Aslında Şamanın Mitolojik Ana'yı işaretleyen bu ruhlarla cinsi ilişkiye girmesi başlangıçta var olan gizli enerjiye sahip olmaktır. (…)Korkunç ve ölümcül hastalıklar kaynağı olan ruhların sütünü emmek, Şamanın, ölümün kaynağından yetenek almak anlamına gelir[374]".

Abartılı göğüsler, aşırı hormonlar, yerin yani toprağın yarıklarını yamama eylemi bize Evren-Ana figürünü verir. Doğurganlığı ön plana çıkmıştır, göğüslerinden süt akar ve toprak üzerinde hüküm sahibidir. Bu haliyle Kybele'den, Gaia'dan, Yer Tanrıçasından pek farkı yoktur. Hem annedir, sürekli can verir; hem de tehlikelidir çünkü verdiği hayatı kendinde toplar. Emegenin Türk mitolojisinden diğer yaratıklarla ilişkisi de bu görüşü desteklemektedir.

Tuva Şaman efsanelerine göre *"Korkunç ve ölümcül hastalıklar kaynağı olan ruhların sütünü emmek"* ile de şaman olunabilir. Çünkü şamana süt veren ruh *"bazı*

---

371 Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı,** 27-55.
372 **age,** 54.
373 **age**, 55.
374 **age**, 55.

alametlerine göre Mitolojik Ana'nın ters çevrilmiş işaretidir. İri döşlü, doğuran, emziren Mitolojik Ana" ruhun varlığında kodlaşır. *"Aslında Şamanın Mitolojik Ana'yı işaretleyen bu ruhlarla cinsi ilişkiye girmesi başlangıçta var olan gizli enerjiye sahip olmaktır[375]".*

Bu cümlelerden Alavgan'ın şaman olduğunu değil, Şamanist kaynaklı bir motifle erginlendiğini ve güçlü bir kaynaktan kut elde ettiğini anlamalıyız. Aslında bu durum Herkül ile Hera'nın hikâyesine benzer. Hera, Herkül'ü öldürmek istediği için Herkül gizli büyütülmektedir. Hera bir gün Artemis'in oyununa gelir ve başka bir bebek sanarak Herkül'ü emzirerek ona ölümsüzlük verir. Bu açıdan bakıldığında kutun düşmandan ya da dosttan gelmesi arasında pek de fark yoktur.

Şamanist erginlenme ile kahramanın erginlenmesi arasında farklar olsa bile özünde tüm erginlenmeler bir noktada birleşir: Erginlenme, erginleştirilecek kişinin radikal bir değişimi için gerekli olan söz ya da ritüeller bütünüdür ve genel olarak kahramanı önceki boyutundan farklı bir varlık biçimine geçirir. Kişi çocukluktan ayrılır ve tinsel değerlere dahil edilir[376].

2.4.2.5. Ana Çatışma

Alavgan'ın metafiziksel güçlerin odağıyla bir özdeşleşme yaşadığını, bu bakımdan anne ve kadının arasında derin bir fark olmadığını; kızın, annenin (Mitolojik Ana görüntüsünün ya da Hayvan Ana'nın) varisçisi olduğunu gördük.

Alavgan'ın macerasının bitmesi için Emegen'den kurtulması gerekmektedir. Semavi Eş konusunda görüldüğü bu varlık, kahramanı sonsuza kadar kendi dünyasına hapsetmek isteyecektir. Bunun yanında Mitolojik Ana'nın kaosu temsil ettiğini ve yaratım dünyasına geçmek için kaosu kurban etmek gerektiğini hatırlayalım. *"Gençleşmek ya da uzun bir ömre sahip olmak için kökenine dönmelisin ve yaşama yeniden başlamalısın[377]".* Bu imgeler şu anlama gelir. Kahraman mutlaka içe dönmeli ve kendini tanıyıp tamamlamalıdır. Ancak orada kalırsa hayatı sekteye uğrayacak, gerçek yaşama dönemeyecektir. Bu sebeple kötücül güçler baskı altında tutulmalıdır.

---

375 Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanizmi**, 54-56.
376 Eliade**, Arayış***,* 143-144.
377 Eliade, **Asya Simyası**, 78.

Emegen bir canavardır. Çocuğunu yutar. Ancak Alavgan simgesel bir uykudadır. Henüz karısının gerçek yüzünü görememektedir. Buna çok benzer bir Maori anlatısında adam Alavgan'dan daha şanslıdır[378]

Alavgan, Emegen'den kaçmak zorunda kalmamıştır. Onun yerine, Alavgan'ı uyandırmak için çalışan başka biri vardır: Satanay Biyçe.

Alavgan'ın bir diğer destanında kızlar mağaraya girince Anne Emegen de Debet'i iki parmağıyla tutar, "Benimsin" diyerek cebine atar ve mağaraya sokar. Mağaranın çıkışını da büyük bir kayayla kapatır.

Alavgan babasının ve kardeşlerinin tutsak edildiğini anlar. Ne yapacağını bilmeden dolaşırken az önce karşılaştıkları Bayrım Biyçe'ye rastlar. Ona durumu anlatır. Bayrım Biyçe ona aşağıdaki gibi cevap verir:

> "Peki, insanoğlu, artık sen onları bulamazsın. Mağaranın önüne onlar kayaları koyup kapatmışlar. Onlar onu on yılda bir açıyorlar. Onlar mağarayı açıp yılın soğuk zamanında yağmacılığa çıkıyorlar. O zamanı gözleyip Elbruz Dağı'nın başında sekiz ayaklı, iki başlı, (…) bir at vardır.
>
> İşte sen o atı bulup Nartların atalarından kalan çelik kılıcı takıp gelip savaşabilirsen, babanı, kardeşlerini kurtarabileceksin. Öyle yapamazsan, nerede olsan da sihirli ayna ile onlar seni bulup yerler[379]".

Ancak Alavgan'a gereken kılıcın ve atın yerini ancak kızıyla evlenirse söyleyecektir. Alavgan mecburen kabul eder. O, yaşlı Cadı ve kızı birlikte yaşamaya başlarlar. Bir gece Alavgan, karısının yataktan kalktığını, kara bir yağ süründüğünü, kartal tüylerinden bir kıyafet giydiğini ve pencereden uçup gittiğini fark eder. Bir süre sonra Cadı kız geri gelmiş kocasının yanına fark ettirmediğini sanarak uzanmıştır. Bir sonraki akşam evde et olmadığı halde yemekte taze et bulunduğunu gören Alavgan, eti yemek istemeyerek karısını sorgulamıştır ama karısı komşunun getirdiğini

[378] "Yeni Zelenda Maorileri, bir gün eve gelince karısının iki oğlunu da yuttuğunu öğrenen bir adamın öyküsünü anlatır. Kadın yerde inleyerek yatıyordu. Adam derdinin ne olduğunu sordu ve kadın hasta olduğunu söyledi. Adam çocuklarının nerede olduğunu öğrenmek istedi ve kadın gittiklerini söyledi. Ama adam yalan söylediğini biliyordu. Büyüsüyle onları çıkarmasını sağladı: canlı ve tek parça olarak çıktılar. O zaman adam karısından korktu ve çocuklarla birlikte ondan olabildiğince çabuk kaçmaya karar verdi.
Canavar kadın su getirmeye gittiğinde, adam büyü yaparak suyun çekilmesini, böylece kadının oldukça uzağa gitmesini sağladı. Sonra kulübelere, köyün yakınındaki ağaçlara, bataklığa ve tepedeki tapınağa karısı gelirken ona haber vermelerini söyledi. Çocukları kanosuna götürdü ve suya açıldılar. Kadın geri dönüp de kimseyi bulamayınca bağırmaya başladı. Önce hendek seslendi. Kadın o yöne koşup yine bağırdı. Evler seslendi; sonra da ağaçlar. Birbiri ardına yakınlardaki çeşitli nesneler seslendi ona ve kadın tamamen çıldırmış halde dört bir yana koştu. Sonunda güçten düştü ve çöküp ağlamaya başladı, ve birden başına neler geldiğini anladı. Tepedeki tapınağa koştu ve kanonun ufkunda küçük bir nokta olarak göründüğü denize baktı den alıntılı". Campbell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 28-229.
[379] Tavkul, **Nartlar**, 275.

söyleyince yemek zorunda kalmıştır. Etten yiyen Alavgan'a et önce çok lezzetli gelmiş ardından insan sütünün kokusu geldiğini fark etmiştir. Alavgan bundan sonra hemen kalkarak karısını öldürür. Tam yaşlı Cadıyı öldürecektir ki Cadı, babasını nasıl kurtaracağını anlatması şartıyla onu öldürmemesini ister. Alavgan, Cadının talimatları doğrultusunda atalarının uzayıp kısalabilen kılıcını almış, Emegenlerin ölmesini sağlayacak olan Emegen küllerini almış, aynı karısı gibi kendini karaya boyayıp kartal kılığına girmiş ve uçmuştur. Ana Emegen Alavgan'ın geldiğini anlayınca kendisi ve bütün askerlerini kartal şekline girip savaşa başlar. Her ne kadar çok adam öldürmüşse de Ana Emegen onu yaralamıştır. Tam kaybedecekken aklına kül gelir. Serpilen külden hiçbir şeyi göremeyen kartallar oraya buraya çarpıp ölürler. Alavgan ise kayayı atalarının kılıcıyla parçalayıp kardeşlerini kurtarır.

Görüldüğü gibi destanda bu simgesel evliliğin bir bütünleşme olduğu kadar bir esaret olduğu daha çok vurgulanmıştır. Bu destanda diğerinden farklı olarak sütün yerini et alır. Ancak etin özellikle süt kokmasından bahsedildiğini gözden kaçırmamak gerekir. motif temelde aynı kalır.

Burada Emegen'in yerini Cadı almıştır. Cadı başlığında ayrıntılı olarak görülebileceği gibi özellikle Nart destanlarında Cadı, yalnızca büyü yapabilen bir varlık değil, metafizik dünyaya ait bir yaratıktır. O da Şamanist sırra-ermelerde olduğu gibi insanları kaçırıp etlerini parçalar, çeşitli hayvan şekillerine bürünebilir.

Kartal kıyafetini de bu doğrultuda düşünmek gerekir. Çünkü Türk inanmalarında kartal en çok Şamanizmde görülür. Kartal Şamanın yardımcı hayvanlarındandır. Onun uçmasını sağlar. Özellikle kötücül yaratıkların yaşadığı yerlere kartal sayesinde uçabilir.

> "Davulu binek hayvanıdır -kartal, ren geyiği ya da at; onun üstünde uçtuğu ya da gezdiği söylenir. Taşıdığı sopa yardmcı araçlarından biridir. Ve bir dizi görünmez yakın arkadaş eşlik eder ona[380]".

Yırtıcı ve etobur bir hayvan olduğu için de ayrıca bu tözlerin kılığına girmesi için uygundur:

> "Kartalın evrensel yeteneklerini ve hayat kaynağıyla ilgili güçlerini gölgede bırakan başka bir betimlemesi vardır: bu, Er Töştük'ün daha yakın zamanlardaki kitabında büyük bir önem verdiği insan yiyici özelliğidir[381]".

Bunun yanında don değiştirme ve uçma da bu inançlarda tözlerin birincil özellikleridir.

---

[380] Campell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 120.
[381] Roux, **age**, 149-150.

2.4.3. Toplumsal Rolü

Alavgan'ın temsil ettiği iki sembolik anlam vardır. Bunlardan birincisi kendisiyle ilgilidir. Debet'in oğlu olarak, yani mağaralarda yaşayan kutsal bir demircinin, bir erginleticinin oğlu olarak var olmanın gerçek bir kahraman olabilmenin mücadelesini verir. Bu mücadele evlenme imgesinde birleşir. Alavgan'ın evlenmesi toplumun dayattığı bir istektir. Alavgan bir gün çocuklar oynarken birbirlerine "Alavgan gibi evde kal" diye beddua ettiklerini duymuştur. Ancak babasının istediği onları kutsal alana dahil etmektir. Bir süre bu bocalamanın içinde, dişil kutsal gücün esiri olarak yaşayacak, ardından kendine gelip içsel gücünü harekete geçirecek ve birinde tamamen kendisiyle, diğer versiyonda ise Satanay'ın yardımıyla bu esaretten kurtulacaktır. Bunu yapmasının ardından gerçek toplumsal rolüne geri dönecek, birinde büyük bir ailenin kurtarıcı ferdi, diğerinde ise büyümüş bir oğulun gurur dolu babası olacaktır.

Alavganın diğer bir rolü anaerkillik ile ataerkillik arasında köprü, aracı olmasıdır. Ayrıntılı incelediğimiz ilk destanda karısını, yani ana tanrıça görüngüsünü yok eden kendisi değil oğludur. Oğlu, bu gurur duyduğu eylemi yaparak Mitolojik Ana'nın mirasını devralmıştır. Buna eril gücün kozmosla ilgili yetkisini de katarak yeryüzüne isim, şekil ve düzen getirmiştir. Alavgan, karısını öldüren bu oğula atını vermiştir. Bu at ayrıntılı olarak işlenecek olan Gemuda isimli attır. Oğlu, onunla yaratım işlerine girer. Bunu yapabilmesinin sebebi, eril olmasına karşın Emegen ile özdeşleşmiş olması ve eril olması sayesinde gönül rızasıyla eril statükoya teslim etmesidir.

2.5. Karaşavay

Karaşavay, Nart destanlarında oldukça önemli yeri olan bir kahramandır. Onun asıl önemi bir kültür kahramanı olarak oynadığı toplumsal rolden kaynaklanır. Karaşavay, anaerkillik ve ataerkillik arasında denge kuran, eril mirasının yanında dişil mirasına da sahip çıkan, gizemli bir kahramandır. Ayrıca oldukça zevkli destanları vardır. Yaşadığı uzun hayatla meşhurdur. Karaçay-Malkarlılar *"Ömrün Karaşavay gibi uzun olsun*[382] *"* diye dua ederler. Bu gücü sütünü emdiği Dağ'dan gelmektedir.

Karaşavay'ın en iyi bilinen ve en çok sevilen iki temel hikâyesi var. Bunlardan birincisi içsel erginlenmesini bitirme macerasıdır. Bu, bütün unsurlarıyla oldukça

[382] Tavkul, **Nartlar**,127.

ayrıntılı klasik bir erginlenme hikâyesidir. Anne figüründeki Emegen'i öldürerek erginleşen kahramanımızın omzuna bundan sonra eril yaratım gücünü yürütme sorumluluğu yüklenir. Ancak onun öncesinde erginleştiğini halka da arz etmesi gerekmektedir. Sonuçta önemli olan erginlenmenin halka da yarar sağlayabilmesidir. Bu aşama oldukça farklıdır. Karaşavay, diğer kahramanlar gibi erginlendiğini vura kıra ispatlamaz. Gerçek yiğitlik yalnızca kol gücüyle olmaz, yuvanı sıcak tutmayı, mütevazi olmayı, zeki ve becerikli olmayı da bilmen gerekir diyerek bütün Nartları utandırır. Gelelim bu hikâyelerin ayrıntılı çözümlemelerine.

2.5.1. Doğumu ve Soyu

Karaşavay, yukarıda bahsedildiği gibi bir Emegen ile Debet'in büyük oğlu Alavgan'ın oğludur. Onun annesi Alavgan konusunda bahsedildiği gibi Mitolojik Ana ya da Şamanizm'deki Hayvan Ana görüntüsündedir. Karaşavay'ın soyundan *"İki devin oğluyum*[383]*"* diyerek övündüğü görülür. Benzer bir övünme Azerbaycan Destanlarında da görülmektedir:

> "Efsanede Korkut, Türk ile Su perisinin ilişkisinden doğmuştur. Bu Su Perisi başka şekilde Yer-Su hamisinin sembolüdür. Onun annesi bir varyantta peri kızıyken, diğer bir varyantta ela gözlü dev kızıdır. Bazı varyantlara göre parlak gözlü dev kızıdır. Bu malumat 'Ela gözlü dev kızından doğdum, men Dede Korkut' deyiminde de gözükmektedir".[384]

Sonuçta bu çocuğu daha doğumundan itibaren tinsel değerlere dahil eden bir şanstır. Ancak bu devlerden biri insan, diğeri ise insan dışı bir varlıktır ve bunun sonuçları olacaktır.

2.5.2. Erginlenme

2.5.2.1. Uzaklaşma

Uzaklaştırma, çocuğun yolculuğunun başlangıç noktası kabul edilir. *"Kahramanın macerası normal olarak yukarıda anlatılan çekirdek birimin kalıbını izlemektedir: dünyadan ayrılma, birtakım güç kaynaklarına dalma ve yaşam yenileyen bir dönüş*[385]*".*

Kahraman olacak çocuk, mitik anlatılarda soyu itibariyle kahraman doğmuştur. Bir bebeğin içsel çağrı yaşaması, yaşasa bile bu çağrıya kulak vermesi düşünülemez. Bu

---

[383] Tavkul, **Nartlar**, 121.
[384] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 100.
[385] Campell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 47.

sebeple onu uzaklaştırarak maceranın ilk adımını atan tinsel dünyaya ait biridir. Bu hikâyede rehber Satanay'dır.

2.5.2.1.1. Çocuk Kaçırma

Karaşavay destanının iki farklı anlatımı vardır. Bunlardan birinde Karaşavay'ı kaçırarak büyüten cadının adı Batçalıv, diğerinde de Satanay'dır. Ancak bu ikisi arasında kandırma bağlamında bir farklılık yoktur. Her ikisi de Emegen geline *"Eski hanımlarla yeni hanımlar birbirlerine denk değiller. Eski hanımlar evin çatısına çıkıp oradan bacanın içine doğururlardı, şimdikiler ise evde, yataklarında doğuruyorlar*[386]*"* diyerek onun bacadan doğurmasını sağlamış ve yerine bir köpek yavrusu koyarak çocuğu kaçırmıştır.

Kötü ruhları kandırarak (tabiri caizse ahmak yerine koyarak) onlardan çocuğu kaçırma ve böylece çocuğu vereceği zarardan kurtulmak için çocuğun öldüğünü düşünmesini sağlama, sadece anlatılarda görülen bir buluş değildir. Ritüel-davranışsal bir arka plandan gelmektedir.

> "Çocukları yaşamayanların çocuğunun muhafazası için aldıkları tedbirler gerek Şamanistlerde ve gerek birçok Müslüman Türklerde aşağı yukarı aynı tedbirlerdir. Yakutlar aileye musallat olan ölüm ruhunu aldatmak için çocuğu komşulardan birine satarlar. Urenha (Tuba)lar çocuğu doğduğu gibi kazanın altına saklarlar, kazanın içine ak eren denilen ongon'u koyup bunun yanına arpa unundan yapılan bir bebek bırakırlar. Kam bu bebek üzerinde ayin yapar. Kamın duasiyle bu hamur "canlanır" ağlarmış (yani şaman canlanma ve ağlamayı kendisi temsil eder); hamur bebeğin karnını yarar, parçalar, sonra bu bebeği uzak bir yere götürüp gömer. Ölüm ruhu bunu görüp çocuğun öldüğüne inanır ve aileyi rahat bırakır. Moğollar ise çocuğu kazan altında üç gün saklarlar, anası hep bir bebekle meşgul olur. Sonra bebek ölür. Ana baba da "çocuğumuz öldü!" diye ağlaşırlar. Bebeği bir çukura gömerler. Kötü ruh böylece aldanır ve çocuğu rahat bırakıp yoluna gider. [387]"

Satanay'ın yaptığı da böyle basit bir oyun oynayarak kötü ruhu kandırma ve çocuğu kötü ruhun haberi bile olmadan yetiştirme değil midir?

2.5.2.1.2. Büyülü Kaçış

Karaşavay'ın bir versiyonunda Emegen anne kandırıldığını anlayıp Karaşavay'ı kaçıran cadı Batçalıv'ın peşine düşer. Bu kaçış macerası destanda aşağıdaki gibi işlenmiştir:

> "-Ay bu nasıl yaptı ise de, bir şeyler yaptı!" deyip
>
> Batçalıv'ın peşine düştü, diyor
>
> Kaçarken yanına, iğneyi, tarağı, aynayı ve yüksüğü almıştı Batçalıv, diyor
>
> Dev yaklaşmaya başladığında tarağı atıp şöyle dedi

[386] Tavkul, **Nartlar**, 96.
[387] İnan, **age**, 174.

-Allah sen bunu demirden orman yap!

Tarak demirden orman oluverdi, diyor

Ama dev kadın uğraşa uğraşa diyor

Kemirip demirlerin içinden geçti, diyor[388]"

Emegen sırasıyla iğneden oluşan demir dirgenden, yüksükten oluşan demir çitten de kurtulur ve en son buzdan bir dağa dönüşen aynadan kurtulamayıp Batçalıv ile bebeğin peşini bırakır.

Öncelikle kaçış esnasında engel atma motifinin çok tanıdık ve geleneksel bir anlatım unsuru olduğuna dikkat çekmek gerekir. Campbell de bu unsura özellikle dikkat çekmiştir.

> "Korkuyla kaçan kahramanın arkasına doğru fırlattığı büyülü nesneler -koruyucu muskalar, ilkeler, simgeler, akılcılaştırmalar, her şey- kovalayan cennet tazısının gücünü azaltıp emebilir, maceracının kendi köşesine sağlam olarak ve belki de bir ödülle birlikte geri dönmesini sağlar[389]".

Bu tarz bir kaçış için bir Grimm masalını örnek verir.

> "Çocuklar cadının geldiğini daha uzaktan görmüşler; kız tutup bir fırça atmış arkasına, fırça büyümüş, büyümüş, diken gibi binlerce kıldan koskoca bir dağ olmuş, cadı da ancak binbir güçlükle tırmanmış dağı, ama yine de aşıp geçmiş. Bunu gören oğlan bir tarak atmış arkasına, tarak büyümüş, büyümüş, binlerce dişli kocaman bir tepe olmuş, ama kocakarı bu tepeyi de tırmanıp aşmayı başarmış. Derken kız bir ayna atmış arkasına, ayna yükselip bir dağ olmuş; dağ öyle kaygan, öyle kayganmış ki, cadı bir türlü aşıp geçememiş. Eve gidip de baltamı alıp geleyim, şu dağı kırıp dökeyim, diye geçirmiş içinden. Ama o baltayı alıp geleneve dağı kırıp dökene kadar çocuklar çoktan kaçıp canlarını kurtarmışlar. Sucadısı da kös kös yine kuyusuna yollanmış[390]".

Masaldaki imgelem ile Karaşavay'ın destanındaki imgelemi karşılaştırdığımızda aslında her ikisinin de dağ-ayna ortaklığı haricinde çağrışım alanının kendine özgü ve anlamlı olduğunu görüyoruz. Karaşavay destanında daha çok engel olarak demirin vurgulanmasının sebebi muhakkak demirin Şamanizm ve bilimum eski Türk inançlarındaki önemli yeri ve özellikle demirin kötü ruhlara karşı koruyucu özelliği olduğuna dair inanç olmalıdır. Lohusa kadınların yanına Albastı gelmesin diye demir bir bıçak konulmasının temelinde de bu yatmaktadır. Aynaya gelince en büyük engel olmasının sebebi ayrıca incelenmelidir. Campbell, aynanın imge alanı ile *ilgili "Tanrıçayı yansıtan ve onu, tanrısal dışavurumsuzluğunun yüce istirahatinden çekip alan ayna, yansıyan imgenin alanının, dünyanın simgesidir[391]".* demiştir. Dağın tepesinin metafizik mekân bağlamında değerlendirilmesi gerektiğinden bahsetmiştik.

---

[388] Tanzila ve diğ., **age**, "Alavğan'in Oğlu Karaşavay" http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/12407,girispdf.pdf?0 [20.05.2018].

[389] Campell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu,** 230-231.

[390] **age,** 229-230.

[391] **age**, 241.

Ayna, eğer fiziki dünyada hapsolmayı imgeliyorsa taşlar yerine oturmuş olur. Ayna, Şamanın araçlarından biri olarak Şamanizm'de de önemli bir yer tutar. O, şamanın en güçlü ereni kabul edilir. Ayna ile fala bakılır[392]. Eliade, Şamanizm ile ilgili çalışmasında aynanın tini, ruhu ifade ettiğini söyler[393]. Her iki yorum şeklinde de aynanın boyutsal bir zıplamayı ifade ettiğini, Batçalıv'ın ayna atmasıyla emegenin ulaşamayacağı farklı bir konuma geçtiğini görmekteyiz. Ayna, bie engel olarak emegenin önüne konulduysa, basitçe onun beden sınırlarını geçemediğini, göksel yüceliğe erişemediğini ve bu sebeple Batçalıv ile Karaşavay'ı dağın tepesine kadar takip edemediğini söyleyebiliriz.

2.5.2.2. Kut Alma

2.5.2.2.1. Dağın Anneliği

Satanay'ın küçücük bir bebeği buzlarla kaplı bir dağın tepesine bırakarak elde etmek istediği bazı şeyler vardır.

> "Yakutların şaman inançlarında adayı parçalayıp etini rüzgara serpen, Hara Sılgılah Begi Duortu adlı korkunç yeraltı ruhudur. Bu ruh gelecek şamanın başını kesip bir direğe geçirir ki kar, yağmur onu yıkasın, şimşek, rüzgar onu güçlendirsin[394]".

Doğaya yani Su Ana'nın ellerine teslim edilen çocuk aslında görüldüğünden daha şanslıdır. Basat gibi, Enkidu gibi ya da en bilinen şekliyle Tarzan gibi güçlü ve dayanıklı olacaktır. Çünkü *"Kozmik Anne'nin korumasına giren kahramana bir zarar verilemez[395]"*. Eliade'a göre su evrenin yapı maddesinin sembolüdür.

> "Potansiyel gücün ve ayrışmamışlığın ilkesi, her tür kozmik tezahürün temeli, bütün tohumların taşıyıcısı olan su, bütün biçimlerin kaynaklandığı ve bir felaket ya da kendi gerilemeleri sonucunda dönecekleri ilk özü simgeler[396]".

Gerçekten de su, içinde mucizeyi barındırdığı kadar tehlikeyi de barındırır. Kahramanı arındıran sular aynı zamanda onu boğabilir. Bu tehlikeyi yaşayan en önemli kahramanlarımızdan birinin adı Karaşavay'dır. Elbruz Dağı'nda Satanay, bebeğe buzdan bir beşik yapar, ağzına buzdan bir emzik koyar ve gider. Daha sonra Satanay'ın Karaşavay adını vereceği bu küçük bebeğin bu şartlarda yaşaması beklenir. Bu bir acımasızlık değil, aksine çok yaygın bir kahraman motifidir. Eliade bu durumu aşağıdaki gibi özetler:

---

392 Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 191-193.
393 Eliade**, Şamanizm**, 205.
394 Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 59.
395 Campell, age, 86.
396 Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, 196.

> “Çocuğu kozmik öğelerin -su, rüzgar, yer- insafına bırakma, “sunma” kadere karşı bir tür meydan okumadır. Yere ya da suya emanet edilen çocuk, öksüzdür ve ölebilir; ama eğer şansı varsa insanüstü bir konuma da yükselebilir. Kozmik öğelerin korunmasındaki terk edilmiş çocuk genelde bir kahramana bir azize ya da bir krala dönüşür. … Yeryüzü Ana (ya da Su Ana), terk edilen çocuğa sıradan insanların yaşamayacağı olağanüstü bir kader bahşeder[397]”.

Dağ ve Su Türklerin kültleri Türklerin en önemli inanmalarından biriydi. Bu ikisine saygı duyarlardı. Kimi zaman araştırmacılar tarafından eski Türklerin dağa ya da suya taptığı bile konu edilmişti. Bu iki önemli kültün anlatılardaki rolü kahramana manevi annelik yapmak ve doğanın gücünü ona geçirerek hayvanların dayanıklılığını vermektir. *“Bazı şaman efsanelerinden öğrendiğimize göre, adayı dağ ruhu emzirir. Dağ ruhu çoğu kez kadın olarak tasavvur edildiği için Mitolojik Ana kompleksine dahildir[398]”.* Karaşavay da bu acımasız anne sayesinde her geçen gün daha fazla güçlenerek daha bebek denecek yaşta canavar annesini öldürecek güce ulaşmıştır.

Destanda beşik imgesi de dikkat çekmektedir. Beşik, mitlerde yeniden doğumu temsil eden bir imgedir[399] ve dolayısıyla doğum öncesi zamanla da ilgilidir. Karaşavay’ın beşikte geçirdiği dönem onun yaşam-öncesi, yaşama hazırlık sürecidir.

Hayatın en önemli dönüşümlerinin anlatıldığı bu tarz hikâyelere geçiş ritleri denir ve geçiş ritlerinin belli başlı bir kalıbı vardır”.*Geçit ritleri, üç blokta toplanan kavramlar dizisi oluşturmaktadır. Bunlardan birincisi kenarlaştırma, ikincisi geçici ölüm, sonuncusu da transformasyon veya yeniden doğuştur[400]”.* Kahraman bu ritüel ölümden beşik (yani rahim) imgesi ile çıkacaktır. Mekân konusunda bahsettiğimiz fiziki dünyanın dışına çıkma olgusu da bunu destekler. Kahraman her zaman erginlenmenin gerçekleşeceği simgesel bilinçdışı mekânlarından herhangi birine ihtiyaç duyar. Şaman erginlenmeleri de bu noktada tipik kahraman erginlenmesi ile örtüşmektedir.

> “Şaman adayının ritüel ölümü esasen yeraltı dünyasında veya ormanda olur. Ancak G. Ksenofontov’un derlediği metinlerin bazılarında ritüel parçalanma ve yenilmenin dağda gerçekleştiğini de görmekteyiz[401]”.

Dolayısıyla birbiriyle alakalı kavramların iç içe geçtiğini ve kahramanı yeni hayatına hazırlamak için bir sahne kurulduğunu söyleyebiliriz. Satanay, kahramanı bir dağa terk eder ancak bu yalnızca onun değil sayısız kahramanın kaderidir. Bu bir “ölüme terk

---

[397] **age,** 252
[398] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 55.
[399] Nanon Gardin ve diğ., “Beşik”, **Larousse Semboller Sözlüğü**, çev. Beyza Akşit, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014), 113.
[400] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 33.
[401] **age,** 62.

etme" değil, tam aksine korumak için saklamak anlamına gelir. Thesus, İason gibi Yunan kahramanları da aynı şekilde yeterince güçlenene kadar gizlice büyütülmüş ve ardından dünyayı düzene sokacak büyük koz olarak ortaya çıkmıştır. Peki bu sonuca mekân nasıl bir katkıda bulunmaktadır?

Şamanist inançta bunun gibi uzaklaştırmaların yeri bir tepe ya da dağdır. *"Ruhlar tarafından "seçilmenin" ardından yaşlı şaman çömezini bir tepe üstüne ya da bir düzlüğe götürür".*[402] Karaşavay'ın ruhlar tarafından seçilme şartını soyu ile sağladığını görmekteyiz. Şamanın adayı götürdüğü tepenin yerini de destanda Elbruz Dağı alır. Dağın doruğu aynı zamanda metafizik aleme geçiş noktasıdır. *"Birlikte önce bir dağa tırmanırlar; oradan usta çırağa, doruklara giden başka patikaların başladığı yol ayrımını gösterir*[403]*".* Dağın, fiziki dünyanın ötesini simgelemesinin yanında merkez işlevi de vardır.

> "Onlara gelince, kendileri dünyanın tam merkezinde, doruk noktasının altında ayrıcalıklı bir noktada yerleşmişlerdir. Orada, Tu-kiular için Ötüken olarak bilinen bir dağ vardır ve bu dağın hem göğün temek direği hem dünyanın ekseni olduğu kabul edilmektedir[404]".

Elbruz dağının da destanda Ötüken gibi bir işlevi vardır. Karaçay-Malkar halkı dağlardan inmekten pek hoşlanmazlar ve dini törenlerini dağda gerçekleştirirlerdi[405]. Kahramanın böyle bir mekâna getirilmesi onun gücün kaynağına dalması anlamına da gelir.

2.5.2.2.2. Sınavlar

Karaşavay'ın tüm hazırlık sınavları Satanay tarafından hazırlanmıştır. Bunlardan ilki tecrit edilmedir. Karaşavay'ın o dağın tepesinde, dondurucu soğukta buzdan beşiğin içinde yaşaması istenmiştir. Hem de Satanay bile en yakın iki haftada bir uğramaktadır. Bu tecritin sebebi elbette kahramanı her türlü şarta karşı güçlendirmektir. Böyle bir ritüel Şaman adaylarına da yapılmaktadır. *"(...)Hiçbir canlıyı, adayın ritüel ölüm süresi boyunca yattığı alana yaklaştırmamak, fiziksel yeterliliği ve irade gücünü yoklamak maksadıyladır*[406]*".*

Ayrıca Karaşavay'ın eğitilmesi ve fiziki yeterliliğinin geliştirilmesi gerekir. Bunun için Satanay, Karaşavay ile düzenli olarak güreşir. Bu güreşler Karaşavay, Satanay'ı

---

402 **age**, 159.
403 **age**, 159.
404 Roux, **age**, 107.
405 Tavkul, **Türkler**, 491-492.
406 Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 48.

tam anlamıyla yeninceye dek sürmüştür. Buradan çıkan bir sonuç vardır. Demek ki dünyaya hazır olmak için; bilhassa Karaşavay'ın emegen annesini öldürebilmek için Satanay'ı yenebilecek seviyede olmak yeterlidir. Öyleyse Satanay, Emegen'in gücüyle kendi gücünün eşit olduğundan emindir. Tezin Satanay'ı incelediğimiz kısmında bu emegenin Satanay'ın diğer bir yarısı, kötü bir gölgesi konumunda olduğunu söylemiştik. Bu sebeple ya simgesel olarak aynı kişi sayıldıkları için birbirlerini yenmeleri imkansızdır ya da özellikle Karaşavay'ın yenmesini istemiştir. Onun güçlerinin kendine değil Karaşavay'a geçmesini daha uygun bulmuştur. Her şekilde Satanay'ın hazırladığı toplum dışında gerçekleşen bu erginlenme sınavları beklentiyi karşılayarak amacına ulaşmıştır.

2.5.2.2.3. İsim Alma

Yukarıda anlatılan tüm bu sınavları geçtikten sonra, dünyaya inmeye hazır olduğunda Satanay ona Karaşavay ismini vermiştir. Kimlik ve karakter birbirini tamamlar. Bu sebeple Karaşavay'ın tam anlamıyla Satanay'ın hatta ona annelik yapan dağın ve suyun istediği gibi biri olduğunu söyleyebiliriz. Artık Karaşavay, dünyada onları temsilci gücü olarak bulunacaktır.

Satanay'ın tüm gücünü bahşedeceği çok değerli bir öz çocuğu olmamıştır. Böyle bir karakter yaratılmamasının sebebinin dizginlenmemiş miras gücüne olan korkudan kaynaklandığını söylemiştik. Bunun yerine Satanay'ın metafizik kimliğiyle bizzat sınava tabi tuttuğu ve isim verdiği Karaşavay vardır. Satanay'ın soyu olmasa da misyonu onun üzerinden yürüyecektir. Bir Nart destanı Karaşavay evlenme çağına gelip de kız aradığında Satanay'ın kızı Agunda'yı nasıl sınava tabi tutup da kendine layık bulmayıp evlenmediğini anlatır.[407] Böyle olumsuz ve beklentiyi yıkan bir destanın varlığı bunun önemli bir mesaj içerdiği için özellikle anlatıldığı fikrine ulaştırır.

Sonuç olarak Karaşavay, aldığı bu isimle, Satanay'ın beklentileri ve rehberliği doğrultusunda yeniden doğmuştur.

[407] Tavkul, **Nartlar**, 123-127.

2.5.2.3. Ana Çatışma

2.5.2.3.1. Anneyi Öldürme

Dunn Mascetti, yaratıcı ve yok edici kadın arketipinin tamamen kadının kendi fizyolojisinden doğduğunu iddia eder.

> "Kadının aylık döngüsündeki yumurtlama ve adet dönemi gibi tümüyle yaratıcı ve hem yok edici hem yaratıcı (yok etme yoluyla yaratan) enerjiler arasındaki kararsızlık, hayatın yaratıcısı ve yok edicisi olarak kadın arketipin ortaya çıkmasına yol açmıştır[408]".

Bunun görüngüsel sebebi ise kadının fizyolojik döngüsünün doğuma yol açıp açmadığı ile ilgilidir.

> "Yumurtlamaya bağlı olarak oluşan beyaz, duru akıntıya, doğurgan olduğu ve erkek psikolojisi tarafından rahatça anlaşıldığı için "hayat ırmağı" denir. Adet dönemindeki kırmızı akıntıya ise, cinsel gücü tamamen kadının bedeni tarafından yaratıldığı ve gebelik gibi bir hedefe yönelik olmadığı için "ölüm ırmağı" denmiştir[409]".

Joseph Campbell'e göre "yutma" ya da "yutulma" eylemi kahramanın sembolik olarak karşıtını, yani kendi beklenmedik benliğini keşfetmesi ve onu ele geçirmesi anlamına gelir.

> "Tanrı ya da Tanrıça, kadın ya da erkek, bir mitteki bir kişi ya da düşü gören biri olan kahraman, karşıtını (kendi beklenmedik benliğini) keşfeder ve onu yutarak ya da yutularak ele geçirir[410]".

Alavgan'ın karısı yukarıda Ana Tanrıça'nın demonikleşmiş hali olarak değerlendirilebilecek Emegen kadının kızı; yani mirasçısıdır. Bu Emegen'in ayda iki erkek çocuk doğurması ve doğurduğu çocukları yemesi, bizi yaratıcı ve yok edici olarak kadın arketipine götürür. Bilindiği gibi Tanrı metaforunun dişi olarak algılandığı mitolojilerde tüm evren bir döngü halinde mitik ananın içinden doğar ve ona geri döner. Doğurduğunu yiyen Tanrıça figürü birçok mitolojide saygı görülen ve tapınılan bir ikonografidir. Campbell bu konuda Hint mitolojisinden açıklayıcı bir örnek sunmuştur:

> "Ramakrişna sessiz bir öğleden sonra Ganj'dan güzel bir kadının çıkıp onun meditasyon yaptığı kuytuya geldiğini gördü. Bir çocuk doğurmak üzere olduğunu anladı. Bir anda bebek doğdu ve kadın onu nazikçe emzirdi. Birden, her nasılsa korkunç bir görünüme büründü, çocuğu şimdi çirkin olan ağzına aldı, parçaladı, çiğnedi. Yuttuktan sonra Ganj'a geri döndü ve ortadan kayboldu[411]".

Çocuklarını yemekten bahsedildiğinde aslında ilk akla gelen Uranos'tur. Ancak açıkça eril bir Tanrı olması, Gaia'nın eşi olarak gökyüzünü temsil etmesiyle yorum yolu

---

[408] Dunn-Mascetti, **age**, 36.
[409] **age**, 36.
[410] Campell, **age**, 124.
[411] Campbell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 133.

kapanmış gibi durur. Oysa Eliade bu durum üzerinde düşünmüş ve tezimize uygun bir yorum yapmıştır.

> "Bu güne kadar Uranos'un bu özelliği en azından mitin Hesiodos'un anlattığı biçiminde tam olarak açıklanamamıştır. Neden tüm gök Tanrılar içinde canavar yaratıkların doğmasına sebep olan ve bunlardan nefret eden, bunları Tartaros'a zincirleyen ya da toprağın bağrında "saklayan" tek gök Tanrıdır? Acaba bu, "mit döneminin" yaratılışın belirli kurallarla sınırlanmadığı, her şeyin her şeyi doğurabildiği, kurtla kuzunun yan yana yattığı, leoparın keçinin yanında uyuduğu illud tempus'un olumsuz bir çağrışımı olabilir mi[412]"?

Bilindiği gibi esasen kaos her zaman dişi ile temsil edilmiştir. Dolayısıyla aykırı olan Uranos'un eril olmasıdır. Eliade'ın yorumuna Emegen ile Karaşavay'ın destanı çok daha iyi uymaktadır. Uranos'un hadım edilmesiyle bu düzensizlik ve şekilsiz yaratım aktivitesi son bularak evrene bir nizam gelir. Tıpkı Nart destanlarında olduğu gibi.

Her ne kadar anne ile sevgi ve şefkat duyguları eş görülse de daha derinlerde çağrşım alanı oldukça karmaşıklaşır.

> "Hatırlanan imge yalnızca iyi kalpli değildir; çünkü "kötü" anne de –(1) saldırgan fantezilerin yöneltildiği ve karşı saldırısından ürkülen, burada olmayan, ulaşılamaz anne; (2) engelleyici, yasaklayıcı, cezalandırıcı anne; (3) uzaklaşmaya çalışan büyüyen çocuğu kendinde tutan anne; ve son olarak (4) varlığı tehlikeli arzu için bir tuzak olan (kastrasyon kompleksi), arzulanan fakat yasak olan anne (Oidipus kompleksi)- yetişkinini çocukluk anılarının gizli toprağında varlığını sürdürür ve bazen daha güçlü olandır[413]".

Kadının doğurma gücü tarih boyunca bir taraftan hayranlık uyandıran, insanlık tarihinin uzun yıllarında tapılan ancak aynı zamanda aşağılanan, korku uyandırdığı için itilen bir güçtür. Otto Rank, Doğum Travması'nda annenin ve doğumun birey üzerindeki çarpıcı etkilerini ortaya koyar. Buna göre doğum anında yaşanan büyük şok, karanlıktan yaşanılan dünyaya girme hissi, boğulma hissi, yaşama karşı verilen ilk büyük mücadeledir ve asla unutulmaz[414]. Bilinçaltında anneyi merhametli olduğu kadar tehlikeli yapar. Prof. Dr. Aynur Koçak'ın derslerinde tekrar ettiği "Anne çift yönlüdür" sözü de bir taraftan kahramanın bağımsızlaşması için anneyi bir düşman olarak yenmesi gerektiğine bir taraftan da annenin doğum ve ölüm kavramlarını kendinde birleştirmesine gönderme yapar. Bu durum insanlık tarihi boyunca erkekler üzerinde çelişkili durumlar yaratmıştır. Bir taraftan doğurganlık hor görülmüş diğer taraftan annelik kutsanmıştır.

> "Doğum yapmış kadına dokunmamak, eski kabile geleneğinde kadını hem kirli hem kutsal görme anlayışındaki tabuya dayanmaktadır. Bu, giderek erkeğin bilinçdışındaki doğurganlık ve

---

[412] Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, 94-95.
[413] Campell, **age,** 127.
[414] Otto Rank, **Doğum Travması**, çev. Sabir Yücesoy, 2.bs. (İstanbul:Metis, 2014): 34-37.

> rahim ilişkisinin cinsellik üzerinden ya dişi canavar ya da bakire Tanrıça olarak idealize edilmesine dönüşmüştür[415]".

Bu sebeple cezalandırılan Tanrıça hikâyeleri mitolojileri süslemektedir ki esasen Medusa'nın hikâyesi de bu şablona uyar. Medusa ölümsüz Gorgon kız kardeşlerin "tek!" ölümlü olanıdır. Ölümlü vurgusu yapılarak Tanrıçanın insana yaklaştırılması onun ileride yapacağı hata yüzünden ceza çekeceğine işaret eder. O, bütün tanrıçaları kıskandıracak kadar güzeldir. Athena'nın tapınağında denizlerin tanrısı Poseidon ile birlikte olduğu için Athena tarafından lanetlenir. Güzelliği, artık onun önündeki en büyük engel olmuştur. Onu gören herkes taş kesilmektedir. Burada Athena'nın bakire bir tanrıça olduğunu ve bir kadından değil, Zeus'un başından zırhlarıyla birlikte doğduğunu hatırlayalım[416]. Athena bu bağlamda bir dişi dahi olsa ataerkil düzenin koruyucusuydu. Yani ataerkil düzenin "ana"nın gücünü ele geçirmesinin sonucuydu. Medusa ise tehlikeli derecede güzel ve bakire tanrıçalık kavramını hiçe sayan bir tanrıçaydı. Cezasının sebebi de Tokyay'ın da belirttiği gibi bu davranışı oldu.

> "Medusa bir kadın olarak toplumun ve Tanrıçanın kurallarını hiçe sayma özgürlüğünü kullanmış ve toplum tarafından suç işlediği için canavarlaştırılarak cezalandırılmıştır[417]".

Tanrısal varlığın -ya da Tanrının- çocuklarını yutması kaotik Tanrının iktidarı elinde tutma çabasını yansıtır. En bilindik örneği Yunan mitolojisinde Kronos ile Zeus'un kavgasıdır. Karaşavay'ın iktidarı devralmasının sonrasında birtakım yaratım eylemleri gerçekleştirmesi de bu tezimizi destekler. Öyleyse burada bir "gücü devralma" konusunun işlendiği açıktır. Ancak burada eriller arasındaki taht mücadelesinden bahsetmek ne kadar doğru olur? Emegenin bir dişi olduğunu, hatta ayda iki erkek çocuk doğurmasına göre dişilik işini epey bir abarttığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

İşte varis meselesi üzerinde bu kadar durulmasının sebebi bu son sahnede yatar. Tehlikeli kadın sahneye çıkıyor. Eski ana Tanrıçanın kızı, yeni ana Tanrıça. Bu kadının ayda iki erkek çocuk doğurması ana Tanrıçanın varisi olduğunu ispatlamaya yeterken bir de o doğurduğu çocukları yemesi tezin sağlamasını yapıyor. Yaşamı üretiyor ve bu

---

[415] Tokyay, **age**, 89.

[416] Athena baş tanrı Zeus ile eski jenerasyon tanrılardan bir titan olan Metis'in çocuğudur. Metis ile Zeus birlikte olduktan sonra bir kehanet ortaya çıkar. Metis'ten doğacak olan çocuk, Zeus'u devirecektir. Bundan korkan Zeus Metis'i hemen yutar. Ancak Metis hamiledir. Athena, zamanı geldğinde Zeus'un kafasından zırhlı ve bakire bir tanrıça olarak doğar. Zeus, Athena'nın annesi rolünde de olduğuna göre artık devrilecek bir baba kalmamıştır. Tokyay, olayı şöyle yorumlar; "Zeus, (…) Metis'i yutarak onun bilgisine ve aklına sahip olur ve kafasındaki ideal kadın modeli olarak kızı Athena'yı yaratır. Bir bsaş Tanrı olarak hala ait edemediği Ana Tanrıçaya (kadına) ve onun hayat veren yaratıcı gücü olan doğurganlığına sahip olamamanın telafisi olarak kadının bilgisini yutarak içine alır ve erkek kafasından akılla donanmış kızı Tanrıça Athena'yı doğurur".Tokyay, **age**, 23.

[417] Tokyay, **age**, 89.

doğurduğu yaşamı yutuyor. Büyümesine izin vermiyor. Çünkü biliyor ki herhangi bir tanesi büyürse onun iktidarına son verecektir. Ana Tanrıçanın kendisini koruması gerekmekte bunun tek yolu da ürettiğini yok etmek. Aslında bu açıdan Nart hikâyesi Yunan mitinden çok daha öncül özelliklere sahip. Emegen kadının, kendinden doğan çocuğu görünce tanıması ve hemen tekrar saldırması yaptığının tamamen bilinçli olduğunun bir kanıtıdır.

Dişi ile eril arasındaki taht mücadelesi bizi anaerkillikten ataerkilliğe geçiş motifine götürür. Doğumda erkeğin rolünün bilinmediği dönemlerde kadının hayat verme gücü bugünden çok daha fazla kutsanırdı ancak tarihsel süreç boyunca güç dengeleri değişti ve kraliçe ve rahibeler "krallar ve rahiplere" dönüştü[418]. Bu dönüşüm süreci de elbette mitoloji ve destanlara yansıdı. İnsan zihni olayları, kavramları ve nesneleri birbirleriyle kurduğu zıtlık ilişkisinden kavramaya meyillidir. Bu ilişki çeşitlerinden en bariz ve kolay olanı ve insanların en çok kullanmayı tercih ettiği zıtlık ise "eril-dişil" ilişkisidir. Bu sebeple "eril-dişil" zıtlığı tarihin başlangıcından beri ışık-karanlık, iyi-kötü, kaos-kozmos gibi temel zıtlıkların da metaforu olmuştur. "Dişi" olanın payına ise bu ilişki ağında kaosu, gizemi ve karanlığı temsil etme rolü düşmüştür.

Bu durum doğal olarak anlatılara da yansımıştır. "Dişi olan" ilk etapta kahramanın annesidir, dolayısıyla kahramanın içinden çıktığıdır, bir parçasıdır. Fakat sonrasında ayrışma baş gösterir. Kahraman -özellikle destan anlatılarında- genellikle erkektir. Dolayısıyla karşısında duranı, düşmanı "dişi" temsil edecektir. Ayrışıp bireyselleşme için dişiyi öldürmesi ya da hapsetmesi gerekecektir. Bu sebeple dişi artık bir canavar suretinde görünür.

Naciye Yıldız ise bu korkutucu Emegen tasvirini anaerkillik ve ataerkillik arasındaki çatışmaya bağlar. Bu yorum, yukarıda sözünü ettiğimiz Emegen'in Mitolojik Ana kompleksine bağlı bir ruh olarak değerlendiren görüşleri de destekler niteliktedir:

> "İnsan görünümünde olan bu dev kızların tek gözlerinin olması, alışılmışın dışına çıkmalarına sebep olur ve uzakta kalan anaerkil dönemin ataerkil bir toplumun bakış açısıyla olumsuzlanması şeklinde okunabilir[419]".

[418] Berktay, **Age**, 10.
[419] Yıldız, **age**, 44,87.

2.5.3. Topluma Dönüş

2.5.3.1. Gizlenme

Kahraman, evine geri döndükten sonra bir müddet kendini açık etmez. Önce çevresini tahlil eder, değişen değişmeyen şeyleri görür, kendisinin nerede duracağına karar verir. Sevdiği insanları ona layık olup olmadıkları konusunda sınava tabi tutar. Örneğin Odysseus evine ulaştığında karısına direkt olarak geldiğini söylemez. Öncelikle toplumdaki tartışılmaz yerini tekrar ispat eder. Karısıyla evlenmek isteyen tüm adayları ekarte eder, karısının ondan başka seçeneği olamayacağını da ayrıca karısına ispatlar. Bamsı Beyrek de seneler süren esaretten sonra obasına geri döndüğünde önce içlerindeki haini bulur, ardından yerinin haksız olmadığını ispat ederek karısını ve beyliğini tekrar hakkıyla kazanır. Çünkü ne tarz içsel zorluklardan geçtiğin, ruh dünyanın hali toplumu bireysel bazda çok da ilgilendirmemektedir. Eğer toplumda gerçek ve güçlü bi konum istiyorsan kendini bağlantılarınla, soyunla değil yalnızca kendi üstün yeteneğinle ortaya koyman ve bunun için de en uygun zamanı beklemen gerekir ki sabır da sağlam kişiliğin çok önemli bir işaretidir. Karşavay da böyle yapar. Emegeni öldürmek içsel erginlenmesinin tamamlanmasıdır ancak hala toplumsal bir başarı gerçekleştirememiştir, kimse ben artık özgürleştim, annemi önemsemiyorum diyerek adam yerine koyulmaz. Döndükten sonra Karaşavay kendine ve babasının verdiği ata paçavralar giydirir. Tenhada ise şimşek gibi güçlü ve hızlılardır. Atı da kendisi de topallayarak bir sefil gibi gezer. Önce toplumun onu yardıma muhtaç biri gibi algılamasını sağlamıştır. Böylece kendi gücünü saf haliyle önyargısız olarak gösterebilecektir. Zaten tüm bu çaba, tüm bu yolculuk insanların zaten basit bir düşünceyle de bulabileceği şeyi göze açık hale getirebilmek içindir.[420] Bunun için bir av akını en uygun zamandır.

Bunun yanında "don değiştirme" en eski Şaman alametlerinden biridir ve konumuzla ilgili olan kısmı da "hayvan ana" tasarımı ile ilgili olmasıdır[421]. Aşağıda da Hayvan Ana ve dolayısıyla Yer Ana mirasının taşıyıcısı olarak Karaşavay uzunca ele alınacaktır.

---

[420] Campell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 382.
[421] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 163.

2.5.3.2. Geri Dönüş

Karaşavay'ın kendini topluma ilan ve ispat etmesi Nartların çıktığı zorlu bir kış avında gerçekleşir. Karaşavay ısrarla Nart yiğitleriyle birlikte bu ava katılmak istediğini söyler. Israrlarına dayanamayan Örüzmek, yanlarında durması şartıyla bu zayıf halkanın da ava gelmesini kabul eder. Ancak avlanmaya gittiklerinde Karaşavay'ı geri dönecekleri yerde bırakıp beklemesini isterler. Karaşavay kabul eder. Aslında onun için her şey yolunda gitmektedir.

Nart yiğitleri için av çok kötü gitmiştir. Kar fırtınasında aç susuz bir av bulamadan geri dönmeye çalışırken yollarını kaybederler. Neyse ki bir ateşin ışığını fark edip gelerek Karaşavay'ı bulurlar.

Karaşavay, arkadaşları ava gider gitmez işlerine girişmiştir. Destanda aşağıdaki gibi anlatılır:

> "Karaşavay aslan gibi, silkindi
> Büyük ağaçları taşımaya başladı
> Kulübe yaptı, odun yardı, ateş yaktı
> Ava gidip, birkaç geyik buldu
> Atıp atıp o onları öldürdü
> Toplayıp hepsini birden taşıdı
> Geyiklerin sıyırdı (yüzdü) derilerini
> Onlarla örttü kulübenin her yerini
> Nartlar, hiçbir şey bulamadan, geç geldiler
> -Arkadaş, bu kulübe kimin? Dediler
> -Bu kulübede birkaç adam vardı
> Ben geldiğimde sizden haber sordular
> Sizden haber verdiğimde onlara
> Kayboldular, dedi, orman içi açıklıkta[422]"

Bu yalana, kibre kapılmış olan Nartlar hemencecik inanırlar. Karaşavay'ın bunları tek başına yapabileceğini akıllarına bile getiremezler.

Bir sonraki gün de eli boş dönen ve aynı manzarayla karşılaşan Nartlar, Karaşavay'ın bu yalanına yine inanırlar. Mahareti yine kendilerinde görürler. Gözlerinin ne kadar kör olduğunu göstermek isteyen Karaşavay, üçüncü gün Gök Tanrıdan korkunç bir soğuk diler. Fırtınadan ve soğuktan donan Nartlar, ölmek üzere iken Karaşavay'ın yanına ulaşır. Karaşavay'ın yardımıyla attan inip yeni yapılmış kulübeye girerler.

[422] Tavkul, **Nartlar**, 117-119.

Karşavay onları bir güzel sıcak yemeklerle besler. İşte o an Nartların hatalarını yüzüne vurma vaktidir:

> "-İşte, dedi, sizden az mı gücüm var?
> Bu küçük dolu tanesinden sıkıntıya düşer mi yiğit Nart?
> Utandılar, başlarını öne eğdiler hepsi de
> Bakıştılar bir buraya, bir oraya[423]"

Karaşavay, onları en iyi silahıyla vurmuştur. O, bacadan sobanın içine düşmesiyle ateşin, buzdan beşiğiyle soğuğun ne demek olduğunu en iyi bilen insandır. İyi bir avcı, iyi bir savaşçı, doğanın tüm koşullarına hazırlıklı olmalıdır. Doğa ile mücadele etmek için öncelikli olan güç değil, onunla uyumlu ve barışık olmaktır. Karaşavay, Emegen annesi sebebiyle zaten doğaya aittir. Doğa Ana'nın bir parçasıdır.

Av, bir kültür unsuru olarak erkek mirasa ait görülmektedir. Ancak Karaşavay, avın bbu çağrışımından çok uzaktadır. O, bir bütün olarak erkek ve kadın mirası birleştirerek ikisinin birbirinden üstün olamayacağını birbirini bütünleyeceğini ortaya koymuştur. İnsanların korunabileceği, ısınıp doyabileceği bir yuva hazırlayabilmek, tüm kaba gücün üzerinde bir güçtür. Karaşavay bu gücünü Ana Tanrıçanın mirasçısı olarak elinde bulundurmaktadır.

Karaşavay'ın avından dikkat çeken bir nokta ise diğer Nartlar avlayacak hiçbir hayvan bulamazken onun üç gün üst üste onlarca geyik avlaması ve avladığı geyiklerin aynı gün hem etinden hem de derisinden yararlanabilmesidir. Bu noktada akla *"Acaba geyiğin özel bir anlamı var mı, Karaşavay'ın yeteneği kadar geyiğin ona kendini sunması da mı söz konusudur"* soruları gelebilir.

Geyiğin tarih boyunca yüklendiği anlamlar düşünüldüğünde bazı haklı sonuçlara varılır. Geyik Altay, Sibirya, İskit mitolojilerinde Ana Tanrıça'nın ya da onun göstergelerinden biri olan "hayvan ana"nın sembolüdür[424]. Bu bilgi göz önüne alındığında ve Karaşavay'ın da analığının dağ olduğu düşünüldüğünde Geyikler üzerinde hak sahibi olduğu, onları çekebildiği, yönlendirebildiği düşünülebilir.

Tarih boyunca geyiğin avda kendine has bir önemi de olmuştur.

> "Proto-Türk devrinde, kimi bilim adamlarınca Chou hükümdarı ava çıktığında atalar tapınağına kurban olarak sunmak için okla geyik vuruyordu. Granet'in açıklamasını doğru olarak kabul

[423] Tavkul, **age, 55-63.**
[424] Nilgün Dalkesen, "Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Kültüründe Geyik Kültü" , **Milli Folklor,** y. 27, s.106, (2015): 47.

> edersek, hükümdarın geyiği avlayıp yanındakilerle birlikte yemesi, onun ruhunun kendisine ve yanındakilere geçmesi içindi[425]".

Bu da ilk verdiğimiz geyiğin hayvan ana ile olan ilişkisini ve avın iyi geçmesi için geyiğin özel bir konumda olduğu fikrini destekleyen bir bilgidir.

2.5.4. Toplumsal Rolü

2.5.4.1. Mirasın Temsilcisi

Yıldız, makalesinde özellikle Karaşavay'a da değinmiş ve bu kahramanın annesi gibi kaosa sebep olmamasını yarısının insan olmasına ve ataerkil zihniyeti temsil etmesine bağlamıştır[426]. Öyleyse Karaşavay'ın annesini öldürmesini Ana Tanrıça'nın olumsuzlanarak öldürülüp yetkisinin ataerkil yapıya geçmesinin sağlandığını söylemek yerinde olur. Ancak ne kadar kötülense de dişil yetenek ve yetkiler erkeğe bırakılan bir mirastır ve bir şekilde erkek tarafından temsil edilmesi gerekir.

Karaşavay'ın birçok açıdan Şamanist karakterde olan erginlenmesinden sonra belli ki elde ettiği bir ezoterik bilgi mirası da vardır. Karaşavay'ın destanda kendini ispat etmek için kullandığı yol gösterme motifi Şamanizm'de bilindik bir davranıştır.

> "Bilicilik, falcılık, öngörü şamanın gizemsel teknikleri arasındadır. Bu nedenle tundrada ya da kar fırtınasında, yolunu şaşıran insan veya hayvanları, kaybedilen nesne vb. bulmak için şamana başvurulur[427]".

Karaşavay'ın hazırladığı yuvanın merkezinde ateş vardır. Ateşin ışıkları diğer Nartları buraya çeker, ateş sayesinde Karaşavay yemek pişirir ve arkadaşlarını ısıtır. Ateşin bu bilhassa aile ocağı ile ilişkisi bizi eski Türk inançlarındaki "Ot Ana"ya götürür. Ateşin dişi bir varlık olarak algılanması onu Yer Ana kompleksine bağlar. Kadın başlangıcın, bereketin, refahın, artımın sembolü olur[428].

Ateşin, Karaşavay'ın yeteneklerinden olan bilicilik, sezi, önsezi gibi yeteneklerle de ilgisi vardır. Ateşin bilicilik ve falcılık ile ilişkisi kadın şamanlar ile doğmuştur. Bazı kültürlerde kadın şamana ateş kahini anlamına gelen "Udagan" denmesinin sebebi budur[429]. Karaşavay'ın erginlenmesi ona bu tarz bir bilgeliğin kapısını aralatmıştır. Erginlenme sadece yetişkinlik dönemine geçiş anlamına gelmemektedir. *"metafizik doğanın tümüyle ortaya konuluşu (insan ırkının kökeni, tanrıların ve ataların kutsal*

---

[425] Çoruhlu, **age**, 197.
[426] Yıldız, **age**, 44,8.
[427] Eliade**, Şamanizm**, 240.
[428] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 118-119.
[429] **age**, 118-119.

tarihi, başkalaşımlar, simgelerin anlamı, gizli adlar vb.) [430]*"* kahramanın önüne serilerek hayatı anlamlı hale getirilir.

Destanda at, olağanüstü halleriyle uzun ve ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Atın nasıl güçlü, çevik olduğu, konuşabildiği, düşünebildiği, uçabildiği, ateş ve buz soluyabilmesi, bereket ve kıtlık getirebildiği, hiçbir hareketinin manasız olamayacağı satırlarca anlatılır. Bu bize, atın insan-üstü bir simge konumunda olduğunu göstermektedir.

Destanda kahramanın ödülü olan at da destanın çözümlenmesi açısından önemli ipuçları içerir. Atın yüceliğinin daha çok övülmesi yaratım görevinin asıl ona ait olduğuna işaret eder.

Karaşavay annesini öldürdükten sonra Alavgan tarafından kendi iktidarını ona devretmesiyle ve babasının atıyla ödüllendirilmiştir. Öyleyse kahramanın annesini öldürmesini Emegen'in elinde kaotik bir suça dönüşen yaratma gücünü alması şeklinde yorumlamak gerekir. Ayrıca at, Karaşavay'ın annesinin, Karaşavay'a uyumlu olacak şekilde dönüşmüş olan dişil yarısı, anne ya da anima arketipi olarak da düşünülebilir. Çünkü kahraman ancak annesini öldürerek ata sahip olmuştur. Bu noktada Tokyay'ın Perseus için yaptığı yorumdan yararlanılabilir.

> "Perseus, erkek çocuğun, annenin seven ve öldüren yanından kurtulmak adına çıktığı bir yolculuk olarak da ele alınabilir. Kendi animası ile savaşmış ve zafer kazandıktan sonra kahraman bir erkek olarak geri dönmüştür. (…)Kahraman bir erkek olabilmek için animası (erkeğin içindeki kadın) Medusa'yı yenip kafasını kesmesi ve ejderhayı yenerek anneyi sembolik olarak öldürmesi gerekmektedir[431]".

Alavgan da bu noktada ikisi arasındaki geçiş sürecinin somutlaşmasıdır. Hem mitik ana ile özdeşleşmiştir hem de eril olması dolayısıyla gönül rızasıyla otoritesini oğluna devretmeye razı olmuştur.

> "At arketipine biraz daha yakından bakılırsa bunun anne arketipi ile yakından ilişkili olduğu görülür. At bir yandan da bilinçdışımızdaki dişil imgelerle bağlantılı olarak içimizdeki hayvanı sembolize eder. At, üzerine oturduğumuzda bizi taşıyan hayvan-güdüleri akla getirir. Atın büyü ile dolayısıyla akıldışı etkinlikle de ilgisi vardır[432]".

Her ne kadar Jung'a göre anne arketipi ile anima arketipi arasında fark olsa da dişil güç odakları olarak ikisinin pek de farkı yoktur. Atın konuşabilmesi ve düşünebilmesi, özellikle Karaşavay'ın kontrolü altında yaratım eyleminde bulunması onun

---

[430] Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, 77.
[431] Tokyay, **age**, 55.
[432] Carl Gustav Jung, **İnsan Ruhuna Yöneliş**, çev. Engin Büyükinal, 5.bs. (İstanbul: Say, 2011)'den aktaran Tokyay, **age**, 81.

Karaşavay'ın uzlaştığı animası olarak değerlendirilmesine olanak tanır. Ayrıca Türk kahramanları adeta atıyla eş kabul edilir. Dede Korkut Destanlarında olduğu gibi kahramanın ismi, atın ismi ile tamamlanır. Kahramanın bütünü olması onun animası olma fikrini destekler. Daha da önemlisi Karaşavay'ın atı, denetim altına aldığı Tanrıça'nın bilinçdışı figürlerinden biri konumuna gelir. Atın kendi iradesi olmasına karşın onunla dost olması, anaerkil mirasla tamamiyle özdeşleştiği, anaerkil gücü benimsediği anlamına gelmektedir. Eliade'ın aktardığına göre at, kozmolojik ayinlerin vazgeçilmez unsurlarından biriydi. Atın kurban olarak oynadığı rol, onun "dünyanın ve hayatın yenilenmesi" ile ilgili işlevi sebebiyleydi. Bu sebeple ilk şamanların ata binip uçabildikleri kabul edilirdi. Bu sayede ilk şamanlar, bugünkülerin gösteremeyeceği kadar büyük mucizeler gösterirlermiş[433].

Şamanizmde at başlı başına kilit bir roldedir. Çoğu zaman at, metafizik alana yolculuk etme aracıdır. Davulu, onun atı kabul edilir[434]. Bu sebeple at Şamanın metafizik alemde ruhunun simgesidir denilebilir. Gemuda'nın hayvan şeklinde olması ve olağanüstü özelliklerinin olması dışında tam bir insan olması; yani konuşması, hissetmesi, düşünmesi vs. onun ruh arketipinin bir simgesi olduğunu da gösterebilir. Jung'un ruh arketipinin göstergeleri ile ilgiili fikirleri de bu doğrultudadır:

> "Masallarda yardımcı hayvanlar motifiyle sık sık karşılaşırız. Bu hayvanlar insanlar gibi davranır, insanların dilini konuşurlar ve insanlarınkinden daha üstün bir zeka ve bilgiye sahiptirler. Bu durumda ruh arketipinin bir hayvan aracılığıyla ifade edildiğini söylersek yanılmış olmayız[435]".

2.5.4.2. Kültür Kahramanı

Sivrilen dişi Tanrıça öldürüldükten sonra iktidarın genç nesillere aktarılması gerekmektedir. Baba artık lider olamaz. Oğlu onun yerine geçmelidir. Ancak burada dişi erkek mücadelesi olduğu için erkekler arasında herhangi bir mücadele görünmüyor. Baba ve oğul arasındaki iktidar paylaşımı olması gereken şekilde, Satanay'ın koruduğu denge içerisindedir. Alavgan oğlu olduğunu görünce çok sevinir ve ona artık ben yaşlandım atım senin olsun der. Gücün temsili olan atın babadan oğula geçmesi çok önemli sonuçlar doğuracaktır. Bu çok özel güçlere sahip atla Karaşavay büyük bir yaratım işine girer.

---

[433] Eliade, **Şamanizm**, 104-119.
[434] Campell, **age**, 110.
[435] Jung, **age**, 99-100.

Vadi, kanyon, dağ, nehir derken birsürü şekil yaratırlar ve bunların hepsine birer isim verirler. Yaptıklarını ise Karaşavay'ın babası Alavgan'a değil, edilgen Tanrının gökyüzündeki izdüşümü konumundaki Debet'e anlatırlar. Ardından Nart ülkesine huzur gelir ve herkes bu yapılan işten çok mutlu olur. Bu yeryüzünü düzenleme kısmı destanlarda aşağıdaki gibi geçmektedir.

"Karaşavay Gemuda ile hareket etti
Kaçırmamak için eyerine kaplandı
Vurup, verip göz görmeyecek yere vardılar
Yalçın kayalığa gelip durdular
Yalçın kayayı yarıp, ikiye böldüler
Çerek vadisi işte burası olsun dediler
Toynağı ile Çirik gölünü oluşturdu
Soluğu ile çetin dağları dağıttı
Çegem kanyonunu onun gücü yarmış
Uçurumlarından şelaleleri akıtmış
Peşisıra Tihten dağına geldiler
Irmak akacak şekilde iki parçaya böldüler
Tepeye çıkıp Elbruz dağına baktılar
Üstünden atlamak üzere gözlediler
Gemuda'nın toynaklarını bilediler
"Yer Tanrıdan yardım" dilediler
Bir sıçrayışta Elbruz dağına ulaştılar
Üstünden öteki tarafa gittiler
Tepesinden geriye döndüler
Toynakları değip aralık yaptılar
Karaşavay Gemuda'ya sevindi
Suyu için pınardan su aldı
Okşayıp sıvazlayıp terlemesini giderdi
Buzdan tekne yapıp Gara suyundan verdi
İkisi istişare ettiler
Oradan da Kazman Dağı'na gittiler
Kazman dağının bulutlarını dağıttılar
Peşi sıra kayaları açtılar
Oturdular, hakim olup, düzenleyip[436]"

[436] Tavkul, **Karaçay-Malkar Destanları**, 51-53.

Öncelikle Karaşavay'ın böyle uçabilmesinin, atıyla birlikte yaptığı hareketlerin onun özgür, özel ve tamamlanmış ruhunu temsil ettiğini kaydetmemiz gerekir. Bu tarz yetenekler genellikle Şamanların sırra ermesinden sonra elde ettikleri güçlerdendir.

> "Sırra-erme sırasında yer alan göğe çıkış, sihirbaz olacak kişiye uçma yeteneğini de kazandırır. Gerçekten de dünyanın her yerinde şaman ve sihirbazlara uçmak, bir anda çok büyük mesafeler kat etmek ve görünmez olmak gibi yetiler atfedilir".[437]

Destandan alıntılanan son satıra dikkat edelim. "Oturmak, hakim olmak ve düzenlemek", bu tanrılara özgü bir kozmos yaratımı eylemidir[438]. Mitolojik literatürde bu iş Tanrıyla eşit konumda yaşamış olan ilksel atalara özgüydü. Bu bilgi ile Nartların ilk atalar olarak kabul gördüğü ve idealize edilmiş bir zaman diliminde yaşadıkları bilgisi birbirini destekler. Bu noktada Eliade'ınn Avustralya'da Arunda kabilesi totem ataları hakkında söyledikleri konumuza yeni bir açı kazandırmaktadır:

> "Bu yeraltı varlıklarının biçimleri birbirinden farklıdır; bazıları hayvan biçiminde ortaya çıkar. Bununla birlikte hepsinin de ortak bir yönü vardır: hayvan biçimliler insanlar gibi hareket eder ve düşünür, insan biçiminde olanlar istediklerinde belirli türde bir hayvan biçimine bürünebilirler. Bu yeraltı varlıkları hep birlikte totem atalarını oluştururlar ve yeryüzünün üzerinde dolaşmaya başlarlar ve yeryüzünün yüzeyini değiştirirler, Orta Avustralya'ya fiziksel özelliklerini verirler. Doğrusunu söylemek gerekirse bu tür işler bir kozmogoni üretir; atalar yeryüzünü yaratmadı ama önceden var olan ham malzemeye biçim verdiler[439]".

Kutsal hayvanlar ve hayvan kültleri Türklerde genelde Yer-Ana ya da Yer-su kompleksine bağlı inanmalar olarak kabul edilirler. Bu durum, yukarıda değinildiği gibi Emegenlerin görüntüsüyle birebir örtüşür. Dolayısıyla insan olarak kutsal hayvan-insandan güçlerini devralan kahraman Karaşavay'dır. Ancak tabi ki gerçekte olan mücadele bir hayvan ile değil bir Tanrıça ile gerçekleşmiştir ve Karaşavay'ın kültür kahramanı rolünü hak etmesi de bizzat bu mücadelesinden kaynaklanmaktadır:

> "Tek Tanrılı dinin genesis koşullarına ve kendi 'yaratılış' öykülerine bakıldığında, can alıcı noktanın, kadının doğurganlığı dolayısıyla var olan can verme gücünün 'ideolojik' olarak elinden alınıp, tek erkek Tanrıya ve onun aracılığıyla 'yeryüzü erkeği'ne aktarılması olduğu görülüyor. Bu dönüşümün kadınlar açısından belki de en önemli ve olumsuz sonucu, kadının fiziksel olarak elinden alınamayan doğurganlığının küçümsenmesi, soyu üretme yetisinin karşısına erkeklere özgü olduğu öne sürülen kültür yaratma yetisinin çıkarılması ve kadının yeni bir can yaratma özelliğine sahip bedeninin -tam da bu nedenle- kirli sayılarak lekelenmesi ve denetlenmesinin meşru görülmesi[440]".

Karaşavay'ın yaratımı, alıntıda da bahsedildiği gibi doğurma eylemiyle gerçekleşemezdi ve kadının bu işlemde bir şekilde kullanılması gerekiyordu. Bu sebeple yaratım için Tanrıça kurban edildi. Çünkü *"Yaratılış bir kurbandır. Yaratılana can vermek için ona kendi yaşamını (kanı, gözyaşını, ersuyunu, ruhu vb) aktarmak*

---

[437] Eliade, **Şamanizm,** 190.
[438] Bilge Kağan Yazıtındaki "kağan oturmak" deyimi de bu açıdan aynı anlamı ifade eder.
[439] Eliade, **Şamanizm**, 110-111.
[440] Berktay, **age**, 10.

gerekir[441]". Tanrısal varlık, bir başka tanrısal varlığı kurban ederek onu materyal olarak kullanır. Kurban edilen beden, dünyanın kendisine dönüşmüştür.

Dişinin kendi çocuklarını yemesi sürekli yaratılıp yok olduğu düşünülen evrenin bir metaforudur. Kaosu temsil eden dişi, kozmosun kurulacağı zaman geldiğinde bir canavar olarak hayal edilir. O artık Babil mitolojisindeki, oğullarına savaş açmış canavar su Tanrısı Tiamat gibidir. Kendi canından çıkardığı Tanrılardan biri olan Marduk onu parçalar ve bedeninden evreni yaratır. Mitolojilerle Varoluş Yolculuğu'nda bu konu kutsal dişinin kozmos için kendini feda etmesi, ya da kozmos için gerekli kurban olmaya razı olması olarak değerlendirilir[442]. Tanrıçayı öldürerek onun gücüyle dünyayı yaratma motifinin izlerine günümüzde de rastlanmaktadır.

> "Önceden bir kurban sunmadan hiçbir 'yaratımın' ya da 'üretimin' gerçekleşemeyeceği düşüncesine ulaşılacaktır. Örneğin inşaat ayinlerini ele alalım; bu yolla kurbanın yaşamı, ya da ruhu binaya aktarılmış olur; bina da aynı nedenle sunulan kurbanın yeni bedenidir, mimari bedenidir[443]".

İsteyerek ya da istemeyerek ana Tanrıçalar yerini eril Tanrılara bırakmıştır. Karaşavay'ın dünyada yaptığı en büyük eylem, var olan yeryüzüne şekil vermek; atıyla birlikte vadiler, göller, kanyonlar yapmaktır[444]. Bir diğer önemli eylemi ise bu oluşturduğu şekillere isim vermektir. Çünkü sembolizmde isim vermek, kültür-medeniyet kahramanlarının görevidir. Yani dünyaya bugünkü düzenini getirenlerin görevidir.

> "Her şeye ad koymak, onu medeni kahraman seviyesine yükseltir. Aslında her şeyi bilen, idrak eden, kült karakterli ritüelleri yöneten korkut ata, fonksiyonu ve taşıdığı misyon açısından Tanrıoğludur. Korkut'un, Tanrıoğlu olması Şaman dualarında açık şekildeyken efsanelerde ve Dede Korkut Kitabı'nda simge karakterlidir[445]".

Nart destanlarda ortak olan nokta yenmesi gereken tarafın eril, yenilmesi gereken tarafın yani canavarın da dişil olmasıdır. Çünkü insanlar çok uzun süredir hayat veren yer ve su unsurunu kadınla özdeşleştirmiş ve evrensel dişi unsurunun verdiği kadar aldığını görmüştür. Bu bakımdan Emegenlerin çirkinliğinin geçmişte kalan anaerkil dönemin bir olumsuzlanması olarak da okunduğu olmuştur[446]. Özellikle Emegen tasvirinden yola çıkıldığında Dell bize bu yaratıkların aslında insanı, ya da insani bir olguyu da temsil edebileceğinin ipuçlarını vermektedir:

---

[441] Eliade, **Demirciler ve Simyacılar**, 33.
[442] Koçak, **age**, 59.
[443] Eliade, **Demirciler ve Simyacılar**, 32.
[444] Tavkul, **Karaçay-Malkar Destanları**, 44-46
[445] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2,** 98-99.
[446] Yıldız, age, **Millî Folklor**, 87, 44.

> “Her ne kadar birçoğu -örneğin kartal başlı ve aslan gövdeli yaratıklar ve ejderhalar- farklı hayvanların bileşimine dayansa ve insani yönleri sıklıkla entrikacı bir akla sahip olmaya indirgense de canavarlar genelde insan ve hayvan unsurlarını bir araya getirir[447]”.

Yukarıda da belirtildiği gibi Emegenlerin tasvirlerinde insani özellikler ile hayvani özelliklerin birleşmesi onların ilksel zamana ait varlıklar olduğuna kutsallığına ve kaosu temsil etmelerine bağlı göstergelerdir.

2.5.5. Göğe Yükselme

Karaşavay da diğer kahramanlar gibi ölmemiştir. Karaşavay’ın ölümü ile ilgili iki ayrı destan varyantı vardır. Birincisine göre öncelikle Karaşavay’ın atı, bu dünyada durmak istemediğini ve buradaki işinin bittiğini söyleyerek göğe doğru yükselir. Karaşavay da bir süre Elbruz dağında yaşamaya devam eder oranın suyunu içer Elbruz dağının buzunu yiyerek yaşar. Sonra o da görülmez olur. Belki oradadır belki de değildir. Bir diğer varyantta ise Gemuda ile Karaşavay hiç ayrılmamış ve ölmemiştir. İkisi birlikte hala gözden ırak yerlerde, dağlarında yaşamaya devam etmektedirler[448].

Elbette bu anlatılarda en dikkat çekici olan nokta Gemuda’nın tıpkı diğer büyük kahramanlar gibi görevinin bittiğini algılayıp geldiği yere geri dönme arzusudur. Göğe yükselmeden önce Karaşavay’ı teselli etmiştir ki bu da onun Karaşavay için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Karaşavay’ın atı gittikten sonra yeni bir macerasının anlatıldığı destana rastlanmamıştır.

2.6. Sosurka

Sosurka, kurnazlığı ve zekasıyla öne çıkan, özellikle ateşi çalmış olmasıyla meşhur bir kahramandır. Genel olarak Yer’in oğlu kabul edilir. İsmi olan Sosurka ya da Sosuruk ona halk tarafından, bir granit kayanın içinden doğduğu için verilmiştir. Sosurka’nın birçok destanda adı geçer ancak yine de onun en ilgi çekici hikâyesi Emegenle yaşadığı macera sonucu ateşi çalmasıdır. Emegeni oyunlarla, zekasıyla en önemlisi de Gök Tanrı’nın yardımıyla yenerek yiğit Nartlara ateşi getirmiştir.

Sosurka’nın aile ilişkileri de bir hayli karışıktır. Annesinin tavsiyesi üzerine Akbilek adlı bir kızla evlenir. Bu kızın babası görüp görülebilecek en cesur adamlardan biridir. Tek başına yüz kişiyi öldürüp sonra ölmüştür. Kızı Akbilek de aynı derecede yiğittir.

---

[447] Christopher Dell, **Canavarlar ve Garip Yaratıklar**, çev. Nurettin El Hüseyni, 2.bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2014), 7.
[448] Tavkul, **Nartlar**, 127.

"Öküzün boynuzuna yapışsa, onu yenermiş[449]*"*. Ayrıca güzelliğine de diyecek yoktur. Bu dört dörtlük kızın ismi bileğinden yayılan ışıktan kaynaklanmaktadır. Sosurka sık sık yağmaya çıkmakta, dev Emegenleri delirterek onların hayvanları ile değerli mallarını çalmaktadır. Gece döndüğünde ise azgın nehrin karşısındaki evine ulaşabilmek için, Akbilek'in açtığı bileğinden yayılan ışığı kullanmakta, böylece yolunu bulabilmektedir. Ancak bu ilişki sanıldığı kadar mükemmel gitmez. Sosurka sık sık kendi soyundan, meziyetlerinden, gücünden bahsetmeye başlar. Akbilek'i kendinden aşağı gördüğü için onu yatağına da almamaktadır. Akbilek bu işe bir son verip *"-Senin kim olduğunu ben sana/Bildiririm, -diye kinlenmiş*[450]*"* Sosurka yağmadan dönerken her zamanki gibi kalenin tepesine çıkıp bileğini açmış. Çıkan aydınlık sayesinde azgın nehirde basacağı yeri bilerek ilerleyen Sosurka tam nehrin ortasındayken Akbilek bileğini kapatmış. Sosurka yağmaladığı tüm hayvanlarla birlikte nehrin sularında kaybolup gitmiş. Sosurka'nın ölümü diğer kahramanlardan farklı olarak oldukça acı bir sona ulaşmıştır. Ancak tam olarak bundan da çıkarılacak dersler vardır. Bunun için bütün hayatı incelenmeli ve hayatı göz önünde bulundurularak nerede hata yapmış olabileceği tespit edilmelidir.

2.6.1. Doğumu ve Soyu

Destanlarda Sosurka'nın ya da diğer ismi ile Sosuruk'un doğumunu anlatan farklı varyantları vardır. Bunlar genel olarak Sosurka'nın bir granit kayadan doğduğu ve isminin de buradan geldiği noktasında birleşirler.

Aldığımız üç varyantın birinde bir kalede oturan iki kadından bahsedilir. Bunlardan birisi Kırs Biyçe (Tamahkar Prenses olarak dilimize çevrilmiştir), diğeri ise Kün (Güneş) Biyçe'dir. Kırs Biyçe kalenin bilgin ve yaşı geçkin hanımıdır, çocuğu da yoktur. Kün Biyçe ise onun genç ve güzel hizmetçisi. Kün Biyçe her gün kalenin ihtiyaçları için testisiyle su almaya nehre iner. O günlerden birinde karşı kıyıdan bir çobanın gözlerini dikmiş ona baktığını fark eder. Kün Biyçe korkuyla granit bir kayanın arkasına saklanır. Çobanın çözülüp fırlayan yabası da kayaya saplanır. O gün yaşananları öğrenen Kırs Biyçe kayayı alıp serin ve karanlık bir odaya koyar. Dokuz ay dokuz gün bekledikten sonra kaya yarılır ve içinden bir bebek çıkar. Çocuğu Kırs Biyçe doğurtmuş, ismini de o vermiş ve büyütmüştür.

---

[449] Tavkul, **Nartlar**, 151.
[450] Tavkul, **Karaçay-Malkar Destanları**, 91.

Bir diğer anlatıda ise bir gurup Nart dolaşırken nehrin ortasındaki bir adada granit bir kayanın kımıldadığını, ardından da yarılıp içinden bir küçük bebek çıktığını görürler. Örüzmek, çocuğa bakmak için gönüllü olur. Bir halat ile nehre salarlar. Örüzmek öncelikle adacıktaki bu küçük bebeği çarpık bacaklı, kilolu bir bebek olarak görür. Ancak Örüzmek'in uzattığı parmağı çıkaracak kadar güçlüdür. Bebeği alır ve Satanay ile birlikte büyütür.

Bir diğer varyatta ise kıpırdayan kayayı Satanay görmüştür. Satanay bu kayayı alıp Demirci Debet'e götürür. O sırada kaya yarılır ve içinden kor gibi yanan bir bebek çıkar. Debet hemen onu kıskacıyla tutar ve suya batırarak çelikleştirir. Burada da bebeği Satanay ile Örüzmek büyütmüştür.

Destanın ilk verilen varyantında üzerinde durulması gereken ilk nokta kaledeki iki kadın sembolizmidir. Bu kadınlar farklı şahsiyetlere sahip gibi görünse de sembolik açıdan tıpkı aynı bebeğin anası oldukları gibi eştirler. Biri dişinin genç, doğurgan, şehveti temsil eden yönünü diğer kadın ise dişinin yaşlı, bilge ve temiz anne yönünü üzerine alarak kişileşmiştir. Bu tür bir sembolizm, yani kadının temiz ve kirli olarak ayrılması, ilişkiye girilen kadından annenin ayrışması çok eski arketiplerin ürünüdür. Örneğin Yunan mitolojisinde Afrodit şehveti, Hera anneyi temsil ederken Athena ve Artemis gibi pek çok bakire Tanrıça bulunur. Kadın cinselliğinin lanetlenmesi, regl döneminde kadınların hapsedilmesi, kutsal yerlere girişinin yasaklanması; buna karşın bütün insanların annenin, ya da genel olarak yaşlı kadının bilgeliğine ve merhametine ihtiyaç duyması hep bu ayrışmayı doğuran sonuçlardır.

Bu anlatıda tecavüze uğrayan ile çocuğun annesi ayrıştırılmıştır ve bu sayede çocuğun kutsal doğumuna bir leke düşürülmemeye çalışılmıştır. Anne olanın cinsel obje olarak görülmüş olması bu zihniyette aşağılayıcı bir durumdur. Bununla beraber çobanın tecavüz etmeye çalıştığı kadının yaşadığı durum çok da önemli bir olay olarak lanse edilmemiştir. Anlatının bu kısmında kadının bir yeri ve önemi yoktur çünkü burada önemli olan onun sembolik-ritüel anlamıdır. Roux da gayrimeşru bir çocuğun toplumca büyük bir tepkiye yol açmadığını söyler ve bir ritüelden bahseder. Bu tarz bir durumda *"Ordoslarda, anne olan bir genç kız, çadır önünde bir dua direğiyle evlenir, düğünün klasik törenleri yapılır. Direk onun kocası olarak kabul edilir… Çocuğu ise Gök tarafından meydana getirilmiş olarak kabul edilecektir*[451]*".* Bu

[451] Roux, **age**, 185.

şekilde çocuğun topluma kazandırılması sağlanır. Hatta işin içine Tanrı-ların- takdiri de karıştığı için meşrunun ötesinde, kutsala yakın bir tablo görebiliriz.

Kızın aşağılanmadığını söylemek yeterli olmaz. Çünkü eğer kahramanın doğumuna karıştıysa özel bir yeri ve anlamı da olmalıdır. Bu anlatıya mekânsal bağlamda bakıldığında Kün Biyçe'nin sürekli olarak -gece ve gündüz düzenli olarak- nehir kenarına gittiğini görmekteyiz. Sürekli su ile sahnelenen ve Dede Korkut hikâyelerinde su kenarında görülüp de Sarı Çoban'ın hamile bıraktığı Su perisi'nin yerini alan bu kadın aynı zamanda bir su hamisi olarak da değerlendirilebilir. Türklerde özellikle su kenarlarında dağlarda ve ormanlarda ata ruhlarının, iyi ya da kötü ruhların yaşadığına inanıldığı için hami anlayışı gelişmiştir.

Su Perisi ya da hamisi gibi varlıklarla olan ilişkiler bütün Türk dünyasında anlatılmaktadır. Azeybaycan'da da *"Efsanede Korkut, Türkler Su perisinin ilişkisinden doğmuştur. Bu su perisi başka şekilde Yer-Su hamisinin sembolüdür. Onun annesi bir varyantta peri kızı*[452]*"* dır. Zaten Sosurka'nın hayatında su üzerinde hakimiyeti olan kadınlar ölüm kalım meseleleri de dahil her şeye etki edecektir.

Kahramanın kutsal doğumunun vurgulanması anlatının her anı için söz konusu olmak zorundadır. Bu noktada çoban sembolizmi üzerinde de durmak gerekir. Anlatılarda çobanın döllemesi genelde bir suç eylemi olarak kabul edilse ve zorla gerçekleşmiş bir birlikteliğe dayansa da sonuç her zaman farklı ve kutsal bir varlığın doğması olmuştur.

Bu bağlamda çoban birçok mit ve destanda dölleyici rolünü üstlenir. Örneğin Yunan mitolojisinde Selene'nin *"Zeus'tan bir kızı, çoban Endymon'dan 50 kızı olmuştur*[453]*".* Çobanın bu misyonu Jung'un da dikkat çektiği konulardan biri olmuştur. *"Doğa güçlerini -ya da onların kişileşmiş hallerini- döllemeye layık olanın her zaman çoban olması dikkati çeker*[454]*".* Jung'a göre bu değerin sebebi çobanın insan-üstü bir konumda bulunan hayvan-insanı temsil etmesidir. *"Çoban üst dünyada bir yerlerde bir eşle bir araya gelen "hayvan" insanı temsil eder. Bu eşin soylu bir kökeninin olması, a priori var olan yarı-Tanrısal çiftle bir bağı olduğunu gösterir*[455]*".* Çoban bu bağlamda doğa ile yakın ilişkisinden dolayı kutsala ulaşmayı hedefleyen insanın sembolüdür.

---

[452] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 100.
[453] Ateş, **age**, 167.
[454] Jung, **age**, 117.
[455] **Age**, 117.

Çobanın hayvanlar -dolayısıyla doğa üzerinde- üzerinde egemenliği bulunur. Hayvanlarla iletişime geçebilmek Şamanist inançta da üstün bir meziyettir. Bu konum onu toprak ananın kocası simgeselliğine taşımış olabilir.

Bu destanın her varyantında kaya açıkça doğanın plasentasını temsil ettiğini görmekteyiz. Kayanın bu sembol alanı oldukça yaygın bir inanç kültü oluşturmuştur*: "Her bölgenin ve neredeyse her kentin, her köyün bebek getiren bir kayası, bir kaynağı vardır".* Kaya, anne arketiplerinin en bilindik örneklerinden biridir.

Bu anlatıların temelinde "*Taşlardan doğmuş insanlarla ilgili mitler ve taşlarla maden filizlerinin yeryüzünün rahminde oluşup "olgunlaşmaları" ile ilgili inançlar"* vardır. Bu her iki inanç da *"Taşın yaşam ve bereket kaynağı olduğu, tıpkı kendisini doğuran toprak gibi onun da insana yaşam verdiği, insanları doğurduğu fikrini içeriyor[456]".*

Karanlık oda, ev-dışı mağara sembolizminin ev-içinde şekillenmiş biçimidir. Bu bağlamda aynı zamanda mağara ile özdeştir ve anne arketipleri arasında yer alır. Özellikle plasentayı barındıran rahim ile ilişkilendirilir. İnsanlığın en eski rahim imgelerinden biri, bilindiği gibi karanlık ve serin mağaradır. Bu, aynı zamanda Çinlilerin Yin ilkesine de karşılık gelir. Onlara göre *"Yin ilkesi gölgeli, serin, karanlık ve dişil olan her şeydir[457]".* Oysa herkes -kanın ve vücudun sıcak olmasından dolayı- rahmin de sıcak olması gerektiğini, embriyonun ancak sıcak hava koşullarında yetişebileceğini tahmin eder. Öyleyse burada özellikle toprağın rahmi göz önüne alınmıştır. Burada çocuğun, Yer Ana'nın bebeği olduğu vurgulanmaktadır.

Bir diğer destan varyantında aynı mesaja farklı imgelerle ulaşılmıştır. Nehir böyle bir doğum sembolizminde Yer Ana'nın rahim sıvısını imgeler. Diğer taraftan içinde barındırdığı adacık ve adanın içerisindeki granit kaya, embriyoyu, ya da evren yumurtasını simgelemektedir. Ateş'in çalışmalarında kullandığı yumurta imgeleri tam olarak bu resmi andırmaktadır.

Ada, bir çember olarak ayrıca önem taşır. Çünkü çember anne imgesini verir. Kahramanın doğum yerinin çember ile ifade edilmesi araştırmacıların dikkatini çekmiştir ve çemberi merkez imgesi olarak kabul etmişlerdir. *"Kahramanın doğum yeri ya da insanlar arasında yetişkinlik işlerini gerçekleştirmek üzere geri döndüğü*

[456] Eliada, **Demirciler ve Simyacılar**, 45.
[457] Dunn-Mascetti, **age**, 106.

uzak sürgün ülkesi, dünyanın orta yeri ya da göbek deliğidir[458]". Kahramanın doğumunda çember imgesi Satanay'ın hikâyesinde de incelenmiştir[459].

2.6.2. Erginlenme Macerası

2.6.2.1. Uzaklaştırılma

Birçok kahraman kadar belirgin ve kaderini belirleyici bir aşama olmasa da Sosurka da her şekilde doğum-alanı güvenli ortamından alınmış ve ayrı bir dünyada büyütülmüştür. Bu aşamanın erginlenmenin gerçekleşmesi için ne kadar önemli bir adım olduğuna çeşitli vesilelerle değinilmişti. Anlatının bir şeklinde Satanay tarafından alınıp uzaklaştırılırken birinde Örüzmek ya da Kırs Biyçe tarafından çocuğun doğal akışına müdahale edilmiştir. Bu anlatıda onu uzaklaştıran hırsız konumunda değil, onun eğiticisi sıfatında görülmektedir. Kırs Biyçe, onun ebesi olduğu gibi aynı zamanda tüm erdemleri öğreten kişidir. Yakutlarda da bu tarz uzaklaştırmalar görülmektedir.

> "Yakutların Cesur Uelen adlı destanlarında Udagan Dabılla Kuo, ana rahminde bulunan bebeği sorarak alır ve uzaklara götürerek yeniden ağzından çıkarır ve terbiye eder. Yakut Olonholarında her üç dünyada -yukarı, orta ve aşağı- yerleşen iyi ve kötü udaganlar hakkında geniş bilgi vardır[460]".

Uzaklaşma, Sosurka için zaruri bir durumdur. Doğanın elinden alınıp medeniyete gelmesi ve Yer'in ya da Su'yun oğlu da olsa insan bir kahraman olarak yetiştirilmesi gerekmektedir. Sosurka'nın Yer ve Su'yun oğlu olmayı bazı kısımlarda başaramadığını göreceğiz. Bu durumda hak ettiğini yine annesinin farklı görünüşleri tarafından alacaktır. Çünkü her çocuk doğanın bir hediyesi olarak görülür ve herkesin Sosurka kadar kahraman olmaya hakkı vardır. Kahraman her ne kadar olağanüstü motiflerle süslenmiş olsa da temelde insanın ilham alabilmesi için anlatılmışlardır.

2.6.2.2. Bebeklik Dönemi Kut Alma

2.6.2.2.1. Bakımı

Kahraman kalıplarına göre bebek doğduktan sonra kutsanması gerekir. Böylece onun sıradan yaşamı daha bebek (bazen çocuk) yaştayken sona erer. Aynı zamanda bu kutsanma onun bir kahraman olarak yetişeceğinin kanıtıdır. Bilindiği gibi bebek kutsal güçlerle irtibata geçtikten sonra hikâye bir kesintiye uğrar. Çünkü bu andan çatışmanın

---

[458] Campell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 366.
[459] Dunn Mascetti, **age,** 48.
[460]Bayat, **Türk Kültüründe Kadın Şaman**, 132.

gerçekleşeceği, yolculuğun başlayacağı kadarki zaman artık önemsizdir. Gereken müdahale yapılmış ve artık yalnızca çocuğun fiziksel büyümesi beklenmektedir.

Bu tarz bir kurgu Şamanistik erginlenmede de mevcuttur. Çocuk, ruhlarla ilk kez irtibata geçtiğinde henüz çok küçüktür. Bu, onda bir şok etkisi yaratır. Hatta çoğu kez bunalıma ve yalnızlığa sürükler. Ancak uzun bir süre, senelerce başka bir gelişme olmaz ve adayın kendini keşfetmesi, Şaman olmayı kendisinin beynine koyması, yaşadığı şeyi idrak etmesi beklenir.

Sosurka'nın bakım döneminde evrenin kutsal güçlerinden kut aldığını görmekteyiz. Kırs Biyçe öncelikle bebek doğduğunda onun için Gök, Yer ve Ateş Tanrılarına dua etmiştir.

> *"-Siz bunu kılıç kesmeyen Nart ulularından yapın*
> *Ok işlemeyen, düşmanlarını yenenlerden yapın[461]"*

Görüldüğü üzere ilk olarak fiziksel güçlenme amaçlı adım atılmıştır. Çünkü *"insanlar çok erken doğar; tamamlanmamışlardır, dünyayla karşılaşmaya henüz hazır değillerdir[462]".* Destanın eril bir anlatım türü olduğu ve Nartların en gurur duyulup vurgulanan özelliğinin güçleri olduğu düşünülürse fiziksel tamamlanmanın öncelikli olması oldukça normaldir. Burada Tanrılar arasında Suyun vurgulanmamasının nedeni Yer-Su sembolizm eşliğinin görülmesidir. Bu kısmın hemen ardından Dağ-Yer-Su sembolizmiyle karşılaşırız. Kırs Biyçe yedi ayrı dağdan yedi ayrı su getirir ve bu sularla bebeği yıkar. Yıkarken de *"Yedi dağın da Nartları senin emanetin, yedi dağ da senin annendir, onların sütleri ile ağzını yıkadım. Ben seni onlara emanet ediyorum, onlar sana yardım ederler! [463]"* der. Burada açık biçimde dağın Yer Ana'nın bir göstergesi olduğunu ve Yer-Su özdeşliğini görmekteyiz. Bu bilindiği gibi direkt olarak Eski Türk inançlarının bir yansımasıdır. Altaylarda,

> "Dağ soyun ecdadıdır. Doğuran taşlar hakkındaki sözlü anlatılar da bunu göstermektedir. Bu bağlamda Altay-Sayan Türkleri dağları töz/tös olarak kabul eder ve onu kendi soylarının atası bilirler".[464]

Bu dağın Yer Ana'nın göstergesi olarak görülmesi sebebiyle kutsanması öyle yaygınlaşmıştır ki Roux, çalışmasında *"Kutsal bir dağı olmayan bir Türk veya Moğol kavminin bulunmasına imkan olmadığı[465]"* nı söylemektedir. Bu bağlamda esasen hem

---

[461] Tanzila ve diğ., **age,** http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/12407,girispdf.pdf?0 [20.05.2018].
[462] Campell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 16.
[463] Tanzila ve diğ., **age,** http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/12407,girispdf.pdf?0 [20.05.2018].
[464] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 234.
[465] Roux, **age**, 157.

Nartlarda hem de genel olarak Türklerin eski inancında direkt olarak Dağ tapımı da mevcuttur. Radloff, bu inancı Şamanist kültür bağlamında değerlendirir. *"Şamanistler dağ ruhları bulunduğunu tasavvur etmekle beraber doğrudan doğruya dağın kendisine de ibadet ediyorlar, onu canlı ve her şeyi duyan bir varlık tanırlar[466]"*. Nartların Elbruz Dağı, özellikle kendisine ibadet edildiği anlaşılan dağların başında gelir. Nartlar kurbanlarını orada keserler, ritüellerini orada gerçekleştirirler. Hatta Karaçay-Malkarlılar eski ataların ruhlarının zamanla dağlara dönüştüğünü iddia eder. Buna göre dağları canlı kabul edilir.

İlk kutsanma neredeyse kahramanın tamamına Tanrıça-sal güçlerden gelir. Süt emmenin sembolik anlamının sütünü emdiği "şey" ile özdeşleşme amacı taşıdığı ve bir kutsama-güç bahşetme aracı olduğu belirtilmişti[467]. Öyleyse Sosurka'nın özellikle dişil unsur olarak düşünülen Yer Ana tasavvuru ile özdeşleştiğini ya da en azından bunun beklendiğini söyleyebiliriz.

2.6.2.2.2. Çelikleştirme

Suya batırma dinler tarihi boyunca arınmanın, yeniden doğmanın sembolü olmuştur.

> "Suya batma, ilk biçime geri dönüşü, yeniden yaratılışı, doğumu simgeler; çünkü suya batma, biçimlerin biçimlerini kaybedişidir ve varoluş öncesindeki ayrışmamış olanla yeniden bütünleşmektir; sudan çıkış, biçimin ilk kez dışa vurulduğu yaratılış eyleminin tekrarıdır[468]".

İçine girilen su kaosu, yani biçimsizliği temsil eder. Ve yukarıda belirtildiği gibi bu aynı zamanda bütünlük anı ve yeniden doğumun rahmidir[469]. Bu sebeple binyıllar boyunca çeşitli vaftiz törenleri ile gizli topluluklara kabul törenlerinin vazgeçilmezi olmuştur.

Suya batırma aynı zamanda bedeni de mükemmelleştirme, yani tam anlamıyla bir kusursuzluk konumuna gelmeyi temsil eder. Bu sebeple suya girme motifi birçok kahramanın kimi zaman yaralarını iyileştirme kimi zamansa mükemmel bir bedene sahip olma için kullandıkları bir yoldur. Ancak insan hiçbir koşulda mükemmel olmadığı için nehre rağmen mutlaka kahramanın bir zayıf noktası bulunur. Örneğin *"Akhilleus'un annesi deniz Tanrıçası Thetis'tir ve oğlunu Tanrıların ırmağı Styks'te yıkadığı için topuğu dışında Akhilleus'un gövdesine hiçbir silah işlemez[470]"*.

---

[466] Radloff, **age**, 253.
[467] Alavgan'ın erginlenmesi bölümünde ayrıntılı olarak incelendi.
[468] Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, 196.
[469] Eliade, **Demirciler ve Simyacılar**, 167.
[470] Tokyay, **age**, 57.

Destanda Sosurka, kayadan çıktığında bir kor gibidir. Debet onu kıskacıyla baldırından tutar ve silahları çelikleştirdiği suya batırır. Bu ani etkiyle Sosurka "çelikleşmiştir". Bundan böyle artık onun vücuduna kılıç girmez, ok batmaz. Ancak tabi ki bir Aşil noktası da vardır. Baldırları suya değmediği için Sosurka'nın tek zayıf noktası baldırı olmuştur. Debet'in toplum içinde değil, mağarada -kutsal ve izole bölgede- demircilik yaptığını hatırlayalım. Aynı zamanda Debet'in tüm eşyalarının da ilk ve Tanrısal kaynaklı olduğunu da. Tüm bu koşullar sahneyi Şamanistik erginlenme anlatılarına yaklaştırır. Özellikle çelikleştirme bağlamında suya batırma, eski Türk inanç tarihinde önemli bir yer kaplar. Aşağıdaki alıntı klasik bir sırra-erme anlatısının unsurlarını içermektedir.

> "Sonra demirci, adayın bir ırmakta yüzen kemiklerini toplayıp bir araya getirmiş ve yeniden etlerle kaplamış; kemikleri sayınca üç tane fazla çıktığını görmüş. Demek ki üç şaman giysisi edinmesi gerekliymiş. Başını örste dövmüş ve içindeki harfleri nasıl okuyacağını öğretmiş. Gözlerini de değiştirmiş; bu nedenle, şamanlık yaparken artık bedensel gözleriyle değil tinsel/gizemcil gözleriyle görüyormuş. Kulaklarını da delerek bitkilerin dilini anlayacak duruma getirmiş. Bütün bunlardan sonra şaman adayı kendini bir dağın tepesinde bulmuş ve nihayet çadırının içinde, aile bireylerinin yanında kendine gelmiş. Artık hiç yorulmadan sonsuza dek yır okuyabilir, şamanlık yapabilirmiş[471]".

Alıntıda Şaman adayının demirci eliyle erginleştirildiğini, bu erginleşmenin bedene müdahaleyi temel aldığını, ritüelin bir dağdaki çadırda gerçekleştirildiğini görebilmekteyiz. Ayrıca alıntının başında Şaman adayının bedeninin -metafiziksel bölgedeki- suyun içinde dağılmış, bütünleşmiş biçimde olduğunu, demirci eliyle ayrıştırılıp bütünleştiğini de görüyoruz. Tüm bu motifler Sosurka için de ortaktır. Böyle bir erginlenmede Şaman adayınıın demirciden özellikle aldığı kut ve demircinin bahşettiği yetenekler vurgulanmıştır. Bir diğer alıntı Fuzuli Bayat'ın çalışmasından alınmıştır;

> "Demirciler, adayı örsün üstüne koyup çekiçle döverler, dokuz kızın sidiği ile yıkayarak soyudurlar. Bu işlemlerden sonra adayı tekrar yeryüzüne atarlar. Şaman bu sebepten soğukta donmaz, sıcakta terlemez[472]".

Yukarıda ise özellikle Şaman adayının bedeninin demirci eliyle insan-üstü bir konuma getirilmesi, mükemmelleştirilmesi söz konusudur. Debet'in destanındaki dokuz simgeselliği[473] göz önünde bulundurulursa bu alıntı ile de Sosurka arasında ilişki kurmak yanlış olmaz. Nitekim Sosurka'nın ana çatışması, Emegen ile mücadelesi aşağıda ayrıntılı olarak inceleneği üzere soğuğa ve sıcağa dayanma iddiası üzerine

---

[471] Eliade, **Şamanizm**, 72.
[472] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 62.
[473] Debet'in Şamanizm ile ilşkisi konusunda ayrıntılı olarak incelenmiştir.

kurulmuştur. Metafiziksel dünyada karşılığı olan bir ruhla mücadele ederken kullanıldığına göre soğuğa ve sıcağa dayanma da fiziksel bütünleşmenin ötesinde (veya aynı zamanda) içsel mükemmelleşmenin tezahürü olarak değerlendirilmesi gerekir. Debet, aynı zamanda Şamanist sırra-ermede 'koruyucu ruh'a karşılık gelir.

> "Bir adam bir koruyucu ruh edindi mi artık ona kurşun ve ok işlemez; kurşun veya ok isabet ederse yarası kanamaz, kanı karnına akar; sonra onu tükürür ve eskisi gibi sağlıklı olur…[474]"

Debet'in zayıf herhangi bir noktası olmadığını ve kahramandan çok kutsal bir varlığı temsil ettiğini belirtmiştik. Öyleyse kahramana kendi gücünden, açıkçası kutundan vermiştir diyebiliriz.

2.6.2.3. Ana Çatışma

Dişi unsur Türk inançlarında aynı zamanda ocak-ateş kültleriyle alakalıdır. Örneğin Çocukların ve hamilelerin hatta bütün Türk halkının koruyucu Tanrıçası Umay *"Türk topluluklarında 'ateş ruhu' olarak kabul görmüştür[475]"* Hatta Bayat, direkt olarak ilk şamanın ruhunun Emegen olduğunu ve ilk şamanın ateşin sahibi olduğunu belirterek Emegenin ateş hamisi işlevine dikkat çekmiştir[476]. Karaçay-Malkar Nart destanlarında da ateşin sahibi Emegenlerdir ve bir kahramanlık sonucu elde edilir.

Sosurka'nın hayatındaki en önemli çatışmaya giden yol, toplumsal bir eksiklik neticesinde açılır. Nartlar baskına çıktıkları bir günde soğukta ateşleri bitmiş, aç, ışıksız yolda çaresizce kalmışlardır. İçlerinden gönüllü olan kahraman Sosurka, onlara ateşi getirmeye söz vererek gider. Yolda ilerlerken bir Emegen kulübesinden ateşin ışığını fark eder. Fark ettirmeden ateşi alıp kaçabileceğini düşünse de işler Sosurka'nın istediği gibi gitmez ve Sosurka, devin gözüne kaçtığı için devin uyanmasını beklemek zorunda kalır. Dev uyanır ve Sosurka'yı yemek ister ancak aynı zamanda merakına yenilmiştir ve "*Sizde -demiş-, Sosuruk diye biri var mı/Onun oyunlarını biliyor musun?[477]"* Bu fırsatı kaçırmayan kahramanımız Sosuruk'u elbette tanıdığını ve yapabildiği şeyleri de gördüğünü söyler. Birlikte bu oyunları oynamaya başlarlar ve böylece destanın en hareketli çatışma bölümü de başlamış olur.

---

474 Eliade, **Şamanizm**, 142.
475 Çoruhlu, **age**, 45.
476 Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 130; Bayat, **Türk Kültüründe Kadın Şaman**, 134.
477 Tavkul, **Nartlar**, 159-165.

2.6.2.3.1. Ateş Çalma

Mitolojilerde, ateşin Tanrısı olma, ateşin doğuştan sahibi olma ve ateşi elde etme aynı şey değildir ve anlatılarda farklı işlevlerde bulunurlar. Örneğin Yunan mitolojisinde ateşin (şimşeğin) asıl sahibi gök Tanrısı Zeus'tur. Demirci Tanrı Hephaistos ise ateşe doğuştan sahip, bünyesinde bulunan, doğuştan ateşi kullanma kabiliyeti ve izni olan kişidir. Ateşi rahatlıkla oluşturabilir. Ancak bu kahramanların ateşi insanlığın hizmetine açma gibi bir derdi yoktur. Ateşi sonradan elde eden ve bunu toplumla paylaşan kahraman ise Prometheus'tur[478]. Zeus'u kandırabilmiş olması bu hikâyenin en çekici yanlarından biridir.

> "Zeus çok kızgındı ve ona dedi ki 'Iapetos'un oğlu, kurnazlar kurnazı! Demek ki hilekar sanatlarını unutmamışsın!' böyle söyledi sonsuz yücelikler sahibi Zeus, öfke ile; ve bir daha bu hileyi unutmadı ve yeryüzünde yaşayan sefil ölümlülere sönmeyen ateşin gücünü vermek istemedi. Fakat Iapetos'un soylu oğlu onu zekası ile alt etti ve uzaktan ışıltısı görünen bitmeyen ateşi, delikli bir rezene sapının içinde çaldı. Ve yükseklerden gürleyen Zeus'un ruhu acıdı; uzaktaki ateşin ışığını insanların arasında görünce, değerli kalbine öfke doğdu. Hemen ateşin bedeli olarak insanoğluna bir bela gönderdi[479]".

Buna benzer bir tablo Nart destanları için de söz konusudur. Nart destanlarında Ateşin asıl sahibi ve hükümdarı Ateş Tanrısıdır. Ateşi doğuştan kullanmaya izni olan, ateşi çalmasına gerek kalmayan yüce varlık Debet'tir. Bu misyon diğer Türk destanlarınca da desteklenir. *"Ateşin suni şekilde elde edilmesinde de ata demir'le ana taş önemli rol oynamıştır ki, her ikisi Mitolojik Ana'nın sembolüdür[480]".* Nart destanlarında Prometheus'un yerini de Sosurka almaktadır. Ayrıca koskoca bir devden ateşi çalmak da en az Prometheus'un hikâyesi kadar etkileyicidir. Benzer durumlar diğer Türk mitolojileri için de benzerlik gösterir. Örneğin Altay mitolojisinde Ülgen ateşin Tanrısıdır. Ancak ateşin hamisi, onu aktif olarak kullanan ve yalnızca varlığı sebebiyle ateşi kullanmaya hakkı olan varlık ise Umay'dır. Ona Ateş Ana'mız diye seslenilir. Ateş hamisinin kadın olmasına dünya mitolojilerinde de rastlanmaktadır. Örneğin Hestia, Yunan mitolojisinde bakire bir ocak Tanrıçasıdır ve aileyi bir arada tutan ateşi korur. Tabi ki koruyucu olan varlık cömert olmak zorunda değildir. Avustralya mitolojisinde ateşin sahibi kadınlar oldukça bencildir.

> "Başka bir kabilede erkeklerin ateşi yokmuş, yakmasını da bilmezlermiş, ama kadınlar bilirmiş. Erkekler çalılıkta avlanmaya gitmişlerken kadınlar besinlerini pişirip yalnız başlarına yemişler. Tam yemeği bitirirken uzaktan erkeklerin döndüğünü görmüşler. Erkeklerin ateşi bilmesini istemedikleri için, hala yanan külleri alelacele toplayıp, erkekler görmesin diye dölyollarında

---

478 Carl Kerenyi, **Prometheus İnsan Varoluşunun Arketip İmgesi**, çev. Tacıbaht Türel, (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2012), 89.

479 **age**, 57-58.

480 Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 137.

gizlemişler. Erkekler gelince: Ateş nerede? Demişler. Ama kadınlar: Ateş yok, diye karşılık vermişler[481]".

Umay her ne kadar iyi ve koruyucu bir ruh olarak kabul edilmiş ise de bazen ateş hamileri Umay gibi değil bizim destanda gördüğümüz gibi kötü suretlerle ortaya çıkar.

"Kaydedilmesi gereken bir mesele de ateş ruhunun her zaman iyi ve koruyucu nitelikte olmamasıdır. Nitekim Hakas masallarında demonik özellikli -tek gözlü, tek kollu Ateş iyesi gözükür. Bu marjinal görüntü ocakta yanan ateşi veya kömürü bıçakla çevirmek veya karıştırmak yasağının bozulması sonunda ortaya çıkan dönüşümdür[482]".

Örneğin yine Türk inanmalarında *"Ateşin koruyucu ruhu olan Othan, tek gözlü (bazen de üç gözlü) olup yukarı, göğe bakar[483]"*. Bir diğer Türk destanı Çın Tömür Batır'da İnayet, ateş hamisinin ateş ile ilişkisinin anlatıya nasıl yansıdığından bahseder.

"Eğer Yalmavuz ve Albastının aslında ilahe olduğunu hatırlayacak olursak, bunların ele geçirdikleri kurbanların kanlarını emmelerinden maksadının güç kuvvet kazanmak olduğunu anlayabiliriz. Ancak ilginç olan odur ki, bazı masallarda Yalmavuz önce kurbanlarına ateş verir, sonra onların kanlarını emer. Bu durumu, verilen ateşin geri alınması şeklinde yorumlamak mümkündür. Zira kan, yaşam gücüyle birlikte, ateşi de simgeler[484]".

Bu destanda ateşin hamisi olan ruh ateşi vermesinin karşılığını misliyle geri almaktadır ve insanoğlunun elinde kalıcı bir şey bırakmamaktadır. Umay'ın karakteri ne olursa olsun asla insanlıkla ateşin egemenliğini paylaşan kişi o değildir. Bir Altay mitolojik anlatısında ateş Ülgen'in kızları tarafından çalınmış ve insanlara verilmiştir.

"İnsanları çıplak yaratan Tanrı, onları soğuktan korumak için ateş vermeyi düşünür. Ancak sakalı çok uzun olan Tanrı, dışarı çıkarken ayaklarıyla sakalına basmış ve sendeleyivermiş. Bu sırada Ülgen'in kızları ona gülmüş ve alay etmişler. Buna kızan Tanrı da kızların yüzüne bakmadan çekip gitmiş. Ancak kızlar Tanrının ne yapacağını merak ederek kapının deliğinden onu dinlemişler. Tanrı ise kendi kendine söyleniyormuş (…) Ülgen'in kızları bundan sonra ateşi icat etmişler[485]".

Alıntıda dikkati çeken bir nokta vardır. Baş Tanrı Ülgen normal şartlarda da ateşi insanlara verecektir. Az sayıda anlatıda Tanrı, ateşi kendi isteğiyle insanlığa bahşetmiştir. Ancak burada, yüce Tanrıyı küçük düşürme ve kurnazlığın ön planda olması tüm ateş çalma hikâyelerini bağlayan unsurlar olarak görülmektedir.

Her ne kadar bazen Tanrı ateşi bahşetse de genelde işler böyle yürümez. Tanrıların aksiliği tutar. Fazla korumacı ve bencil olurlar. Bu durumda bir kahramanın fedakarlığı gerekir.

"Ama Tanrılar aşırı sert, aşırı dikkatli olabilir; o zaman kahraman onların hazinelerini çalmalıdır. Prometheus'un sorunu buydu. Bu durumdayken en yüce Tanrılar bile acımasız, can alıcı devler

[481] Gaston Bachelard, **Ateşin Psikanalizi**, çev. Aytaç Yiğit, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995), 38.
[482] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2,** 137.
[483] **age**, 130.
[484] İnayet, **age**, 67-68.
[485] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 131.

> olarak görünür ve onları aldatıp katleden ya da yatıştıran kahramanlar ise dünya kurtarıcısı olarak onurlandırılır[486]".

Özellikle ateşi çalan kahramanlar kurnazlığıyla, kıvrak zekasıyla ön plana çıkar. Çünkü kendinden güç olarak üstün bir varlığı alt etmesi beklenmektedir.

> "Ne Hephaistos ne de Hermes'in ateşi çalmaya ihtiyacı yoktur. Prometheus'un karanlığı, daha mükemmel bir varlık modeli olabilmek için ateşe ihtiyaç duyan birinin sahip olduğu eksikliğe işaret eder. İnsanlara göre daha yüksek bir varlık formu elde ederek Prometheus, kendisinin insani bir benzeri, insanın temelde kusurlu yapısının ölümsüz bir görüntüsü olduğunu göstermiştir[487]".

Bu tarz kahramanların hikâyelerinde her zaman bir hile, oyun, kurnazlık motifi saklıdır. Bu kural yukarıdaki bir Türk mitolojik metninde görüldüğü gibi Avustralya mitlerinde de görülebilmektedir[488].

2.6.2.3.2. Oyunlar

Sosurka, Emegen'e Sosurka'yı yenmesi için geçmesi gereken üç oyundan bahseder. Bunlardan bir tanesi dağdan yuvarlanan kayaları başı ile geri yollamaktır. Sosurka, dağın başına geçip Emegen'e atabileceği en büyük kayaları atar ancak Emegen bunların hepsini kafasıyla karşılık verip paramparça etmeyi ya da geri yollamayı başarır. Sosurka, kendisinin zarar göreceğinden korkup bu oyunu bırakır.

---

486 Campell, **age**, 209.

487 Kerenyi, **age**, 89.

488 "Polinezyali Maui, ateş muhafızı Mahu-ika'ya ondan hazinesini almak ve insanlığa geri getirmek üzere yollandı. Maui doğrudan Mahu-ika'ya gitti ve ona şöyle dedi: "bu topraktan çalıları temizle ki dostça bir çekişme yapalım". Bilinmeli ki Maui büyük bir kahraman ve hilebazdı.
Mahu-ika sordu, "ne tür yiğitlik ve rekabet yarışması olacak bu?
" 'atma tutma yarışması" dedi Maui.
Mahu-ika kabul etti ve Maui sordu, "Kim başlayacak?"
"Mahu-ika, 'ben', dedi.
"Maui kabul etti, böylece Mahu-ika Maui'yi tuttu ve havaya attı; çok yükseldi ve tam Mahu-ika'nın ellerine geri düştü, Mahu-ika Maui'yi yeniden yukarı attı, şöyle şarkı söyleyerek: "at tut, at tut -işte gidiyorsun!"
(…)
Maui havada döndü de döndü ve düşmeye başladı yine ve Mahu-ika'nın hemen yanına dşüp şöyle dedi, "hep sen eğleniyorsun!"
"Gerçekten de!" dedi Mahu-ika. "Bir balinayı hoplatabileceğine inanıyor musun?
"Denerim" dedi Maui
Böylece Maui tuttu Mahu-ika'yı ve şarkı söyleyerek attı: "at tut, at tut- işte gidiyorsun!
(…)
Mahu-ika havada döndü de döndü ve düşmeye başladı ve tam yere çarpacakken Maui şu büyülü sözleri söyledi: "Oradaki adam -tam kafaüstü düşsün!"
Mahu-ika düştü, boynu akordeon gibi olmuştu, böylece Mahu-ika öldü". Maui hemen Mahu-ika'nın başını tutup kesti, sonra dünyaya indirdiği ateş hazinesini ele geçirdi". Campbell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 209-211.
Bu anlatıda kahramanın kurnazca tavrı dışında oynanan oyunlar da örtüşmektedir. Ayrıca bu anlatıda da kahraman kendinden üstün bir varlığı alt ederek insanlığa ateşi ulaştırmıştır.

İkinci oyun altmış tane pulluğu ateşte kızdırıp yutmaktır. Kızdırılan pullukları yutan dev bu oyunu çok sever. Sonunda biraz içi ısınmıştır. Sıra son oyuna gelir. Sosurka Emegen'i buzlu göle sokup orada beş gün kalmasını ister. Amacı ya Emegen'in ölmesi ya da gölün donup Emegen'in mahsur kalmasıdır ancak beş günün sonunda ikisi de olmaz. Sosurka Emegen'i kandırarak beş gün daha durmasını sağlar. Aynı zamanda Gök Tanrıdan korkunç bir soğuk dilemiştir. Duası kabul olan Sosurka, kendi kılıcıyla gölde mahsur kalan Emegen'in başını keserek ateşi yiğit Nart kardeşlerine götürür.

Bu oyunlar aynı zamanda bebeklik döneminde Sosurka'ya bahşedilen güçler ile alakalıdır. Soğuğa ve sıcağa karşı dayanıklılık, dağ, özellikle kayalar üzerinde hakimiyet, annesi Yer ana sayesinde Sosurka'nın kazandığı kabiliyetlerdendir. Emegen'in bunları yapamayacağını düşünmüş ve bu konuda yanılmıştır.

Öncelikle Emegen, bu destanda ateşin dişi hamisinin sembolüdür. İlgili bölümünde ayrıntılı olarak bahsedileceği gibi Emegenler tıpkı ocak Tanrıçaları gibi, yani Umay ya da Hestia gibi; ya da bazı Türk kültürlerinde görüldüğü üzere ateşin direkt kendisi olarak onu koruma ve saklama görevindedir. Koruyucu hamiler için önemli olan ateşin hakimiyetini ve devamlılığını sürdürebilmektir. Emegen, Yer Ana'nın ters çevrilmiş bir sembolü, birincil derecedeki göstergelerinden biridir. Yani Emegenler, Sosurka'nın bizzat yeteneklerini aldığı kaynaktandırlar. Güçlerinin sınırı yoktur;

> "Genellikle Kuzey Doğu Sibirya halkı arasında, depremlere sebep olan bir yeraltı devi tasavvuru vardır. Bu dev aynı zamanda kışın nehirlerin buzlarını bile kırar. Yerli Tatarlar, yerin, devi kaldıracak kadar güçlü olması sebebiyle, Tanrının bu hayvana yeri taşımasını emrettiğini ifade ederler[489]".

Bu konuyu daha iyi anlayabilmek için yine Şamanizm'den yola çıkılabilir. Soğuğa karşı direnç ve ateşe karşı hassas olmayış, Şamanların alışılagelmiş özellikleri arasında sayılan kerametlerdendi[490]. Şamanlar bu yetenekleri sırra-ermeleri sırasında ruhlardan alıyorlardı.

> "Şirokogorov (kaynak)'a göre, Tunguzlarda şaman, içine giren ruha göre, yeni kabiliyet ve vasıflar da kazanır. Msl. Çevik bir ruh, ihtiyar bir şamanı bir genç gibi hareketli yapar. Şamanın içine giren ruh, ateşten müteessir olmayan (etkilenmeyen) cinsten ise, şaman da kor haline gelmiş kömürün üstünde rahatça yürür, kızgın demirleri tutar, yanan bir mumu ağzına sokar. Acı duymayan bir başka ruh sayesinde şaman, kendine hiçbir zarar vermeden, keskin bir bıçağı vücudunun herhangi bir yerine saplayabilir[491]".

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı üzere bu tarz oyunlar öncelikle ruhların işiydi. Sosurka ile Debet ilişkisinden, Debet'in Sosurka'nın vücudunu çelikleştirmesinden

---

489 Hayati Yavuzer, "Şamanizm'de Evren ve Dünya Tasvirleri", **Milli Folklor**, s.35: 55.
490 Roux, **age**, 75-76.
491 Radloff, **age**, 134.

dolayı Debet'in Sosurka'nın koruyucu ruhu yerine geçtiğini ve ona bu tarz yetenekleri bahşettiği söylenebilir. Çünkü ısıya hakimiyet temel olarak Debet'in içinden gelen bir güçtür.

2.6.2.3.3. Çatışmanın Bitmesi

Sosurka sembolik kavram alanında animası ile yüzleşmektedir. Birey, istediği kadar soylu olsun, eğer içindeki -ya da dışındaki- evrensel dişi imgesi ile ortak bir noktada buluşup barışamazsa, özdeşleşemezse kahraman olamaz. Bu noktada onu öldürmek, onunla evlenmek ya da onun sütünü içmek arasında derin bir fark yoktur. Her şekilde kahraman, animası ile bütünleşmiş olacaktır.

Sosurka Emegenin üstünlüğüne rağmen onu yenmekte kararlıdır. Bunu ilk önce zekasına ve yeteneklerine dayanarak yapmaya karar verir. Emegeni gerçekten de kandırmayı ve yönetmeyi başarır. Ancak bunun geçici bir çözüm olduğu ortadadır. Gerçek bir kahramanın yapması beklenen şey, zekâsını cesareti ve asil yüreği ile birleştirerek eyleme dökmesidir.

Son oyuna gelindiğinde Sosurka animası ile mücadelesinde geridedir. Tam o anda Sosurka Gök Tanrı'dan yardım ister. Gök Tanrı beş yıllık soğuğu beş günde yaparak Sosurka'yı kurtarmıştır. Sosurka da ateşi dişi hamisinden alarak bir kültür kahramanı olarak yiğit Nartlara götürmüştür.

2.6.2.4. Evliliği ve Ölümü

Sosurka yetişkin olunca annesi, her kahramanın yapması gerektiği gibi ona uygun bir eş bulur. Bu olağan-üstü güçlerle bezeli kızın adı Akbilek'tir.

Akbilek hem güzelliğiyle, hem soyuyla hem de gücüyle göz kamaştıran kusursuz bir kızdır. Ancak bu evlilikte sorun Sosurka'dadır. Sosurka, ateşi ışık saçan eşini görmezden gelmekte, hatta belki de Gök Tanrı'nın yardımıyla ateşi çaldığı için yalnızca kendisinin ışık saçtığına inanmaktadır. Karısının soyunu küçümsemekte ve onunla yatmayarak Akbilek'i aşağılamaktadır. Sosurka'nın bu davranışının sebebi kibridir. Bir kahramandan, ne kadar büyük işler başarırsa başarsın mütevaziliğinden taviz vermemesi beklenir. Nart kahraman kalıplarının oldukça uyuştuğu Şamanizm'de de kibir hoş karşılanmayan bir meziyettir.

> "Yakutlara göre, kusursuz şaman "ciddi olmalı, söz ve davranışları yerine oturmalı, çevresindekileri inandırmayı başarabilmelidir; özellikle kendini beğenmiş, gururlu ve öfkeli bir kişilik göstermemelidir[492]".

Bu durum onu trajik kahraman kavramına yaklaştırır. Aristotales'in Hamartia adını verdiği kavrama göre bu tip kahramanlar mükemmele yakın, iyi dürüst, güçlü insanlardır. Ancak bir hatası vardır. Bu hatası -genellikle kibri- onun sonunu getirir. Kahraman kadere, kendinden büyük güçlere kafa tutabileceğini düşünür. Oysa tüm çabasına rağmen kaderinden kaçamayarak başarısız olacaktır[493]. Ateşi çalan bu kurnaz kahramanlaın kusuru kimi zaman bizzat aldatıcı düşüncenin kendisi olarak da görülmüştür.

> "Kurnaz Prometheus, doğası ve varoluşundaki zayıflığı "aldatıcı düşünce" olduğundan, bu çekişmeyi tahrik etmese de ona yön verir. Zeus'un suçlamasına kibar bir gülümseme ile cevap vererek, bize diğer Tanrılardan çok Hermes'i hatırlatır. Fakat Hermes'in aldatmacası, eğlenceli büyülerle, dünyanın kutsallığını zenginleştiren yaratıcı bir sanattan gelir. Prometheus'un asıl aldatmacasında, insanlardaki derin kusurların kaynağını oluşturan Prometheus'un karakterindeki temel zayıflıktır[494]".

Bütün ateşi çalan kahramanların bir şekilde cezaya maruz kaldığı ve hepsinin ateşi kurnazlığı ile alması bu tezi makul göstermektedir. Sosurka da aslında küçük sayılamayacak bu hatası yüzünden trajik sona ulaşan kahramanlardan biridir. Sosurka'nın bilinçli bir şekilde öldürülmesi ve bu konunun bir katletme eylemi değil gayet doğal karşılanması da bu durumu ispatlar. Destanın bu ölümü destekler tavrı Başarılamamış Erginlenme Örneği başlığında ayrıntılı incelenecektir.

Kadının en önemli misyonlarından biri düşman gibi görünse bile rakip değil yardımcı olduğudur. Ancak kadın yardımı, anlatılarda giderek itibarsızlaşmıştır. Eliade kadın mitolojisinin bu özelliğine dikkat çeker.

> "Bunun geç dönemlere ait "anaerkil" bir mitolojinin izlerini taşıdığı kesindir; bu mitolojide kadının(=ananın) mutlak gücüne karşı "erkeğin" (=kahramanın) tepkisinin ilk belirtilerini seçmek de mümkündür. Kimi anlatışlarda, kahramanın ölümsüzlüğü arayışında perinin rolü göz ardı edilebilecek kadar önemsizdir. Örneğin Gılgamış söylencesinin arkaik anlatımlarında kahramanın kendisinden ölümsüzlüğü doğrudan doğruya istediği peri Siduri, klasik anlatımda ortadan kaybolmuştur. Bazen, yarı-Tanrısal kadının mutlu yaşamını ve dolayısıyla ölümsüzlüğünü paylaşmaya çağrılan kahraman bu (nimeti) ancak istemeye istemeye kabul eder ve dünyadaki eşinin ve arkadaşlarının yanına dönmek üzere bir an önce bu durumdan kurtulmaya çalışır (Odysseus'la peri Kalypso'nun durumu). Böylesi bir yarı Tanrı kadının sevgisi kahraman için destekten çok köstek olmaya başlamıştır[495]".

Ancak dişinin kahramana yardım edebilmesi için kahramanın kendini ona teslim etmesi, her ne gerekiyorsa (evlenmek, öldürmek, sütünü içmek vs.) yapması ve

---

[492] Eliade, **Şamanizm**, 55.
[493] Aristoteles, **Poetika Şiir Sanatı Üstüne**, çev. Samih Rifat 9.bs. (İstanbul: Can Yayınları, 2013).
[494] Kerenyi, **age**, 61-62.
[495] Eliade, **Şamanizm**, 117.

böylece içindeki dişiyi bulup onunla barışması ya da kontrol altına alması gerekmektedir. Çünkü kontrol altına alınmayan dişil arketipler kahramanın zayıf noktasını oluştururlar. Örneğin Şamanizm'de Şamanın dişil yardımcı ruhların aynı zamanda ona zarar vermesi de mümkündür.

> "'Göksel eşin' rolü konusuna dönecek olursak, ilginç bir nokta da şamanın ayami'sinden yardım gördüğü kadar, tıpkı yukarıda anladığımız mitlerin geç dönem versiyonlarında olduğu gibi, onun tarafından rahatsız edilmesidir. Ayami şamanı korurken bir yandan da yedinci gökte sadece kendisi için elinde tutmaya çalışır ve göğe çıkışına engel olmak ister[496]".

Sosurka, dişil unsur olarak tanımlanan Yer ve Su'yun oğludur. Dişil unsurlar tarafından birçok güç bahşedilmiştir. Bu güçler sayesinde Sosurka hem güçlü hem de zeki bir Nart yiğidi olmuştur. Evlendiği kadın ise Sosurka'nın suyu geçmesini sağlayan yegane güçtür. Yani Su'yu yönetme gücünü taşımaktadır. Bu da Akbilek'in kutsal dişinin -Yer-Su ruhu- göstergelerinden biri olduğunun göstergesidir.

Su, Yer Ana, Ana Tanrıça gibi kutsal-dişil kavramlar genellikle hayat döngüsünü ifade etmekte kullanılırlar. Diğer bir deyişle Tanrıçalar doğurma -sembolik dilde yaratma- gücünü içinde barındırdıkları gibi yok etme, yani dağıttığı gücü yine kendinde toplama gücünü de barındırırlar. Örneğin Yunan mitolojisinde üçlü iplık eğiren Tanrıçalar bu düşüncecnin en tipikk örneklerindendir. İnsanın yaşayacağı ömre onlar karar verirler ve bu karara Zeus bile karışamaz. *"Asıl ilginç olan ise erkek devleti Antik Yunan'da hayatın ve ölümün yazgısını elinde tutan gücün üç kadınla simgelenmesidir[497]".* Bu durum öncelikle yaratıcı ve yok edici kadın arketipini meydana getirmiştir ki birçok Tanrıça bir eliyle hayat verirken bir eliyle can alır şekilde tasvir edilmiştir. Bu arketipin en tipik örneklerinden biri Tanrıça Kali'dir. *"Tanrıça Kali, her şeyin içinden çıktığı, sonra da içinde kaybolduğu sonsuz hayat akışının kişileştirilmesidir[498]".* Bu anlayışın diğer bir sonucu ise yok etme işinin korkutucu yönünden dolayı intikamcı-merhametsiz Tanrıça tipinin ortaya çıkması olmuştur. Bu arketip kendisine yapılan ihanetin intikamını en korkunç şekillerde alır. Yunan mitolojisinde Medeia bu hikâyelerin tipik bir örneğini vermektedir.

> "Bu Tanrıça ilahi bir katildir. Kendine sadakatsizlik eden, karısının yardımıyla bulunduğu yerde politik gücünü ve saygınlığını onunla paylaşmayı reddeden, yeminini bozan kocasını büyüsüyle yakıp kül eder. Onun bu vahşi tavrı bir cezayı hak etmez. Aksine Zeus ona aşık olmuştur. Fakat o asıl büyük ödülünü bir Tanrıçadan Zeus'a da yüz vermeyerek alacaktır. Ödülü çocuklarının ölümsüz olmasıdır. Ancak Medeia bunun için çocuklarını kutsal sunakta kurban eder. Bu bilinçli

496 **age**, 118 – 119.
497 Tokyay, **age**, 22.
498 Dunn Mascetti, **age**, 9.

bir yok ediştir ve bu yaratma ve yok etme döngüsünü değil evliliğin sürekliliğinin kesilmesini, kadının bağımsızlığını geri kazanmasını temsil eder[499]".

Burada da özellikle yaptıklarında bir hata görülmemesi, kocasının ona olan ihanetinin cezasını çocuklarını da kocasını da vahşice öldürerek vermesi ilgi çekicidir. Bu hikâyenin iki bağlamı vardır. Birinci bağlam, Medeia'nın metafiziksel bir gücün sembolü, kutsal dişi figürü olduğu ve bu sebeple ihanet edilenin sıradan bir kadın değil, bir Tanrıça, arketipsel açıdan düşünülecek olursa kahramanın animası olması ve ona ihanet sonucu ağır bir ceza almasını okuruz[500].

Yine Yunan mitolojisinden bir anlatı Akbilek ile ilgili görüşlerimizi sağlamlaştırı niteliktedir[501]. Anima, kahramanın esir olarak tutabileceği; hesapsızca kullanabileceği bir obje değildir. Öyle ya da böyle, ya öldürerek ya da cinsel birleşme yoluna giderek dişi unsuruyla özdeşleşmek gerekir. Yoksa kadın arketipi aldatıcıdır. Dost gibi görünür ve bir anda düşman oluverir. Belki de Akbilek'in Sosurka'nın canını alabilmesi onun verdiği canı alabilme yetkisi ile bağlantılıdır. Kaldı ki Akbilek bu noktada sadece aracıdır. Sosurka'nın canını içinden doğduğu Su almıştır.

Sosurka'nın hayatı doğumundan ölümüne kadar su ile ilişkili olmuştur. Suyun içinden doğmuştur, su ile kutsanmıştır, her gece evine dönebilmek için suyu geçmek zorundadır, sularla ilgili güçleri olan bir kadınla evlenmiştir ve son olarak suda boğularak ölmüştür.

Birçok mitolojide varlığın ilk maddesi sudur. *"Başlangıçta ve her tür tarihsel ya da kozmik döngünün sonunda su vardır ve her zaman var olacaktır[502]"*. İlk olarak engin sular vardır ve ilk toprak onun derinliklerinden çıkar. Yine birçok mitolojide 'son'un da kaynağı sudur. Dev bir tufan ile tüm varlık dünyası son bulabilir. Bu sebeple

---

[499] **age**, 102.

[500] Gerçek bağlamda değerlendirirsek, tam anlamıyla doğru ve kendisini kocası ile çocuklarına adamış bir kadının bireysel değerinin farkına vararak bağımsızlığını kazanmasını okuruz. Her iki okumada da sonuç değişmeyecektir. Nefrin Tokyay da İnanna ile Ereştigal'in hikâyesine farklı bir yorum getirerek aynı konuyu vurgulamış olur:
"İnanna'nın Yeraltına/Cehenneme inişi, çok gündelik, belki de sıradan ama yüzyıllardır geçerli bir okuma daha sunmaktadır: Bir kadın kendi felaket ve acısını görmezden gelen kibirli ve bencil bir kocayı asla cezasız bırakmaz". Tokyay, **age**, 38.

[501] Trakya kralı Tereus'un karısı Prokne, kız kardeşini özlediği için eşinden onu yanına getirmesini ister. Tereus, baldızı Philomela'yı getirmek için yola çıkar. Baldızına aşık olan Tereus, aşkına karşılık bulamayınca dönüş yolculuğunda Philomela'ya tecavüz eder. Olan biteni karısına söylememesi için de kızın dilini keser ve ülkeye döndüklerinde onu bir yere kapatır. Çaresiz Philomela başına gelen her şeyi anlatacağı başka bir yol bulur. Bütün hikâyeyi resimlediği bir örtü dokur ve kardeşinin eline ulaşmasını sağlar. Prokne örtünün üzerinden kocasının kardeşine yaptıklarını öğrenir ve kardeşini kapatıldığı yerden kurtardıktan sonra kocasından bunun intikamını korkunç bir şekilde alır.

[502] Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, 196.

mitolojik halklar kozmosa -dolayısıyla suya- kurban verirler. *"Ural-Altay halkları günümüzde hala büyük gök Tanrılarına at kurban etmektedirler… At kozmosla özdeşleştirilir ve kurban töreni yaradılış eylemini simgeler*[503]*".* Bu atları suya atarak boğarlardı. Bu sebeple Sosurka'nın yağmaladığı atlarla boğularak ölmesi belki de kozmosa sunulan bir çeşit kurbandır.

2.6.3. Toplumsal Rolü

2.6.3.1. Başarılamamış Erginlenme

Başarılı bir erginlenmenin böyle trajik bir sona ulaşması düşünülemez. Yukarıda Sosurka'nın kibrinin onun sonunu getirdiği ve kahraman kalıplarına sığmayan davranışlarda bulunduğu belirtilmişti. Peki bu başarılamamış erginlenmenin sebebi nedir?

Erginlenme yolculuğu boyunca her türlü yardımcı her zaman kahramanın yanındadır. Onu toplumdan uzaklaştırır, kut verir, yönlendirir, kutsal araçlar verir ve ana çatışmasına gelinceye değin yanından ayrılmazlar. Aslında çatışmanın sonrasında da hayat boyu kahraman yalnız olmayacaktır. Ancak tam çatışma anında tüm yardımcılar çekilmeli ve kahraman düşmanıyla yalnız kalmalı, onu tamamen kendi gücü ile alt etmelidir. Çünkü kimse başkasının yerine erginleşemez. İçsel tamamlanma tamamiyle kişiye özgü içsel bir deneyimdir. Çatışma kazanılırsa dıştaki ve simgesel olarak içteki tüm düşmanlar temizlenecek ve kahraman rahat bir nefes alacaktır. Sosurka Emegenle çatışırken onu yenemeyeceğini anlamış ve Gök Tanrı'dan yardım dilemişti. Gök Tanrı'nın yardımıyla yenilen düşman belki ateşin kazanılmasını sağlamış olabilir. Ancak erginlenme gerçekleşmemiş, ertelenmiştir. Sosurka ise düşmanı kendi yendiğini düşünerek kibrine kibir katmıştır.

Evlilik erginlenmiş olan, yetişkinlerin hakkıdır ancak simgesel manada düşündüğümüzde hayat Sosurka'ya ikinci bir şans vermiştir. Evlilik sembolizmde evrensel harmoniyi temsil eder. Sosurka, bu uyumu yakalayabilmiş olsaydı yine erginlenmesini başarıyla tamamlamış olacaktı ancak bu sınavı da geçemedi ve eşiyle bir bütün olmamayı, bireyselliği seçti. Campbell'in anlayışıyla bu durum onu umutsuz bir duruma sevk etti. *"Ne bir içsel çağrıyı ne de bir dışsal öğretiyi kabul etmeyenlerin*

---

503 **age**, 111.

durumu umutsuzdur[504]*"*. Bu durumun farklı bir yönü de var. Görüldüğü gibi Sosurka, kendinden büyük kutsal güçleri algılamaya henüz hazır bir beyin değildi. Yeterince kendini yetiştirmemişti ve "gerçek" algısı dardı. Böyle bir felaketle karşılaşan Aktaion'un durumuyla oldukça benzerdi.[505]

2.6.3.2. Hileci-Kültür Kahramanı

Kültür kahramanlarının hepsi, muhakkak insanlığa bir şey getirir. İnsanlığı bulunduğu konumdan daha üst bir seviyeye çıkarır. Bunların içinde ateşin insanlara getirilmesi özel bir önem taşır. Ateşin korunma, barınma, yeme-içme gibi temel ihtiyaçlarda temel bir rol oynaması medeniyetin başlangıcında sayılmasında etkili olmuştur. Onu getiren kahraman da bir "karakter" olarak incelenmeye değerdir.

Ateşi çalan kahraman, tüm kahramanlardan farklı olarak kurnaz bir karakterdir. Avustralyalı Maui destanda şöyle tanımlanır. *"Bilinmeli ki Maui büyük bir kahraman ve hilebazdı"*.[506] Prometheus da benzer şekilde tanımlanmıştır. *"Adak kavramının kurucusu Prometheus bir dolandırıcı ve hırsızdı: bu özellikler onunla ilgili tüm hikâyelerin zemininde mevcuttur*[507]*"*. Bu onun hem üstün bir meziyeti hem de zayıf noktasıdır. Önemli bir meziyettir çünkü kendinden güçlü bir Tanrıyı ya da koruyucuyu bu sayede alt etmiştir. Ancak zayıf noktasıdır çünkü kurnazlığı ile diğer her şeyden ve herkesten üstün olduğunu, kendisine kimsenin bir zarar veremeyeceğini düşünür. Bu konuda Prometheus ile ikizi Epimetheus'u aynı karakterin iki farklı yönü olarak gören yaklaşımlar vardır. Prometheus'un adı "Önceden Bilen", Epimetheus'un anlamı ise "Sonradan Öğrenen" demektir. Bu ikisi bir bütünün iki parçasıdır. Ancak ister ikiz olsun ister aynı kişi olsun değişmeyen şeyler de vardır. Prometheus, *"insanoğlunun sınırlarının temsilcisidir: Kurnazlığı budalalığını tamamlayıcı özelliğe sahiptir*[508]*"*.

---

[504] Campell, **age**, 33.

[505] Avcılıkla hayatını kazanan yakışıklı bir fanidir Aktaion. bir gün yolu Tanrıça artemis'in kutsal ormanlarından birine düşer, bakire Tanrıça artemis, ona eşlik eden peri kızlarıyla birlikte gölette çırılçıplak yıkanmaktadır… Tesadüfen Tanrıçayı ve peri kızlarını çıplak gördüğü için, Artemis tarafından geyiğe dönüştürülür ve talihsiz adam kendi köpekleri tarafından oracıkta parçalanarak öldürülür.
"Ancak en yüksek düzeyde ayırt etmeye yetenekli dehalar bu Tanrıçanın yüceliğinin tam bir açıklamasını sağlayabilir. Düşük insanlar için o görkemini azaltır ve onların gelişmemiş güçlerine uygun biçimde görünmeyi kabul eder. Onu tamamen kavramak ruhsal olarak hazırlanmamış herhangi biri için korkunç bir kaza olacaktır: arzulu genç Aktaion'un talihsiz olayının da gösterdiği gibi". Campbell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 133.

[506] Campell, **age**, 210-211.

[507] Kerenyi, **age**, 17.

[508] **age**, 52.

Mitolojinin kesin bir kuralı vardır. Yapılan her eylemin, atılan en küçük bir adımın bile muhakkak bir bedeli olur. Böyle bir adımın da sonradan çok büyük bir fedakarlık gerektireceği aşikardır. Prometheus'un zincire vurulup her gün bir karganın ciğerini parçalaması gibi Sosurka da acımasızca, tüm ganimetleriyle birlikte boğulmuş, hatta ölüme terk edilmiştir. Bu açıdan düşünüldüğünde Sosurka'nın ölümü karısı Akbilek'in intikamı değil, yaptığı eylemin bedeli olarak görülür. Peki özellikle ateşi çalmanın bu kadar büyük bir bedel gerektirmesinin sırrı yalnızca ateşin kültürün önemli bir parçası olması mıdır? Bu konuda Prometheus karmaşası fikri de ele alınabilir. *"Prometheus karmaşası zihin hayatının Oidipus karmaşasıdır[509]"*. Buna göre ateş toplumsal yasaklamaların başında gelmektedir. Adeta çocuklara ilk olarak öğretilen ateşin sıcak olması değil yasak olmasıdır. Ateş, ancak yetişkinlerin, kuralına göre oynayabildiği bir oyuncaktır. Çocuğun gözünde ateş büyür de büyür. O da babası gibi ateşe sahip olmak ister. Ve bir gün babasından kibrit araklar.[510] Ancak bunun oldukça büyük bir bedeli olur. Kimi zaman ateş elinde kalır, kimi zamansa ebeveyn tarafından cezaya çarptırılırsın. Bu yaklaşım, ateşi çalma hikâyelerinin bu kadar sevilme nedeninin içimizde bir yerde ateşi çalan kahramanla nasıl kolayca empati yapabildiğimizi ve hikâyeyi neden bu kadar sevdiğimizi açıklar. *"Ateş'in babasının aslında pek zavallıca olan efsanesinin her zaman ilgiyle karşılanmasını bize yalnız bu karmaşa anlatabilir[511]"*.

Sosurka için özel bir ayrım noktası vardır. Emegeni çeşitli vesilelerle dişil kutsalın bir tezahürü olarak değerlendirmiştik. Öyleyse Sosurka ateşi babasından değil, annesinden çalmıştır. Medeniyet unsurunun kadından çalınması erkeğin, kadının elinden kültür kuruculuğunu alması olarak yorumlanabilir.

> "Mitolojik ana olgusunun gelişmesi süresince onun ayrı ayrı alametleri ve fonksiyonları zamanla bu kompleksten çıkan ve bağımsızlık kazanan hami ruhların üzerine geçmiştir. Bu hami ruhlardan bir kısmı kadınlığını korumuş olsa da bazıları artık erkek hami ruhlara çevrilmiştir. Erkek hami ruhlar daha sonraları esas olan ve sorumluluk getiren fonksiyonları paylaşmışlardır. Mesela dünyanın yaratılması, zamanın, havanın, rüzgarın yönetilmesi gibi bir takım mitolojik olgular erkek hami ruhların ellerinde toplanmış oldu. Ancak daha eski görüşlere göre kadın varlıklar olarak düşünülen hami ruhlar doğayı, erkek olarak düşünülen mitolojik varlıklar ise kültürü simgeler. Zaman içinde tabiatla kültürel olgular yer değiştirebilir[512]".

[509] Bachelard, **age**, 17.
[510] **age**, 16.
[511] **age**, 16.
[512] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 20.

3. NART MİTOLOJİK VARLIKLARININ İNCELENMESİ

Karaçay Malkar Nart destanları mitolojik varlık ve yaratıklar bakımından oldukça zengindir. Bu varlıkları destanın estetik unsuru olarak geçiştirmek imkansızdır çünkü destanlarda kilit bir rol oynarlar. Genellikle mitolojik varlıklar kahramanın çatışma unsurunu oluştururlar. Kimi zamansa kahramanın yardımcısı görevindedirler. Bunlar mitolojik varlıkların ilk etapta görülebilen işlevlerindendir ancak sonraki etapta dikkati çeken bir diğer önemli nokta da tezimizdeki çözümlemelerin dayandığı derinliktir.

Mitolojik varlıklar destanlara anlam katmanları ve anlatımsal derinlik katmıştır. Hangi varlığın ne sebeple o an o yerde olduğu ve tarih boyunca yüklendiği işlevler düşünüldüğünde bu yaratıkların çözümlemeyi ilgilendiren belli bir sebepten dolayı orada oldukları dikkat çeker. Tezin bu bölümünde amacımız destanda geçen mitolojik varlıkları daha ayrıntılı tanıtarak Nart destanlarındaki işlevlerinin daha kolay anlaşılmasını sağlamaktır.

Mitolojik varlıkların önemi öncelikle kutsalın zaman alanına inmesini sembolize etmelerinden kaynaklanır. Bunu anlayabilmemiz için mitolojik varlıkların çeşitli yönlerini incelemeliyiz.

Mitolojik varlıkların iki yönü vardır. Bunlardan ilki normal-dışı olmalarıdır. İnsan zihninin ürünü olan bu yaratıklar, varlıklar ya da canavarlar *"doğa yasalarına aykırı yaratıklardır[513]"*. Bu farklılıklar aynı zamanda onların üstün özellikleri ile de desteklendiği için onlar normal-üstü varlıklar olarak değerlendirilirler ki bu yönleri onları tanrısallığa bağlar.

> "Eski çağlardan beri tanrılarla canavarları ayırt etmek zor olmuştur: her iki kesim de doğaüstüdür, yani günlük yaşamların geçtiği yerlerin ötesindedir; insanın korkmasını isterler ve onda korku uyandırırlar. Birçok ilah özünde canavar görüntüsü taşır[514]".

Bunun başlıca sebebi dünyanın kaos-kozmos, düzen-düzensizlik arasında sürekli gidip gelişidir. Tanrılar, kozmos ile ilişkilendirilirken kaosu temsil edenler

---

[513] Dell, **age**, 7.
[514] Dell, **age**, 12.

canavarlaştırılmıştır ve dolayısıyla tanrılar ve yaratıklar eş-zıtlar olarak var olmuşlardır[515]. Dünya insan için iyiyle kötü, ölümle yaşam arasındaki sürekli mücadelenin yeri olduğuna göre *"Tanrılarla canavarlar zorunlu yol arkadaşları[516]"* sayılırlar.

Türk mitolojisinde Tanrılarla Canavarların tarihi gelişim süreçlerini incelediğimizde aslında kimi zaman aynı varlığın bölündüğünü, Tanrı olan ile Canavar olanın geçmiş dönemlerde tek iken dönüştüğünü, değiştiğini ya da bölündüğünü görebilmekteyiz. Bunun en güzel örneklerinden biri eski Türklerin en sevdiği Tanrıça (ya da koruyucu ruh) olan Umay'dır. Kaşgarlı'ya göre Umay plasenta anlamına gelmektedir. Türklerde Umay genel olarak bebeklerin, çocukların gebelerin, lohusaların koruyucusu olarak bilinir ancak işlevi ve ilişkili olduğu kültler saymakla bitmez.

> "Umay da yalnız çocukları değil, bütün Türk halklarını, hatta bütün insanları koruyan, onlara kut veren bir tanrıçadır. Bu nedenle kırgızlara göre umay, aynı zamanda bol mahsul almaya mal ve mülkün artmasına da yardım eder. (…)Öte yandan her şeye hayat veren güneşin de Umay'la ilgisi vardır. Güneşin sarı rengi yüzünden Türk halklarında Umay'a Sarı Sız da denilmektedir. Güneşin ısı vermesi dolayısıyla Umay, ateş ve ocak kültleriyle de ilişkilendirilir[517]".

Umay ile ilgili olan inanışların hepsi bereket noktasında birleşirler. Korkmaz da Umay'ın bir diğer lakabının Sarı Kız olduğunu vurgular[518]. Diğer taraftan Sarı Kız aynı zamanda zarar veren, şerir, hoppa, dolandırıcı bir ruh olarak bilinir[519]. Bebeklere ve hamillere zarar verir. Bu garip inanış ayrılığı burada da bitmez. Eski Türkler Kara Umay adlı bir varlığa da inanırlar. Bu varlık Umay'ın tamamen ters çevrilmiş halidir denebilir. Öyle ki Şamanizm'de kötülüğün kaynağı olması dolayısıyla Kara Umay'a da kamlık yapılır.[520] Hatta Türk inanmalarında bugün bile varlığını sürdüren birçok demonik ruhun da Umay varlığından çıktığı düşünülmüştür.

> "Daha önce Umay'la ilgili olarak ele almaya çalıştığımız Albastı, Al ruhu, Al karısı, Al, Al Ana gibi isimlerle anılan ruh, muhtemelen Umay'ın sonradan gelişen ikici ilkelere göre olumsuz anlamda başkalaşmış şeklidir" [521].

Aynı çelişkili durum, Umay'ın da dahil olduğu geniş Ay sembolizminde daha belirgin görülebilir[522]. Ay, *"Tarihin karanlık dönemlerinden başlayarak uzun dönemler*

---

[515] **age,** 12.
[516] **age,** 12
[517] Çoruhlu, **age**, 44.
[518] Korkmaz, **age**, 132.
[519] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 128.
[520] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 50.
[521] Çoruhlu, **age,** 59.
[522] Ay, türemenin ve aynı zamanda bakireliğin simgesi olarak görüldüğü için Umay da dahil olmak üzere pek çok Tanrıçanın birincil sembolü olmuştur. Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 54.

boyunca Umay- Nit-İsis-İshtar-Artemis-Diana gibi tanrıçaların temel sembolü olmuştur[523]*"*. Bu tanrıçaların hepsi bereketin, refahın, adaletin ve daha pek çok iyi şeyin sembolüdürler ancak aynı zamanda tıpkı ay gibi aydınlık oldukları kadar karanlığı da çağrıştırır. Tehlikelidirler, büyüyle alakalı ve gizemcildirler. Hepsinin yeri geldiğinde nasıl da vahşi olduğuna dair hikâyeler mevcuttur. Bu sebeple de yüceltildiği kadar zamanı geldiğinde aşağılanmaya mahkumdur. Gılgamış'ı hatırlayalım. Onun İştar'ın birliktelik çağrısını reddetmesi, aşıklarını mahvettiğini hatırlatması ve onu aşağılaması adeta Gılgamış nezdinde kahramanın yükselerek bireyselleşmesi çağrısıdır. Zalim Tanrıya dur demeyi başarıp kendi yoluna gitmiştir Gılgamış. Tanrıça'ya yaptığı bu saygısızlığın bedeli olarak bir canavarla savaşacaktır[524]. Bu aslında İştar'ın yeryüzündeki bedeninin sembolüdür. Saygı duyulduğunda harika görünen Tanrıçalar, çıkarlar uyuşmadığında kahraman için birer canavara dönüşürler. Böyle bir canavar hikâyesi bizzat Nart destanlarında mevcuttur[525]. Korkulan varlığa uzun bir müddet saygı duyulur ancak sürekli korkudan beslenen bir Tanrı ya da Tanrıça er ya da geç lanetlenecektir.

Dikkati çeken bir diğer nokta da bu mitolojik varlıkların çoğunlukla dişil karakter göstermesidir. Bunun için birçok sebep gösterilebilir. Örneğin genellikle kahramanların erkek olması bu noktada önemlidir. Çünkü erkek kahramanın vereceği ilk savaş kendi içindeki animasıyladır. İçindeki dişiyle barışmalı ve kontrol altına almalıdır. Bu oldukça zorlu bir mücadeledir. Bir diğer problemi anne yaşatabilir. Anneden koparak bağımsızlaşmak da kimi zaman temsili olarak anneyi öldürmekten geçecektir ki bu da oldukça zor bir durumdur.

Ayrıca ilkel zihinde doğumda erkeğin rolü tam olarak bilinmiyor olabilir. Bu da doğumun, yaratımın ve bereketin tek efendisinin kadın olması sonucunu doğurur. Ayrıca hayat veren toprak ve su gibi evrensel unsurlarla da özdeşleşmiş olur. Tabi ki böylesine kapsamlı bir özdeşleşme ve görev oldukça ürkütücüdür. Ayrıca toprak da su da genel olarak hayat da verdiği her şeyi zamanı geldiğinde geri istemektedir. Doğa, varlıksal özellikleriyle dehşet, endişe ve mücadele yüklüdür. Dolayısıyla verdiği kadar alma gücü olduğuna inanılan kadın da bir o kadar tehlikeli olacaktır. Yaratımsal işlevi olan kadın, aynı zamanda içinde bir canavar sureti de taşır. Dişil yaratımsal

[523] Ateş, **age**, 166.
[524] İsmail Gezgin, **Kültürlenme Sürecinin Mitik Kahramanı Gılgamış**, (İstanbul: Alfa, 2009): 58-61.
[525] Fuk bölümü ve Örüzmek destanında Fuk ile mücadelesi bölümlerinde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

işlevler denildiğinde yine kapsamlı bir şekilde Türk mitolojisine eğilmek gerekmektedir çünkü Türk mitolojisi bölük pörçük sayfaları içerisinde bu konuda bize oldukça zengin bir kaynak sunar.

Türk mitolojisinde yer alan varlıkların hatırı sayılır çoğunluğu Şamanizm ile alakalıdır. Şamanizm'in en belirgin özelliklerinden biri ise kötücül varlıkların oynadığı etkin roldür demek yanlış olmaz.

> "Meseleye bu açıdan baktığımızda şaman folklorunu bir demonoloji folkloru olarak adlandırmak mümkündür. Nitekim şamanın hem savaştığı hem de ilişkide bulunduğu varlıklar, ayrıca onun hem koruyucu hem de zarar verici ruhları demonik bir yapı içerisindedirler[526]".

Genellikle dünyaya kötülüğü yayan varlıkların (Pandora gibi) ya da insanların ceza almasına sebep olan varlıkların (Havva gibi) kadın olarak düşünülmesi göz önüne alındığında ve kadının yılanla, kaosla, şeytanla ilgili sembolik çağrışımları düşünüldüğünde varlıkların pek çoğunun dişil karakterli olması anlaşılabilir.

Şamanizm'in bir diğer önemli noktası ise ortaya çıkış dönemlerinden itibaren sahip olduğu dişil karakterdir. Kimi araştırmacılara göre aile içi ritüelleri yürüten ilk Şamanlar ailenin kadın üyelerindendir. Şamanlık inançlarının giderek geliştiği ve yayıldığı dönemde erkek Şamanlar bu kadınların içsel olarak sahip olduğu Şamancıl yetiyi onlardan almıştır ve kadın Şamanlar zamanla ikinci plana itilmiştir. Ancak hala bu dönemleri hatıralarını Şaman giysilerinde, Şamanların cinsel seçimlerinde, hal ve tavırlarında görebilmek mümkündür[527].

Bahsettiğimiz bu iki yön bize Mitolojik varlıkların ekseriyetinin cinsiyetini verir. Yukarıda dişil karakterli varlıkların yaratımsal işlevinden bahsetmiştik. Fuzuli Bayat'ın Türk mitolojisinin dişil kökenleriyle ilgili oldukça üzerinde durduğu bir tezi vardır. Buna göre birçok Tanrı, Tanrıça, iyeler ve kültler Mitolojik Ana varlığının çeşitlenmesiyle oluşmuştur[528].

> "Hayatın simgesi olan Umay'ı, ölümün simgesi olarak da Erlik'i ortaya çıkaran Mitolojik Ana'dır. O, zıtlıkları birleştirerek bir bütün oluşturmakta, mutlak iyiilğin simgesi olan Gök Tanrı'nın ve yaratıcı demiurg Ülgen'in, dağıtıcı kötü güç olan Erlik'in yapısında mevcuttur[529]".

İçlerinden, eril kimliği ile tanınan Ülgen'in bu şekilde ele alınması oldukça ilginçtir. Ancak araştırmacı farklı çalışmasında bu tezine kanıt da sunmuştur. *"Buryatça'da*

---

526 Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 278

527 Bayat'ın Türk Kültüründe Kadın Şaman adlı çalışmasında genel tez olarak bu konu üzerinde durulmaktadır.

528 Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 277.

529 **age,** 12.

Ülgen'in yağız yer anlamı içerdiği de kaydedilmelidir. Nitekim Buryatçada Ülgen yihe daida kelime gurubu "ulu, geniş yer" anlamını içerir[530]". Türklerde kozmogonik başlangıcın dişil olduğunu Ülgen'in eril olarak tasarlandığı destanlar da kanıtlar.

> "[Ülgen] Dünyayı yaratmak istedi. Fakat "Ne yaratayım, nasıl yaratayım" diye düşündü. Birdenbire su içinde Ak Ana (Ak Ene) karşısına çıkıverdi ve "Bir nesne yaratmak istersen "yaptım, oldu" de "yaptım, olmadı" deme! Ak Ana bunları söyledikten sonra kayboldu. Bundan sonra kimseye görünmedi[531]".

Mitolojik Ananın kötüyü de iyiyi de içinde barındırdığı düşünüldüğünde (çünkü mitolojik ana dediğimiz şey yaratımın dişil versiyonudur bu sebeple aynı zamanda ölümcül ve yok edicidir) mitolojik ana düşüncesinin daralarak ya da yok olarak parçalandığını düşünmek mantıklıdır.

Buradan çıkacak destanları asıl ilgilendiren sonuç ise Mitolojik Varlıkların derinliği ve iç içeliği olacaktır. Çünkü ister Mitolojik Ana ister Umay densin Nart destanlarındaki tüm varlıklar bu özlerle alakalıdır. Örneğin Umay'ın ateş kültüyle sıkı ilişkisi vardır. Hatta Şamanist inançta bizzat ateşin hamisi olarak görülür. Bu veri, Şaman duasında açıkça gösterilmektedir: *"Ey ateş anamız sen dokuz ırmağın kavşağında dokuz köşeli bakır evde oturan ve ırmakların denizlerin hatunu (melikesi) olan Su Tanrısıyla konuşuyorsun[532]".* Nart destanlarında da bir kahramanımız ateşi mitolojik bir varlıktan alarak insanlığın yararına sunmuştur. Bu destan biraz da canavarlaşan Tanrıya boyun eğmeyen insanın, özgürleşen, medenileşen insanın destanıdır.[533]

Aşağıdaki alıntı düşünüldüğünde onun yaratımsal işlevi ön plana çıkmıştır. Diğer taraftan bu alıntı Nart destanlarının çözümlenmesi açısından da önem arz eder çünkü emegeni yaratımsal, bereketle ilgili, yani tanrısal işlevini, vurgulamak için bu tarz bir sahneyi kullandık. Yine eski Türk inanmalarında Umay'ı göğüslerinde süt akan, koruyucu bir varlık olarak görmekteyiz.

> "Kırgızların inançlarında Umay, yalnız çocuk ve aile koruyucusu değil, aynı zamanda bol mahsul veren, hayvanların artışını sağlayan ruhtur. Nitekim ekin bol olduğu zaman 'Umay Ene'nin döşlerinden süt dökülür.' derler[534]".

Nart destanlarında da göğüslerinden süt dökülen ve anne diye seslenilen bir varlık vardır ancak bir farkla; kahraman, bu varlığın düşman olduğunun farkına varmalı ve

---

[530] Bayat, **Türk Kültüründe Kadın Şaman**, 78.
[531] İnan, **age**, 19.
[532] **age**, 69.
[533] Sosurkanın ateşle macerası bölümünde ayrıntılı olarak incelenmiştir.
[534] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 75.

ona boyun eğmek yerine onu yok etmelidir. Çünkü bu varlık, insan etinden ve kanından beslenmektedir. Umay'ın bu yaratımsal, bereketli ilgili görüntüsü hakkında bilgi sahibi olmadan destandaki derinliği fark etmek oldukça zordur. Mesele böyle garip bir varlığı yenip sıradan bir kahraman olmak değil, bir Tanrıça kültünü ortadan kaldırmaya çalışmaktır.

Nart destanları ile Türk inanmalarının mitolojik varlıklar bakımından eşliği evren ağacı sembolizmi üzerinden de değerlendirilebilir. *"Altay mitolojisine göre, insanlar yeryüzüne gelmeden önce, ruhları gökte bir ağacın dalları arasındaydı. Kayın ağacı Umay Anayla birlikte yere inmiş ve tüm insanlar bu ağaçtan doğmuştu*[535] *".* Bir Tanrıçanın ya da iyenin uçabilmesi gayet akla yatkın görünmektedir ancak Şamanist inançta bahsedilen ağaç sembolizmine bazen hiç Umay karıştırılmaz. Bu evren ağacının koruyucusu dev bir kartal olarak düşünülür. Kartal ise göksel, erilliğin sembolü olduğu kadar Şamanizm ile ilişkilendirildiğinde oldukça demonik bir varlık özelliği gösterir.

Nart destanlarındaki birçok kahraman da kartal ile alakalı varlıklarla mücadele etmektedir. Örneğin Alavgan'ın destanında cadılar kartal donuna girebilmektedir ve kahraman, ailesini kurtarabilmek için bu kartalları öldürmeli, bu sayede onların sahip olduğu güçleri ele geçirmelidir. Bu bize indirgemenin, demonikleşmenin ve tanrısallığın ne denli iç içe geçmiş durumda olduğunu gösterir. Bu mitolojik varlıkların destanlarda oynadığı rol tam olarak değerlendirildiğinde bu açıklamalar da yerine oturacaktır.

Mitolojik varlıkların destanlardaki işlevini ancak şu sözlerle izah edebiliriz: yardımcı ve düşmanın eşliği. Destanlarda mitolojik kahramanlar her zaman düşmanın karşısında yer almaz. Çoğu zaman onu arkadan gizlice destekler ve çoğu zaman da tam yanında durmaktadır ancak zaten karşısında dursa bile bir anlamda kahramanın yardımcısıdır çünkü destanlarda ve mitolojik metinlerde her şey kahramanın kendini tamamlamasına hizmet eder. Tabi bu görevlerde de ekseriyetle dişilliklerini korumaktadırlar.

> "Çok sayıda mit ve söylence, kahramanların yaşadığı serüvenlerde bir cin, peri ya da yarı-tanrısal kadının oynadığı role tanıklık eder: kahramanları o eğitir, geçirdikleri sınamalarda (ki çoğu zaman bunlar sırra-erme sınavlarıdır) kahramanlara o yardımcı olur, ölümsüzlük ya da uzun ömür simgelerini (sihirli otlar, mucizevi elmalar, gençlik pınarı vb.) ele geçirmenin yollarını o öğretir. "Kadın mitolojisi" alanının önemli bir bölümü, sanki ölümsüzlüğü ele geçirmek veya

[535] Ateş, **age**, 170.

sırra-erme sınavlarından zaferle çıkmakta kahramana yardım edenin hep bir dişi varlık olduğunu göstermek üzere oluşturulmuştur[536]".

Mitolojik varlıkların bir diğer işlevi de Tanrısal olan değil, insani olan yönüyle ilgilidir. Bu, onların asıl korkutucu yönüdür. Özellikle fiziksel özelliklerinde bu durum ortaya çıkar. Örneğin başı insan gövdesi hayvan olan varlıklar (örneğin sfenksel vs.), tek gözlü(tepegözler vs.) ya da çok kollu olan varlıklar (Hekatonkheirler vs.) asıl bu özellikleriyle ön plana çıkarlar.

"Her ne kadar birçoğu -örneğin kartal başlı ve aslan gövdeli yaratıklar ve ejderhalar- farklı hayvanların bileşimine dayansa ve insani yönleri sıklıkla entrikacı bir akla sahip olmaya indirgense de canavarlar genelde insan ve hayvan unsurlarını bir araya getirir[537]".

Hayvansı ve insansı özelliklerin Mitolojik varlıklarda tecessüm etmesi kahramanın mücadelesinin niteliği ve sebebi iile ilgilidir. Kahraman, neticede dünyada yaşamaktadır ve hayatının sonuna dek vereceği mücadelede yalnızca doğayla ve kaderle değil insanla da mücadele etmesi gerekecektir. Bu sebeple destanlar her zaman meseleyi safi kaba güçle değil kıvrak bir zeka oyunu ile çözümlemeyi öğütler. Asıl amaç, canavar nezdinde insan olmayı öğretebilmektir.

3.1. Emegen

3.1.1. Fiziksel Özellikleri

Emegen, görünmeyen -ya da yalnızca özel kişilerin görebildiği- dünyaya ait bir varlık olarak tasarlandığı için çoğu zaman belirgin bir şekilden söz edilemez. Ancak işlevinden ve kimliğinden dolayı belirgin olan bazı unsurları çıkarabiliriz.

Emegen bir yaratık olduğu için doğal olarak normal-dışıdır. İnsanlar, insanla ortak özellikleri olmasına karşın farklı olanları, kendilerine benzemeyenleri korkutucu bulurlar. Eğer bu farklılık beraberinde gücü ve insanlarda olmayan birtakım yeteneklerini de getirmişse korkuya saygı da dahil olur. Bu noktada hayvanlar devreye girer. Hayvanların biçimlerinin insanlar için birer ilham kaynağı olduğu bilinmektedir. Oğuz Kağan'ın tasvirinde kurt, öküz, ayı gibi hayvanların yer alması bunu göstermektedir. Hayvanlara olan bu iltifat araştırmacılarında ilgisini çekmiştir.

"Hayvanlar hiçbir zaman tanrı değildir. Böylece insanlara eşit olduğunu söylemek istemiyoruz. Tam tersine insanları aşarlar, geride bırakırlar; çünkü insanbiçimcilik dolayısıyla uçmak,

---

[536] Eliade, **Şamanizm**, 116.
[537] Dell, **age**, 7.

> yüzmek, koku almak, geceleyin görmek gibi insanlarda olmayan yeteneklere sahip olan hayvanlar, başlangıçtaki biçimlerini -ki bu insan ruhunun biçimidir- kaybetmemiştirler[538]".

Bu, bir yönüyle kötücül, bir yönüyle kutsal, bir yönüyle insana ve bir yönüyle de hayvana benzeyen bir yaratık için en uygun senaryodur.

Sonuç olarak Emegen için şunları söyleyebiliriz; temel özellikleriyle insana benzemeli: dik durur, iki kolu iki bacağı vardır, insanlarla aynı dili konuşur, insanlar gibi düşünürler. İnsan normalinin dışına çıkmalıdır. Alnında tek gözü bulunması bu bağlamda değerlendirilebilir. İnsani boyutların çok üstünde bir dev olarak canlandırılabilir. Böylece sıradan bir insandan kat kat güçlü olurlar. Hayvana da benzemelidir. Vücudu tüylü olabilir. Yeşil gibi herhangi bir renk olabilir. Kuyruklu olabilir, yılana benzeyebilir.

Nart destanlarındaki Emegen görüntüsü de tüm bu fikirlerle (Türk anlatı tarihindeki görüntüleriyle) uyum içindedir. Örneğin Emegen ile ilgili olarak Ögel *"Anadolu'nun bazı yerlerinde devlere, Emegen adı verilir. Eğer bu derlemeler doğru ise bu, Türk-Moğol dillerindeki 'Kadın-ata' demektir*[539]*"* açıklamasını getirir. Tavkul, Nart destanlarında Emegenlerin görüntülerinden ise aşağıdaki gibi bahsetmiştir;

> "Emegenlerin bazıları beş-altı kuyruklu, yılan gibi uzun ve kalın gövdeli, üst tarafları insana benzer, derileri parlak ve kaygan yaratıklardır. İki, üç, dört, beş başlı olanları vardır. Bazılarının başları katır gibi, gözleri, ağızları ve dilleri yılan gibidir.
>
> İkinci tür emegenler dev yapılı, pis bir koku yayan, gözleri ve ağızları kurbağaya benzer, iki ayakları üzerinde insan gibi yürüyen, kızıl tüylü, derileri pürüzlü ve yarıklar içinde, ormanlarda, bataklıklarda ve mağaralarda yaşayan yaratıklardır.
>
> Emegenlerin üçüncü türlüsü ise altı-yedi parmaklı, tırnakları porsuk tırnağı gibi sivri ve keskin, ayı pençesine benzer ayakları olan, iki ayakları üzerinde yürüyen, iri başlı, burunsuz, tek gözlü yaratıklardır. Alınlarının ortasındaki tek gözleri gece çoban yıldızı gibi parlar, gündüzleri ise kıpkırmızı ve çapaklar içindedir. Ağızları kulaklarına kadar geniştir, kazma gibi üst dişleri alt dudaklarından, alt dişleri üst dudaklarından çıkar. Emegenler akılsız yaratıklar olmalarına rağmen Nartlardan on kere daha güçlüdürler. Ancak soğuğa dayanıksız oldukları için kış geldiğinde yer altında ve mağaralarda yaşarlar[540]".

Tavkul'un bahsettiği üçüncü kategori hem Nart destanları hem de genel anlatılar tarihinde çok daha baskındır. Cinsiyet konusuna geldiğimizde ise Emegen'in Nart destanları ile genel Türk anlatılarındaki kimliği arasında bir farklılık bulunur. Araştırmacılar, Emegen'in cinsiyetini dişi olarak tespit etmişler ve Yer Ana kompleksinden çıkarak bağımsızlaşan bir varlık olarak düşünmüşlerdir. Bu tespit çok yönüyle mantıklıdır ancak Nart destanlarında kahramanların mücadele ettikleri

---

538 Roux, **age**,216.
539 Türker, **age**, 82.
540 Tavkul, **age,** 72.

Emegenlerin büyük çoğunluğu dişi olmakla beraber erkek Emegen'ler de mevcuttur. Bu, Nart destanlarında somut dünyada aile kavramına uygun olarak yaşamalarının doğal bir sonucudur. Öyleyse bize Nart destanlarında Emegenlerin cinsiyet farklılığının nasıl bir işlevi olduğuna odaklanmak düşer. Ancak bir diğer sorunu akıldan çıkarmamak gerekir. Kahramanın düşmanı olarak karşısına çıkan Emegen, aksi söylenmedikçe akılda eril bir izlenim bırakır. Çünkü o an için ön planda olan fiziksel kuvvetidir. Destanlar incelendiğinde aşağıdaki gibi bir çıkarım yapılabilir:

Dişi Emegenler genellikle özel olarak kahramanın karşısına çıkan, yani kahramanın teke tek konuşabildiği, bir kişiliğe ve gizli ya da açık bir amaca sahip düşmanlardır. Erkek Emegenler ise genellikle toplu halde, savaş, çatışma gibi durumlarda görülürler. Bu durum araştırmacıların tezinden dışarıya çıkılmadığını gösterebilir. Çünkü Emegenlerin erilliği, kahramanın çok zor bir işi zekasıyla gücünü birleştirerek becerdiğinin göstergesidir. Emegenlerin tarihsel kimliğinden kaynaklanan çatışmalarda ise zaten dişi Emegenler söz konusudur.

3.1.2. Kimliği

Emegen'in görüntüsü ve karakteri uyum içerisindedir. Çirkin olduğu kadar kötücüldür. Ancak boyutlarının büyük olmasına ve çok güçlü olmalarına rağmen kahramanların onları yenmesine engel olamazlar. Çirkin olmalarının yanında pistirler. Ne bulsalar yerler. Medeniyet bilmezler. İnsan eti yerler. Nartların sularını kirletirler (ki bu çok büyük bir suçtur) köyleri yağmalarlar. Kısacası Nart medeniyetinin büyümesine ve gelişmesine varlıklarıyla engel olurlar. Ancak aynı zamanda kahramanların eşleri, anaları, erginleticileri gibi görevlerde de görülebilirler ve bu durum Emegen varlığının basit bir düşman olarak görülmemesi derince incelenmesi gereğini doğurur.

3.1.2.1. Şamanizm

Emegen denilen demonik varlık Türk dünyasında çok çeşitli şekillerde karşımıza çıkar. Ancak en bilinen şekli muhakkak Şamanizm'de geçtiği "yardımcı ruh" şekliyledir. *"Nitekim şamanlıkta da sık görülen Emegender, şamanın gören gözü, duyan kulağı, kısacası şamanın yerine onun işlevlerini gören ruhudur"*.[541]Abdulkadir

[541] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 51.

inan Altay Şamanizm'inde "töz" olarak geçen kavramın Yakutlarda "Emeget" olarak geçtiğini ve soylu ölülerin ve şamanların ruhunu temsil ettiklerini söyler.

> "A. İnan Yenisey ve Altay Türklerinin tös, töz sözcüğünü kullandıkları, Tuba, Uranhay Türklerinin aynı anlama gelmek üzere Eren, Yakutların Tangara ya da Emeget sözcüklerini tercih ettiklerini belirtiyor. Aynı araştırmacı tözlerin, soylu ölülerin ve şamanların şerefine yapıldığını, Altaylarda her oymağın bir büyük tözü olduğunu belirtiyor[542]".

Buluç'un aktarımıyla *"Stadling'e göre, Yakutlarda usta şaman, namzedi bir emeget "yardımcı ruh" ile teçhiz eder. Bir rivayete nazaran, bu ruh şamanın diğer benliğidir[543]"*. Fuzuli Bayat, Altay mitolojisinde Emegen varlığına işaret eder. *"Altay mitolojik metinlerinde Emegender veya Enekeler olarak bilinen ongon, kadın ecdatların ruhu olarak tasavvur edilir[544]"*. Bahsedilen varlıkların Emegen ile aynı varlık olduğuna başka bir çalışmasında açıklık getirir. Altay Buçay destanında ilk şaman Emegen adlı kadın şamandır. Bütün şamanların ecdadı kabul edilmektedir.

> "Altay efsane ve destanlarında özellikle Altay Buçay destanında ve diğer mitolojik anlatılarda ilk şamanın gökte yaşayan kam Emegen adlı kadın şaman olduğu bildirilir. Bu kadın şamanın üç başlı davulu ve dokuz ayaklı tokmağı var. Ona Erlik yardım eder. Hatta Kan Sorış bu kadın şamanı öldürmek istedikte göklerden gelen kartal onun omuzlarına konarak onu öldüremezsin, onun canı senin canınla aynıdır der. Göklerde yaşayan mitolojik kadın şamanın ölümsüz olması ve Emegen adıyla anılması onun bütün şamanların ecdadı olduğunun bir göstergesidir[545]".

Bu bakımdan Emegen ile İye Kıl -ya da Hayvan Ana- aynı şeydir. Şamanın olağanüstü güçleri ve yetenekleri bu tözlerden gelir ve şaman ile hayatları birbirine bağlıdır. İye Kıl ya da İye Kul Şamanizm'de hayati bir öneme sahiptir.

> "İye Kul olarak bilinen hayvan ana, şamanın ikinci benliğidir. Bazen İye Kul zararlı da olabilir. Özellikle kadın şamanların İye Kulları zararlı olur. Ancak gerek erkek gerekse de kadın şamanların İye Kulları her zaman dişil varlık olarak tasavvur edilmiştir. Şamanlık her ne kadar eril bir görünüm sergilese de kökeninde ve tabanında özellikle de koruyucu ve yardımcı ruhlar bağlamında dişil bir yapıya sahiptir ki bunu aradan geçen üç-dört bin yıllık zaman süreci de bozamamıştır[546]".

Dişil, kötücül, hayvansı, kutsal ve olağanüstü bir varlık olması bize Emegen'i hatırlatmalıdır. Bu "ruh-şaman" ilişkisi yardımcı ruh, semavi eş, yeraltındaki demirci, hayvan ana gibi kavramlarla dile getirilmiştir[547]. Çünkü şamanları erginleştirirler ve yetiştirirler. Doğuştan şaman olmaya uygun biri ancak bir sırra erdiricinin yardımıyla şaman olabilir. Ve şaman, yalnızca daha önceden iletişim kurduğu ruhların yani kendisini sırra erdiren yaratıkların verdiği zararı yok edebilir. Diğer bir deyişle

---

[542] Çoruhlu, **age,** 64.
[543] Radloff, **age**, 116.
[544] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 27.
[545] Bayat, **Türk Kültüründe Kadın Şaman**, 134.
[546] Bayat, **Türk Kültüründe Kadın Şaman**, 64-65.
[547] Radloff, **age**, 133.

hocalarının onlara anlattıkları kadarını bilirler. Ayrıca ruhlar şamanı sırra erdirmekle kalmaz, hayatları boyunca ona eşlik ederler. Söz konusu yaratıkları şamanların eşi, annesi, çocuğu, diğer ben'i, hocası olarak görebiliriz.

Bu şekilde bu ve benzeri yaratıklar sadece kötücül değil aynı zamanda kutsal varlıklar olarak karşımıza çıkar. Yani ne kadar kötü ya da çirkin olurlarsa olsunlar Tanrısaldırlar. Ayrıca doğayı ifade ettiği için ve erginleştirici rolünden dolayı genelde dişi olarak tasavvur edilirler[548]. Merkezleri yeraltıdır. Erlik tarafından yaratıldığına inanılır. Bu ruhlar için bir mekân sınırlaması yoktur. Yeryüzünde ya da gökyüzünde gezebilirler. Üç evren arasındaki geçiş noktaları onların emrindedir. Onlardan her zaman çekinilir ve hatta genellikle onlarla iletişim kurduğu ve gördüğü için şamanlardan da çekinilir.

Yukarıdaki alıntılar açık bir şekilde Emegen varlığı ile Şamanizm'in yakın bir ilgisi olduğunu; Emegen'in özellikle Şamanın metafizik deneyiminde ortaya çıktığını, bu dünyaya ait olduğu için tehlikeli ancak aynı zamanda koruyucu bir ruh olarak tasavvur edildiğini gösterir. Emegene yüklenen bu koruyucu özellik belki de onun Şamanizm'den bağımsız olarak gelişen kimliğiyle ilişkili olabilir. Araştırmacılar, Emegen'in Şamanist inanç dışında diğer Türk inanışlarında da yer bulabildiğini görmüştür. Şamanizm'de insanlara zarar verdiği düşünülen işte bu ruhlarla Nartlar yüz yüze mücadele ederler. "Emegen" adı verilen bu yaratıklar kanlı canlı karşılarındadır ve Nart köyünün kıyısında yaşarlar. Ve bu yaratıklar Nart kahramanların düşmanı oldukları kadar eşleri, hocaları, anaları da olabilmektedir.

3.1.2.2. Tanrıça Kültü

Şamanizm'den bağımsız olarak gelişen Türk Mitolojisinde de Emegen'in yeri vardır. Örneğin Fuzuli Bayat, kültü çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Umay ile Emegen ilişkisi üzerinde durur. *"Aslında koruyucu ruh olan Emegender, zamanla bir kutuptan diğerine geçmiş ve Kara Umay'ın fonksiyonunu üstlenmiştir[549]".* Olağanüstü özellikleri ve yine dişi olarak tasavvur edilmesi sebebiyle Tanrıça kültü ile

[548]Çünkü erginleşme mutlaka en azından sembolik anlamda bir yeniden doğumu gerektirir ve doğum kadınla ilişkilidir. *"Kadının aylık döngüsündeki yumurtlama ve adet dönemi gibi tümüyle yaratıcı ve hem yok edici hem yaratıcı (yok etme yoluyla yaratan) enerjiler arasındaki kararsızlık, hayatın yaratıcısı ve yok edicisi olarak kadın arketipin ortaya çıkmasına yol açmıştır".* Dunn Mascetti, **İçimizdeki Tanrıça**, 36.

[549] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 51.

ilişkilendirilmiştir. Fuzuli Bayat Tuvalılarda "Emegelçi" denen yaratığın işlevine dikkat çeker.

> "Tuvalıların bir diğer mitolojik varlığı olan ve Emegelçi (nine) dedikleri demonik varlık, Yer Ana'ya benzer ev ruhu olarak tasavvur edilir. Bu mitolojik varlığa bazı hallerde Emegelçi-dzayaçi (yaratıcı nine) de derler.(…) Emegelçi, mitolojik ananın ev koruyucusuna kadar indirgenmiş şekli olarak gözükür[550]".

Alıntıda dikkat çekici olan şey demonik olarak tanımlanan varlığın aynı zamanda olumlu özelliklerinin bir kısmını taşımaya devam etmesidir. Tuvalılarla ilgili Emegen hakkındaki bu tezi kuvvetlendirecek bir bilgi daha mevcuttur. *"Tuvalıların mitolojik inançlarında Yer Ana'nın demonikleşmiş adı Celbegen'dir[551]".* Celbegen, Türk inanmalarında sıkça rastlanan bir varlıktır Onun en belirgin özelliği yedi başlı olması ve insan eti yemesidir. Ayrıca Ögel, Celbegen'i yeraltına ait bir dev olarak tanımlar[552]. Tasviri ve tavırları açısından Emegen ile taşıdığı uyum dikkat çekicidir. Fuzuli Bayat Emegen varlığına "Yaratıcı Ana" rolünde Altay destanlarında da rastlamıştır.

> "Destanda Altay dağından çıkan beyaz saçlı beyaz elbiseli ihtiyar kadın, ölmüş olan Altay Buçay'ı diriltmek için göğe, Ak Burhan'ın yanına gider. Ak Burhan adında (Lamaist Türkler Buda'ya Burhan derlerdi) güçlü şekilde Budizmin tesiri görülmektedir. Ancak esas mesele Ak Burhan'ın Budizmdeki mevki ve kavramsal niteliği değil, semaya onun yanına gelen mitolojik anaya Burhan'ın Ak Emegen (Beyaz Saçlı Ana) diye müracaat etmesidir. Ak Emegen hem de Altay Buçay'ın anasıdır[553]".

Anlatılarda böyle yüce, yaratıcı ana rolündeki bir varlığın nasıl olup da Emegen gibi şeytani ve tehlikeli bir varlığa dönüşmesi kafa karıştırıcı olabilir ancak mitolojilerde Ana Tanrıçaların ortak özelliklerinden biri anne arketipinde de olduğu gibi merhameti olduğu kadar azabı ve tehlikeyi de barındırmasıdır.

> "Artemis yalnızca büyük Tanrıçanın özelliklerini üzerinde toplamış Hayvanlar Tanrıçası değil aynı zamanda yaşam kaynağı olan korku salan bir tanrısal varlıktı. Besleyen toprak ana değildir, doymak bilmez ve kincidir, istekleri bitmez. Eğer av kuralları çiğnenecek olursa kurban alıp kan dökmesiyle ün salmıştır[554]".

Armstrong'a göre bunun sebebi tarım dönemi uysal tanrıçasının saf halde kalmayıp avcı toplumların çok daha acımasız olan Ana Tanrıçası ile kaynaşmasıdır.

> "Ana Tanrıça avcı toplumların ulu anası ile kaynaştı. Onun ürkütücü özelliklerini aldı. Anat acımasız bir savaşçıdır ve genellikle kan denizinde yüzerken tasvir edilir; Demeter öfkeli ve kinci olarak anlatılır; aşk tanrıçası Afrodit ise öç alarak korku salar[555]".

---

[550] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 102.
[551] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 27
[552] Ferah Türker, "Altay Türklerinin Anlatılarında Mitik Bir Varlık Celbegen" , Yıl 24 Sayı 94, **Millî Folklor**, (2012): 82-83.
[553] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 26.
[554] Armstrong, **age**, 32-33.
[555] **age,** 38.

Karaçay-Malkar destanlarında Emegen'in iyi-kötü ayırt etmeden eline ne geçerse yemesi Fuzuli Bayat'a göre aynı tezi güçlendiren farklı bir unsurdur.

Fiziksel Özellikler bölümünde Emegen'in dişi bir dev olarak tasavvur edildiğini görmüştük. Bu bereket sağlayan ölümcül dev "Emegen" ismini taşımadan da Türk inanmalarında geniş bir yer tutar.

> "Azerbaycan ve Anadolu masallarında bu htonik varlık iri memelerinini birini bir omzuna diğerini öbür omzuna atan Dev Karısı, demonik karaktere transformasyon edilmiştir. Dev karısı da insanları yer ve kahramanın akrabası durumundadır[556]".

Yukarıdaki alıntının Alavgan'ın destanı ile taşıdığı benzerlik dikkat çekicidir. Alavgan da kendine uygun eşi ararken tam da bu tasvirdeki kadına rastlar ve ona "Anne" diye seslenir.[557] Aslında bu seslendiği Emegen ve evlendiği evlendiği Emegen, doğurduğunu yiyen birer canavardır. Ancak toprak da öyle değil midir? *"Birçok kültürde kadın rahmi mezarlarla ve bu ikisi de meyvelerin kaynağı olan toprakla bir tutulmaktadır[558]".*

Yer Ana ve Emegen ilişkisi bağlamında Umay Emegen ilişkisi de anlam kazanır. Çünkü Umay basitçe yaygınlaşmış bir koruyucu ruh değildir. Yer Ana kompleksine bağlı bir varlıktır ve Emegen ile aynı şekilde tasvir edildiği olmuştur.

> "Kırgızların inançlarında Umay, yalnız çocuk ve aile koruyucusu değil, aynı zamanda bol mahsul veren, hayvanların artışını sağlayan ruhtur. Nitekim ekin bol olduğu zaman 'Umay Ene'nin döşlerinden süt dökülür.' derler[559]".

Birçok araştırmacı tarafından Emegen'in Türk inanmalarında yardımcı-koruyucu bir ruh görevinde olduğunu kabul edilmiştir. Fuzuli Bayat'a göre Emegen her ne kadar Şamanist inançtaki "iye kıl"a benzese de bundan çok daha farklı bir varlıktır. İşlevi de çok daha geniştir. Ona göre Emegen Şamanizm'den ayrı gelişmiş Türk Mitolojisinde Mitolojik Ana varlığının kapsamı içindedir. Doğa-Yer Ana ile Emegen ilişkisi araştırmacıların ilgisini çeken bir konu olmuştur. Örneğin Fuzuli Bayat Emegenin İye Kıl ile benzerlik gösteren yönlerini kabul etmekle beraber aynı kavramı ifade ettiğini kabul etmez. Ona göre;

> "Emeget/Emegen, büyük olasılıkla şamanlıktan bağımsız gelişmiş Türk mitolojisinin mitolojik ana kompleksine giren Ana varlığıdır. O sebepten Yer Ana'yı simgeleyen Emeget/Emegen veya Emegetler dişi ruh olarak bilinmektedir. Hatta Altaylılar mitolojik Yer Ana'ya Ak Emegen (beyaz saçlı ana) derler[560]".

---

[556] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 28.
[557] Alavgan'ın erginlenme hikâyesinde ayrıntılı biilgi mevcuttur.
[558] Kolonkaya Bostancı, **age**, 37.
[559] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 75.
[560]Bayat, **Türk Kültüründe Kadın Şaman**, 134.

3.1.2.3. Ateş Kültü

Daha özele indiğimizde bilmemiz gereken bir diğer şey Emegen'in ateş kültüyle alakasıdır. Bu konu hem Şamanizm ile hem de diğer inanmalarla ilişkili olduğundan bu sıra ile ele alınmıştır. Emegen hakkında en çok bilgi veren araştırmacılardan biri olan Fuzuli Bayat Emegen'i kadın başlangıçlı Şamanizmin ispatı olarak değerlendirmiştir. Araştırmacının tezine göre Emegen, ilk Şamandır. Ölümsüzdür. Tüm Şamanların da atası kabul edilir. Hatta erkek Şamanların çoğunlukla kadınsı unsurları Şamanlıkları esnasında kullanması (saç, kıyafet vs.) ilk Şamanın kadın olması hasebiyledir[561]. Kadın Şamanlara kimi Türk toplumlarında Utkan (ateşi koruyan) denmesinin Ötüken kelimesiyle ve dolayısıyla büyük ocakla, vatan kavramının simgesiyle ilgisi olduğu bile düşünülebilir.

> "Koruyucu ruhlar kategorisine giren orta dünya ruhlarına eski Türklerde toprak veya vatan hamisi olan Ötüken de dahil olmaktadır. Şöyle ki kutsal vatan sembolü olan Ötüken ocak, ateş koruyucusu ile de ilgili olmuştur. G. Ergis'e göre Ötüken kelimesi, Od Ana (Ateş Ana) kelimesinin değişik varyantı veya tercümesidir[562]".

Ateşi koruyan dişi, aynı zamanda vatanı da korumaktadır. *"Nitekim aile, ocak koruyucusu olan kadının daha geniş anlam bağlamında vatan koruyucusu olan Ötügen/Otukanın temsilcisi olması mantıksal olarak mümkündür[563]".* Bu tezin mantıksal açıdan mümkün olabileceğini, Yunan mitolojisinde görebiliriz. Olympos'u asla terk etmeyen yuvanın koruyucusu Tanrıça Hestia aynı zamanda ocağın, ateşin de koruyucusudur. Burada önemli olan nokta Şamanların ateşe olan hakimiyetleri sebebiyle üstün tutulması ve ateşin sahibi kabul edilmeleri ve ilk Şamanın ateşin asıl sahibi ve koruyucusu olarak görülmesidir. Elbette ateşin sahibinin dişil olarak düşünülmesi Şamanizm'in buluşu değildir. Bunu tarihin doğal akışında da yakalayabilmekteyiz.

> "Kimi arkaik halkların mitlerine göre koca karılar ateşe üreme organlarında doğal olarak sahiptiler; yiyeceği pişirmek için bundan yararlanıyorlar ama erkeklerden gizliyorlardı. Erkekler de en sonunda kurnazlık yoluyla ateşi elde etmeyi başardılar. Böylece bu mitler anaerkil bir ideolojiden gelen anıştırmalara sahiptir; çünkü iki tahta parçasının sürtünmesiyle, yani "cinsel birleşmeleriyle oluşan ateşin dişiyi temsil eden tahta parçasında "doğal olarak" bulunduğuna inanılıyordu. Bu simgecilik sayesinde böyle bir kültürel düzeyde kadın doğal olarak cadıdır. Ancak erkekler ateşe hükmetmeyi başardılar ve erkek cadılar kadın cadılardan sayıca fazla hale geldi[564]".

---

[561] **age** 64-65, 134.
[562] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 141.
[563] Bayat, **Türk Kültüründe Kadın Şaman**, 53.
[564] Eliade, **Demirciler ve Simyacılar**, 85.

Bu inanç Altay ve Yakutlarda kadın şamana verilen isimde açıkça görülmektedir. *"Hem tedavi hem de ritüel bağlamında kadın şamanların özel bir yeri olduğu söylenmektedir. Bu tür güçlü kadın şamanlara öz Türkçe "ateşi koruyan" anlamına gelen utkan/udagan ünvanı verilir".* Bayat'a göre bu tasavvur Yer Ana kompleksine girmekte ve en eski çağların anısını yaşatmaktadır[565].

Yukarıda Emegen ile Umay'ın ilişkisine de değinilmişti. Bu bağlamda da görüngüleri birbirini desteklemektedir. Umay'ın bir diğer yerel adı olan Ayısıt'a adak olsun diye ateşe saçı yapıldığı bilinmektedir.

> "Ateşe yağ atıp "Ey doğum tanrısı Ayısıt Hatun ye! Yolun açık olsun!" derler. Çocuk doğduğu gibi yağlı bir yemek yerler; bir hayvan kurban keserler. Hayvanın kafasını kırmadan pişirirler. Kemiklerini bir kaba doldurup, ormana götürüp bir ağaca asarlar. Doğumun üçüncü günü ayısıt hatunu çıkarma ayini yapılır. Bu ayin hakkında ruhlardan bahsettiğimiz yerde malumat vermiştik[566]".

Bunun yanında Umay'a Şaman dualarında "Ateş Anamız" diye seslenildiğine de rastlanılmıştır[567]. Nart destanlarında Emegen'in ateş ile olan bağlantısını Sosurka destanı sağlar. Bu destanda anlatıldığı üzere bir Emegen'den ateşi çalarak Nartları müşkülden kurtarmıştır. Sosurka'nın devden ateşi almaya çalıştığı sırada oynanan oyunlar bizi ateşin sahibi olarak Emegen tezine biraz daha yaklaştırır. Çünkü oyunlar Şamanları ateş üzerinde hakimiyete sahip olduklarını ispatlamak için kullanılan ritüel davranışlardır.

> "Büyücüler ve cadılar bu yüzden tuzlu ve acı su içerler ve son derece acı bitkiler yerler. Böylece içerdeki sıcaklıklarını artırmak isterler.
>
> 'Ateşin efendileri' olan şamanlar ve cadılar köz yutarlar, ak kor demire dokunurlar, ateş üstünde yürürler. Öte yandan soğuğa da büyük diençleri vardır. kuzey kutup bölgesi şamanları ve Himalaya çilecileri 'büyülü sıcaklıkları' ve "ateşe hakim olmaları" nedeniyle imgelemi aşan bir dirence sahiptirler[568]".

Demir yutma, sıcağa ve soğuğa dayanma ve gücünü sınama oyunlarının oynanması bu bilgilerden sonra daha anlamlı olmaktadır.

3.1.2.4. Arketipler

Emegen varlığı, inanmalar tarihindeki yeri dışında arketipsel açıdan da ele alınmalıdır. Çünkü destanlarda kahramanın Emegen ile yaşadığı çatışma zaman zaman

---

[565] Bayat, **Türk Kültüründe Kadın Şaman**, 52.
[566] İnan, **age**, 168.
[567] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 132, 141.
[568] Eliade, **Demirciler ve Simyacılar**, 85.

değindiğimiz gibi çoğu kez bizzat kahramanın erginlenmesiyle ve iç hesaplaşmasıyla ilgilidir.

Bunun için kahramanların hayatına girmeden Nartların genel destanına bakmak da yeterlidir. Nartlarla Emegenler arasındaki mücadele hayatın kendi mücadelesidir. Bu sebeple Tanrılar Nartlara Emegenleri yenmeleri için silah verirler ama Emegenleri yok etmeyi düşünmezler. Ancak Nartlar, bir gün Emegenlerden tamamen kurtulmak için bir tuzak kurup onları zehirlerler. Tüm Emegenler öldüğünde Nartlara Emegenlerin cesetleri yüzünden mikrop yayılır ve çok geçmeden Nartlar da yok olup giderler. Bunun sözlü gelenekte anlatılıp yaşatılması çok önemlidir. Varlıklarının birbirlerine bağlı olması, Emegenlerin, Nartların birer parçası olduğunu ispatlar.

Emegenlerin Şamanizm'deki işlevinde de aslında aynı şeyi görebiliriz. Emegen, Şamanın diğer benliğidir. İye Kıl ya da Hayvan Ana olarak da anılan Emegen öldüğünde Şaman da ölür. Zaten gizemsel güçlerini de ondan almaktadır.

> "Ölen bir şamana ait olduğu söylenen bu ruhun diğer bir adı da Emeget'tir. Denildiğine göre, iye kıl veya Emeget şamanın ruhunun eşi veya onun hayvanda tecessüm eden canıdır. Şaman ayin esnasında iye kıl'ın yardımı ile görür ve işitir. Şaman ile iye kıl'ın hayatı birbirine sıkısıkıya bağlıdır, iye kıl ölürse, şamanın da hayatı sona erer[569]".

Benzer bilgiler Fuzuli Bayat tarafından da doğrulanır[570]. Buluç Emegen ile Şaman arasındaki bu aynılığı daha net ifade etmiştir.

> "1. Şaman evvela yardımcı ruhlarını temsil eden muayyen kuşları, sonra ataların ruhlarını ve nihayet kendi benliğinin eşi olan Emeget'i çağırır. 2. Ruhlar geldikten sonra şaman Emeget'in himayesine sığınır. 3. Şaman Emeget ve diğer yardımcı ruhların refakatinde gök yolculuğuna çıkar; 4. Şaman zor ve yorucu bir yolculuk sonunda, gökte ruhların kaldığı kata ulaşarak kurbanı adar[571]".

Eliade ise "Ayami" denen yaratıktan Göksel Eş olarak bahseder ki işlevi İye Kıl ile aynıdır. Kahramanı bir taraftan koruyup bir taraftan da zarar vermesi de böyle bir varlık tarzının Şamanizmde doğal karşılandığını ispatlar:

> "'Göksel Eşin' rolü konusuna dönecek olursak, ilginç bir nokta da şamanın ayami'sinden yardım gördüğü kadar, tıpkı yukarıda anladığımız mitlerin geç dönem versiyonlarında olduğu gibi, onun tarafından rahatsız edilmesidir.
>
> Ayami şamanı korurken bir yandan da yedinci gökte sadece kendisi için elinde tutmaya çalışır ve göğe çıkışına engel olmak ister[572]".

[569] Radloff, **age**, 133.
[570] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 102.
[571] Radloff, **age**, 136.
[572] Eliade, **Şamanizm,** 118-119.

Öyleyse Emegeni bu bağlamda da ele almamız gerekir. Eğer kahraman ile Şaman bu kadar uyumlu ise ve Hayvan Ana ile Emegen arasında da bu kadar büyük bir uyum varsa Emegenin kahramanın zıddını, çatıştığı kötü yanını modern ifadeyle Mr. Hyde'ını temsil ettiğini söyleyebiliriz. İşte bu tam da insanın kendini tamamlamasına engel olan dünyevi duygu, hırs arzu ve bedendir ki ruh beden ikiliğinde bedene denk düşer. Dolayısıyla Emegenin çirkin tasvir edilen simgesel görüntüsüne de uymaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda kahramanların Emegen ile mücadelesinin varlığından kaynaklanan kaçınılmaz bir savaş olduğunu çıkarabiliriz. Bu çıkarım önemlidir çünkü destanların güncelliği ile alakalıdır. Herkes Emegen ile savaştığını bilmez ya da içinde savaştığı şeye Emegen ismini vermez ancak savaş aynı savaştır ve geçmişten gelen deneyimler bize Emegeni nasıl yeneceğimiz konusunda ışık tutar.

3.2. Gemuda

Karaşavay'ın atı olarak bilinen Gemuda Türk inanmalarının sınırını aşmış, oldukça yaygın bir varlıktır. At olmasının yanısıra başka mitik varlıklarla da uyum içindedir.

3.2.1. Fiziksel Özellikleri

Gemuda, dağdan dağa sıçrayabilen, adımlarını 1 km uzunluğunda atabilen, dağın üzerinden atladığında toynağıyla dağı yarabilen bir attır. Onun bir sesiyle kısır kısraklar hamile kalır, hamile olanlar ise düşük yapar. Bir burun deliğinden çıkan hava kışı, diğerinden çıkan ise yazı getirir. Su da onun kontrolündedir. Suyun çok derinlerine dalıp orada nefes alabilir. Karaşavay ona *"Yerin, suyun, havanın da atısın[573]"* diye seslenir. Bir diğer destan parçasında Karaşavay'ın Gemuda'yı nereden aldığı ve nasıl yetiştirdiğinden bahseder.

> "Karaşavay deniz atlarından doğup, anasından öksüz kalan bir tayı, bir gölden tutup alıp geldikten sonra onu okşayıp, sıvazlayıp büyütmüş. Her gün dişi geyikleri sağıp bir kova süt içirmiş. İçirdiği süte, hızlı uçan Aladoğan kuşunun yumurtalarının beşini, bir kepçe dev[Emegen] sütü ekliyormuş[574]".

Gemuda'nın bu şekilde kazandığı güçler, hemen hemen uçma özelliği (bir dağdan bir dağa atlayabilecek kadar), suların derinliklerine dalabilme gibi yeteneklerdir.

---

[573]Tanzila ve diğ., "Karaşavay Gemuda'yı Deniyor" **age,** http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/12407,girispdf.pdf?0 [20.05.2018].
[574] **age.**

3.2.2. Kimliği

Gemuda hakkında bilinmesi gereken ilk şey, onun sıradan bir kahraman atı değil mitolojik bir varlık olduğudur. Bütün Türk kahramanlarının atı önemlidir ve kahramanlarla birlikte anılır. Ancak Gemuda farklıdır. Bizim amacımız da bu farkı ortaya koymaktır. Öncelikle Gemuda düşünen bir varlıktır. Destanın bir kısmında Karaşavay ve Gemuda için kullanılan *"İkisi istişare ettiler*[575]*"* sözleri bunu göstermektedir. Ayrıca bir köle durumunda da değildir. Karaşav'ın atı olmak onun tercihidir. Çünkü Karaşavay ile Gemuda ile ilgili bir destan Gemuda'nın görevinin bittiğini haber alıp çekilmesini aşağıdaki gibi anlatır.

> "'Ben buradan şimdi tırmanıp gidiyorum' demiş. 'Allah öyle buyurmuş. Elbruz dağının başına çıkacağım. Hadi sen geri dön, Karaşavay, istediğin gibi yaşarsın' deyip, orada selamlaşıp, ağlayıp ikisi de, Gemuda uçup gitmiş[576]".

Ayrıca Karaşavay'ın yaptığı en büyük eylemin -yer şekilleri oluşturmanın- anlatımında tekil bir anlatım kullanılmaz. Sürekli üçüncü çoğul kişi kullanılır.

> "Oradan da Kazman Dağı'na gittiler
>
> Kazman dağının bulutlarını dağıttılar
>
> Peşi sıra kayaları açtılar[577]"

Bu eylemin en büyük sonucu ise dünyaya bugünkü nizamının, son şeklinin verilmesidir. Bu aslında geç zamanlı bir kozmogoni mitidir. Tüm şekiller oluşturulup eylemleri bittikten sonra destan Orhun Abidelerindeki gibi bir tabirle, "Oturdular, hakim olup, düzenleyip" diyerek bitirilmiştir. Bu ata bu kadar olağanüstü özellikler verilmesinin ve böyle büyük görevleri olmasının geçmişten gelen inanmalarla ilgili sebepleri vardır. Bunlardan bir tanesi Şamanizm ve etki alanındaki diğer dinlerle ilgilidir. Gemuda'ya verilen bu önem Türklerin geçtikleri coğrafyalardan ve dinlerden kaynaklanmaktadır.

3.2.2.1. Hinduizm-Budizm ve Şamanizm

Araştırmacılar Hint mitolojisinde Garuda denen bir varlıktan bahseder. Bu, tanrısal, uçann bir binek hayvanıdır.

> "Hint mitolojisinde önemli yeri olan Garuda, Türk mitolojisinde de yer almıştır. Garuda bir kartalın gagası, pençeleri ve başına sahiptir. Gövdesi, kol ve bacakları insan görünümündedir. Annesi Viyata, babasıysa Kaspaya'dır. Hayat ağacının dalları üzerindeki bir yuvada bulunan

---

[575] **age**.

[576] **age**.

[577] **age**.

> yumurtadan çıkmıştır. (bu, şamanların benzer şekilde doğumuyla karşılaştırılabilir) (…) tanrılarla giriştiği bir mücadelede başarılı olamayınca tanrı Vişnu'nun binek hayvanı olur[578]".

Garuda denen varlığın Türk mitolojisinde de yer bulduğu araştırmacıların dikkatini çekmiştir.

Ayrıca Çoruhlu, böyle bir doğumun Şamanizm inancındaki Şamanların ruhlarının doğumuyla nasıl örtüştüğüne de dikkat çekmiştir. Yazdığı makalesinde Demirel, Gemuda'nın Hinduizmin Budizm etkisiyle Şamanizm'e kattığı öğelerden biri olduğu kanısına varmıştır.

> "Bunun sebebi ise hiç kuşkusuz Buda söylenceleri içinde "Garuda" motifinin de taşınmış olmasıdır. Nasıl ki Budizm içinde Şaman unsurları görmek mümkün ise, Budizm içinde de Hindu unsurları görebilmekteyiz. Bu nedenle Hinduizm tanrısı Vishnu'nun binek hayvanı olan kutsal kuş Garuda, Budizm sayesinde Hindistan sınırlarını aşabilmiştir. Çünkü; Budizm inanışı gittiği topraklara Hinduizm öğelerini de beraberinde taşımıştır[579]".

Garuda denen bu at, aslında Simurg, Hüma, Anka, Zümrüdü Anka adlarıyla bildiğimiz efsanevi kuşlar padişahının türevleridir. Aynı isimle Türklerce de bilinmektedir. Korkmaz, hazırladığı sözlükte *"Altay mitolojisinde, gövdesi, kol ve bacakları insan biçimli, kartal başlı, kartal gagalı ve kartal pençeli karakuş*[580] *".* olarak tanımlar. Er Töştük destanında geçen Karakuş'un Garuda'nın bir çeşitlemesi olduğu söylenmiştir.

> "Altay mitolojisine göre Garuda evren ağacının dalları arasındaki bir yuvada bulunan yumurtadan çıkar annesi Vinata, babası Kaspaya'dır. Er Töştük destanında Karakuş adıyla yer alır; avlanmaya gittiği sırada bir ejderha gelip yavrularını yer ve bunu alışkanlık haline getirir. Bu kez Er Töştük ejderhayı öldürür ve yavruları kurtarır. Bu iyiliğin altında kalmak istemeyen Karakuş, onu yeryüzüne indirmek üzere sırtına bindirir. Yolda yiyecek bitince Er Töştük etinden parçalar kopararak ona verir. Yere inince bu fedakarlığı gören Karakuş, onun yaralarının iyileşmesini sağlar[581]".

Türk mitolojisinde geçen "Kerede" adlı efsanevi kuşun da Garuda adlı kuştan türediği belirtilmiştir.

> "Kögütey'deki masalda Simurg veyahut Alp Kara Kuş yerine Kaan (yani hakan) Kerede geçiyor. Müslüman Türklerin folkloruna Simurg adı İran'dan geldiği gibi, Şamanist Türklerin folkloruna "Kerede" adı" Hind mitolojisinden geçmiştir. Kerede, en eski Hind mitolojisindeki tanrı Vişnu'nun biniti olan ilahi kuş Garuda'nın Türkleştirilmiş şeklidir[582]".

Gemuda ise aynı binek kuşunun Nart destanlarındaki şeklidir. Araştırmalarda çok geçmemesinin sebebi Nart destanları üzerinde henüz yeterince çalışılmamasıdır. Ancak Gemuda'nın tam olarak anlaşılması için eski Türklerde atın nasıl bir konumda olduğuna da bakmak gerekir çünkü sonuçta Gemuda bir at görünümündedir.

---

578 Çoruhlu, **age**, 163.
579 Şengül Demirel, "Şamanizm İle Budizm Arasındaki Paralellikler" c. 4, s. 8 **Akademik Hassasiyetler Dergisi**, (2017): 142-143.
580 Korkmaz, **age**, 69.
581 Korkmaz, **age**, 69.
582 Abdulkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, c.1., 3. bs. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987): 351.

3.2.2.2. Türk İnanmalarında At

Burada, elbette atın savaşlarda kahramanın yardımcısı olduğu gibi konulara değinmeyeceğiz. Nart destanlarının gerek Dünya -özellikle Yunan- gerekse Türk dünyası destan ve inanmalarından etkilendiğini söylemiştik ki araştırmacılar her ikisinde de dinsel anlamda atın önemine dikkat çekiyor. Öncelikle hayvanlara yüklenen bu olağanüstü yeteneklerin düşünce kökenini çözmek gerek ki bunu Roux çok iyi ifade etmiştir.

> "Hayvanlar hiçbir zaman Tanrı değildir. Böylece insanlara eşit olduğunu söylemek istemiyoruz. Tam tersine insanları aşarlar, geride bırakırlar; çünkü insanbiçimcilik dolayısıyla uçmak, yüzmek, koku almak, geceleyin görmek gibi insanlarda olmayan yeteneklere sahip olan hayvanlar, başlangıçtaki biçimlerini -ki bu insan ruhunun biçimidir- kaybetmemiştirler[583]".

Türklerde at, dinsel önemini bilhassa Şamanizm döneminde bulmuştur. Şamanlar, atları ya da at olarak kabul ettikleri davulları sayesinde göğe yükselirler.

> "Şamanist törenlerde at Şamanın gökyüzüne çıkacağı bineği ve kurbanlık hayvan olarak önem kazanmıştır. Şamanın davulu da hemen hemen her zaman at olarak nitelendirilmiştir. (…) at Şamana göğe çıkma olanağı sağladığı için çoğu kere kanatlı olarak düşünülmüştür[584]".

Yukarıda bahsedilen at-kartal ilişkisinin de Şamanist ritüellerde yer tuttuğu görülür. Atların koruyucu tanrısı bir kartal şeklindedir ve ona saçı kurbanı verilir.

> "Ocak yaparken kurban kesilir. Bunun kanı ocak yapılacak yere sürülür; ateşe serpilir. Evin her şeyi tamam olduktan sonra yedi gün kımız hazırlanır. Şaman çağrılır. Şaman dua etmeden kimseye kımız verilmez. Şaman dua ederek kımızdan alıp ateşe saçı yapar ve doğuya bakarak: 'At sürülerinin tanrısı kartal ve Cesegey İyesit Hatun! Güzel yeleli atlar ve uzun boynuzlu hayvanlar gönderiniz!' der. Şamanın çevresinde iki tane mukaddes kayın ağacı bulunur. Her taraf yeşil yapraklarla süslenir. Çünkü hayvanların koruyucusu olan ruh İyesit bunları çok beğenirmiş[585]".

Türk inanmalarında zaten atın geleneksel olarak olağanüstü görüldüğünü, dini törenlerin en önemli araçlarından biri olduğunu gördük. Ancak Garuda denen varlığın tam olarak ne ifade ettiğini anlamak için Hint mitolojisinde geçtiği şekline de bakmak gerekir. Garuda, Hint mitolojisinde iki tanrısal varlığın çocuğudur. Yaratıcı ilke Vişnu, onu yenerek kendine binek hayvanı yapmıştır. Türk mitolojisinde bunun sonucu bu varlığın Mitolojik Ana varlığıyla özdeşleşen bir kahraman yardımcısına dönüşmesi olmuştur.

---

583 Roux, **age**, 216.
584 Çoruhlu, **age,** 173.
585 İnan, **age**, 118.

3.2.2.3. Mitolojik Ana Kültü

Gemuda, Karaşavay'ın babasından miras kalan olağanüstü güçlere sahip atıdır. Destanda Gemuda ile ilk kez Karaşavay'ın babası Alavgan'ın atı olarak karşılaşırız. Alavgan, yerin yarıklarını yamamakta olan Emegen ile karşılaştığında ve onun sütünü emdiğinde yanında atı Gemuda vardır. Bu, destanın en önemli ve derin sahnelerinden biridir. Emegen bu sahnede Mitolojik Ana'yı temsil etmektedir[586]. Gemuda'nın bu kavram ağına dahil edileceğinin ilk sinyalidir bu. Gemuda ile Yaratıcı Tanrıça gücünü temsil eden Emegen destanın bundan sonraki kısımlarında özdeştir.

Karaşavay, bir kahraman olarak ortaya çıkıp babasını Emegen karısının kıskacından kurtardığında Alavgan, atını Karaşavay'a devreder. Gemuda'nın Karaşavay'ın eline geçmesi bir dönüm noktasıdır. Çünkü Mitolojik Ana'nın kontrol edilemeyen biçimi vahşi Emegen iken, baskılanmış, kontrol edilen biçimi de Gemuda'dır. Artık Emegen ortadan kaldırıldığına göre Karaşavay'ın bu atla yapmak isteyeceği şey çok basittir. Gemuda'nın gücünden yararlanarak yeni bir kozmos kuracaktır. Destanın aşağıdaki kısımları bunu gayet heyecanla anlatır:

> "Karaşavay Gemuda ile hareket etti
> Kaçırmamak için eyerine kaplandı
> Vurup, verip göz görmeyecek yere vardılar
> Yalçın kayalığa gelip durdular
> Yalçın kayayı yarıp, ikiye böldüler
> Çerek vadisi işte burası olsun dediler
> Toynağı ile Çirik gölünü oluşturdu
> Soluğu ile çetin dağları dağıttı
> Çegem kanyonunu onun gücü yarmış
> Uçurumlarından şelaleleri akıtmış
> Peşisıra Tihten dağına geldiler
> Irmak akacak şekilde iki parçaya böldüler
> Tepeye çıkıp Elbruz dağına baktılar
> Üstünden atlamak üzere gözlediler
> Gemuda'nın toynaklarını bilediler
> "Yer Tanrıdan yardım" dilediler
> Bir sıçrayışta Elbruz dağına ulaştılar
> Üstünden öteki tarafa gittiler
> Tepesinden geriye döndüler

---

586 Alavganın destanında ayrıntılı inceleme yapılmıştır.

Toynakları değip aralık yaptılar (…)[587]"

Görüldüğü gibi Kafkasya coğrafyasının son haline hemen hemen Gemuda'nın şekil verdiği düşünülmüştür. Birlikte ham maddeye şekil ve isim vermişlerdir ve bu da mitolojik atalara özgü yarı-tanrısal bir eylemdir. "Tanrısal" olan kısmı elbette Gemuda'dan kaynaklanmaktadır. Yaptıkları bu işlerin sonunda hikâyelerini babaları Alavgan'a değil, tam anlamıyla Tanrısal kahraman kategorisinde değerlendirdiğimiz Debet'e anlatırlar. Ardından yaptıkları işlerden memnun kaldıklarından ve bütün Nart ülkesinin sevindiğinden bahsedilir[588]. Bu tam anlamıyla yaratımdan sonra yarattığına bakıp mutlu olan ve dinlenen Tanrı görüntüsüdür[589]. Bu sebeple Gemuda'nın Hint mitolojisindeki gibi baskı altına alınması Nart destanlarında Anaerkillikten Ataerkilliğe geçiş izleği olarak da ele alınmıştır. Çünkü Garuda ya da Gemuda Hint mitolojisinde de Türk mitolojisinde de dişil unsuru temsil eder. At, eril olsa bile sembolik olarak Jung'a göre kahramanın kontrol altına aldığı animasıdır[590]. Nart destanlarında açık bir şekilde Gemuda'nın gücünden yararlanarak bir yaratım işine girildiğini ancak aynı zamanda Gemuda'nın bunu kendi iradesiyle yaptığını, yalnızca bir kukla olmadığını görmekteyiz. Bu ister ataerkillik-anaerkillik bağlamında, ister arketip bağlamında değerlendirilsin sembolik olarak iki zıt unsurun uzlaşmasını ifade eder.

3.3. Celmavuz

Celmavuz, Nart destanlarında Satanay'ı annesi olan Ay'dan çalmış ve ıssız bir adanın üzerini sisle kapatarak orada saklamıştır. Kendisi de denizin dibine yatmıştır. Satanay'ın adadan kaçmayı başarması ile de Celmavuz'un görevi biter.

Nart destanlarında Celmavuz adıyla geçen varlık, Türk inanmalarında ve destanlarında geniş bir yer edinen, dünya destanlarıyla ilişki kurabileceğimiz, diğer taraftan kendine has özellikleri de bulunan derin bir varlıktır. Nart destanlarını tercüme eden araştırmacılar Celmavuz'u dilimize Su Tanrıçası ya da Su Ejderhası olarak çevirmişlerdir[591].

---

[587] Tanzila ve diğ., "Karaşavay Gemuda'yı Deniyor" **age,** http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/12407,girispdf.pdf?0 [20.05.2018].
[588] *"Mutluluk geldi Nart Ülkesine"* **age**.
[589] Robert Graves, Raphael Patai, **İbrani Mitleri Tekvin-Yaratılış Kitabı**, çev. Uğur Akpur, 2.bs. (İstanbul: Say Yayınları, 2013): 49-50.
[590] Jung, **age**, 112-114.
[591] Örneğin, Tavkul'un **Karaçay-Malkar Destanları**.

3.3.1. Fiziksel Özellikleri

Celmavuz genellikle ejderha olarak tasavvur edilir. Yani yılana ve kartala benzeyen büyük bir canavar suretinde denilebilir. Dişildir ve bazı Türk inanmalarında çirkin bir kadın olarak bazen ise yedi başlı bir dev olarak tasvir edildiği olmuştur.

3.3.2. Kimliği

Celmavuz -ya da Yalmavuz- birçok Türk inanmasında rastlanan demonik bir varlıktır. Celmavuz'un tam olarak ne ya da kim olduğunu anlayabilmek için dünya mitlerindeki karşılığını, yaşadığı yerin kimliği ile olan ilişkisini ve Türk destanlarındaki yerini bilmek gerekmektedir.

3.3.2.1. Ejderha Mitleri

Campbell ejderhayı kartal ve yılanın birleşmesi; bir uçan yılan olarak ifade etmiştir. İlksel yılan sürekli döngü içerisinde bulunan evreni sembolize eder ve deri değiştirmesiyle evrenin sürekli kendini yenileyen gücüdür.

> "Yaşamın gücü yılanın deri değiştirmesine neden oluyor, tıpkı ayın gölgesinin düşmesi gibi. Ayın yeniden doğmak için gölgesine yaptığı gibi, yılan da yeniden doğmak için derisini değiştiriyor. Bunlar birbirine denk semboller. Bazen yılan kendi kuyruğunu yiyen bir çember olarak tasvir edilir. Bu hayat imgesidir. Hayat yeniden doğmak için birbiri ardına nesilleri değiştirir. Yılan, zaman diyarında bulunan, sürekli olarak ölüm gömleğini üzerinden atan ve yeniden doğan ölümsüz enerjiyi ve bilinci temsil eder[592]".

Evreni eril ve dişil unsurun mücadelesiyle açıklayan birçok mitolojide ejderha *"Başı dünyayı destekleyen ve hiçliğin yarı-tanrısal, yaşam sağlayan güçlerini temsil eden yeraltı dünyası yılanın daha gelişmiş eşdeğeridir[593]"*. Kozmosu her zaman ayrışma, parçalanma oluşturur. Koçak bu kavramı "Birlik"ten koparak cisimleşme ve ayrı ayrı cisimlerin uyum içinde "Bütünleşmesi" olarak formüle eder[594]. Bütün bu kutsal birleşmelerde ortak olan yön ise her nedense sonradan hep prestijsiz kısmın "dişi" olarak tasavvur edilmesidir. Fırtına Tanrısı ya da Bereket Tanrısı olarak düşünülen göğün eril tanrısı, yılanla simgelenen dişil yaratım gücünü yenerek kendi kontrolü altına alır ve yaratım işlerinde onu istediği gibi kullanır. Tiamat-Marduk, Arinna-İlluyankaş, İndra-Vritra, Zeus, Typhon, en klasik mücadele örneklerinden bazılarıdır[595]. Mücadele olamdığı zamanlarda ve yılanın aşağı bir konumu olmadığı

---

[592] Campell – Moyers, **Mitolojiler ve Hikâyeler**, 70.
[593] Campbell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 66.
[594] Koçak, **age**, 45-56.
[595] Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, 105.

durumlar da mevcuttur. Örneğin Fiji mitolojisinden Ngendei bir yılan-tanrıça formatında görülür.

> "Paradoksal bir biçimde mağarada saklanarak yaşayan büyük bir yılan ya da yılan başlı taş bedenli bir canlı olarak betimlenmekteydi; bu yılan hareket ettiğinde toprak sallanıyordu; bu tanrı, dünyanın yaratıcısıdır, her şeyi bilir ve görür, kötüleri cezalandırır vb[596]".

Bu tarz bir imgelemin en belirgin örneği Budizm'de görülür. Evrenin başlangıç noktasında uçurumun suları, yılanın başı ve yaratımın enerji gücü bir arada görülür.

> "Buddha efsanesi de çevresinde dünyanın döndüğü söylenen Kıpırtısız Nokta'dan çıkar. Bu noktanın altında, dünyanın yaratıcısının tanrısal yaşam veren enerjisi ve tözü, ölümsüz varlığın dünyalar yaratan yanı olan, uçurumun sularını simgeleyen ejderhanın, kozmik yılanın dünyaya destek olan başı vardır[597]".

3.3.2.2. Yaşadığı Yer

Christopher Dell Celmavuz'un yuvası olan sularla ilgili olarak *"Eğer gezegenimizde canavarların bulunabileceği bir yer varsa o da uçsuz bucaksız okyanuslardır[598]".* der. Tıpkı yukarıdaki alıntıda olduğu gibi Ejderha Amerika'dan Mezapotamya'ya kadar pek çok bölgede ilksel suların üzerinde yüzerken tasvir edilir. Su *"Doğanın ıslak rahminden ana rahmine düştüğümüz zamana kadar bizim yaşam sembolümüz, hayat kaynağımız[599]"* dır. Ejderha bu sebeple Uzak Doğu, gerek Anadolu, gerekse Batı mitolojisinde de su ile ilişkilendirilir[600].

> "Yeryüznünün düşmemesi veya batmaması için neyin üzerinde durduğu sorusuna cevap arandığında, bunun başlangıcının, çeşitli dünya mitlerinde "uçsuz bucaksız su", başka bir ifadeyle "kozmik okyanus" fikriyle ilişkisinin olduğunu görüyoruz. Bu ucu bucağı görünmeyen suyun içerisinde bulunan yılan, ejderha, dev su kaplumbağası, dev balıklar vb yaratıklar zaman zaman yeryüzünün üzerine yerleştirildiği varlıklar olarak düşünülmüştür[601]".

Bu ilksel su, evrenin içerisinde bulunduğu o karanlık, bilinmez ve varlığın özünü taşıyan ilksel maddedir. Ejderha ise onun cisimleşmiş hali. Fuzuli Bayat'a göre bunun sebebi ikisinin de kozmolojik başlangıçla ilgili olmasıdır".*Kaosun simgesi olan su, evrenin simgesi olan ejderle eşitleştirilmiştir. Ejder-su ilişkisi büyük olasılıkla başlangıcı simgeleyen iki varlığın bir bütün halinde birleşmesidir[602]".* Tokyay, bu eşleşmenin Babil kaynaklı olduğu kanısındadır.

> "Yılanın su ile ilişkilendirilen dişil özelliği çok eski bir Babilonya yaratılış mitosu olan Enuma Eliş'ten gelmektedir. Bu mitosa göre her şeyin başlangıcındaki dişi ilke, tuzlu su okyanusu

---

[596] Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, 72.
[597] Campbell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 52-53.
[598] Dell, **age**, 92.
[599] Tokyay, **age**, 70.
[600] Japonya ve Çindeki ejderhalar dahi ateş solumalarına rağmen genellikle su ile ilgili görülmüştür. Dell, **age**, 78.
[601] Çoruhlu, **age,** 115.
[602] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 255.

tanrıça Tiamat, çok büyük, her şeyi yutan bir yılan olarak betimlenir. Tanrılar tarafından Tiamat'ı öldürmekle görevlendirilen Marduk, Tanrıça onu yutmak üzere ağzını açtığında onu ikiye böler ve gövdesinin üstünü gökyüzü olarak yerleştirir ve taanrıçanın sularının boşalmaması için başına bekçiler yerleştirir[603]".

Türk mitolojisi, bilhassa Şamanizm üzerinde yoğun etkiler bırakmış olan Hint mitolojisinde de ilksel sular üzerindeki ejderha ile karşılaşırız.

> "Eski Hint tasavvurlarında az ileride sözünü edeceğimiz kaplumbağa ile birlikte, dünya'yı denizin üzerinde tutan bir yılan vardı. Hint mitolojisinde Vişnu, yaratılışla ilgili işler esnasında kozmik sularda yüzen binbaşlı yılan Ananta'nın üzerinde dinleniyordu[604]".

Hint mitolojisi, bizzat Nart destanlarının üzerinde de etkili olmuştur. Nart destanlarındaki Celmavuz sahnesi ile Hint mitolojisindeki bu sahnenin eşliği göze çarpmaktadır.

> "Ortaçağ ve çağdaş Hindistan'daki Tantra kitaplarında tanrıçanın meskenine Mani-dvipa, 'Mücevherler adası' denmektedir. Tanrıçanın yatak tahtı, dilekleri gerçekleştiren ağaçlar korusundadır. Adanın sahili altın kumdandır. Ölümsüzlük nektarını taşıyan okyanusun kıpırtısız sularıyla ıslanır. Tanrıça yaşam ateşiyle kıpkırmızıdır; dünya, güneş sistemi, sonu gelmez uzayın galaksileri, hepsi rahminde barınır. (…)[605]"

Satanay destanında anlatılan adanın çevresinin de mücevherlerle sarılı olduğu bilinmektedir. Çünkü Celmavuz Satanay'a oynaması için adanın dibinden değerli taşlar getirir. Ayrıca Celmavuz'a Satanay'ın verdiği adın da kırmızı mercan taşı anlamına geldiğini hatırlayalım. Yukarıdaki alıntıda da Tanrıça ile ilgili renk olarak kırmızı seçilmiştir. Her ne kadar bu açıklamalar Celmavuz hakkında epey bir bilgi veriyorsa da koskoca dişil yaratıcı ilkenin durup durmadık yerde bir çocuğu kaçırması bu açıklamalarla cevapsız kalmaktadır. Oysa Türk mitolojisi incelendiğinde Celmavuz'un benzer, karakteristik özellikler gösteren bir varlık olduğu fark edilir.

3.3.2.3. Türk Mitolojisi

Öncelikle Türklerde de yukarıda anlatılan imgelere benzer mitolojik imgeler olduğu bilinmelidir. Örneğin Yayık Han, bir su iyesi değil, vahşi denizlerin hakimidir. Tüm denizlerin birleşme noktası, onun evidir.

> "Denizlerin hakimi, ölülerin koruyucusu ve yeryüzündeki bütün suların hükümdarıdır; Altaylılarda bazen Yayık Han olarak da anılır. Evi on yedi denizin birleştiği yerdedir. Ele aldığımız bu tanrı Yunan mitolojisindeki deniz tanrısı Poseidon (Neptunus) ve Mezopotamya tanrılarından Ea'ya karşılık gelir[606]".

---

603 Tokyay, **age**, 86.
604 Çoruhlu, **age,** 116.
605 Campbell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 131-132.
606 Çoruhlu, **age,** 40.

Ayrıca Çoruhlu Yakut Şamanlarının yolculuklarını ve yollarını nasıl kurguladıklarına dikkat çeker. Yeraltına giden yol ilksel yılandan geçmektedir. Hatta yol da gidilen yer de aynıdır denilebilir.

> "Sibirya Yakutlarına göre şaman yeraltına bir canavar-yılanın boğazından girerek ve vücudunda seyahat ederek gider. Bu nedenle şaman bu yolculuk esnasında karşılaşacağı dar ve sivri yerlerden korunmak için elbisesi ve ayakkabılarını ona göre seçmek zorundadır. Yoksa ölümcül yaralar alabilir[607]".

Altay Şamanizm'inde de evrensel yılan sembolü vardır.

> "Altay şamanlarının elbiselerinde Yutpa denilen yeraltı canavarı ya da yılanını temsil eden kurdeleler de bulunabilir. İki gözü ve açık ağzıyla gösterilen bu yılan bazen tek başlı üç gövdeli ve çatal kuyruklu olarak belirtilir[608]".

Özel olarak Celmavuz'a gelindiğinde Türk inanmalarında onun çeşitli isimler aldığını ya da çeşitli varlıklarla bazı özellikleri bakımından eşleştiğini görürüz. Örneğin yukarıdaki bölümlerde incelenen Emegen varlığı ile Celmavuz'un yakın bir ilişkisi vardır. Çoğu zaman özellikleri birbirine atfedilir ki Emegen'in de Celmavuz gibi Mitolojik Ana kompleksine bağlı dişil yaratıcı ilke olarak görülebildiğini belirtmiştik. Örneğin Kırgızların Boston adlı destanında yeri yamayan yaratığın ismi Emegen değil Celmavuz'dur.

> "Boston, kendisini aldatan hain kız kardeşinin istediği ab-ı hayatı bulmak için yola çıktığında yer yarığını diken yedi başlı kempir/celmoguza rastlayıp altı başını keser; Celmogus kalan tek başıyla yeraltı dünyasına kaçınca onun ardından yeraltı dünyasına giden kahraman…"

Yıldız, destanda adı geçen Celmogus'u anaerkil dönemin izlerini taşıyan bir varlık olarak değerlendirmiştir[609]. Nart destanlarında geçtiği şekliyle de Bayat Celmavuz'u Emegenden ayrı bir varlık olarak değerlendirmez.

> "Karaçay-Balkarların Jelmauz ya da Celmauz adlı demonik varlığı, mitolojik ana kompleksine bağlantılı olduğu için Karaçay-Balkarlar onu Emegey sınıfına mal ederler. Emegeyler ise Yer Ana'nın bütün özelliklerini taşımaktadır[610]".

Elbette bu değerlendirme tam anlamıyla doğru değildir. Emegenlerin suda yaşamadığı, çocuk kaçırmadığı ve ejderhaya benzemediği açık ve net bir biçimde destanda bellidir. Celmavuz ile ilgili olan bir diğer varlık ise Celbegen'dir. Celbegen kimi zaman Yer Ana'nın kötü özelliklerini yansıtan bir varlık olarak görülür.

> "Altay Türklerinde 'Celbegen', 'Elbegen' ya da 'Celven' olarak karşımıza çıkan bu kötü ruh, Hakas Türklerinde 'Çilbigen', Tuva Türklerinde 'Celbege' (Beydili 2005: 617-618), Kuzey Türklerinde ise 'Celbegen', 'Yel Moos', 'Kara Moos' adlarıyla anılmaktadır. 'Yel' kelimesinin,

---

607 **age**, 80.
608 **age**, 86.
609 Yıldız, **age**, 45-46.
610 Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 319.

‘cin’, ‘kötü ruh’ gibi anlamlarından dolayı Celbegen, Yalmavuz ve Yelbuga gibi kelimelerle ilişkilendirilmiştir”.[611]

Yukarıdaki alıntıyla ilgili iki noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. Kıpçak Türkçesinde söz başı “y-” nin kimi lehçelerde “c-”sesine dönüşür. Bu sebeple Yalmavuz ve Celmavuz’un aynı kelimedir. Tarihsel süreçte birbirinin yerine kullanılmışlardır.

“Özbek mitolojisinde de “yalmoviz” (kempir) ve “şalmoviz” (Calmoviz) adında kötü bir ruh vardır ve bunlar insanı yerler. Nogaylar, ona “yelmavız” der. İnsanları kandırıp çocukları yer[612]”.

İkinci olarak versiyonlarında tekrarlanan “büge”, “büke” gibi takıların Kaşgarlı sözlüğünde “ejderha” anlamına geldiği hatırda tutulmalıdır[613]. İnayet de Ejderha ve Yalmavuz’u karşılaştırarak farklı sebeplerle aynı sonuca varmıştır.

“Her ikisi de ikili karaktere sahiptir. Ejder hem yok edici hem de koruyucudur. Yalmavuz’un da aslında bereket ilahesi olduğunu, sonradan kötü karakter kazandığını görmüştük.(…) Her ikisinin de yaşamsal ruhu gözlerindedir. Tepegöz şeklinde ortaya çıkan Yalmavuz’un ancak gözüne kızdırılmış şiş sokularak öldürülebildiğini görmüştük. Ejderha da gözüne demirden şiş sokularak öldürülebilmektedir[614]”.

Nart destanlarında Celmavuz Ay’ın kızını çalmaktadır. Altay Türklerinde de Celbegen varlığı ile Ay’ın arasında var olan bir mücadeleden bahsedilir.

“Altay Türklerine göre de, ay tutulması, yelbegen denilen bir canavarın ayı yemesinden ileri gelir. Bu korkunç mahluku kovmak için havaya taş, silah atılır, teneke çalınarak gürültü yapılır[615]”.

İnayet, çalışmasında Yalmavuz adlı varlığın Nart destanları dışında da özellikle kız çocuklarını kaçırdığına dikkat çeker. *“O daha çok çocukları ve kızları sever. Köyden uzaklaşan kızları, kendi mekânına götürür ve kanlarını içtikten sonra yer[616]”.* Yalmavuz’un kız kaçırmasına Türk masallarından somut bir örnek verir.

“Yalmavuz da çift cinsiyetli olduğu halde zaman zaman kızları kaçırmakta, mağaraya götürüp orada alıkoymaktadır. “Yalmavuz ile Tüccarın Kızı” adlı masalda Yalmavuz, Mervan’ı elde etmek için büyük uğraş verir[617]”.

Yalmavuz’u çift cinsiyetli olarak değerlendirmesi onun kaosu temsil etmesi ve dolayısıyla tüm türleri ve cinsleri bünyesinde barındırmasıdır. Ayrıca İnayet, Yalmavuz’un çocukların kanını emmesini aynı bağlamda verilen hayatın geri alınması

---

[611] Türker, **age**, 82.
[612] İnayet, **age**, 19.
[613] Çoruhlu, **age,** 80.
[614] İnayet, **age**, 55.
[615] Radloff, **age**, 154.
[616] İnayet, **age**, 20.
[617] **age**, 65.

şeklinde yorumlar çünkü öncelikle kurbanlarına ateş vermektedir ve simgesel olarak ateş yaşam gücü de kan da gerek rengi gerek işleviyle yaşam gücü anlamına gelir.

> "Eğer Yalmavuz ve Albastının aslında ilahe olduğunu hatırlayacak olursak, bunların ele geçirdikleri kurbanların kanlarını emmelerinden maksadının güç kuvvet kazanmak olduğunu anlayabiliriz. Ancak ilginç olan odur ki, bazı masallarda Yalmavuz önce kurbanlarına ateş verir, sonra onların kanlarını emer. Bu durumu, verilen ateşin geri alınması şeklinde yorumlamak mümkündür. Zira kan, yaşam gücüyle birlikte, ateşi de simgeler[618]".

3.3.3. Bilinçdışı

Bu kozmik yılan sembolizmi içerisinde değerlendireceğimiz Celmavuz, Satanay'ın hayatına iki noktada dokunmuştur. Birincisi onu kaçırmasıdır:

> "Satanay'ı Su Ejderhası saklamış vermiyor
> Adada onu hiç kimse görmüyor
> Adanın üzerini sisle kapatmış
> Kendisi girip denizin dibine yatmış[619]"

İkinci nokta ise Celmavuz'un, Satanay'a isim vermesidir. Celmavuz, Satanay'ın oynaması için ona denizin dibinden mücevherler getirmiştir. Satanay bunlardan en çok kırmızı mercan taşını sevdiği için ona bu anlama gelen Satanay ismini vermiştir. Öncelikle Satanay'ın kaçırılması, kahramanın erginlenmeye hazırlanması amacıyla onu toplumdan izole etmek için gereklidir. *"Kahramanın macerası normal olarak yukarıda anlatılan çekirdek birimin kalıbını izlemektedir: dünyadan ayrılma, birtakım güç kaynaklarına dalma ve yaşam yenileyen bir dönüş*[620]" Bu ejderha kozmik anlamda olduğu kadar mikro-kozmik anlamda da zaman ötesini temsil eder. yani bilinç dışını, bilinç öncesini, karmaşayı, bilinmezliği temsil eder. Bilinmediği için korkutucudur.

> "Peri masalının tiksindirici ve reddedilmiş kurbağa ya da ejderi ağzında güneş topunu çıkarır; çünkü kurbağa, yılan, reddedilen şey, içinde kabul edilmeyen bilinmeyen ya da gelişmemiş etken, yasa ve varoluş öğelerinin biriktiği şu derin ("öyle derin ki dibi görünmez") bilinçdışının temsilcisidir[621]".

Nart destanlarında Satanay için asıl önemi de buradan kaynaklanır. Onun bilinç katmanlarında yolculuğun ilk adımıdır, başlangıç noktasıdır ejderha. *"Ejderhanın kötülükle eşleştirilmesi onu aynı zamanda karanlığı (kaosu) getiren bir yaratık yapar. Dolayısıyla onunla mücadele, karanlığın aydınlığı (ışığı) yok etmemesi için*

---

[618] **age**, 67-68.
[619] Tavkul, **age**, 37-43.
[620] Campbell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 47.
[621] **age**, 67.

yapılır[622]*"*. Satanay, Celmavuz engelini geçerek aynı zamanda karanlıktan aydınlığa doğru bir adım atar.

3.4. Almastı

Almastı, Nart destanlarında, bilhassa Satanay'ın destanında karşımıza çıkar. İzleri çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Almastının önce Türk inanmalarında nasıl bir yerde durduğunu, ardından Nart destanlarındaki işlevlerini aşağıdaki gibi inceleyebiliriz.

3.4.1. Fiziksel Özellikleri

Almastı Türk inanmaları arasında çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu sebeple isminin pek çok farklı telafuzuna rastlamak mümkündür. Anadolu'da genel olarak Albastı olarak bilinen bu varlığa "Albas, Albız, Almıs, Alkız, Albıs, Alkarısı" isimleriyle de rastlanır. Almastı ise Nart destanlarında geçen şeklidir.

Albastı dişi bir yaratıktır. Genellikle çirkin bir sarışın olarak tahayyül edilir. *"Kazak ve Kırgızlar Albastı'yı Sarı Kız şeklinde tasvir ederler. Onlara göre, Albastı'nın yetmiş memesi vardır ve yetmiş çocuk emzirir. Saçı uzun, dağınık, korkunç bir varlıktır*[623]*"* Çocuk emzirmesi onu Yer kültleriyle ve buna bağlı yaratıklarla yakınlaştırır. Nart destanlarında özel olarak bir görüntü verilmemiştir.

3.4.2. Kimliği

Almastı da Türk inanmalarındaki diğer yaratıklar gibi birçok kültle, inanmayla ve diğer yaratıklarla kaynaşmıştır. Metafizik aleme ait kötücül bir ruhtur. Hatta *"Kötü ruhlara Altaylarda kara neme, Yakutlardaysa abası denir*[624]*"*. Abası Albastı'nın farklı bir söylenişidir. Bu sebeple Almastı'yı Emegen'den, Umay'dan ve daha birçok yaratıktan tam bağımsız bir varlık olarak düşünmek mümkün değildir. Örneğin aşağıdaki Almastı tasviri Almastı varlığının zaman zaman Emegen ile birebir uyuştuğunu göstermektedir. İnayet, onun dişiliği ve çirkinliği üzerinde şöyle durur: *"Albastı, Türklerde kırmızı elbiseli, sarı, uzun dağınık saçlı, çirkin kadın şeklinde tasvir edilir. Göğüsleri dizine kadar sarkar. O, göğüslerini omuzlarından arkaya sarkıtır*[625]*"*. Bu görüntü Alavgan destanındaki Emegen görüntüsü ile neredeyse birebir

---

[622] Çoruhlu, **age,** 204 205.
[623] İnayet, **age**, 45.
[624] Çoruhlu, **age,** 59.
[625] İnayet, **age**, 44.

örtüşür. Bu haseple Fuzuli Bayat Albastı varlığını da Mitolojik Ana kompleksine dahil eder. Çünkü yukarıda bahsedilen "Yetmiş meme" ile yetmiş çocuk emzirmek bir doğurganlık tanrıçasının yapacağı şeydir. Tüm dünya mitolojilerinde doğurganlık tanrıçalarının korkunçluğu özünden gelen bir özelliktir. Öyleyse Almastı'nın bir Ana Tanrıça ya da doğurganlık tanrıçası olduğunu iddia etmek çok büyük bir iddia olacaksa bile en azından Almastı'nın annelik vasfıyla hareket edebileceğini ispatlayabilir niteliktedir. İnan, Albastı'nın çizdiği karakterin üzerinde durur. *"Bütün Türklerde bu ruh dişidir; hoppa, hilekar ve yalancıdır[626]".* Korkmaz, Almastı'yı bizzat Umay aracılığı ile tanımlamıştır. Onun kırmızı ile yakın ilişkisine, yine sarışın olarak düşünülmesine ve Umay ile ilişkisine değinmiştir: *"Albastı: Orta Asya inançlarında, Umay'ın olumsuz anlamda "başkalaşmış" kimliği olarak algılanan kötü ruh; al, al ana, al karısı, sarı kız[627]".* Fuzuli Bayat da bu görüşü destekleyerek Almastı'yı Umay kültüne bağlar: *"Hemen hemen Türk dünyasının her yerinde görülen Albastı, tıpkı Kara Umay gibi Umay'ın tam tersidir[628]".*

Almastı'nın varlığını yalnızca başka varlıklar üzerinden tanımlamak ona haksızlık olur. Almastı Türk coğrafyasına yayılmış, ismi birçok değişik versiyonla anılmış, Anadolu'da bugün bile bilinen çok eski bir varlıktır. Albastı yaygın olarak Türk inanmalarında özellikle lohusa kadınlara ve yeni doğan bebeklere zarar veren bir kötü ruh olarak bilinir. Elbette fiziksel özellikleriyle kimliği de kaynaşmış durumdadır.

> "Bu hülasamızdan görülüyor ki "al" (albastı, albas, albız, almıs) denilen mevhum ruh hakkında bütün Türk kavimlerinde aynı inanmalar mevcuttur. Şüphesiz ki bu inanma ve anane Türklerin Orta Asya'da birlikte yaşadıkları zamana aittir[629]".

3.4.2.1. Şamanizm

İnan, Albastı'nın Şamanizm ile olan ilgisini şöyle vurgular:

> "Yakut Türklerinin akidelerine göre isim ve karakter itibariyle bizim "Albastı"yı andıran "abası" denilen ruhlar vardır. "abası"lar "iççi" ve "ayı" ruhlara mukabil şerir ve obur ruhlardır. Bundan maada "albas" sözü de vardır ki aldatmak, hile ve kadın şamanın büyüsü manalarında kullanılır[630]".

"Kadın Şamanın büyüsü" kavramının bize Albastı'nın "Cadı" kavramına yaklaştırdığını da gözden kaçırmamak gerekir. Şamanizm ile Albastı'nın yakın ilişkisine de yine İnan'ın sözleri bulgu sağlar: *"Hurafeye göre al karısı tüfek sesinden,*

---

[626] İnan, **age**, 172.
[627] Korkmaz, **age**, 21.
[628] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 54.
[629] İnan, **age**, 172.
[630] **age**, 171.

ocaklı adamlardan, demirden ve kırmızı renkten korkar[631]". Bu veriyi aşağıdaki gibi ayrıntılandırır.

> "'Kara Albastı' yahut 'Kara' ciddi ve ağır başlı bir ruhtur. 'Sarı Albastı' ise hoppa, mekkar, ve şarlatandır. Ekseriya insanları hile ve aldatmakla ele geçirir. Bazen insana dokunmayacağına söz verir ve uzak bulunur. Lakin daima fırsat bekler ve nihayet kolayını bulup bir zararını dokundurur[632]".

Demirin ve demircinin Şamanizm ile olan ilgisi Debet'in destanının olduğu bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Demirciler bir anlamda Şamanın kardeşi yahut kimi zaman daha üstü olarak görülmüşlerdir. Onların da Şamanik kötü ruhları uzaklaştırma gücü olduğuna inanılmıştır[633]. Şamanik bir Altay anlatısına göre Albastı (Albıs), Erlik'in yarattığı demonik ruhlardan biridir.

> "Erlik "Ben, ölmüş adamların canlarını alacağım" dedi. Tanrı 'Ben onları sana vermeyeceğim. Kendin yarat.' Dedi. Erlik eline çekiç, körük, örs aldı. Bir vurdu-kurbağa çıktı; Bir vurdu-yılan çıktı; bir vurdu-ayı çıktı; bir vurdu-domuz çıktı; bir vurdu-albıs (fena ruh) çıktı; bir vurdu-Şulmus(fena ruh) çıktı; Bir vurdu-deve çıktı[634]".

Burada dikkat edilecek nokta aynı anlayışta Erlik'in Şamanların hürmet ettiği bir ruh, hatta Şamanların piri olduğudur. Türk inanmalarında geniş anlamda kötülük veren bir ruh olarak bilinen Albastı aslında yalnızca Şaman adaylarına yararlıdır diyebiliriz. Şaman adaylarının sırra erdirmelerinde devreye giren bu ruh, adayı sütüyle besler ya da cinsel ilişkiye girer ki her ikisi de kendi gücünden Şamana verme amacını taşımaktadır, yalnızca farklı sembol tarzları kullanılmıştır. Fuzuli Bayat, aday-Albıs ilişkisini ayrıntılı olarak anlatmıştır.

> "Hatta bu Albısları şaman, iki güzel kadın olarak tanımlar. Şaman, bu iki Albısla cinsi ilişkiye girdikten sonra Albıslar dünyasına getirilir ve orada döşlerini omuzları üzerinden arkaya aşıran Albıslar, sarı renkli çaya döşlerinden süt sağarak adaya içirirler. (…) O halde ruhların, adayın etini yemeleri, hangi anlama gelirse, adayın Albısların sütünü içmesi ve onlarla cinsi ilişkiye girmesi de benzeri anlama gelir. Albıslar neslinden Şamanlık görevini alan aday, sütünü içtiği ve cinsi ilişkide olduğu Albısa ve ayrıca beraberce süt içtiği Albıslara kamlık yapabilir[635]".

Görüldüğü gibi Albıs varlığı, Şamanın gücünün sınırlarını belirleyecek kadar kritik bir noktadadır. Abdulkadir İnan bu iyiden kötüye doğru giden değişimi "Al" kökünden başlayarak tarihsel süreçle açıklamaya çalışır.

> "'Al' ruhu tarihten önceki zamanlarda, tarihi devirlerde tasavvur olunduğu gibi, şerir bir "ruh" olmamıştır. Bu ruh eski Türk panteonunda kuvvetli belki hami (koruyucu) tanrılardan biri olmuştur. Bugünkü Türk inanmaları onun 'şerir' bir ruh olduğunu gösterdiği halde bazı emareler de onun bir zaman 'hami' ruh olduğunu bildirmektedir[636]".

---

[631] **age,** 171.
[632] **age,** 169.
[633] Debetin destanında Şamanizm ile ilişkisi ayrıntılı olarak incelenmiştir.
[634] İnan, **age**, 17-18.
[635] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 56-57.
[636] İnan, **age**, 173.

İnayet de Almastı'nın önceden Türk mitolojisinde daha geniş bir yer edindiğini, bu rolün daha sonraları demonikleşme şeklinde daraldığını düşünmektedir.

> "Uranha-Tuba Türklerinin Şaman dualarında kamın bu ruha 'Kaya yerlerde yaşayan atlı sarı Albıstarım' diye hitap edip yardım istemesi, 'al' kelimesinin ateş kültüyle alakalı olması da bu ruhun en eski devirlerde hami ruh, ateş ve ocak ilahesi olduğunu göstermektedir[637]".

Bayat ise Mitolojik Ana varlığından koptuğunu düşündüğü Albastı'nın tamamen kötü tarafa geçtiğine inanmaktadır:

> "Meseleye kültür öğeleri değişimi paradigmasından bakıldığında, mitolojik ana konumlu iye kültlerinin bazılarının olumlu kategoriden olumsuza kesin bir geçiş yaptığı görülürse (mesela Albastı), bazılarında bu geçiş halen de kesinleşmemiştir. (mesela Su anası) [638]".

Ancak Satanay'ın destanı bu sözleri yalanlamaktadır. Kutsal bir teklikten koptuğuna inandığımız Almastı'nın görüldüğü gibi bu destanlarda kahramana yardımcı olduğu gayet açıktır.

3.4.2.2. Orman Kültü

Almastı ile orman ilişkisinden bahsedebilmek için önce orman kültünü tanımak icap eder. Orman kültü Türklerde yer, dağ, ata kültü gibi en bilinen inanmaların gölgesinde kalmış ancak çok köklü ve yaygın bir külttür. Avcı toplumlardan günümüze kalmış, karartılmış, tehlikeli bir külte evrilmiştir.

> "Orman kültü İlkel toplulukların orman mahsulleriyle ve avcılıkla geçindikleri devrin hatırasıdır. Ziraatçı ve geniş bozkırlarda çobanlık ile geçinen efsanesi bilhassa dikkate değer. Uluslarda orman kültü eski önemini kaybetmiş, orman tanrıları da kötü ruhlar sayılmıştır[639]".

Bunların dışında Almastı'nın Orman ile olan ilişkisi çok daha güçlüdür. Çoğu zaman Almastı varlığı bir 'orman ruhu' olarak düşünülmüştür.

> "Bazen ormanı yönetmeye Ubırlı (nine), albastı, Örek gibi kötü ruhlar da katılır. (…) Albastı ruhu, başlangıçta malın mülkün, yurdun ve hayvanların hamisi olarak düşünülmüştür. Bu anlamda "almazı" adlı Orman Ruhu, bugün de İnguşlarda Çeçenlerde saklanmıştır. Bazen bunun avcılarla da güzel aile kurduğu bilinmektedir. Daha sonra bu ruh kötü karakter kazanmıştır. Bu noktada o, Yalmavuzla paralellik arz eder[640]".

Almastı'nın yukarıda anlatılan genel profiline, yani diğer varlıklarla ilişkisine ve fiziksel özelliklerine orman kültü uyum sağlamaktadır. Belki de bu orman ruhu imajı Türk inanmalarını aşmış bir inanmanın uzantısıdır. Örneğin Campbell, çalışmasına farklı bir amaçla aldığı orman ruhu tasvirinde Almastı adını anmadan adeta Almastı'yı tasvir etmiştir.

---

637 İnayet, **age**, 43.
638 Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 292.
639 İnan, **age**, 62.
640 İnayet, **age**, 40- 44.

> "Rus köylüleri, dağdaki mağaralarda kurdukları evlerde insanlar gibi yaşayan, ormanların 'Vahşi Kadınları'nı bilirler. Bunlar, alımlı başları küt, uzun gür saçlı ve gövdeleri tüylü güzel dişilerdir. Koşarken ve çocuklarına bakarken memelerini omuzlarına atarlar. Toplu halde gezerler. Ağaç köklerinden yaptığı merhemlerle yağlanıp kendilerini görünmez kılabilirler. Dans etmeyi ya da ormanda bir başına gezinenleri ölünceye dek gıdıklamayı severler ve kazara onların görünmez dans eğlencelerine rastgelen kişi ölür[641]".

Bu kült de diğer kültlerle iç içe geçmiş ve karmaşık bir inanma ağı oluşturmuştur. Özellikle ölülerle ilgili kültlerin işin içine girmesiyle orman, erginlenme mekânı olmanın dışında anlatılardan çekilmek durumunda kalmıştır.

> "Ormanın ve ağaçların kutsal olarak kabul edilmesi ve kutsala zarar verebilecek her şeye karşı yasak konulmasının sebebi Türklerin ata-baba ruhlarının iktidar ve kuvvetlerine göre büyük su kenarlarında, yüksek dağlarda, sık ormanlıklar ile gölgesi bol olan ağaç altlarında ikamet ettiğine inanmalarıdır. Takdis edilen ve kutsal kabul edilen bu ormanlara kadınların girmesi yasaklanmıştır[642]".

Erginlenme mekânı olarak anılması konumuz açısından önemlidir çünkü Almastı Şamanizm'in erginletici-sırra-erdirici ruhlarından biridir. Karaçay-Malkar Nart destanlarında geçtiği şekliyle Almastılar yalnızca Satanay'ın Kara Orman'daki macerası sırasında sahneye çıkarlar. Kara Orman bu demonik ruhların enerjilerinin yoğunlaştığı yerler olarak kabul edilir.

> "Türk mitolojisinde orman, 'Çokluk, kötülük, karmaşa' ifade etmektedir. Dolayısıyla 'kötü ruhlar'ın mekân sembolü olarak kabul görmektedir. (…) Kara ormanlar, "kara pürlü ağaç"ların bulunduğu, karanlık ve sık ormanlardır. Kapkara ya da kapkaranlık da denilen bu ormanlara Kuzey Türkleri "tün kara yış" derler[643]".

Korkmaz da Karanlık Orman'ın bir yeraltı dünyası simgesi olduğunu hazırladığı sözlükte vurgulamıştır: *"Altay yaratılış tasarımlarında, şeytan tarafından yaratıldığına inanılan ve onun evi olarak algılanan orman[644]",* kara ormandır. Bu durum onların yaşanılan dünyaya ait varlıklar olmadığını gösterir. Bu yaratıklar, kahramanın erginlenme amacıyla çıktığı yolculukta ona eşlik edecek varlıklardır. Öyleyse Almastı Nart destanlarında kahramanın yardımcısı görevindedirler. Nart destanlarında Albastıların işlevini anlayabilmemiz için özellikle Albastı'nın Şamanizm'deki rolüne daha ayrıntılı bakılması gerekmektedir çünkü Nart destanına da en çok Şamanik yaklaşım uymaktadır. Almastı denen varlıklar destanda Satanay'a yiyecek verdiği özellikle vurgulanmaktadır. Destanda ayrıntılı olarak incelendiği gibi Almastıların verdiği yiyecekler ve yönlendirmeleri Satanay'ı güçlendirecek ve erginlenmesinde yeni bir merhaleye getirecektir.

---

641 Campbell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, 96.
642 Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 179.
643 Pervin Ergun, "Türk Kültüründe Ruhlar ve Orman Kültü", **Milli Folklor**, y. 22, s. 87 (2010): 113-119.
644 Korkmaz, **age**, 95.

Albastılar Satanay için mi vardır? Bunu kabul etmenin ilksel insanların düşünce sistemlerine bile isteye hakaret olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü ilksel insan varlıklara değer verirdi ve kendini en üst konuma yerleştirmezdi. Tepeden değil karşıdan bakarlardı[645]. Kahramanın yardımcısı kahramandan farklı bir boyuttan ve yaşamı kahramanın yaşamına bağlı olmayan varlıklardır. Bazen kahramanın karşısına yaşlı bir cadı ya da bir dede çıkar ve maceranın seyrini değiştirecek bir şey söyler ya da bir şey verir. O dedenin yaşam amacı biz değilizdir. Dede ya da Hızır sadece olması gerekeni gören bilge bir kişidir ve kahramana yardım eder. Farklı bir boyuttadır. Varoluş amacı biz değilizdir ama hayatının belli bir döneminde bizi bir yerden bir yere taşır. Cadı, kehanetin gerçekleşmesi için bir unsurdur ama amacı o kehanet değildir. Bütün macerayı görür; ama yalnızca kehaneti verir ve gider. Hikâyesi anlatılmayan farklı boyuta ait varlıklardır. Ve kahramanın hikâyesi ile kesişen noktalarda yalnızca yapması gerekeni yapmışlardır.

Albastıların görevinin ikinci aşaması bir sonraki maddede bahsettiğim "kahramanın macerasına kaldığı yerden devam etmesini sağlamak" olacaktır. Çünkü Satanay'ın hortlaklarla geçirdiği zaman bir doyum, öğrenim ve hazırlık sürecidir. Satanay yeterince eğitildikten sonra rehber çekilecek ve Satanay yoluna yalnız devam edecektir.

3.5. Cadı

Nart destanlarında görülen bir diğer olağanüstü varlık cadılardır. İlk etapta garip gelse de onların olağanüstülükleri kesinlikle uzmanlaştıkları büyüden ya da kehanetten değil kendi doğalarından kaynaklanmaktadır. Öncelikle Cadının mitolojik sembolizm'de nasıl bir yeri olduğunu anlamak gerekir.

3.5.1. Fiziksel Özellikleri

Cadı, genelde insan tipinde ve dişi olarak tahayyül edilir. Ancak bu, toplumdan topluma çok farklılık arz eder. Öncelikle Cadı kelimesi duyulduğunda dişi olduğu düşünülür. Bu doğru ancak eksik bir düşüncedir. Ataerkilliğe geçen toplumlarda Cadıların rolleri erkekler tarafından üstlenilmiştir ki bunun en bariz örneğini yakında, Türk Şamanizm'inde görebilmekteyiz. Kadınların elinden Şamanlığı alan ve kadın

---

[645] Armstrong, **age**, 30-31.

Şamanlığını zamanla alt sınıfa düşüren erkek Şamanlar kadınsı büyüsel enerjiden yararlanmak amacıyla kadın kılığına girmiş ya da kadınsı giyinmişlerdir. Ayrıca Cadı denildiğinde akla oldukça çirkin bir kadın tasviri gelmektedir. Bu da ilk etapta doğrudur çünkü belki yüzyıllar boyunca Orta Çağ Avrupa'sında cadı avları yapılmış ve büyüsel güçler kullandığı iddia edilen bireylerin türlü işkencelerle öldürüldüğü olmuştur. Ancak büyü her zaman her toplumda suç olarak görülmemiştir. Büyü tekniklerinin etkin olarak kullanıldığı dinlerde cadıların çirkin olarak tasvir edilmesine gerek kalmaz. Örneğin Nart destanlarında Cadı, Obur adıyla geçer ve gayet saygın bir konumu vardır. Nartların annesi Satanay, baş cadı olarak onurlandırılır ve adı çoğu zaman Obur Satanay olarak geçer. Satanay, Ay kadar parlak yüzüyle göz kamaştırıcı, dünyalar güzeli bir kadındır. Her ne kadar saygın olursa olsunlar büyü gücünü gökten değil yer altından alır ve doğal olarak demonik ve tehlikelidir. Dell, yaratıklarla ilgili çalışmasına Cadı'yı da dahil etmiş ve aşağıdaki gibi tanımlamıştır.

> "Doğaüstü yaratıkları çağırmak öteden beri cadıların ve sihirbazların uğraş alanıdır. Büyülü sözlerin ve tılsımların yer aldığı büyü kitapları aracılığıyla, kendilerine öğüt verecek ya da yardım edecek cinlere başvurmuşlardır. Eskiden bazı büyücülerin biçim değiştirebildiğini, hayvan özelliklerine bürünebildiğini, cadıların ise şeytani biçimler alabilen tanıdık cinlerinin bulunduğuna inanılırdı[646]".

3.5.2. Kimliği

3.5.2.1. Dünya Mitolojsinde

Cadıların diğer varlıklardan en önemli farkı diğerlerine göre çok daha somut olmaları ve yüksek oranda ulaşılabilir dünyada yaşamalarıdır. Ancak Mitolojide ilk yaratımlar, ilk atalar ve en önemli olanlar söz konusudur ki bunlar da elbette büyücü Tanrıçalar olacaktır. Bu Tanrıçalar Cadıların tehlikesini içinde taşımakla birlikte çok da saygı duyulan varlıklardır. Örneğin Yunan mitolojisindeki karanlıklar tanrıçası Hekate, cadı arketipinin en vurucu örneğidir. Yunan mitolojisinde Ay ile özdeşleşen ve Hekatenin de bir parçası olduğu Cadı arketipi, işlevi ve kapsamı bakımından çok daha geniştir.

> "Cadılar tanrıçası Diana Artemis, efsanevi Amazonların büyük tanrıçasıydı. Amazonlar eski Trakya'dan Makedonya'ya, Kuzey ve Batı Afrika'dan Libya'ya kadar geniş bir bölgede hastaları iyileştirme ve ebelikte ustalaşmış savaşçı kadınlardı. Diana bu yönüyle gökyüzü tanrıçası, ayın saf ve temiz avcısı ve vahşi hayvanların koruyucusuydu. (…) Diana ikinci yönüyle Asyalı Artemis'ti; bütün varlıkların anası olan, zevk ve sefa düşkünü, çok memeli tanrıçaydı. (…) Diana üçüncü yönüyle gece göğünün karanlık tanrıçası, salgın hastalıklara ve ani ölümlere yol açan Hekate'ydi. (…) Diana kültü Tunç Çağı'nda Akdeniz'in bütün merkezlerinde çok yaygındı. O

[646] Dell, **age**, 52.

> ilk bilge kadın savaşçıydı, ebeydi, hekimdi ve kabilesinin lideriydi, ayrıca güçlü cinsel özellikleri vardı ve bağımsızdı[647]".

Hekate'nin büyücülük veya cadılıkla bir tutulan kötücül bütün özelliklerinin altında doğanın ve bitkilerin vahşi ve gizli dilini çok iyi bilen kadının kadim bilgisi vardır.

Gürcülerde de, Şamanist inançta erkeklere devredilen önemli bir görevin hala kadınlarda olduğu görülmektedir.

> "Öte yandan bazı dağlı Gürcü kabilelerinde biliciler, falcılar ve ruh-güdücü/ruh çağırıcılar belli bir rol oynarlar. Bu büyücü ve esriklerin en önemlileri messulethelerdir. Bunlar çoğunlukla kadın ve kızlar arasında çıkar; başlıca işlevleri ölülere öbür dünya yolunda eşlik etmektir[648]".

Ancak Ataerkilliğin baskılamasıyla bu tanrıça ya da yarı tanrıçalar, büyücüler ve cadılar birer canavara dönüşebilmiştir.

> "Sfenks ve Medusa da Yunan toplumundaki erkeğin kadınla ve onun yaratıcılığı ile olan çatışmasının dışavurumcu ifadesidir. Bir türlü baş edemediği kadının hem istenen hem reddedilen hayvansı rahminden bir kaçış… Cadılığı lanetlemenin gerisinde de aynı korku vardır[649]".

İskandinav mitolojisi de Tanrısal hikâyeler aracılığıyla kadın gizemini ve gücünü aşağılama yoluna gitmiştir[650].

3.5.2.2. Türk Mitolojisinde

Eski Türk inanmalarında kadınlar doğal olarak Şamanik yeteneklerle donatılmış kabul edilirler. Bunun ortaya çıkabilmesi için gereken gençlikten gelen ve dizginlenmesi gereken her şeyi kontrol altına alabilecek bir eğitimdir. Ancak yaşlandığında her kadının Şaman potansiyeli ortaya çıkabilir. *"Türk Moğol Buryat geleneğinde zamanla her yaşlı kadın şamanlaşabildiğinden otacı ve emcilerin daha çok kadınlardan olduğu tartışılmazdır[651]"*. Türk inançlarında Cadı yerine Obur ya da Ubır benzeri kelimeler kullanılır. Ancak bahsedildiği gibi cadı Türklerde insandan çok mitolojik varlığa yakın durmaktadır. Örneğin Başkurtlarda "Ubır, sihir ilmini öğrenmek için ruhunu şeytana

---

[647] Dunn Mascetti, **age**, 53-54.
[648] Eliade, **Şamanizm**, 483.
[649] **age**, 102.
[650] Alıntıda Odin gibi büyük bir Tanrı, bir tanrıçadan öğrendiği kehanet büyüsünü yaptığı için eleştirilmektedir. *"Snorri'nin bize öğrettiğine göre Odin seidhr adı verilen sihirbazlığı biliyor ve kullanıyor; bu yolla geleceği öngörebiliyor, ölüme, felakete ya da hastalığa neden olabiliyormuş. Fakat -diye ekliyor Snorri- bu büyücülükte öyle bir kötülük ve "aşağılık" varmış ki, erkekler bunu utanmaksızın yapamıyorlarmış. Seidhere daha çok gydhjur'ların ("rahibe" veya "tanrıça") işi olarak kalıyormuş. Nitekim lokasenna'da Odin "erkeğe yakışmayan" seidhere büyüsünü yaptığı için siteme uğrar. Kaynaklar erkek sihirbazlardan (seidhmenn) ve kadın sihirbazlardan (Seidhkonur) söz eder; ayrıca Odin'in seidhere yapmayı tanrıça Freyja'dan öğrendiği de bilinir. Dolayısıyla bu tür sihirbazlığın kadınların uzmanlık alanına girdiğini kabul etmek için nedenler vardır; zaten "erkeğe yakışmaz" sayılışı da bundandır".* Eliade, **Şamanizm**, 472.
[651] Bayat, **Türk Kültüründe Kadın Şaman**, 114.

satan insanın hortlamış ruhudur[652]". Karaçay-Malkarda da Obur cadıdır. Ayrıca Şamanistik sırra ermenin baş oyuncularından biridir.

> "Karaçay-Balkarların inancında Obur, kadın olup, geceleri nehir kıyısına gider,(…) Karaçay-Balkarların Obur'u insanlara zarar verse de öldüremez. Obur'un veya Oburların uykuda olan adamı Elbrus dağının tepesine götürmesi, ödürüp, etini kazana dökmesi diğer Oburlarla birlikte et pişene kadar kazanın etrafında dans etmeleri, pişen eti yemeleri, kemikleri bir araya toplayıp üflemeleri ve adamı diriltmeleri ve tekrar adamı geri götürmeleri kötü ruhların şaman adayını parçalayıp yemesinin aynısıdır. Ancak Karaçay-Balkarlarda Obur'un rüyada olan insanı dağa götürmesi, öldürmesi ve etini yemesinden sonra zarar çeken, Şaman olmaz, sadece uyandıktan sonra bedeninin her tarafının ağrıdığını hisseder[653]".

Türk inanmalarında Cadıyı diğer varlıklara yaklaştıran araştırmacılar da mevcuttur. Örneğin İnayet Cadı ile Yalmavuz'u karşılaştırıp Cadının "*Sihir yaparak yağmur yağdırması, uçması, küpe binmesi ve kız kaçırması, onun yalmavuzun bazı karakterlerini üstlendiğini"* düşünmüştür[654]. İnayet ayrıca Albastı ile de ortak yanları olduğunu ortaya koymuştur. *"Bazen ormanı yönetmeye Ubırlı (nine), Albastı, Örek gibi kötü ruhlar da katılır*[655] *"*. Nart destanlarında destanın neredeyse tamamına nüfus etmiş biçimde Cadı varlığına rastlarız. Satanay, bir cadı olarak birçok kahramanı hayatında bir noktadan başka noktaya sürüklemiştir. Debet, Alavgan gibi önemli karakterler cadı aklıyla hareket etmiştir ve bir destan varyantına göre Karaşavay bizzat cadı ile mücadele etmiştir. Kahramanların cadı ile temasının ortak noktası ise kahramanın erginlenme ya da doğum gibi en önemli noktalarında destek almalarıdır. Temel olarak Cadı, Nart destanlarında, Türk anlatılarında olduğu gibi kahramanın önemli bir eşikten atlamasına yardımcı olmaya çalışır. Kahraman ondan öğüt alır ya da sayesinde sınanarak eksiklerini tamamlar.

> "Mitolojide arayış içindeki kahraman amacına ulaşabilmek için bir rahibeden ya da kadın kahinden öğüt alır, o da kahramanın ya ilahi iradeyle ilişki kurmasını ya da Tanrı'nın kendisi aracılığıyla konuşmasını sağlayarak ona yol gösterir[656]".

3.6. Fuk

Örüzmek'in hikâyesinde karşımıza çıkan Fuk, Nartların Tanrısal prensidir. Kızıl Fuk diye adlandırılan zalim prens, Nartlardan çok ağır vergiler alır. Onları doğa olaylarının etkisini kullanarak eziyet etmekle tehdit eder. Örüzmek'in en büyük macerası Kızıl Fuk'un ölümüyle sonuçlanan mücadelesidir.

---

652 Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, 288.
653 **age,** 288.
654 İnayet, **age**, 61.
655 **age**, 40.
656 Dunn Mascetti, **age**, 56.

3.6.1. Fiziksel Özellikleri

Fuk, diğer Türk destanlarında tam ismiyle rastlayamadığımız bir varlıktır. Yine de destanda Fuk hakkında verilen bilgilerden yola çıkarak bazı çıkarımlar yapabiliriz. Örneğin lakabı olan "Kızıl" onun hakkında öğrendiğimiz ilk özelliktir. Bu kızıllığın lakap olmasının bir amacı olmalıdır.

Fuk'un ilişkilendirilmesi gereken ilk varlık ise kartaldır. Çünkü uçabilmektedir ve Gökte, kartal kanatlarından yapılmış yuvasında yaşamaktadır. Kartal ise *"Tanrının zamanın alanına inmesidir. Bu kuş, tanrının vücut bulma ilkesidir[657]".* Türk mitolojisinde kartal ile ve gök ile ilişkilendirilen pek çok Tanrısal varlık vardır. Bu varlığın da onlardan biri olması gayet mümkündür.

Eril-dişilliğine gelince, işaretler onun dişil özellik gösterdiğine dair bir işaret vermemektedir. Eliade de Şamanizm ile ilgili olarak yaptığı çalışmasında Evren Ağacı'ndan bahseder. Ağacın tepesinde oturan dev kuş hakkında cinsiyet bilgisi verilmemiştir.

> "Evren Ağacı'nın dallarında, şamanları doğurmak üzere kuluçkaya yatan Dev Kuş motifi de dikkate ve kayda değer; bu motif Kuzeydoğu Asya mitolojilerinde, özellikle şamanlık söylencelerinde, büyük önem ve ağırlık taşır[658]".

Ancak Gök Tanrılarının genel olarak eril otoriteyi temsil ettiği prensibine dayanarak Fuk'un eril bir tanrı olduğunu söylemek mümkündür.

3.6.2. Kimliği

Destanlarda Fuk'un işlevini öğrenebilmek için asıl kaynak yine destandan edindiğimiz ipuçlarıdır. Anlatılarda Nartlar ile Kızıl Fuk arasındaki bu ilişki aşağıdaki gibi geçer:

> "Fuk Nartların prensi ve hakimidir. Hem yeryüzünde, hem gökte yaşar. Gökyüzünde Fuk'un kartal kanatlarından yapılmış bir kalesi vardır. Nartlar Fuk'a vergi öderler. Fuk gökyüzünde yaşadığı zamanlarda, uzun zincirlerin ucuna takılmış büyük kazanları yeryüzüne sarkıtır ve Nartlar o kazanları yiyecekle doldururlar[659]".

Göze çarpan ilk Çoruhlu kartalın *"Hükümdarlık, güç ve kuvvet"* ifade ettiğini belirtir.[660] Esat Korkmaz da söözlüğünde kartalı *"Güneşi, göksel gücü temsil eden ve bu nedenle tapım konusu yapılan hayvan ata[661]"* olarak tanımlamıştır.

---

657 Campell – Moyers, **Mitolojiler ve Hikâyeler**, 48.
658 Eliade, **Şamanizm**, 67.
659 Tavkul, age, 65.
660 Çoruhlu, **age,** 166.
661 Korkmaz, **age**, 96.

Eliade, Dinler Tarihine Giriş adlı çalışmasında Gök Tanrılarına geniş bir yer ayırmış ve Gök tanrılarının çoğu zaman kartal ile ilişkilendirildiğinden bahsetmiştir. Ancak Eliade'nin verdiği bilgiler ışığında Fuk'un diğer Gök tanrılardan önemli bir farkı vardır. Fuk, yer ile bağlantısını koparmamış yani Deus Otius konumuna düşmemiş bir Gök tanrısıdır[662]. Hatta destan bu etkin kültü etkisizleştirmeye, unutturmaya dayalıdır. Nartlarda halihazırda Kök (Gök) ve Kün (Güüneş) tanrı bulunduğuna göre bu hangi inançtan kaldığı belli olmayan gaddar Tanrı'dan kurtulunması icap eder. Bu görev de kahramanımız Örüzmek'e düşmüştür.

Fuk, Gökle ilgili bir tanrı olması dolayısıyla yağmurdan, bereketten, ürünlerden sorumludur. Bu sebeple Nartlar ona kurban sunarlar. Destanlarda bu saçı ya da kurban "vergi" olarak geçer. Nartlar verdikleri bu ağır vergilerden usanmıştır. İsyan çıkarıp vergi olarak taş gönderirler. Fuk'un Nartlara tepkisi dikkat çekicidir:

> Güneş ışınları kıvılcım olup üzerinize yağar
> Nart kahramanları o kıvılcımlarda yanar
> Altınızdan alevli ateşler yakarım
> Gökten kan yağmurları yağdırırım[663]

Görüldüğü gibi artık Gök ve Güneş tanrısı hatta yağmur tanrısı tarafından paylaşılan bu güçler, eski kötü Tanrı tarafından kötüye kullanılmaktadır.

Kartal Tanrı, Türklerde muhtemelen eski ayrışmamış anın (eril-dişil bütünlüğünün) hatıralarını taşımaktadır. Bu da onun kozmolojik işlev de yüklendiğini gösterir. Örneğin Er-Töştük destanında Fuk'a çok benzeyen tanrısal varlık, artık kahramana özel erginlenme ritüeline dönüşmüş eyleminde kahramanı yutar ve yeni biri olarak yeniden çıkarır. Bu açık bir yaratım sembolüdür.

> "Kuşlar arasında, güçleri ve uçmadaki becerileri bakımından dikkati en fazla çeken yırtıcı kuşları ve bunlar arasında en ön planda dağların tepesinde, ağaçların en yüksek yerlerinde yaşayan ve kanatlarını gerdiği zaman yeryüzünü kaplayan tanrının bir habercisi gibi hareket eden kartalı görüyoruz. Kartalın evrensel yeteneklerini ve hayat kaynağıyla ilgili güçlerini gölgede bırakan başka bir betimlemesi vardır: bu, Er Töştük'ün daha yakın zamanlardaki kitabında büyük bir önem verdiği insan yiyici özelliğidir. Bu eserde iki bölüm tamamen kartala ayrılmıştır ve ayrıca daha birçok bölümde kartaldan söz edilir. Görkemli bir hayvan olan kartal sırasıyla yedi gün toprak altında yedi gün göklerde yaşar; kemiklerini dokunulmaz hale gelecek biçimde düzenlemek için kahramanı yutar ve kanlı canlı olarak tekrar hayata iade eder[664]".

Tüm göksel unsurların gücünü yönetebilmesi de böyle bir kozmolojik işlevin sonucu olmalıdır. Ayrıca "insan yiyici" olması onun zalimliğini de çağrıştırmaktadır.

---

662 Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, 61-74.
663 Tavkul, **Karaçay-Malkar Destanları**, 65.
664 Roux, **age**, 149-150.

Türklerde kartal'ın asıl işlevi asıl olarak Şamanizm ile alakalıdır. Yaratımsal işlevini kaybetmemekle birlikte artık kartal Tanrı insanlarla daha çok iç içedir. Sibirya inancında ilk Şaman kartalın oğludur.

> "Tanrılarsa Kartal'ı, yeryüzünde rastlayacağı ilk kişiye şamanlık yetisi vermesini buyurarak, tekrar dünyaya göndermişler. Kartal yere inince bir ağaç dibinde uyuyan bir kadın görüp onunla çiftleşmiş. Bir süre sonra kadın bir oğlan doğurmuş ve bu çocuk "ilk şaman" olmuş[665]".

Şamanların ruhlarının asılı bulunduğu Şaman Ağacının sahibi ya da koruyucusu bir kartaldır.

> "Yüce Varlık, Ajı ("Yaratıcı") veya Ajı Tojen ("Işığın Yaratıcısı") adlarını da taşır. Ajı Tojen'in çocukları, Evren Ağacı'nın dallarına konmuş ruh-kuşlar olarak tasarlanır. Ağacın doruğunda olasılıkla Ajı Tojen'in kendisini simgeleyen çift başlı Kartal, Tojon Kötör ("Kuşlar Beyi") bulunur. Yakut'lar birçok başka Sibirya halkları gibi, Kartal ile kutsal ağaçlar, özellikle huş veya kayın ağacı arasında ilişki kurarlar[666]".

Şamanlara evrenler-arası yolculuğu sağlayanın da çoğu zaman bir kartal olduğu düşünülür. Kartal, Şamanizm'de Şamanların bizzat yardımcısıdır. İye Kıl çoğu zaman kartal şeklinde düşünülmüştür[667]. Ancak İye Kıl gündeme geldiğinde Kartal'ın dişilliği fazlasıyla ön plana çıkmış olur. Örneğin Yakutlarda bu yön net olarak vurgulanmaktadır.

> "Bazılarının anlattığına göre, başı kartal başı ve tüyleri demirden olan Yırtıcı-Kuş Ana bu ağaca konar, yumurtlar ve kuluçkaya yatarmış. Yumurtalardan büyük şamanların çıkması üç yıl, orta şamanların çıkması iki yıl, küçüklerin çıkması ise bir yıl alırmış. Ruh yumurtadan çıkınca Kuş Ana bunu alır, yetiştirilmek üzere tek kollu ve tek kemikli dişi bir şeytan-şamana emanet edermiş[668]".

Eliade, bahsedilen bu ağacı evren ağacı olarak değerlendirmiştir.

> "Yüce Varlık, Ajı ("Yaratıcı") veya Ajı Tojen ("Işığın Yaratıcısı") adlarını da taşır. Ajı Tojen'in çocukları, Evren Ağacı'nın dallarına konmuş ruh-kuşlar olarak tasarlanır. Ağacın doruğunda olasılıkla Ajı Tojen'in kendisini simgeleyen çift başlı Kartal, Tojon Kötör ("Kuşlar Beyi") bulunur. Yakut'lar birçok başka Sibirya halkları gibi, Kartal ile kutsal ağaçlar, özellikle huş veya kayın ağacı arasında ilişki kurarlar[669]".

Çoruhlu da Şaman ruhlarının asılı bulunduğu ağacı daha işlevsel kabul eder. Ona göre kartal *"Şaman ruhunu ifade etmek amacıyla dünya ağacının tepesinde tasavvur*[670]*"* edilir. Bu bilgiler ışığında Fuk denen varlığı eril güç ve dişil tanrı olarak iki şekilde değerlendirmek mümkündür. Onun Göksel bir Tanrı olması eril özelliğini, kendiliğinden yaratımsal-şamanik işlevi ise dişilliğe yaklaştırmaktadır. Bunun

---

665 Eliade, **Şamanizm**, 105.

666 Eliade, **Şamanizm,** 106.

667 İye kıl, çeşitli vesilelerle değinildiği gibi Şamanın kehanette bulunmasını, seyahat etmesini vs sağlayan, ruhları ve yaşamları birbirine bağlı olan hayvan anasıdır. Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, 102.

668 Eliade, **Şamanizm**, 65-66.

669 **age,** 106.

670 Çoruhlu, **age,** 166.

özellikle desranın kahramanı Örüzmek için yorumsal bir önemi vardır. Eğer Tanrı dişil olarak değerlendirilirse Dişil gücü, o gücün destanlardaki temsilcisi Satanay ile iş birliği yaparak yenmesi kontrolsüz, kaosal Tanrıça gücünü kontrol altına almak anlamına gelecektir. Eril olarak değerlendirildiğinde ise Örüzmek'in Nartların atası olarak kabul edilmesi ve Göğün oğlu olması devreye girecek ve göksel bir taht kavgası olarak yorumlanacaktır ve yeni nesil Tanrıların eski Tanrıları devirerek yeni düzen oluşturma anlatılarıyla ilişki kurulacaktır[671]. Ya da babası olan Gök Tanrısının vekaletiyle dedesini öldüren bir torun olarak bir kurgu da kurulabilir. Bu tarz yaklaşımlar Örüzmek destanının içeriğinde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

[671] Yunan mitolojisinden Uranos-Kronos ve Zeus arasındaki mücadele anlatısı buna örnek olarak verilebilir.

4. SONUÇ

Karaçay-Malkar Türklerinin yaşadıkları coğrafya Kafkasların en yüksek dağlık kesimleri olduğu için etkileşime kapalı ve gözlerden uzak olan bu halkın inanç sisteminde ve sözlü kültüründe yakın tarihe kadar çok az değişim yaşanmıştır. Bu sebeple destanların dikkatlice incelenmesi eski Türk yaşam biçimi, gelenek, görenek, inanç sistemleri ve daha birçok folklorik çalışma için önem arz eder. Bizim çalışmamızın odak noktası ise destanların mitolojik disiplinin gereklerine göre incelenmesidir. Çünkü incelenen destanların oldukça fazla mitolojik veri içerdiği ve Türk mitolojisine katkı sağlaması açısından bu verilerin önemli bir kaynak olduğu tespit edilmiştir. İnceleme boyunca destanların özellikle Türk mitolojisiyle ve gerekli görüldüğü yerlerde dünya mitolojileriyle ilişkileri ortaya konulmuş ve bu verilerin anlamlı hale getirilebilmesi amaçlanmıştır.

Karaçay-Malkar Nart destanları kahramanlık üzerine kurulmmuş arkaik destanlardır. Yani inanç, yaşam biçimi, toplumsal mesajlar ve benzeri ile ilgili veriler kahramanın hayat yolculuğu üzerinden ilerlemektedir. Çözümlemelerin metodik olarak ilerleyebilmesi ve destanın doğal kurgusunun bozulmaması amacıyla en önemli altı destan kahramanının hayat yolculuklarının zaman-dizimsel yapısal çözümlemesi yapılmıştır. Öncelikle olaylar anlatılmış, ardından destan metninden alıntılarıla semboller, arketipler, mitolojik karşılaştırmalar kahramanın hayat çizgisindeki sırası geldiğinde açıklanmıştır. Kurgu akışının bozulmaması için insan-dışı mitolojik varlıklar hakkında ayrıntılı bilgi için ikinci bir ana bölüm açılmıştır. Birkaç kahramanın yapısal metodla incelenmesi farklı kahramanların hayatlarını incelerken tekrara düşme tehlikesini doğurmuştur. Bu problem gerektiğinde metin içi göndermeler yapılarak giderilmiştir.

Destan okumalarından çıkan en çarpıcı sonuç hiç şüphesiz insan hayatına yönelik mesajlardır. Her ne kadar mitolojik kahraman tipinin gerçekten çok uzak olacağı beklense de destanda acıları, zaferleri, doğru ve yanlış davranışlarıyla özünde gerçek

bir insanın hayatına göndermeler yapıldığı ve bu destanların toplumun her ferdi için birer örnek olabileceği, herkesin kendisi için bir şeyler bulabileceği tespit edilmiştir.

Destan kahramanlarından Satanay Biyçe'nin en belirgin özelliği elbette bir kadın olmasıdır. Türk dünyası destanlarında kadın her zaman önemli olmuştur ancak Satanay Biyçe, kadının gücününve yeteneklerinin, toplumdaki yerinin, kadının hayata karşı duruşunun ve Türk ideal kadın tipinin tam bir dökümünü vermektedir ve bunun için çok değerlidir. Satanay Biyçe'yi destanda büyük ve küçük ölçekteki ailenin koruyucusu ve bu bağlamda annesi olarak görmekteyiz. Kadınlara ve erkeklere verilecek eğitimde de Satanay'a büyük rol düşektedir. Kadınlara kadına özgü becerileri, erkeklereyse savaşmayı, yiğitliği öğreten Satanay Biyçe'dir.

Bir diğer destan kahramanı olan Debet, tanrısal, hatasız bir kahramandır. İnsan-üstüdür. Debet'in destanı Türk sözlü kültür hazinesindeki demircilikle ilgili destanlardan biri sayılabilir. Debet'in destanını okurken yalnızca onu değil, Türkler için çok önemli bir sanat olan demirciliği de kutsarız. Türk inanmalarında çok önemli bir yer kaplamış olan demirin olağanüstü ve koruyucu bir gücü olduğu inancı Debet'in destanına yansımıştır. Demirci Debet, kahramanlara yön, kut ve güç verir. Onlara kutsal silahlar bahşederek düşmanlarını yenmesini sağlar. Bir anlamda kahramanın kutsal yardımcısı olduğu söylenebilir.

Alavgan, destanlar içerisinde talihsiz evliliği ile öne çıkmaktadır. Alavgan'ın hayat hikâyesi kendi dişi yanını, animasını veya anne arketipini bulma ve onu kontrol altına alma, kendini tamamlama yolculuğudur. Eksikliğini gidermek için çıktığı yolculukta önceleri başa çıkamadığı canavarların kotrolü altına giren ve bilincini kaybeden kahramanımız daha sonra yardımla veya yardımsız olarak gücünü toplar, gerçekleri görür ve yaratıkların dünyasından kopmayı başarır. Alavgan'ın destandaki en çarpıcı görevi ise anaerkil düzen ile ataerkil düzen arasında bocalayan bir karakter olarak ikisi arasında bir köprü oluşturması ve oğlunun canavar karısının elinden iktidarı almasına sebep olmasıdır. Alavgan ayrıca hikâyesiyle toplum baskısı ile girilen yolların ne kadar çetrefilli olabileceğine dair derin bir mesaj vermektedir.

Karaşavay, yeni ataerkil dünya düzeninin kurucusu olarak çıkar karşımıza. Onu özel yapan şey, dünyaya ataerkil düzen tamlamasından anlaşılandan çok farklı bir anlayış getirmesidir. Ana Tanrıça'ya işaret eden canavar görüntüsündeki annesini öldürerek özgürlük ve iktidar kazanmış olan kahraman, annesinden aldığı mirasa sahip çıkmıştır.

O, bir taraftan yeryüzüne yeni şekiller verirken, yiğitçe savaşırken, rüzgar kadar hızlı, ölümsüz ve güçlüyken diğer taraftan ateşin, yuvanın sıcaklığının, bir arada olmanın koruyucusu olmuştur. Ayrıca tevazu timsalidir. Onun destanlarda en önemli işlevi gerçek büyüklüğün kol kuvvetinde değil ince ayrıntılarda, zekada ve kalpte olduğunu göstermesidir.

Bir diğer destan kahramanı Örüzmek destanlarda Nartların manevi babası ve Satanay'ın eşidir. Destanda en çarpıcı sahnesi, miadını doldurmuş, eski panteondan bir tanrı olan Fuk adlı bir yaratığı alt ederek Nartları bol kurban ve saçıdan, bitmek bilmeyen zalimliklerden ve doğal afet tehditlerinden kurtarmasıdır. Hayatından çıkarılacak en önemli ders ise evliliğinde yatar. O, Satanay ile olan evliliği ile Türk destan kültüründe ideal bir evliliğin nasıl olması gerektiğini ortaya koyar. Örüzmek güç ise Satanay stratejidir. Örüzmek lider ise Satanay onun akıl hocasıdır. Bu ikisi bir araya geldiğinde karşılarında hiçbir düşman duramaz. Nartların başındaki belaları birlikte savarlar ve birbirlerinin işlerdeki payını asla yok saymazlar. Örüzmek, destanda dengenin sembolü bir lider konumundadır.

Son olarak Sosurka Nart destanlarında hem büyük hem de trajik bir kahraman konumundadır. Zor durumdaki Nartlara, ateşin hamisi olarak değerlendirdiğimiz mitolojik varlıktan ateşi getirmeyi başarmıştır. Onun hayatı, bedeninin tüm gücüne ve zekasına rağmen acı bir ölümle sonuçlanır. O, eşiyle ya da dişi yanıyla dengeyi kuramamış, erginlenmesini tamamlayamamış bir kişidir. Karısına karşı kibirlenir, kendisinin daha üstün biri olduğuna inandığı için onunla birlikte olmayı reddeder. Bu reddediş, onun ölümüyle sonuçlanır. Bu ölüm dünya mitolojilerle kurulan bağlantı neticesinde ateşi getirmenin bedeli olarak değerlendirilmiştir. Diğer taraftan bu destan bize hatasız ya da mükemmel bir insanın olamayacağını, insanın kendine yapacağı en büyük kötülüğün kendini yanlış konumlandırması olduğunu duyurur.

Destan okumalarında kahramanların hayatının en ayrıntılı bölümünün erginlenme hikâyeleri olduğu, erginlenme tarzlarının, bu süreçte temas kurdukları varlıklardan aldıkları besinlere, bulundukları mekânlara, ana çatışmalarını yaşadıkları varlığa varıncaya kadar her şeyin erginlenme sonucunda oluşturdukları kimliğe bir etkisi olduğu görülür. Bu sebeple her ne kadar erginlenmenin ana vakaları yaklaşık olarak aynı şablonu verse de ayrıntılara inildiğinde her kahramanın kendine özgü ve kendi koşullarında değerlendirilmeye değer olduğu sonucuna varılmıştır.

Kahramanların erginlenme yolculuğunda doğal olarak mitolojik varlıklar büyük bir rol oynarlar. Öncelikle Tanrı ve Tanrıçaların, hiçbir şekilde kahramanı zor durumdan çekip çıkarmadığı görülmüştür. Tanrı ve Tanrıçalar kahramanların ebeveyni ya da sütanası olarak kut ve yüce bir soy sağlarlar. Onların görevi, kahramana gerekli olan gücü ve bilinci verdiği yerde biter. İnsanla iletişime daha yakın olan ikincil dereceden mitolojik varlıklar ise kahramanın hayatına doğrudan etki ederler. Bu dünya-dışı varlıklar, kahramanı kendi içsel macerasına sürüklerler. Kimi zaman kahramanın düşmanı kimi zamansa dostudurlar ancak her şekilde kahramana bir katkıda bulunmuş olurlar.

Veriler doğrultusunda mitolojik varlıkların erginlenme üzerindeki ilk etkisi "doğum"dur. Kahraman mutlaka özel bir yaratılışa sahiptir. Bunun en kolay ifadesi de bir Tanrı ya da Tanrıçanın çocuğu olmadır. Mitolojik varlıkların etkisinin ikinci aşamasının "uzaklaştırma" olduğu söylenebilir. Kahraman, henüz kendi bilincinin dahi farkında değilken kaderi zaten çizilmiştir. Bir mitolojik varlık, onu doğduğu yerden uzaklaştırır ve doğal olarak kahraman daha doğar doğmaz kendini ileride çözmesi gereken bir sorunun içinde bulur. Tam olduğu andaki durumuna geri dönmenin ya da onun eşdeğeri bir hayat sürmenin yolunu bulmalıdır. Kahramanın kendi yolculuğuna etkisi, aslında bu uzaklaştırılmışlığın farkına vardığı anda başlar. Kimi zaman farkına varmada mitolojik varlığın "çağrı" işlevi etkili olur. Mitolojik varlık kahramana kendini gösterir ve onu kışkırtarak teşvik eder. "Kut verme" mitolojik varlıkların bir diğer işlevidir. Doğaüstü güçler -ya da canlı kabul edilen doğanın kendisi- kendini bulma ve engellerini aşmaya doğru bir adım atan kahramana ihtiyacı olan gücü ya da nesneyi verir. Kahraman, kendinden daha kudretli varlıkların ona bahşettiği bu kut sayesinde düşmanlarını yenebilecek kapasiteye ulaşırlar. Tabi ki yolculuğun hemen hemen her anında mitolojik varlıkların "yönlendirme" işlevi söz konusudur. Çünkü kahraman, süreç boyunca bilmediği sularda yüzdüğü için, bilinçaltının en derinlerini, kara ormanların tehlikelerini bilen bir rehbere ihtiyaç duyar. Bu yardımlar "çatışma" işlevine kadardır. Bu sefer mitolojik varlıklar kahramanın yanından çekilir. Mitolojik varlık, kahramanın tam karşısında öfkeyle durmaktadır. Zaten kahraman ihtiyaç duyacağı her şeye sahiptir. Tek gereken ise kendi cesaretini toplaması ve özünden gelen ışığı düşmanına yansıtabilmesidir. Bundan sonra kahraman, istediği yerde özgürce dolaşabilir. Artık yardıma ihtiyacı da olmadığı için kendi yolunu bir şekilde kendi bulur. Sırada toplumsal işlev vardır. Mitolojik

varlıklar her an topluma zarar verebilir ancak kahraman buna karşı duracak olan kişidir.

Kahramana etki eden mitolojik varlıklar arasında Emegen, hemen hemen her destanda düşman işleviyle görülmektedir. Almastı, Türk inanmalarında kötü bilinse dahi kahramana hiçbir kötülüğü bulunmadığı gibi yönlendirme işleviyle ön plana çıkmıştır. Fuk, tek bir destanda, bir yenilmiş tanrı olarak kahramanın ana çatışmasının içindedir. At, destanda elbette kahramanın en büyük yardımcısı olarak yer alır. Kahramana maddi, manevi yardım eder ve kimi zaman üst bir akıl olarak kahramanla konuşur. Cadı, yeri tam olarak kestirilemeyecek bir işlevdedir. Çoğu zaman kahramanın açıkça yararına davranır. Bazense kahramana tuzak kurar. Sinsi bir düşmandır. Türk inanmalarından da tanıdığımız Celmavuz (Yalmavuz), Türk destan ve inanmalarında gördüğümüzden pek de farklı değildir. Destanlarda uzaklaştırma işlevini üstlenir ve kötücül bir varlıktır. Mitolojik varlıklar ile ilgili olarak elde edilen sonuçlardan biri de mitolojik varlıkların genellikle dişil özellikler göstermesidir. Bunun sebebi dişil varlıkların doğurma ve besleme gibi hayatın temel ihtiyaçlarına doğal olarak sahip olmasıdır. Dişi, hayatı temsil eder. Erkeğin amacı ise hayatını elde edebilmektir. Elbette kahraman kimi zaman hayata yenilecek, kimi zamansa özgür iradesini hayatın akışına bırakmak zorunda kalacaktır.

Tez verilerine göre Nart kahramanlık destanlarının mitolojik bakımdan oldukça zengin arkaik destanlar olduğu sonucuna varılmıştır. Bu tez, destanları anlamak ve hak ettiği yere oturtmak için küçük bir adımdır. Kahramanlar üzerine tek tek yapılabilecek ilgi çekici çalışmalarla araştırmacıların dikkati bu noktada toplanabilir ve böylece destanlardan elde edilebilecek her tür veri Türk sözlü edebiyatı külliyatının kullanımına açılabilir.

KAYNAKÇA

Aça, Mehmet. "Şamanlığa Geçişteki Ölüp Dirilme Ritüelinden Türk Destanlarındaki Ölüp Dirilmeye". **Milli Folklor**. y. 14. s. 54 (2002): 75-85.

_______. "Yaratılış Mitleri, Şamanizm ve Tasavvuf Bağlamında Düşüş, Mahrumiyet ve Hapis". **Milli Folklor**. y. 16. s.62 (2004): 8-18.

Adiloğdu, Adilhan. "Kafkas Nart Destanlarında Sümer ve Saka İzleri". **Bilge Dergisi**. c. 8. s. 31 (2001): 29-32.

_______. "Karaçay-Malkar Nart Destanları". **Turkish Studies**. (2007): 196-218.

_______. "Karaçay-Malkar Nart Destanlarının Kadın Kahramanı: Satanay Biyçe". **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**. s. 18 (2004): 7-26.

_______. **Karaçay-Malkar Türkleri**. Ankara: Başkent Matbaacılık, 2005.

_______. "Nartların Demircisi Debet-I". **Birleşik Kafkasya Dergisi**. 1998: 20-27.

_______. "Nartların Demircisi Debet-II". **Birleşik Kafkasya Dergisi**. 1999: 38-46.

Anohin, A. N. **Altay Şamanlığına Ait Materyaller**. Konya: Kömen, 2006.

Aristoteles. P**oetika Şiir Sanatı Üzerine**. 9. bs. İstanbul: Can Yayınları, 2013.

Ateş, Mehmet. **Mitolojiler ve Semboller-Ana Tanrıça ve Doğurganlık**. 3. bs. İstanbul: Milenyum, 2012.

Bachelard, Gaston. **Ateşin Psikanalizi**. çev. Aytaç Yiğit. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995.

Bayat, Fuzuli. **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015.

_______. **Türk Kültüründe Kadın Şaman**. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010.

_______. **Türk Mitolojik Sistemi 2**. 3. bs. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016.

Bennet, Edward A. **Jung Aslında Ne Dedi**. çev. Işıl Çobanlı. İstanbul: Say Yayınları, 2006.

Berktay, Fatmagül. **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın.** İstanbul: Metis, 2016.

Campbell, Joseph. **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**. çev. Sabri Gürses. 2. bs. İstanbul: Kabalcı, 2013.

Campbell, Joseph, ve Bill Moyers. **Mitolojiler ve Hikayeler, Mitolojinin Gücü**. çev. Zeynep Yaman. İstanbul: Mediacat, 2009.

Çağlar, Birsel. "Türk Mitolojisinde Dört Unsur ve Simgeleri Üzerine Bir İnceleme". Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi, 2008.

Çoruhlu, Yaşar. **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**. 4. bs. İstanbul: Kabalcı, 2013.

Dalkesen, Nilgün. "Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Kültüründe Geyik Kültü". **Milli Folklor**. 2015: 58-69.

Dell, Christopher. **Canavarlar ve Garip Yaratıklar**. çev. Nurettin El Hüseyni. 2. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.

Demirel, Şengül. "Şamanizm ile Budizm Arasındaki Paralellikler". **Akademik Hassasiyetler Dergisi**. 2017: 139-144.

Dilek, İbrahim. "Sibirya Türk Destanlarında Kahramanın Yeraltı ve Gökyüzü Dünyalarıyla İlişkileri Üzerine Bazı Tespitler". **Milli Folklor**. 2010: 46-56.

Dunn Mascetti, Manuela. **İçimizdeki Tanrıça- Kadınlığın Mitolojisi**.çev. Belkıs Çorakçı. İstanbul: Doğan Kitapçılık, 1990.

Eliade, Mircea. **Arayış-Tarih ve Dinde Anlam**.çev. Cem Soydemir. Ankara: Doğu Batı Yayınları, Nisan 2017.

_______. **Asya Simyası**. çev. Lale Arslan. İstanbul: Kabalcı, 2002.

_______. **Dinler Tarihine Giriş**. çev. Lale Arslan. 5. bs. İstanbul: Kabalcı, 2014.

_______. **Şamanizm**.çev. İsmet Birkan. 3. bs. Ankara: İmge Kitabevi, 2014.

_______. **Demirciler ve Simyacılar**. çev. Mehmet Emin Özcan. İstanbul: Kabalcı, 2003.

Ergin, Muharrem. **Dede Korkut Kitabı**. 49. bs. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2013.

Ergun, Pervin. "Türk Kültüründe Ruhlar ve Orman Kültü". **Türk Bilig.** 2010: 94-102.

Fedakar, Pınar. "Besleyen mi, Öldüren mi: Türk Mitik Tasavvurunda Anne Arketipinin Antropomorfik Görünümleri". **Milli Folklor**, 2014: 5-19.

Gardin, Nanon, Robert Olorenshaw, Jean Gardin, ve Olivier Klein. **Larousse Semboller Sözlüğü**. çev. Beyza Akşit. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat, 2014.

Gezgin, İsmail. **Kültürlenme Sürecinin Mitik Kahramanı Gılgamış**. İstanbul: Alfa Yayınları, 2009.

Gömeç, Saadettin. "Umay Meselesi". **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 1990: 277-282.

Graves, Robert, Raphael Patai. **İbrani Mitleri Tekvin-Yaratılış Kitabı**. çev. Uğur Akpur. 2. bs. İstanbul: Say Yayınları, 2013.

İnan, Abdülkadir. **Makaleler ve İncelemeler**. 3. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.

_______. **Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar**. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006.

İnayet, Alimcan. **Yalmavuz-Celmoğuz**. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat, 2010.

Jung, Carl Gustav. **Dört Arketip**. İstanbul: Metis, 2015.

_______. **İnsan Ruhuna Yöneliş**. İstanbul: Say Yayınları, 2011.'den aktaran Tokyay, **age.**

Karen, Armstrong. **Mitlerin Kısa Tarihi**. İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2014.

Kayabaşı, Onur Alp. **Destan ve Hükümdar, Türk Destanlarında Devlet ve Yönetim**. Konya: Kömen Yayınları, 2016.

Kerenyi, Carl. **Prometheus İnsan Varoluşunun Arketip İmgesi**. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2012.

Koçak, Aynur. **Mitlerle Varoluş Yolculuğu**. İstanbul: Alfa Basıl Yayın Dağıtım, 2016.

Kolankaya-Bostancı, Neyir. "Anadolu'da Erken Prehistorik Dönem Kırmızı Aşı Boyası Kullanımı". **Anadolu-Anatolia**, 2012: 29-51.

Korkmaz, Esat. **Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü**. İstanbul: Anahtar Kitaplar, 2008.

Ögel, Bahaeddin. **Türk Mitolojisi**. 2. bs. 1.c. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993.

Özünel, Evrim Ölçer. **Masal Mekanında Kadın Olmak**. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2006.

Perrin, Michell. **Şamanizm**. çev. Bülent Arıbaş. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

Radloff, Wilhelm. **Türklük ve Şamanlık**. çev. N. Uğurlu, A. Temir, T. Andaç. 5.bs. İstanbul: Örgün Yayınları, 2012.

Rank, Otto. **Doğum Travması**. çev. Sabir Yücesoy. 2.bs. İstanbul: Metis, 2014.

_______. **Kahramanın Doğuş Miti**. çev. Gökçe Yavaş. İstanbul: Pinhan, 2016.

Roux, Jean Paul. **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**. çev. Aykut Kazancıgil. 2. bs. İstanbul: Kabalcı, 2011.

Segal, A. Robert. **Mit**. çev. Nursu Örge. Ankara: Dost Kitabevi, 2012.

Sullivan, Lawrence E. "Şamanın Nitelikleri ve Gücü: Ruhun Ekstaz Durumunun Genel Bir Tanımı". çev. Kadriye Türkan. **Milli Folklor**. 2003: 237-246.

Tatyana, Hapçalanı, Arivuka Gelelanı, ve Hacılanı Tanzila. "Karaçay-Malkar Edebiyatı". **Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**. 22. Cilt. Kültür Bakanlığı E-Kiap.

Tavkul, Ufuk. "Güney Sibirya Türk Destanı Ak-Kübek ile Kafkas Nart Destanı Sosurka Arasındaki Paralellikler". Kırım Dergisi. 2000: 56-59.

_______. "Kafkas Nart Destanlarında At Motifi". **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**. 2007: 196-205.

_______. **Karaçay-Malkar Destanları**. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2004.

_______. "Karaçay-Malkar Panteonunda Tabiat Tanrıları ve Ritüeller". **Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi**. 2016: 217-242.

_______. **Nartlar**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayıınları, 2011.

_______. "Kafkasya Çevresindeki Türk Toplulukları. **Türkler**. c.20. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Tokyay, Nefrin. **Perseus'un Yolculuğu Mitler, Arketipler ve Semboller**. İstanbul: Pan Yayıncılık, 2015.

Türker, Ferah. "Altay Türklerinin Anlatılarında Mitik Bir Varlık Celbegen". **Milli Folklor**. 2012: 81-90.

Uğurcan, Fatma Zehra. "Altay Destanları Üzerine Bir İnceleme -Yaratılış, Yaşam, Öte Dünya". Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: YTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Voolf, Virginia. **Kendine Ait Bir Oda**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

Yavuzer, Hayati. "Şamanizm'de Evren ve Dünya Tasvirleri". **Milli Folklor**. s. 35. 1997: 49-55.

Yıldız, Naciye. "Türk Destanlarında Kötü Huylu Devler". **Milli Folklor**. 2010: 41-48.

ÖZ GEÇMİŞ

1991 yılında İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini ve ortaöğrenimini İstanbul'da Gündoğdu ve Mehmet Akif Ersoy ilkokullarında tamamladıktan sonra yine İstanbul'da İzzet Ünver Lisesi'nde lise öğrenimini tamamladı. 2010 yılında kazandığı Yıldız Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü 2015 yılında tamamladı. 2016 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Edebiyatı yüksek lisans programına başladı. Şu an devam eden eğitiminin yanısıra ortaokul seviyesinde devlet okullarında ücretli öğretmen statüsünde derslere girmektedir.